

----- *EVOLUCIÓ I TENDÈNCIES EN LA PRODUCCIÓ DE L'ESPAI URBÀ REGIDES PELS CANVIS
HISTÒRICS, CONTEXTOS I ACTORS IMPLICATS ALS BARRIS SUBURBANS I PERIURBANS.
EL CAS DE MAPUTO* -----

ÍNDEX

1.	<i>INTRODUCCIÓ</i>	4
1.1.	Idoneïtat del cas i Motivació personal.....	6
1.2.	Formulació del problema.....	9
1.3.	Hipòtesis.....	14
1.4.	Objectius.....	17
1.5.	Estructura i contingut.....	18
1.6.	Metodologia.....	22
2.	<i>MARC TEÒRIC</i>	25
2.1	Construcció d'una societat, d'una ciutat. Antecedents i referents culturals.....	25
2.1.1	Ètica dels objectius.....	25
2.2.1	Antecedents i precedents.....	26
2.2	Emmarcant Maputo. Indicadors urbans dels barris suburbans i periurbans.....	34
3.	<i>CIUTAT DE MAPUTO. HISTÒRIA, EVOLUCIÓ I TENDÈNCIES URBANES</i>	59
3.1.	Les memòries locals del lloc. Modes de vida, formes i funcions dels assentaments.....	61
3.3.1	Introducció a la història precolonial i la dominació portuguesa de Moçambique i de la regió de Maputo. Arrels dels assentaments actuals de la ciutat.....	62
3.2	Transformació urbana de Maputo contextualitzada en el context subsaharià i de país.....	77
3.2.1	Finals s.XVIII-1974/75. Transformacions i influències urbanes colonials.....	77
3.2.2	1975-80/81. La inflexió.....	118
3.2.3	1981-92. La degradació de la ciutat i la guerra civil.....	136
3.2.4	1992-2000. Influències urbanes de la postguerra i el gir capitalista.....	154

3.3.	Estratègies i tendències actuals de Maputo.....	164
3.3.1	La ciutat planificada i de mercat.....	165
3.3.2	Àrees homogènies tipològiques dels barris suburbans i periurbans de Maputo a través dels casos d'estudi.....	179
4.	<i>INTRODUCCIÓ DELS ACTORS INVOLUCRATS EN LA PRODUCCIÓ DE LA CIUTAT</i>	236
4.1.	Classificació dels actors històrics involucrats en la producció de la ciutat.....	237
4.2.	Classificació dels actors actuals involucrats en la producció de la ciutat. Estratègies i projectes principals.....	238
4.2.1	Actors governamentals.....	239
4.2.2	Actors supragovernamentals.....	280
4.2.3	Actors privats.....	285
4.2.4	Actors no governamentals i societat civil.....	287
4.3.	Percepcions dels models "UP" a través del cas.	298
4.3.1	El cas de Maxaquene A.....	298
5.	<i>CONCLUSIONS</i>	314
6.	<i>REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES</i>	323
7.	<i>ANNEXES</i>	
I.	Plànols de l'evolució històrica del creixement de la ciutat 1876-2008.....	359
II.	Articles normatius del PEUMM.....	271
III.	Transcripcions d'entrevistes.....	375

1. INTRODUCCIÓ

Aquesta Tesina i projecte de Tesi pretenen establir una reflexió urbanística sobre l'evolució i les tendències de l'espai urbà, contextualitzades en els canvis històrics i els actors implicats en els barris suburbans i periurbans de Maputo. El gran desconeixement, manca d'interès i la falta d'estudis i informació general sobre la producció d'una morfologia urbano_social pròpia (lligada als aspectes polítics, econòmics i socioculturals, entre d'altres), ha implicat que aquesta primera fase sigui aproximativa i de caire més genèric. Al llarg de la investigació, pròpiament de la Tesi, es reduirà l'àmbit d'estudi focalitzant-se, amb l'ajuda d'una investigació de camp aprofundida, en l'espai públic, en el caràcter identitari i les especificitats d'aquest lloc urbà comunitari. L'estudi dels models, pensats, planejats i executats pels diversos agents implicats (governamentals, supragovernamentals, privats, cooperants...) en la transformació de Maputo serà determinant per esbrinar si aquests treballen de forma inclusiva amb l'actor de base (la població) i la forma en que aquest percep, usa, s'apropia i adapta els espais públics d'aquests barris.

Sovint, en la lectura del present document, faré ús d'unes terminologies pròpies per al cas l'estudi de les diferents formes de creixement de Maputo. Són comunament acceptats els mots **formal, informal, ordenat, desordenat, legal, il·legal, marginals**, etc., els quals són usats per a descriure les característiques d'aquests tipus de barris.

No obstant, i en especial els binomis **formal-informal** i **legal-il·legal** estan, avui en dia, subjectes a discussió per part de molts investigadors¹, pel seu reduccionisme conceptual i judici de valor subjacent. Degut a les múltiples interpretacions que es podrien obtenir en una discussió sobre l'objecte real i l'objecte conceptual, al llarg de l'exposició s'intentarà tractar aquests paràmetres amb la màxima precaució possible.

---

¹ Recentment Groenewald qüestiona el binomi formal-informal, argumentant que els “*processos formals i informals ni estan separats ni són separables*” i que les nocions inadequades “*operen en conjunció amb definicions negatives que projecten la informalitat com un extrem, indesitjada, i [...] que contribueix a la vulnerabilitat dels pobres*” . L.Groenewald, L. Fourchard, S. Bekket. *Breaking down the binary: meanings of informal settlement in southern african cities*. Governing African Cities. Paris. Karthala, 2010, pàg. 1-21.

D'altra banda, altres conceptes com **suburbà i periurbà**, tenen connotacions distintes depenent dels autors i de l'àrea geogràfica a la qual fan referència. Segons M. de Solà-Morales quan parlem de creixement suburbà ens referim a la *"forma de creixement urbana basada en la connexió directe amb la infraestructura, a partir de la qual es disposa un sistema de parcel·lació amb accés mínim. El tipus edificatiu s'adapta a l'evolució dels requeriments del sistema productiu. El procés de creixement característic es pot expressar per la seqüència: urbanització - parcel·lació - edificació"*². En canvi, quan citem als autors estudiosos dels casos específics dels barris de les ciutats subsaharianes, i el cas concret de Maputo, usen l'adjectiu suburbà i periurbà sota premisses distintes.

I. Raposo (2007) usa ambdós termes englobats en una mateixa definició, la dels barris periurbans, els quals per l'autora són *"barris no urbanitzats 'musseques' a Luanda i els 'caniço' a Maputo (expressió avui en dia descontextualitzada per el gran augment de construccions d'obra)-, però més o menys perifèrics, que envolten els nuclis urbanitzats, la 'ciutat d'asfalt' o la 'ciutat ciment', més difosos en el cas de Luanda, o més compactes en el cas de Maputo". L'arquitecte prefereix "el terme periurbà al terme suburbà, el qual té a Moçambique una connotació pejorativa, tot i que el terme portuguès, suburbis, és apropiat degut a la població que hi resideix, la qual cosa justifica el títol del llibre" (Subúrbios de Luanda e Maputo, 2007).*

La geògrafa C.D. Enriques (2008)³ distingeix entre tres àrees urbanes⁴: *"la 'ciutat ciment' (àrea edificada completament infra_estructurada), els suburbis (àrea edificada parcialment infra_estructurada), i l'àrea periurbana (àrea envoltant dels suburbis, parcialment edificada, però predominantment rural)".* Mentre que Sola-Morales descriu que la forma de creixement suburbà es basa en la connexió directa amb la infraestructura, el creixement a les ciutats de l'Àfrica austral, en general, tenen l'arrel en un ordre de producció diferent. A diferència del primer, l'element en el qual es recolzen aquests barris no és

² Manuel de Solà-Morales i Rubió. *Las formas de crecimiento urbano*. L.U.B. Col·lecció d'Arquitectura. Edicions UPC, 1997.

³ Cristina Delgado Henriques. *Maputo: cinco décadas de mudança territorial. uso do solo observado por tecnologias de informação geográfica*. Cooperação Portuguesa. IPAD, 2008, pàg. 160.

⁴ També, segons Araújo (1999), les àrees distintives oficials de la ciutat són tres: *"sembla de fet evident que dins de la [ciutat de Maputo] existeixen, al menys, tres realitats diferents des del punt de vista urbà, demogràfic i social. El fet de considerar-se comunament, en documents oficials i en la nomenclatura usada pel municipi, la ciutat dividida en àrea urbana, suburbana i periurbana, revela aquestes tres realitats existents dins de l'espai de la ciutat de Maputo"*.

la infraestructura, sinó un nucli, el qual aporta totes les infraestructures i serveis de caire urbà, fruit del monocentrisme. En el cas de Maputo, el *bairro cimento*. Un altre tret distintiu és també la seqüència *urbanització - parcel·lació - edificació* la qual tampoc és aplicable a aquesta ciutat, essent l'opció més generalitzada *parcel·lació/edificació- edificació/parcel·lació-urbanització*.

Històricament, als primers anys d'establiment dels barris indígenes al voltant de la ciutat colonial, aquests eren anomenats perifèries. Foren la primera corona creada al voltant del centre, amb les característiques estandaritzades "informals", "desordenades", "incontrolades"... A la llarga, però, amb el creixement i extensió territorial de la ciutat, i l'aparició de noves corones residencials, o bé les primeres passaren a ser anomenats barris suburbans mentre que les situades als límits exteriors s'anomenaren "les perifèries", o bé, tal i com comenta Raposo, la nomenclatura generalitzada que es donà al conjunt de barris (que no fossin "ciutat cimento" - la ciutat, per la majoria-), fou la de suburbis. Fent un anàlisi històric, urbà i compronent les diferents definicions usades pels estudiosos i per la pròpia població, s'ha decidit de forma personalitzada usar les tres distincions determinades per Henriques, però readaptant-les a la situació actual. Seran anomenats suburbans els barris més històrics i propers al centre, amb problemàtiques més complexes degut a la densificació i sobreocupació soferta. I d'altra, barris periurbans, els de creació més recent i més allunyats de la *ciutat cimento*, encara ara amb una ocupació i densificació més controlades, però ni tant dispersos ni tant rurals avui en dia.

1.1 IDONEÏTAT DEL CAS D'ESTUDI I MOTIVACIÓ PERSONAL

La Tesina de màster i el projecte de Tesi, troben la seva justificació en tant que es pretén amb el treball de recerca cobrir una llacuna en el món del coneixement. Per bé que la cultura urbanística compta amb una aportació cultural i estudis varis sobre les ciutats de l'Àfrica austral, existeixen a l'actualitat, greus carències en l'àmbit del planejament urbà. En el cas específic de la ciutat de Maputo, ens trobem que la recerca basada en una visió inclusiva de tots els factors que conformen la ciutat és inexistent. Més concretament, si ens referim al caràcter i identitat dels espais públics generats als barris sub i periurbans, implícits en la morfologia de lo urbano-social, no se n'ha realitzat cap investigació ni tingut (a excepció d'algunes tesis antropològiques, i socials) cap atenció aprofundida. Per altra, els

actors, element clau en la comprensió dels models transformadors de la ciutat basats en unes premisses, criteris i motivacions (comportant una determinada forma de produir l'espai urbà), tampoc han estat objectes d'investigació, o bé, els estudis i treballs realitzats, han resultat ser parcials o monogràfics⁵.

Per aquest motiu, havent decidit la línia de recerca a inicis del 2010, vaig procurar-me una base documental suficientment sòlida, prèvia al meu primer viatge i treball in situ. L'estada a la Facultat d'arquitectura K.U.Leuven em va servir per entrar en contacte amb el món de la recerca relacionat amb temes urbans africans, a través de diversos arquitectes i els seus treballs de màster i de doctorat.

L'estiu del 2010, durant la meva primera estada a Maputo, ràpidament van començar a caure, pel seu propi pes, moltes de les idees preconcebudes o poc justificades relatives a la realitat del lloc. Durant 5 mesos, el contacte directe amb la ciutat, les converses i discussions amb múltiples professionals i població local, les visites, entrevistes i els propis desplaçaments cap als barris, junt a la documentació aconseguida, varen resultar ser una font valuosíssima. Aquest treball m'ha ajudat a reflexionar i desmuntar, en diverses ocasions, l'estructura de la meva investigació. La immersió inicial m'aportà una base de coneixement sobre una realitat urbana absolutament desconeguda per mi, i alhora, la consciència de que la ciutat, els barris sub i periurbans, i en especial l'espai públic, encara no han estat desxifrats.

Ja al 2011, la participació en el Seminari-Workshop Internacional *Territórios críticos*⁶, sobre les realitats crítiques urbanes a nivell mundial, i en especial de països en vies de desenvolupament, em proporcionà l'oportunitat de

---

⁵ Cal especificar que s'està parlant de forma generalitzada, i, remarcar també, que Maputo té el seu propi PEUM (Pla d'Estructura Urbana Municipal, 2008) que serveix com a document normatiu i estratègic per la planificació de la ciutat, junt a d'altres plans parcials i territorials. Però, deixant de banda aquests documents realitzats els últims anys, per part del *Conselho Municipal de Maputo*, i dins el programa PROMAPUTO, els projectes i estratègies generals estan basades en un treball de caire més pal·liatiu (sovint finançats pel WB, UNDP, UN-Habitat, entre d'altres). Aquests, s'han dirigit a la necessària mitigació de la pobresa urbana i medi ambiental, a través de la millora de les condicions bàsiques de la ciutat, i en especial dels barris amb un grau major de risc. Per la qual cosa, l'estudi aprofundit en els temes de planificació urbana a mig i llarg termini, amb una visió i estratègia global de la ciutat, no són tinguts en compte excepte en algunes de les línies generals establertes al PEUMM. Aquest conjunt de documents, no obstant, han resultat ser una font de dades i estadístiques, importants per a les qüestions quantitatives de la tesina.

conèixer altres realitats, noves vies i opcions de millora aplicades en contextos de pobresa urbana. L'intercanvi amb professionals especialitzats en barris suburbans de països com Mèxic, Brasil, Angola i Sud Àfrica, m'oferiren un inestimable aportació al mapa de coneixements i discussió interna personal. I en especial remarco l'aportació d'Isabel Raposo, arquitecte especialitzada en barris suburbans de parla portuguesa (la qual ha treballat durant anys en projectes i estudis de millora a Maputo), i que generosament em proporcionà i recomanà molta documentació necessària per a la meua investigació. Alhora, el seu treball i coneixement específic del lloc, lligat conceptualment a la meua línia d'investigació, feu que, el que eren llavors conceptes mentals en ebullició, els aconseguíssim traduir en llibres i autors concrets.

La segona estada a Maputo per tal de continuar la investigació, l'estiu del 2011, ha servit també, paral·lelament, per a recolzar el projecte de cooperació (Conselho Municipal Maputo i UPC/CCD- USF- Ajuntament Barcelona) d'un equipament al barri perifèric de Magoanine C, i realitzar, alhora, la coordinació del *Workshop Internacional de Disseny Urbà*⁷ del barri de Zimpeto⁸ entre les facultats d'arquitectura ETSAB i FAPF. Durant aquesta segona etapa, la investigació pròpia i el treball directe sobre barris i projectes concrets, han format part d'un aprenentatge continuat i un major aprofundiment sobre les realitats locals del lloc. Certes són les múltiples fragilitats de la ciutat i els seus barris, però certes són també les grans potencialitats a desenvolupar i reforçar, les quals poden resultar ser la base d'un ventall de possibilitats urbanístiques aplicables a la millora d'una realitat tant complexa, desconeguda i distant de les ciutats occidentals. Aquesta manca d'estudis específics sobre l'espai públic, i la perspectiva de les possibilitats futures, han fet augmentar la motivació personal per tal de continuar despullant i reflexionant sobre aquest univers urbà.

---

⁶ Seminari Internacional i *workshop* "Territórios críticos" a la *Faculdade de Arquitectura UTL*. Coordinació: Isabel Raposo. Lisboa, 1 i 2 de juliol del 2011.

⁷ *Workshop* Internacional de Disseny Urbà a Maputo. Cas d'estudi: Zimpeto. Direcció del *workshop*: Estanislao Roca Blanch. Faculdade de Arquitectura e Planeamento Físico, Maputo, 5-9 de setembre de 2011.

⁸ Barri de característiques especials i estratègiques, pel fet de ser definit al PEUMM com una nova centralitat degut a la seva localització estratègica del Gran Maputo, i ser frontera amb dues de les ciutats veïnes.

A través de la recerca realitzada i la redacció de la Tesina, es pretén fer una aportació teòrica que serveixi de base per a posteriors estudis (entre ells la pròpia Tesi), podent ser complementada per d'altres, a posteriori. Gràcies a la concessió de la beca MAEC⁹ i, al generós acolliment, col·laboracions directes amb els professors i interès mostrat vers la meua recerca desde la FAPF¹⁰, es realitzarà, durant un any, un aprofundiment dins un marc d'estudi més delimitat i específic, enfocat a l'espai públic dels barris suburbans i periurbans. La futura Tesi neix de la voluntat de servir a futurs projectes i estudis i alhora de font de coneixement com a teoria aplicable en la pràctica diària del planejament de Maputo. Un planejament que es dediqui a la transformació positiva d'una ciutat específica, respectant la (les) identitat (s) social(s) pròpia(s), millorant les normes intrínseques locals que transformen i generen la morfologia espacial comunitària, de forma realista, pròxima i inclusiva.

1.2 FORMULACIÓ DEL PROBLEMA

Maputo és, avui en dia, una capital producte de diversos factors i actors que al llarg de la seva breu història han fet germinar un producte urbà complex, dual i polaritzat, amb una pobresa urbana creixent. La falta d'inclusió de la població en el pensar i planejar la ciutat, ha obligat a aquesta a actuar de forma paral·lela, aplicant les seves pròpies normes socioeconòmiques i culturals, fora del control de l'administració i els tècnics del municipi. L'aproximació inicial de la situació ha mostrat un quadre de grans llacunes en el desenvolupament d'aquests assentaments urbans i a unes previsions fins ara desconegudes:

---

⁹ Beca MAEC I.A. (novembre 2011- octubre 2012) de l'Agencia Española de Cooperación Internacional para el Desarrollo del Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación.

¹⁰ Faculdade de Arquitectura e Planeamento Físico de Maputo, UEM.

La previsió de creixement demogràfic mundial a partir del 2011 és negativa a tots els continents excepte a l'africà. Aquest, actualment, conté el 15% de la població mundial, amb un augment fins al 23% aproximadament al 2050, i d'un 35% al 2100. Es preveu que, a les pròximes dècades, hi hagi un desenvolupament urbà mundial sense precedents, notablement a Àfrica i Àsia, on el creixement de les dues regions acumulats al llarg de la seva història, es duplicarà entre el 2000 i el 2030. O sigui, en una generació. Cap al 2030 les ciutats dels països en desenvolupament comptaran amb el 80% de la població urbana del món. A més a més, en general a les ciutats africanes, el dualisme i polarització urbana es pot agreujar ràpidament a les zones anomenades informals, degut a la falta de recursos i al ràpid creixement poblacional¹¹. Així, les conseqüències a les ciutats poden desembocar en autèntiques crisis espacials urbanes.

- Moçambique, en concret, del 1891 fins al 2028, s'haurà duplicat per tercera vegada arribant als 32 milions, i als 70 milions l'any 2050. Dels actuals 20,5 milions aproximats de moçambicans, prop del 37 % es concentra a les zones urbanes, sobretot a les principals ciutats del país, Maputo, Beira i Nampula. Tres quartes parts de la població resident a les ciutats, viu en assentaments (in)formals, els quals sobreviuen sota una base econòmica informal de subsistència.

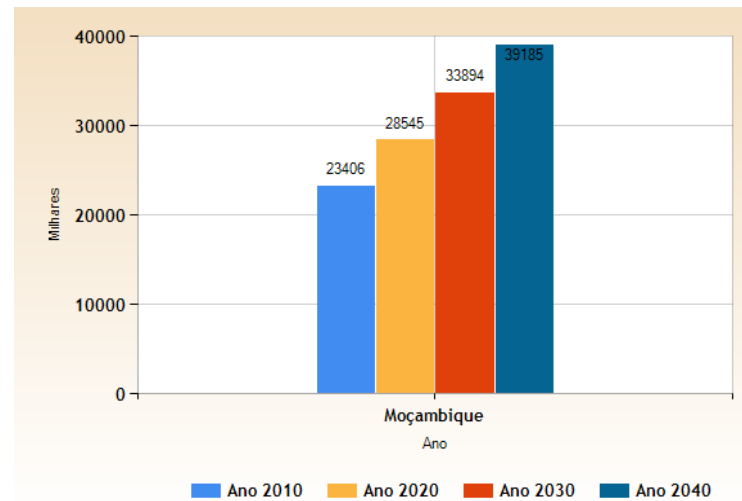
Concretament a Maputo, s'estima que més del 70% viuen en els barris sub i periurbans, i mentre que al 1980 el 38% de les cases d'aquests barris estaven construïdes amb materials sòlids, al 2007 la xifra augmentà fins al 81%. La majoria de la població és il·legal a la seva pròpia terra (en termes de documentació), la qual cosa comporta una situació preocupant degut a la consolidació dels assentaments precaris i al procés descontrolat d'ocupació, densificació i empitjorament del medi ambient¹². Fins ara l'atenció s'ha centrat en la millora dels problemes immediats, però la previsió d'aquest creixement africà en un futur immediat, sense els mecanismes i

---

¹¹ Segons dades de UN-HABITAT, 2008, la pobresa urbana de la capital ha augmentat del 67% al 70% del 1997 al 2007.

¹² A partir del programa de PROMAPUTO s'ha començat a realitzar una base geogràfica i cadastral a alguns dels barris de la ciutat, encara en vies de desenvolupament.

models adequats, pot abocar a uns sistema urbà amb greus problemes de pobresa i qualitat urbana, d'una complexitat imprevisible i desconeguda¹³.

Quadre 1.1 Previsions poblacionals de Moçambique.

¹³ Fonts estadístiques: *Mozambique: mozambique urban sector profile*. United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT), 2007. I *Crecimiento demográfico y rápida urbanización: aumento de la inseguridad alimentaria en contextos urbanos*. Reunió conjunta de les Junes Executives del PNUD/UNFPA, UNICEF i el PMA. New York, 23 i 26 de gener de 2009.

- A més de l'empitjorament de les condicions bàsiques a les ciutats moçambicanes, i la consegüent necessitat imperiosa de resoldre-les, hi ha altres mancances que afecten directament a la qualitat de l'ambient urbà, i que semblen haver passat, com a mínim, a un segon pla.

Per la qual cosa, el coneixement profund sobre el funcionament intern d'aquests barris sub i periurbans, les formes espacials derivades d'una determinada atmosfera socio-urbana, i en concret, les lògiques de la morfologia de l'espai comunitari, sembla no sembla haver-se potenciat. Tot i alguns estudis realitzats sobre espai privat (llar i la parcel·la), infraestructures i serveis, les formes, les funcions, el caràcter i la identitat d'aquest espai públic tant vibrant i característic de les ciutats subsaharianes, aquest vincle entre societat i paisatge urbà, aquesta morfologia urbana dinàmica, cultural i de supervivència, ha estat, des dels seus inicis, ignorada voluntària i/o involuntàriament.

- Es percep, en general, que els criteris aplicats per la majoria d'actors influents en la seva transformació provenen de procurar una solució immediata als problemes de la pobresa urbana dels barris suburbans i periurbans, o sigui, pal·liativa. Una solució deslligada de la construcció d'un model de ciutat equitatiu, sorgit d'un conjunt d'especificitats pròpies.

Com a conseqüència, les estratègies i polítiques preses històricament (i avui en dia) de caire pal·liatiu, han creat (i estan creant) un *background* que podria estigmatitzar l'espai urbà a mig i llarg termini, en un marc molt pròxim de creixement accelerat descontrolat de les ciutats subsaharianes.

- Ahora, s'ha detectat que els treballs multidisciplinaris, tant necessaris en la creació d'una base de coneixement que nodreixi les decisions, gestions i accions estratègiques en el planejament d'aquests complexos barris suburbans i periurbans, són pràcticament nuls.

Aquesta falta de coneixement multidisciplinari, sovint, pot ser substituït pel mimetisme mal entès i aplicat del planejament occidental. Unes teories i pràctiques que provenen d'una realitat urbana molt distinta a la dels suburbis africans i en concret els de Maputo.

- Els criteris aplicats pels diversos actors poden ser fruit directe, d'una banda, de la manca de recursos tècnics, administratius i organitzatius, materials i econòmics del país i del municipi, i per altra, dels interessos de mercat d'un sector reduït de la societat, nacional i internacional.
- A tot això, cal sumar-li que la pèrdua i destrucció de documentació durant el període postcolonial i de guerra civil ha estat severa. A aquesta situació, se li suma la deficiència general sobre el control, l'organització, coordinació i circulació de la informació relacionada amb el planejament urbà, fruit, tal i com s'ha comentat, de la manca de recursos generals i dels interessos individuals. La falta d'informació, clara i accessible, no ajuda a l'hora de tenir una base que serveixi per comprendre els perquès de la ciutat actual i, alhora, replantejar-se el seu futur.

1.3 HIPÒTESI

Al llarg del procés d'investigació, la reformulació del contingut principal de la Tesina i de la pròpia Tesi, ha estat contínua. El lent procés de penetració dins una realitat complexa i desconeguda per mi, ha anat obrint una infinitat de portes que em conduïen a nous i apassionants objectes d'estudi. Després de varis mesos d'immersió la base per entendre alguns dels perquès de la situació actual de Maputo i, alhora, certes dinàmiques internes dels barris sub i periurbans, és suficientment sòlida per a un posicionament. Finalment, crec que la millor aportació al coneixement que podria fer sobre aquesta realitat és la resposta a les següents qüestions, que pretenc desenvolupar plenament a la Tesi.

- *Quins són els models urbans concebuts i aplicats pels actors que intervenen en la transformació de Maputo i en especial als barris suburbans i periurbans?*

Els models de ciutat dels actors "top" són inclusius, equitatius, i propers al caràcter propi urbano-social dels barris suburbans i periurbans de Maputo a l'hora de ser pensats, planejats, gestionats i executats? Es podria concretar quines serien les eines i els mecanismes necessaris a aplicar a Maputo per aconseguir una ciutat amb una qualitat urbana pròpia?

- *Si ens centrem en un d'aquests actors, l'actor de base, de barri, tant o més important que els altres, quines són les seves formes de producció, i, d'apropiació, adaptació i transformació de l'espai públic?*

Quins són els factors i característiques (històriques, polítiques, socials, culturals, econòmiques, etc.) dels barris sub i periurbans de Maputo que han generat una determinada identitat morfològica urbana?

*I, quines són les especificitats del "lloc" comunitari, resultant d'aquests factors, característiques i processos?
Com afecten els models aplicats per la resta d'actors a l'espai públic d'aquests barris?*

A través de les preguntes formulades, el treball de recerca de la Tesi se centrarà en verificar la certesa de les hipòtesis que es plantegen a continuació:

1. ***Maputo és una ciutat polaritzada, injusta espacial i socialment, fruit dels contextos històrics que van generar models paral·lels: de mercat per part d'un grup d'actors; culturals i de supervivència part de la població local; i de resposta immediata en la lluita contra la pobresa urbana.***
2. ***Les polítiques urbanes actuals de Maputo estan condicionades a interessos individuals, pressions internacionals i d'estratègies i models "imposats" per les grans cooperacions.*** I, se li suma un ràpid creixement urbà horitzontal (amb una previsió d'una dinàmica continuista), i una contraproductent manca de recursos tècnics, materials i econòmics.
3. ***La inconsciència generalitzada sobre la capacitat i necessitat de retroalimentació entre els aspectes socials i els urbans, va a la contra d'una justícia espacial autòctona i d'un espai públic convertit en lloc: lloc comunitari, de relació, d'associació i pertinença, d'intercanvi i activitat, funcional i a l'hora emocional. Els resultats són els d'una població local obligada a respondre paral·lelament als òrgans oficials, provocant un mapa urbà descontrolat i amb uns espais públics cada vegada més fràgils, complexos i difícils de resoldre.***
4. ***Però, alhora, aquesta resposta social (in)formal, ha donat fruit a una identitat urbana (o identitats) als barris sub i periurbans, a través d'unes formes pròpies de percepció, d'ús, apropiació, transformació, etc., espacial, la qual queda plasmada en una determinada morfologia de l'espai públic.***

D'altra banda, la Tesina es planteja per servir com a aproximació i introducció a les realitats urbanes dels barris sub i periurbans de Maputo. Es pretén, en aquesta primera fase, treballar en la detecció dels actors actuals que intervenen en la transformació de la ciutat, i presentar la meua percepció sobre els models plantejats i aplicats, per apropar-nos a la 2^a i 3ª hipòtesi de la Tesi. I, per tal d'entendre les realitats urbanes actuals dels barris, es realitzarà un emmarcament històric contextualitzat (verificant la 1ª hipòtesi), amb una presentació de les àrees homogènies tipològiques resultants d'aquest procés, a partir d'una introducció a uns determinats barris representatius com a estudi de cas (iniciant-nos en la verificació de la 4^a). En el procés de recerca de la Tesi, s'acotaran el cas d'estudi, en el qual es realitzarà una investigació de camp, per tal de desxifrar l'espai públic (construït i no construït) dels barris suburbans i periurbans de Maputo. Aquest procés es pretén realitzar durant la nova estança a la ciutat.

1.4 OBJECTIUS

A través de la Tesina i la Tesi vull fer una aportació personal que serveixi per a la reflexió a partir del compliment dels següents objectius:

- Que els resultats puguin ser usats com a base de coneixement per a altres estudis, per a una major comprensió de la ciutat i, en la mesura del possible, puguin servir per a la reflexió i planificació de la ciutat.
- Contribuir a una percepció més aprofundida de la realitat dels barris suburbans i periurbans de Maputo i específicament sobre la morfologia dels espais comunitaris, sense la dissociació entre lo urbà i lo social. Contribuir a descobrir la/les identitats d'aquests a través de les formes en que la societat els viu, els concep, els usa i els produeix o, se n'apropia i els transforma.
- Plantejar la reflexió sobre la necessitat d'inclusió de les identitats urbanes locals de Maputo en una visió global de ciutat consensuada, a mig i llarg termini. La qual cosa potenciarà la bona praxis en la transformació -o creació- de l'espai públic de qualitat dels barris suburbans i periurbans, influenciant, alhora, en l'espai social de la vida diària.
- Identificar els diferents factors i actors que han influït en la producció de Maputo, per tal de comprendre els perquès de la situació urbana actual i tenir-los en compte pel futur. Determinar quins són avui en dia els principals actors, quins models urbans s'estan aplicant, i quins són els criteris i premisses que els regeixen. Contribuint, així, a la discussió sobre la idoneïtat de les tendències i mimetismes actuals, de les polítiques i estratègies estandaritzades, que sembla s'estan aplicant.

1.5 ESTRUCTURA I CONTINGUT

La primera part de la investigació, la Tesina, està estructurada en una sèrie de temes que formaran part de la Tesi com a base aproximativa, i com a parts concretes dels capítols d'aquesta. En cap és un resum, ni un capítol específic, ni té el mateix nivell d'aprofundiment que tindrà la Tesi. Degut a les complexitats, desconeixement i falta d'informació respecte als temes urbans de Maputo, i en especial als del marc dels actors i als de l'espai públic dels barris suburbans i periurbans, ha estat necessària una immersió inicial, una introducció enfocada al desenvolupament de la segona fase de la investigació. L'estructura de la Tesina és:

1. INTRODUCCIÓ

- 1.7. Idoneïtat del cas i Motivació personal.
- 1.8. Formulació del problema.
- 1.9. Hipòtesis.
- 1.10. Objectius.
- 1.11. Estructura i contingut.
- 1.12. Metodologia.

2. MARC TEÒRIC

- 2.3 Construcció d'una societat, d'una ciutat. Antecedents i referents culturals.
  - 2.1.1 Ètica dels objectius.
  - 2.2.1 Antecedents i precedents.
- 2.4 Emmarcant Maputo. Indicadors urbans dels barris suburbans i periurbans.

3. CIUTAT DE MAPUTO. EVOLUCIÓ I TENDÈNCIES URBANES

- 3.1 Les memòries locals del lloc. Modes de vida, formes i funcions dels assentaments.
  - 3.1.1 Introducció a la història precolonial i la dominació portuguesa de Moçambique i de la regió de Maputo. Arrels dels assentaments actuals de la ciutat.
- 3.2 Transformació urbana de Maputo contextualitzada en el context subsaharià i de país.
  - 3.2.1 Finals s.XVIII-1974/75. Transformacions i influències urbanes colonials.
  - 3.2.2 1975-80/81. La inflexió.
  - 3.2.3 1981-92. La degradació de la ciutat i la guerra civil.
  - 3.2.4 1992-2000. Influències urbanes de la postguerra i el gir capitalista.
- 3.3 Estratègies i tendències actuals de Maputo.
  - 3.3.1 La ciutat planificada i de mercat.
  - 3.3.2 Àrees homogènies tipològiques dels barris suburbans i periurbans de Maputo a través dels casos d'estudi.

4. INTRODUCCIÓ DELS ACTORS INVOLUCRATS EN LA PRODUCCIÓ DE LA CIUTAT

- 4.1 Classificació dels actors històrics involucrats en la producció de la ciutat.
- 4.2 Classificació dels actors actuals involucrats en la producció de la ciutat. Estratègies i projectes principals.
  - 4.2.5 Actors governamentals
  - 4.2.6 Actors supragovernamentals
  - 4.2.7 Actors privats
  - 4.2.8 Actors no governamentals i societat civil
- 4.3 Percepcions dels models "UP" a través del cas.
  - 4.4.1 El cas de Maxaquene A

5. CONCLUSIONS

6. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

7. ANNEXOS

La segona part de la investigació, la Tesi, s'estructurarà en 3 capítols principals, en els quals la Tesina hi estarà inscrita i millorada. El títol plantejat per al projecte de Tesi és:

- **"MAPUTO: CONSEQÜÈNCIA DE LES ACCIONS PAL·LIATIVES, DE MERCAT I SUPERVIVÈNCIA. RECERCA DE LA IDENTITAT URBANA DE LA MORFOLOGIA ESPACIAL COMUNITÀRIA".**

El primer capítol, *el marc teòric*, abordarà, els antecedents i precedents de base per al desenvolupament de la Tesi. S'ampliarà el segon punt de la tesina amb una comparativa entre ciutats, a nivell de barris suburbans i periurbans. Per la seva proximitat i relació històrica amb Maputo, una de les ciutats escollides és Johannesburg. Pel context històric, Luanda servirà per a comparar el paral·lelisme entre les dues antigues colònies portugueses. Com a tret diferencial, Barcelona ha estat escollida per la vinculació personal i com a comparativa europea de les formes de creixement amb una subsahariana. Els subcapítols seran:

- Construcció d'una societat, d'una ciutat.
- Indicadors urbans dels barris suburbans i periurbans. Maputo comparada: Luanda, Johannesburg i Barcelona.

El segon capítol *"Els actors i els models de la transformació urbana. Criteris i premisses aplicades en la producció dels barris suburbans i periurbans"* es dividirà en 3 subcapítols. El primer, contextualitzarà la ciutat de Maputo a través de la seva evolució històrica i dels models dels actors implicats en la seva transformació. El segon apartat classificarà i presentarà les realitats urbanes a través de les àrees tipològiques homogènies escollides, com a conseqüència d'un passat viscut als barris sub i periurbans. L'últim subcapítol mostrarà els models que estan concebant i aplicant els actors actuals principals, a través de l'anàlisi de les polítiques, estratègies, projectes i

entrevistes personals. Així ajudarà a visualitzar les tendències urbanes de la ciutat, recolzades per comparatives amb referents culturals d'actuacions a l'Àfrica Subsahariana, especialment a l'espai públic. Els subcapítols són:

- Evolució històrica urbana en el context subsaharià. Els models dels actors del passat.
- Àrees homogènies tipològiques dels barris suburbans i periurbans.
- Els models dels actors actuals.

El tercer capítol "*Els barris suburbans i periurbans. Identitat i morfologia urbana de l'espai públic*" es fragmentarà en tres subcapítols. Aquest tercer, pretén centrar-se específicament en l'espai públic dels barris suburbans i periurbans. El primer apartat ens mostrarà els resultats de les polítiques i projectes dels actors "top" (governamentals, cooperacions, supragovernamentals, grans privats...) sobre l'espai urbà públic. Tant a través dels projectes de transformació, com els de nova creació. El segon subcapítol se centrarà en el model "bottom", de base, la pròpia població dels barris. A través d'aquest, es mostrarà com aquest actor transforma i s'apropia dels espais creats pels altres actors, i en crea de propis, a través de casos específics i representatius. Els barris escollits formen part de dues corones ben diferenciades, en principi, a diversos nivells: per antiguitat, proximitat al centre, densitats, ocupació, qualitat i/o pobresa urbana, formes de creixement, entre d'altres. El tercer apartat treballarà, sobretot amb eines gràfiques, la morfologia espacial comunitària. I, a partir d'un estudi de camp aprofundit i les conclusions del subcapítol anterior, es pretén trobar quina és aquesta identitat urbana pròpia dels barris suburbans i periurbans de Maputo. Els subapartats són:

- L'espai públic dels barris suburbans i periurbans, resultant dels models "top".
- El model de l'actor "bottom" aplicat a l'espai públic. Estudis de cas. Corona suburbana (Polana Caniço A i Maxaquene A); corona periurbana (Zimpeto, Magoanine C i Albasine).
- Identitat i morfologia espacial comunitària. Estudis de cas. Corona suburbana (Polana Caniço A i Maxaquene A); corona periurbana (Zimpeto, Magoanine C i Albasine). Morfologia i identitat de l'espai públic.

Aquests tres capítols, pretenen servir per arribar a unes conclusions i verificacions d'hipòtesis, obrint la discussió sobre els paradigmes de la intervenció urbana als espais públics d'aquests barris.

1.6 METODOLOGIA

El quadre descrit al diagnòstic de la situació i les hipòtesis enunciades per a la investigació exigeixen un aprofundiment dels coneixements teòrics, científics i pràctics, per tal d'abordar de forma eficaç els seus objectius. En aquesta consideració són importants els següents desenvolupaments:

CRITERIS I EINES D'ANÀLISI:

➤ *Criteris d'anàlisi per al desenvolupament de la Tesina*

- Comprendre les transformacions urbanes referenciades als canvis històrics de la ciutat i el seu context, a través de la documentació gràfica i escrita.
- Comprendre la situació i tendències urbanes actuals a partir de la documentació escrita, gràfica, i “el treball de camp” a les àrees suburbanes i periurbanes representatives mitjançant les entrevistes, aixecaments i reportatges fotogràfics.
- Detectar els actors d'intervenció en la transformació de la ciutat i els criteris i premisses projectuals, normatives i de gestió, a partir de documentació escrita, gràfica, entrevistes i projectes executats in situ.

➤ *Eines d'anàlisi per al desenvolupament de la Tesina*

- Documentació escrita:
  - Legislació sobre planificació urbana, edificació, ordenació del territori, lleis de terres i usos del sòl.
  - Plans d'estructura d'ordenació del territori, municipals, especials i de detall (PEUMM, PPU, PPP).
  - Quadres de gestió i polítiques urbanístiques, ambientals i socials (QGA, QPR...).

- Programes de desenvolupament nacionals, municipals, supragovernamentals, de cooperació, etc. (PARPA II, PROMAPUTO, CWS, Cities Alliance, Agenda 21,...).
  - Estadístiques generals de país, ciutat i específiques.
  - Llibres i articles relacionats, especialment sobre ciutats subsaharianes i en concret, Maputo.
  - Investigacions que en especial apropin a l'espai públic urbà (Home Space, (il)legal (in)formal, Estudi del mercat de terres...).
  - Tesis urbanístiques, antropològiques i socials enfocades als barris suburbans i periurbans.
  - Projectes de cooperació als barris suburbans i periurbans.
  - Altres.
- Documentació gràfica:
    - Plànols històrics.
    - Plans i projectes recents generals i específics.
    - Fotoplànols i imatges satèl·lits.
    - Mapes geogràfics, topogràfics, cadastrals, d'infraestructures i ambientals.
    - Imatges i reportatges històrics i actuals dels barris suburbans i periurbans de Maputo i ciutats, pobles i assentaments de la regió.
    - Altres.
  - Treball de camp:
    - Workshops i seminaris.
    - Experiència pròpia in situ als barris suburbans i periurbans, amb anàlisis gràfics, fotogràfics, perceptius i entrevistes.
    - Entrevistes a actors involucrats en les transformacions de la ciutat (municipals, privats, universitaris, cooperants...).
    - Altres.

2 MARC TEÒRIC

2.1 CONSTRUCCIÓ D'UNA SOCIETAT, D'UNA CIUTAT. ANTECEDENTS I REFERENTS CULTURALS

2.1.1 ÈTICA DELS OBJECTIUS

Moçambique patí, en poques dècades, constants i sobtades contextualitzacions: l'agressivitat colonial vers un determinat cosmos social, aplicada de forma contundent en l'espai urbà, el gir social -marxista post independència, una guerra civil, i a partir de mitjans dels anys 80, l'adhesió a l'economia de mercat. Més recentment, el procés de liberalització passà per l'adhesió al Banc Mundial i al FMI, a través de la implantació de Programes d'Estabilització Econòmica i Ajustament Estructural (PAE), que permeteren el creixement econòmic, tot i que de forma irregular i desigual, a costa de l'augment del deute extern i de la dependència de l'ajut internacional. La democratització del sistema polític s'assentà en la implementació d'un règim multipartidista, definit en la revisió de la Constitució del 1990, i en la descentralització, marcada per l'aprovació de la Llei dels Municipis del 1994 (Oppenheimer i Raposo 2002 i 2007). Varis autors com Jenkins (2002), Jenkins i Wilkinson (2002), Lemanski (2007) i Watson (2009a, 2009b), mencionen l'accentuació contemporània de la dualitat socio-espacial i l'expansió de les perifèries. Raposo (2007) i Groenewald (2010) fan referència a l'existència dels processos de gentrificació¹⁴.

---

¹⁴ L'ennobliment urbà, d'acord amb algunes traduccions i a un conjunt de processos de transformació de l'espai urbà, amb o sense intervenció governamental, ocorre a les més variades ciutats del món. L'ennobliment urbà, o gentrificació, diu respecte a una intervenció en els espais urbans (amb o sense auxili governamental), que provoca la seva millora i conseqüent revaloració immobiliària (amb la retirada dels habitants tradicionals, que generalment pertanyen a classes socials menys afavorides, dels espais urbans, que es produeixen per pressió del mercat o per programes governamentals i condueixen a l'expulsió de les poblacions desfavorides de les zones centrals cap a les perifèries). Font: wikipwdia. <http://ca.wikipedia.org/wiki/Gentrificaci%C3%B3>, setembre 2011.

La investigació a realitzar es divideix en dues seccions. La primera pretén aportar una base general històrica i contemporània sobre el cas d'estudi (Maputo i els barris "in"formals) englobat en el marc del Projecte de Tesi. Per tal de contextualitzar la investigació pròpiament de la Tesi, la primera fase es divideix en diversos capítols que ens introduiran a les arrels socio-espacials i a la transformació històrica de la ciutat dins el context de l'Àfrica Subsahariana i de Moçambique. S'inclourà, també, les estratègies i tendències urbanes actuals, concentrant-se en els barris suburbans i periurbans, i una introducció als agents involucrats en llur transformació i els models per aquests aplicats, o a aplicar. El treball de camp, amb l'ajuda de fonts gràfiques, escrites, orals, etc., implementaran la investigació per tal d'aportar una primera aproximació a la realitat d'aquests barris, focalitzant-se en l'espai públic-social, el qual es desenvoluparà en més profunditat al llarg de la segona secció, la Tesi.

L'objectiu general de la investigació és, per una banda, el de contribuir en la comprensió de la transformació d'aquest territori urbà, del seu caràcter i complexitats internes, fruit dels contextos viscuts i d'una base política, econòmica i social reflectida en el seu espai urbà. Per altra banda, a partir de la comprensió d'aquesta realitat, el segon objectiu és el d'ajudar a la reflexió sobre els paradigmes i models d'intervenció en aquest context (i indirecta o directament als de l'Àfrica Subsahariana), que conflueixen en una injustícia social plasmada clarament en el terreny. L'anàlisi de les transformacions morfològiques, tipològiques, dels processos dels barris (in)formals i de les seves dinàmiques interactives d'apropiació de l'espai urbà, s'enfoca també en la medició i detecció de les fragilitats i potencialitats, i a reconèixer les situacions i processos de major o menor justícia espacial en el marc dels agents interventors i els models aplicats. D'aquesta manera, a partir del coneixement profund de l'agent "down", de barri, i la resultat espacial fruit de l'apropiació de l'espai públic (degut a les especificitats socio_econòmiques i culturals) i l'adaptació als models, o a la falta d'aquests aplicats pels agents "up", poden servir per trobar les eines de superació de les fragilitats, focalitzant-se en les seves potencialitats.

Tenint en compte l'escassa informació disponible sobre els temes exposats, la investigació pretén fer una aportació a la llacuna de coneixement existent i contribuir a una millor realització de les activitats a desenvolupar o promoure dels actors públics, privats i de la societat civil, tant nacional com internacional. Aquesta millora es podria veure plasmada tant en l'equanimitat dels procediments i estratègies d'intervenció urbana com en la possibilitat de l'aplicació de models que reflecteixin la realitat social amb una visió més àmplia i amb noves perspectives d'actuació i creació de l'espai urbà-social de Maputo.

La base ètica del treball es recolzarà en conceptes com els de Lefebvre (1991 [1974]) i Harvey (2001). Per Lefebvre (p.411-412) “cada societat, a la qual la història va potenciar dins el marc d'un particular mode de producció [...] va donar forma al seu propi espai” i, si per una banda l'espai no pot ser “observat com una «essència» [...] responent a una lògica pròpia”, per un altre tampoc pot ser “tractat com un resultat o resultant, com un efecte del passat verificable empíricament, una història o una societat”, però sí com un mitjà, un *milieu* i un intermediari, el paper del qual “és menys i menys neutral, més i més actiu, tant com un instrument com una meta, com a mitjà i com a fi”. Harvey (2001, p.79) procura comprendre les formes capitalistes de la urbanització, després de que lo “urbà” “té un significat específic sota el capitalisme, el qual no pot ser dut a terme sense una transformació radical de significat dins d'altres contextes socials”.

Citant a Laguerre (1994, p.28-30), les àrees residencials perifèriques, denominades informals, poden adoptar mecanismes de producció, ús i apropiació dels espais que fugen dels mecanismes de regulació establerts, un factor que ha de ser inclòs en l'anàlisi i comprensió dels barris (in)formals de Maputo. Recentment Groenewald¹⁵ qüestiona el binomi *formal-informal*, argumentant que els “processos formals i informals ni estan separats ni són separables” i que les nocions inadequades “operen en conjunció amb definicions negatives que projecten la informalitat com un extrem, indesitjada, i [...] que contribueix a la vulnerabilitat dels pobres” (2010, p.15). D'aquesta manera, el binomi serà utilitzat tant sols en situacions puntuals, quan no sigui possible precisar de forma més adequada el fenomen descrit. També s'evitarà, sempre que sigui possible, i la comprensió de la lectura ho permeti, el binomi *ordenat-desordenat*. És fàcil discernir entre aquestes dues contraposicions, sempre i quant ens referim als mínims urbans¹⁶ (infraestructures i serveis bàsics, unitats habitacionals i regularització de l'espai físic basats en els elements anteriors), però no tant quan les dinàmiques civils acaben creant el propi ordre dins el desordre, per la necessitat d'adaptació i readaptació a aquest.

---

¹⁵ Groenewald qüestiona també la utilitat analítica de la definició de slums de UN-Habitat, tenint en compte l'excessiu abastament del concepte. Groenewald, L. “Breaking down the binary: meanings of informal settlement in southern african cities”. In Fourchard, L. and S. Bekket. *Governing African Cities*. Karthala. Paris, 2010, pàg. 1-21.

¹⁶ UN-HABITAT (2007, p.19) “lack one or more of the following five conditions: durable housing [...] sufficient living area [...] access to improved water [...] access to sanitation [...] secure tenure”

2.1.2 ANTECEDENTS I PRECEDENTS

L'estat de l'art que es presenta relatiu al tema de Projecte de Tesi, ha estat dividit en 4 grups:

- a. *Producció i transformació de l'espai urbà i relacionat amb el procés de globalització neoliberal i el concepte d'(in)justícia espacial.*
- b. *Morfologia urbana i l'espai "públic"¹⁷ i els processos que la dirigeixen. El dret a la identitat urbana integral.*
- c. *Els agents que intervenen en la producció i transformació de la ciutat.*
- d. *Els barris suburbans i periurbans de Maputo, el cas de l'estudi de la Tesi.*

A- PRODUCCIÓ I TRANSFORMACIÓ DE L'ESPAI URBÀ I RELACIONAT AMB EL PROCÉS DE GLOBALITZACIÓ NEOLIBERAL I EL CONCEPTE D'(IN)JUSTÍCIA ESPACIAL

L'abordatge de l'espai urbà com a producte social i capital, continua tenint com a referència teòrica autors tals com Lefebvre i Harvey a través de les obres *The Production of Space* (1991, traducció de l'original francès de 1974) i *Spaces of Capital* (2001), i estan en la base de les reflexions sobre el territori en el context de globalització neoliberal i del concepte actual d'(in)justícia espacial. D'altres autors com Fainstein (2009a, 2009b), Marcuse, Connolly, Novy, et al. (2009) i Soja (2009) també han estat fonamentals en el desenvolupament d'aquests conceptes.

Per Soja (2009, p.33), els espais urbans específics venen determinats per aspectes socioeconòmics i polítics d'un determinat context històric i a l'hora afecten els socioeconòmics i polítics dels seus hàbitats, *retroalimentant-se*. Harvey i Potter (2009, p.43-49) subratllen les tensions i conflictes d'aquests contextos les quals no es mostren tant sols a nivell distributiu. Els autors es refereixen a que la justícia i els drets ciutadans, i les polítiques i regles urbanístiques, s'enfoquen en una societat en la qual triomfen sobre qualsevol altre concepció de drets inalienables de la propietat i el lucre.

---

¹⁷ L'espai públic, serà estudiat de forma aprofundida al llarg de la Tesi, es definirà com a tal, sense entrar en especificitats degut al desconeixement dels límits i interaccions entre l'espai residencial i el públic i/o comunitari.

Marcuse et al.(2009, p.53) considera que la reflexió sobre la justícia social no pot estar dissociada dels seus aspectes espacials, i que la justícia espacial depèn de la social, o sigui, les solucions espacials no són, per si soles, suficients per a la resolució de la injustícia en la seva globalitat. Per tractar del tema de la justícia espacial, Harvey i Potter (idem, p.40-41) són una referència al mencionar l'existència de varies formulacions ideals de justícia (igualitària, unitària, contractual, entre altres).

Susan Fainstein (2009a) senyala que *La Carta Mundial del Dret a Ciutat* li falta especificitat, tant en termes del que el dret inclou, com en el que s'entén per ciutat: *"És un concepte vague, més útil en un abordatge retòric que com a instrument de política. Al mateix temps és útil pels teòrics urbans per la seva relació explícita amb l'espai, una variable exclosa de molts escrits filosòfics"*.

L'estudi de l'espai urbà dels barris suburbans i periurbans de l'Àfrica Austral han estat realitzat per autors com Jenkins i Wilkinson (2002), Lemanski (2007) i Watson (2009a, 2009b), els quals també han abordat temàtiques semblants dins el context dels països en desenvolupament i en concret de les ciutats africanes, incidint sobre el planejament urbà, la creixent *periferalització* i polarització d'aquests territoris i els agents de la globalització, entre altres. No obstant, els autors no analitzen les interaccions entre la morfologia d'aquests barris, els processos i estratègies dels actors involucrats, com a part d'una (in)justícia espacial, en un determinat context històric.

B- MORFOLOGIA URBANA, L'ESPAI "PÚBLIC" I ELS PROCESSOS QUE LA DIRIGEIXEN. EL DRET A LA IDENTITAT INTEGRAL I PARTICIPATIVA

L'estudi de les ciutats africanes també es fa més difícil per la inexistència o dificultat d'obtenció de dades i informació. Oppenheimer i Raposo (2002, p.11), indiquen la baixa fiabilitat de les dades de censos i estadístiques, i Henriques (2008, p.57) subratlla que la informació geogràfica en aquests contextos és limitada i poc actualitzada. Algunes contribucions, no obstant, han estat realitzades per agències multilaterals com el Banc Mundial i UN-HABITAT en l'àmbit de la qüestió urbana a l'Àfrica actual, amb diverses publicacions enfocades en la resposta dels problemes associats a la urbanització accelerada de les ciutats.

Cal remarcar, també, que generalment el coneixement i els processos sobre la morfologia urbana d'aquests barris suburbans i perifèrics s'ha construït sota l'estudi i coneixement dels països desenvolupats, aplicant perspectives incongruents i que no aborden de forma sistematitzada els indicadors d'(in)justícia socio-espacials. Algunes contribucions a través de reflexions i metodologies, no obstant, poden servir a la investigació, tals com Busquets (1999), el qual aborda el que denomina "urbanització marginal", analitzant els aspectes de la parcel·lació, tipologies, morfologia, processos constructius, transformació i desenvolupament de les àrees marginals de Barcelona.

Les ciutats de l'Àfrica Austral presenten un creixement extens que tendeix a la *periferialització*. A Maputo continuen apareixent noves àrees residencials, lluny del centre, mitjançant processos tant d'origen formal com informal, convertint-se en zones urbanes disperses i irregulars al voltant dels centres de serveis. Simultàniament, les corones de les ciutats colonials, també les més antigues, es densifiquen sense control, a través de processos (in)formals i (il-)legals, augmentant l'ocupació de les parcel·les i de l'espai públic, parcial o totalment. La (in)justícia socio-espacial i els nous assentaments de les dues últimes dècades (basats en els mínims socials i urbans) fan que l'espai públic creat es pugui considerar com un "simple" espai residual, un "no-lloc". Aquest, indiferent als llocs de relació comunitaris urbans, és apropiat per la població de forma (in)formal i (il-)legal, generant nous i complexos espais socio-econòmics, no sense múltiples fragilitats. El conèixer i reconèixer, pensar, planificar de forma multidisciplinar, pot generar projectes estratègics de millora de lo existent i, futurs assentaments més justos amb identitat/s pròpia/es, on els espais públics, i lo urbà per extensió, s'adeqüin a les especificitats de la societat local. La transformació de l'espai residual en espai urbà, on els mínims estiguin

basats en el respecte als ritmes d'una determinada vida urbana pròpia, equànime, pot ser la base per a la millora de les relacions, l'espai de participació i la potenciació del sentiment de comunitat, entre d'altres.

La Carta Mundial del Dret a Ciutat, presentada al 2005 al Fòrum Social Mundial de Porto Alegre, manifesta que "el dret a ciutat és un dret col·lectiu dels habitants de les ciutats, en especial dels grups vulnerables i desfavorits, que se'ls hi confereixi legitimitat d'acció i organització, basat en els seus usos i costums, com el dret a l'objectiu d'aconseguir el ple exercici del dret a la lliure autodeterminació i a un patró de vida adequada".

Lefebvre a *Le droit à la ville* (2009, 3er ed.) menciona que "el dret a la ciutat es manifesta com a forma superior dels drets: dret a la llibertat, a la individualització de la socialització, a l'hàbitat i a l'habitar. El dret a obrar (l'activitat participant) i el dret a l'apropiació (molt diferent a la propietat) implicant-se en el dret a ciutat.[...] El dret a ciutat no pot ser concebut com un simple dret de visita o de retorn a les ciutats tradicionals. Només es pot formular com un dret a la vida urbana, transformada, renovada [...] la centralitat renovada, als llocs de trobada i intercanvi, als ritmes de vida i feines del l'actualitat que permetin l'ús ple i total d'aquests moments i llocs, etc."

David Harvey a *Spaces of Global Capitalism: Towards A Theory of Uneven Geographical Development* (2006) al capítol 3 ("Space as a Key Word"), amplia el que s'entén com el dret a la ciutat, el que es podria anomenar com el dret a decidir i a la creació de la pròpia ciutat: "el dret a ciutat és més que la llibertat individual per accedir als recursos urbans: és un dret de modificar-nos a nosaltres mateixos modificant la ciutat (...) La llibertat de fer i refer les nostres ciutats i a nosaltres mateixos". El mateix autor comenta "el que Lefebvre anomena "dret a ciutat" ha estat i continua essent una qüestió persistent. Com es reivindica i s'expressa aquest dret? Què succeeix quan concebem aquest dret no tant sols com un dret a tot el que ja existeix sinó també com un dret de modificar i transformar els espais de la ciutat en un tipus diferent d'ambient de vida, compatible amb les relacions socials molt diferents (...) abordant tant les seves formes materials com els discursos de representació dominants?".

Soja explica a "The city and spatial justice" (*Justice et injustice spatiales*, 2010, p.60) que "el pensament espacial crític avui en dia es basa en 3 principis: a/ l'espacialitat ontològica de ser -tots som espacials al igual que sers socials i temporals-, b/ la producció social de l'espacialitat -l'espai és produït socialment i per tant pot ser modificat socialment- i c/ la dialèctica socio-espacial -l'espacialitat dóna

forma a lo social al igual que lo social dóna forma a l'espacialitat-. Agafant la dialèctica socio-espacial de forma seriosa significa que reconeixem que les geografies en les quals vivim tant poden tenir conseqüències negatives com positives en pràcticament tot el que fem".

Low i Lawrence-Zuñiga, a *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture* (2003), relacionen l'espai i l'antropologia dient que *"Partint de la idea de Munn de que una persona crea espai movent-se a través d'aquest, traça com els patrons de moviment col·lectivament configuren localitat i reproduïxen localitat. Els llocs, ell argumenta, no estan al paisatge, però simultàniament en la terra, la mentalitat de la gent, els costums, i pràctiques corporals"* (p.6). *"Els espais inscrits significa que els humans "inscriuen" de forma perdurable la seva presència al seu entorn...", i "...a nosaltres ens interessa saber com les persones formen relacions significatives amb els locals que ocupen, com li donen sentit a l'espai, i transformen "espai" en "lloc". Ens interessa saber com està anclada l'experiència en el lloc i com l'espai guarda records que afecten a les persones i als aconteixements"* (p.13).

Per altra banda, Hancock i Landy a *"Justice Spatiale, Identités, Minorités"* (*Justice et injustice spatiales*, 2010) inclouen la qüestió de les identitats preguntant-se: *" la justícia no està, precisament, per sobre de consideracions sobre el sentit de la pertinença identitària? Situar-les aquí, no és sucumbir a les derives (o els excessos) del "comunitarisme?"* i expliquen que *"els diferents texts que tracten de casos africans permeten il·lustrar conflictes de valors susceptibles d'intervenir quan les pràctiques costumistes, es refereixen per exemple a l'accés a les terres de la Guinea marítima, retrobant d'altres normes legals: P.Rey mostra bé la distribució «sense equitat» de les terres, que respecten les jerarquies tradicionals entre llinatges i al l'interior dels llinatges, que són motiu d'un consens enfront de l'Estat, sobre la base de concepcions occidentals com l'«igualtat d'oportunitats»".* Pels autors *"és important precisar que la noció d'identitat a la que ens referim aquí no és estàtica ni històrica, sinó que està plenament inscrita en la vida social i construïda responent a les actuals tensions que puguin existir, com l'ha teoritzat, per exemple, Guy Di Meo. Que insisteix amb raó en la fluïdesa i la multiplicitat d'identitats: des de la nostra perspectiva, també en una multiplicitat de característiques que poden conduir a la discriminació, i per tant a la injustícia: identitat «ètnica», pertinença a la casta, sexe, orientació sexual, edat ...".*(p.195, 196)

Cal mencionar, del mateix llibre, el text dedicat a altres països africans com el de Conerly Casey a *"Hypocrisy, Spatial (In)justice and Youthful "Policing" in the Northern Nigeria"* (p.202) i que fa referència als conceptes de justícia espacial i el dret a la diferència.

C- ELS AGENTS QUE INTERVENEN EN LA PRODUCCIÓ I TRANSFORMACIÓ DE LA CIUTAT

Friedmann (1992, p.31), remarca la importància dels processos d'empoderament social i polític per "*reequilibrar l'estructura del poder dins la societat exigint més responsabilitat a les actuacions estatals, reforçant els poders de la societat civil en la gestió dels assumptes, i exigint a les empreses més responsabilitat social*". El mateix autor (2009, p.61), particularitzant la seva importància en l'àmbit d'avaluació de les polítiques, menciona que "*des del moment en que la justícia pot ser usada com a part intrínseca per avaluar la política, el contingut d'aquesta política pot canviar*". Low i Lawrence-Zuñiga (2003) afronten el control de l'espai des de punts de vista político-socials dient que "*la producció i reproducció dels esquemes hegemònics requereixen la monopolització dels espais públics per tal de dominar les memòries*" i com a conseqüència "*l'economia global i la circulació de capital transforma els llocs locals, creant, espais homogenitzats, "desterritorialitzats".*"

Sobre les relacions entre els diferents agents i la participació ciutadana, Carley, a "Top-down and bottom-up: the challenge of cities in the new century" (*Urban Development & Civil Society*, 2001), conclou que "*les ciutats tractades sense una associació entre negocis, govern local i societat civil tant a nivell de ciutat com de barri per aconseguir el canvi econòmic i social efectiu. [...] Les solucions "top-down" normalment fallen perquè estan desvinculades de la realitat de la vida del carrer. [...] A nivell de ciutat i de barri, la recerca suggereix que un de les vies per lligar l'estratègia global de ciutat i l'acció local és veient el desenvolupament urbà com una oportunitat d'aprenentatge mutu entre els principals actors claus*".

Les intervencions planificades formalment a les ciutats subsaharianes presenten una estructura viària geomètrica, de caràcter més o menys ortogonal. L'anàlisi de les malles urbanes possibilita distingir tipologies d'intervenció i determinar els actors. Concretament en el cas de la ciutat Maputo, la malla ortogonal és molt predominant. Portas (2005b, p.69-72) s'hi refereix com a un ús recurrent per ser d'execució ràpida i unificadora "*en la mesura en que el traçat viari, aferrat a l'alineació dels edificis [...] és suficientment poderós, des del punt de vista formal, per ordenar l'aparent diversitat edificatòria*". Segons l'autor, en el context del creixement urbà explosiu dels països desenvolupats post industrialització, el traçat ortogonal correspon "*a una nova repartició de papers entre l'administració pública i els promotors privats [en el qual] el procés és el liberalisme, l'Estat arbitra per a que el creixement respecti un ordre [...] que, no podent ser igualitari, com a mínim ho hauria de semblar,*" i, citant a Solà-Morales, "*s'està davant un nou procés de fer ciutat «ràpid i bé» [a través de] la separació de les fases d'ordenació del sòl i l'edificació*", podent actualment aplicar aquest raonament a les àrees periurbanes de les ciutats de l'Àfrica Austral.

D- ELS BARRIS SUBURBANS I PERIURBANS DE MAPUTO, EL CAS D'ESTUDI DE LA TESI

Pel que fa a l'estudi de l'espai públic de les àrees suburbanes i periurbanes de Maputo, la base teòrica obtinguda ha estat nula. Tot i els treballs d'autors com Jenkins (1998, 2000a, 2000b), Raposo i Salvador (2004), Raposo (2007a, 2007b) i Henriques (2008), sobre qüestions urbanes i habitacionals de les dues últimes dècades, principalment enfocat a les àrees suburbanes i periurbanes, aquests estan més relacionats en la gestió del sòl, les polítiques i tipologies residencials. D'altres com Araújo (1999), Rosário (1999), Lage (2001) i Forjaz, Carrilho i Lage (2005) han publicat reflexions i estudis de caràcter més empíric sobre qüestions urbanes de la capital, a nivell de la casa, del planejament i de les formes d'intervenció. Però l'estudi a fons i de forma multidisciplinari per al coneixement de l'espai públic d'aquests barris, les seves especificitats, identitats, la forma d'apropiació dels llocs, etc., no ha estat afrontat a dia d'avui, lo que evidencia que al llarg de la breu i veloç història de Maputo ha persistit una mancança de pensament per a la planificació i creació de l'harmonia del lloc urbà.

Fent front a la magnitud i a la complexitat dels problemes relacionats amb la urbanització accelerada de les ciutats de l'Àfrica Austral i al coneixement insuficient sobre aquestes realitats, són urgents noves investigacions que col·laborin en l'aprofundiment de la comprensió d'aquestes problemàtiques i que contribueixin en la recerca de solucions. Aquest és l'objectiu de la investigació: contribuir en la comprensió de les transformacions en curs, específicament de la morfologia i característiques del "lloc" públic integrat en l'espai urbà. Comprendre, també, els processos i les seves dinàmiques interactives des d'una perspectiva integrada, identificant i analitzant els models aplicats pels diferents actors, agafant com a concepte de referència la (in)justícia espacial, des d'una òptica urbanística, pròxima al territori, als processos i als actors que la gestionen. I, contribuir, en les pràctiques d'intervenció que busquin una major justícia, coherència i identitat urbana participativa.

S'inclouran al marc teòric de la tesi com a referents culturals les experiències viscudes en àmbits similars (en especial a l'Àfrica Subsahariana), mitjançant les intervencions paradigmàtiques a barris suburbans i periurbans en general, i específicament a l'espai públic.

2.2. EMMARCANT MAPUTO. INDICADORS URBANS DELS BARRIS SUBURBANS I PERIURBANS

Aquest apartat pretén ser un emmarcament actual de la ciutat de Maputo a partir dels documents, informes i estadístiques extretes de les fonts oficials d'informació. Degut a la generalitzada manca d'actualització de les dades dels últims anys, per la situació de precarietat informativa de base del país i el municipi, s'han escollit les fonts de publicació més recents existents. En molts dels casos, tot i haver estat publicats durant els quatre últims anys, les dades presentades són anteriors al 2007.

Les fonts escollides per la seva fiabilitat i serietat reconeguda han estat: "Climate Change Assessment for Maputo, Moçambique: a Summary"¹⁸ (2004) i "Initiative: Adaptation to and Mitigation of Climate Change in the City of Maputo: Preliminary Assessment"¹⁹ (2010), del programa Cities and Climate Change Initiative (CCC) de UN-HABITAT; "Report on the Millenium Development Goals"²⁰ (2008) del Ministeri de Planejament i Desenvolupament de Mozambique; "Plano de Estructura Urbana do Municipio de Maputo PEUMM"²¹ (2008); "RUSP Moçambique"²² (2008) de UN-HABITAT; i el Programa de Desenvolupament Municipal de Maputo PROMAPUTO²³ (2007-2011).

L'enquadrament es basarà en una presentació dels àmbits generals del país i la ciutat, i una introducció més específica referent a la realitat del teixit urbano-social, en especial dels barris suburbans i periurbans. Els indicadors escollits són, alhora, una representació de la informació generalitzada per la qual es coneix Moçambique, i, en general, els països en desenvolupament. Aquestes dades són una font valiosíssima d'informació, tot i que per norma general, les premisses de les quals es parteix, s'estableixen només en base a les realitats crítiques d'aquets països. Realitats, estudiades, dins el marc dels programes supragovernamentals d'avaluació i estratègies per al desenvolupament dels mateixos. Per la qual cosa, el conjunt integral de característiques d'aquests barris (culturals, socials, tradicionals, tangibles, intangibles, etc.), que formen part de la vida diària, i que ens apropen no tant sols a les febleses sinó també als valors i potencialitats de la societat urbana, no es veuran reflectits a la presentació. Aquestes, seran desenvolupades al llarg dels capítols de la tesina, i en lo referent al tema específic de recerca de la Tesi.

---

¹⁸ Junio, P. da Conceição. *Climate Change Assessment for Maputo, Mozambique: a summary*. United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat), United Nations University Press. Nairobi, 2010.

¹⁹ CCCI. *Initiative: Adaptation to and Mitigation of Climate Change in the City of Maputo: Preliminary Assessment*. UN-Habitat Cities and Climate Change Initiative, United Nations Press, 2010.

²⁰ *Report on the millenium development goals*. Ministry of Planning and Development, Republic of Mozambique, 2008. Recuperat al 2010, des de <http://www.undp.org.mz/en/content/download/1453/6512/file/2008%20Mozambique%20Report%20on%20the%20Millennium%20Development%20Goals.pdf>.

²¹ *Plano de estrutura urbana do municipio de Maputo*. PEUMM. CEDH-FAPP-CMM. Maputo, 2008.

²² CEDH-FAPF. *RUSP Moçambique*. UN-HABITAT, United Nations Human Settlements Programme, FAPF, 2008.

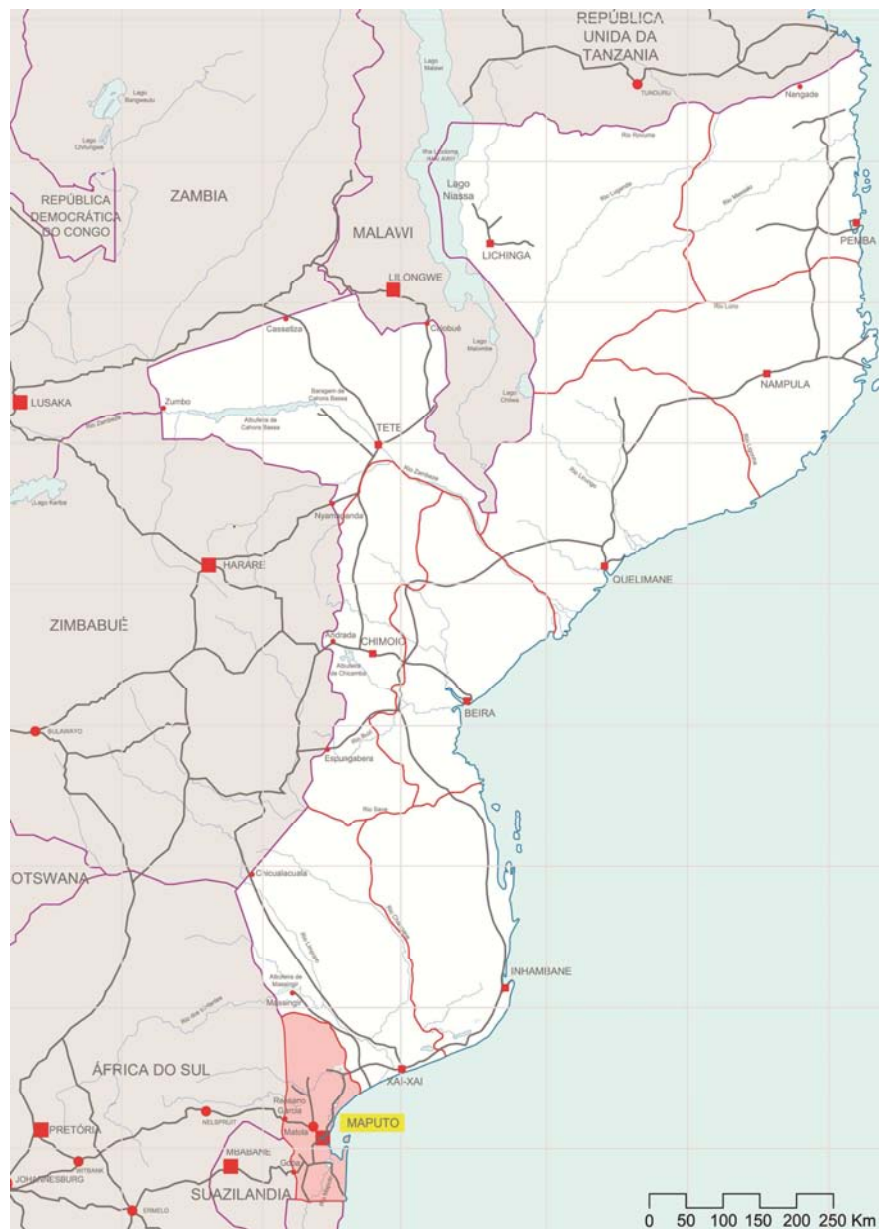
²³ *Apoio à requalificação do bairro Chamanculo C no âmbito da estratégia global de reordenamento e urbanização dos assentamentos informais do município de Maputo*. Programa de desenvolvimento municipal do município de Maputo, Fase II, PROMAPUTO, 2009; Thompson, G. *Quadro da política de reassentamento*. Fase II, PROMAPUTO, 2010; Dray, M., Nhancale, B. *Quadro de gestão ambiental e social*. Programa de desenvolvimento municipal do município de Maputo, Fase II, PROMAPUTO, 2010; *Apresentação do PROMAPUTO II*. Fase II, PROMAPUTO, 2010;

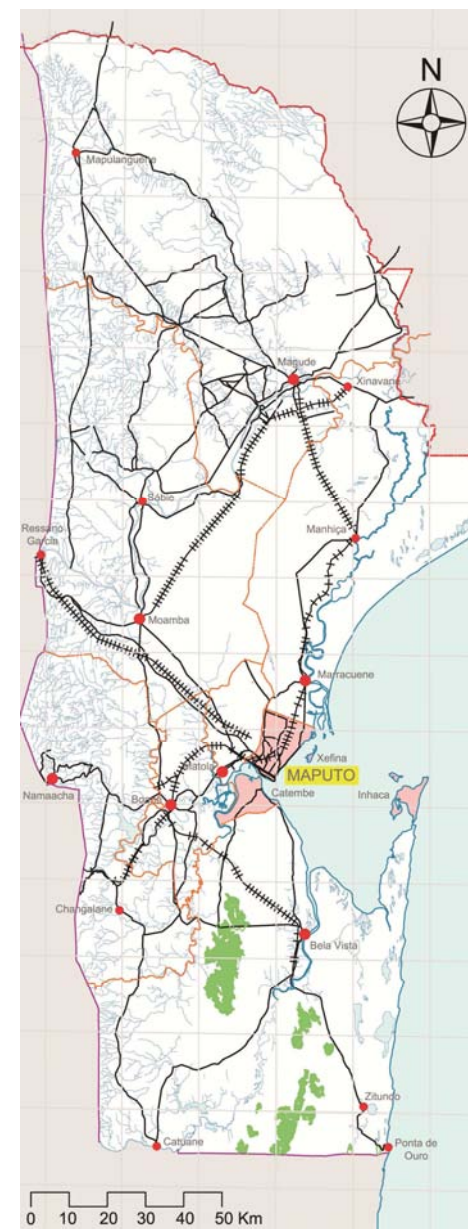
➤ MOÇAMBIQUE (República de Moçambique).

Moçambique és un país situat a la costa oriental de l'Àfrica Subsahariana, amb façana directe a l'Oceà Índic. Està limitat al nord per Tanzània, a l'oest per Zimbabwe, a l'est pel Canal de Moçambique i l'Oceà i al sud i sud_est per Sud Àfrica i Swazilàndia. El país té una àrea de 784,090 km², dels quals 2,515km lineals formen part de la costa austral, i està dividit en 11 províncies: Niassa, Cabo Delgado, Nampula, Zambézia, Tete, Manica, Sofala, Gaza, Inhambane, Maputo i el propi Municipi de Maputo. El territori, de clima subtropical, és sovint afectat per les riuades i ciclons, recordant les dramàtiques repercussions anuals i en especial les inundacions del 1999, 2000 i 2001, que obligaren al reassentament d'un gran nombre de població.

El país està format per 9 grups ètnics principals i 60 més petits, i, tot i que la llengua oficial és el portuguès, la majoria de la població parla altres llengües autòctones de les quals, les principals són la Tsonga, Yao, Makua, Nyanja i Swahili.

Plànol 2.1 Plànol nacional de Moçambique (PEUMM 2008)

Plànol 2.2 Província de Maputo (PEUMM 2008)

Històricament, les primers incursions portugueses cap a partir del 1498, es convertiren, posteriorment en una imposició de poder a tots els nivells, polítics, econòmics, socioculturals, religiosos, físics...i en una explotació de recursos humans i materials. El poder colonial s'estengué i dominà fins al 1975, any de la independència, produint una profunda petja en l'actual estructura integral del país. Aquesta empremta està plasmada, avui en dia, en els teixits urbans de les principals ciutats del país. Aquestes ciutats, que majoritàriament foren establertes pels colons a les costes del país pels seus accessos als recursos i ports per a l'exportació, és on ara viu gran part de la població. Paral·lelament, l'agricultura i els recursos minerals (i humans) van ser explotats a les zones rurals però, tot i així, la majoria de territori segueix sense estar desenvolupat.

Amb la guerra civil entre la FRELIMO²⁴ i la RENAMO²⁵ (1977-92), les infraestructures urbanes, ponts i carreteres es convertiren en blancs per a l'obstaculització de les activitats internes. Com a conseqüència, les ciutats principals foren focus dels èxodes de refugiats que provenien de les àrees rurals, provocant un creixement descontrolat i extensiu dels territoris municipals. Amb la pau, signada al 1992, el nou govern social-marxista, hagué de fer front a dures i enormes tasques, no sols de reconstrucció, sinó també d'atenció als assentaments precaris creats per la migració. Desde llavors, Moçambique ha experimentat un gran creixement urbà, des d'un punt de partida inicial, amb l'ímpetu afegit d'enormes càrregues de precarietat urbana i una manca de recursos tècnics, materials i financers per a fer-hi front.

El país està format per un grup majoritàriament rural, tot i que, seguint les dinàmiques dels països africans, el ritme de creixement urbà és accelerat, en especial a les ciutats secundàries. La població total de Moçambique és de 20,5 milions, dels quals el 36% estan a les zones urbanes, amb un creixement del 3,2% i una previsió del 5%²⁶. Aquests 7,5 milions es divideixen en les principals ciutats del país: Matola, Beira i Maputo, la capital. Tres quartes parts dels 7,5 milions viuen als assentaments (in)formals, majoritàriament a les afores de les ciutats i formant part de les corones suburbanes dels cors colonials. Les densitats poblacionals dels país, són baixes i desiguals. Mentre que la densitat nacional és de 24 habitants/km², al nord, a la província de Niassa el *ratio* és de 2, i al sud, a la ciutat de Maputo és de 1481 hab/km².

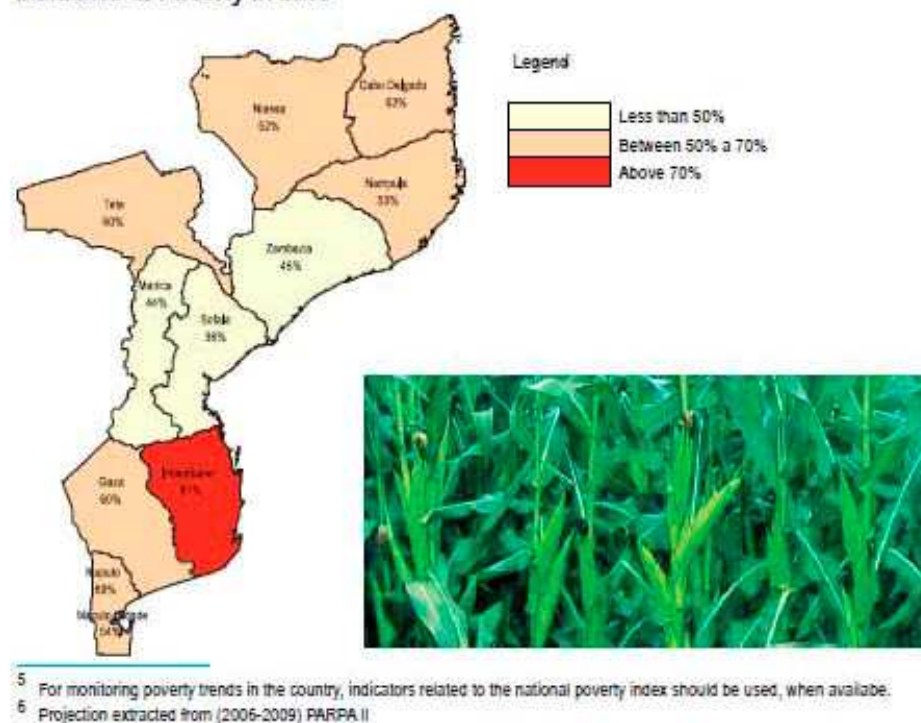
²⁴ Frente de Libertação de Moçambique.

²⁵ Resistência Nacional Moçambicana

²⁶ 3 Ibidm.

L'actual govern, de base democràtica multipartidista, està enfocat en estratègies de liberalització econòmica, privatització de molts sectors públics, atracció del sector privat i un procés de descentralització de poders, fruit dels programes de reestructuració i desenvolupament del World Bank. Alhora, l'Estat, ha de fer front a les esteses desigualtats socioeconòmiques del país, lluitant contra la pobresa a tots els nivells, de salut, educació, accés als serveis bàsics, etc. Moçambique fou classificat, l'any 2005²⁷, en el lloc 172 segons l'UNDP (Índex de Desenvolupament urbà) del total de 177 països, el més baix de l'Àfrica Subsahariana.

Incidence of Poverty in 2003

Quadre 2.1 *Incidència de la pobresa nacional per províncies, 2003. Report on the millenium development goals. Ministry of Planning and Development, Republic of Mozambique, 2008*

²⁷ 3 Ibidem.

Perfil estadístic					
	2000	2005	2008	2009	2010
Perspectiva mundial					
Creixement vegetatiu de la població (% anual)	0,1	0,1	0,7	1,0	1,2
Superfície (milers de km2)	0,2	0,2	0,2	0,2	
Taxa de pobresa, segons criteri nacional de pobresa (% de la població)					
INB, mètode Atlas (en US\$ actual) (bilions)	0,12	0,18	0,19	0,19	0,19
INB per càpita, mètode Atlas (en US\$ actual)	2.380	3.380	3.530	3.490	3.450
INB, PCC (\$ actual internacional) (bilions)					
INB per càpita, PCC (\$ actual internacional)					
Població					
% d'ingressos totals del 20% mes pobre de la població					
Esperança de vida total (anys)	65				
Fertilitat (naixements / dona)		4,5			
Fertilitat adolescent (naixements / 1000 dones , cohort 15-19 anys)					
Us d'anticonceptius (% de dones, 15-19 anys)					
Parts assistits per personal professional (% del total)					
Taxa de mortaldat, 0-5 anys (per 1.000)	37	31	28	27	26
Índex de malnutrició: pes/edat (% d'infants 0-5 anys)					
Vacunació contra la xarampió (% d'infants 12-23 mesos)	94	86	94	94	
Taxa d'educació primària terminada, total (% a cada cohort d'edat)		99	101	94	
Proporció de nenes / nens a l'ensenyament primària i secundària (%)		115	103	101	
Taxa de VIH, total (% de la població 15-49 anys)					
Medi ambient					
Superfície forestal (km2) (milers)	0,1	0,1			0,1
Superfície cultivada (% de superfície total)	72,2	77,8	72,2		
Consum d'aigua dolça/any, total (% dels recursos hídrics interns)					
Accés a l'aigua potable (% de la població)	95	95	94		
Infraestructures millorades de salubritat (% de la població amb accés)	69	71	73		
Consum d'energia/any (equivalència en kgs de petroli per càpita)		557			
Emissions de CO2/any (Mtones per càpita)	1,5	1,6			
Consum elèctric/any (kWh per càpita)		1.941	2.069		
Economia					
PIB (US\$ actual) (bilions)	0,11	0,14	0,15	0,15	0,16

Creixement PIB (% anual)	0,9	0,7	-2,0	0,0	0,5
Inflació, deflactor PIB (% anual)	11,8	3,3	2,7	0,5	1,5
Agricultura, valor afegit (% del PIB)					
Indústria, valor afegit (% del PIB)					
Serveis, etc., valor afegit (% del PIB)					
Exportacions de bens i serveis, valor afegit (% del PIB)					
Importacions de bens i serveis, valor afegit (% del PIB)					
Formació de capital brut (% del PIB)					
Ingressos, donacions i ajuts excloses (% del PIB)					
Superàvit/dèficit líquid (% del PIB)					
Estats i mercats					
Període per engegar un negoci (dies)		17	17	17	17
Capitalització (valor de mercat) de les empreses cotitzades (% del PIB)					
Despeses militars (% del PIB)					
Telefonia mòbil contractada (per 100 persones)	1	1	2	2	
Ús d'Internet (per 100 persones)	1,5	4,2	4,2	4,1	
Carreteres asfaltades (% del total)					
Exportacions d'alta tecnologia (% d'exportacions manufacturades)					
Connexions globals					
Comerç de mercaderies (% del PIB)	59,4	86,1	78,9	72,6	..
Índex de termes nets d'intercanvi (l'any 2000 = 100)	100	111	109	105	104
Deute extern, total (DOD, US\$ actual) (milions)					
Cost total de la Deute (% d'exportacions de bens, serveis and ingressos)					
Migració neta (milers)					
Transferències de treballadors emigrats i compensacions d'empleats, rebudes (US\$ actual) (milions)					
Inversions estrangeres directes, entrades netes (BP, en US\$ actual) (milions)	125	7	6	8	9
Assistència al desenvolupament oficial neta i ajuts oficials nets rebuts (en US\$ actual) (milions)	57	57	53	59	
FONT: BASE DE DADES, INDICADORS DEL DESENVOLUPAMENT MUNDIAL (WORLD BANK PUBLICATIONS 2011)					

INB: Ingressos nacional brut, PIB: Producte nacional brut, PCC: Paritat de la capacitat de compra ajustada, BP: Balanç de pagaments

Quadre 2.2 *Perfil data del país, on es mostra la fragilitat i a l'hora la falta d'informació i dades. Font: World Development Indicator.*

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/AFRICAEXT/MOZAMBIQUEEXTN/0,,menuPK:382158~pagePK:141132~piPK:141109~theSitePK:382131,00.html> , octubre 2011.

Aquest sector "marginal" de la població (segons els paràmetres estàndards de la globalització), viuen de l'economia i agricultura de supervivència. Des del 1997 al 2003²⁸, a partir dels programes de reestructuració i desenvolupament els nivells nacionals de pobresa caigueren del 70 al 54% (i d'un 55.9 a un 48.9% segons dades de UNDP²⁹). No obstant, la continua migració del camp a la ciutat provocà l'efecte creixent i preocupant conegut com a pobresa urbana, tornant recentment al 70%. Tot i que el país sigui ric en recursos naturals, la renda per càpita comú és la segona més baixa del món. La pobresa a Moçambique és en part estructural, causada entre altres coses per les fragilitats inherents a l'economia nacional, però les seves causes principals són llargament transitòries, sorgint de la dualitat colonial i de 16 anys de guerra civil desestabilitzadora. Segons el PEUMM, *"la falta d'inversions a les PME's que es reflecteix en la manca de creació de llocs de treball al sector formal, dóna primacia al sector informal en el procés de reducció de l'atur i per aquesta via, en la reducció de la pobresa a Moçambique, Estadísticament al nivell nacional, el 75.2% de la població econòmicament activa al país treballa al sector informal"*.

Les capacitats dels nivells administratius són febles, amb un solapament de funcions i una coordinació pobre entre les institucions claus. Els pressupostos de l'Estat són insuficients, i depenen en gran part de les cooperacions i finançaments estrangeres. Les autoritats municipals tenen un poder limitat davant el Govern, i alhora limitat en la imposició i recaptació de taxes i impostos als ciutadans. La falta de reinversió i estratègies integrals va a la contra de la continuïtat i monotorització dels projectes de millora urbana, el suport a la població dels barris (in)formals i l'enfortiment de les capacitats comunitàries. Tot i algunes excepcions, en fase inicial, les polítiques i capacitats per al planejament urbà i regional, a nivell local i nacional són pràcticament nul·les, fent que les dades referents als barris suburbans i periurbans siguin quasi inexistents.

Tot i que la terra a partir de les nacionalitzacions post colonials, passà a pertànyer a l'Estat fins a dia d'avui, les pressions del sòl urbà, tant per part de la població com per el sector privat, estan continuant amb una injustícia espacial fruit de l'especulació i els mercats informals de terra. *Llei de Terres* del 1997 i la constitució estableixen que l'accés a la terra per ús residencial i agricultura familiar són un dret que està lliure d'impostos i taxes, no obstant, la situació real demostra que la llei no està garantida. No és legal pels individuals vendre l'accés a una parcel·la -només el govern i les municipalitats ho poden fer- però, si un terreny està més de 5 anys buit, teòricament qualsevol el pot ocupar. Els mecanismes d'accés a la terra oficials es basen en els drets consuetudinaris, les herències, l'intercanvi o de bona fe, a partir

---

²⁸ 5 Ibidem.

²⁹ 5 Ibidem cita dades del UNDP amb associació a INE.

d'un requeriment oficial i un registre legal. La falta, no obstant de bases cadastrals, plànols de regulació d'usos del sòl, entre altres, dificulten les opcions a l'accés a una parcel·la. Els residents dels barris suburbans i periurbans de les ciutats, degut als contextos històrics i a les arrels tradicionals adaptades, segueix unes mecàniques internes, complexes i diverses d'accés a la terra, amb una passivitat per part de l'administració, tant en el seu control com en la seva planificació.

➤ MAPUTO.

La capital de Moçambique, Maputo, està localitzada a l'extrem sud del país, cobrint una àrea d'uns 303km² assentada al marge occidental de la Badia de Maputo. Els seus límits són: al nord, el districte de Marracuene, al nord-oest i oest el municipi de Matola, i també a l'oest el districte de Boane, i al sud el districte de Matutuine. La ciutat ocupa un 0,05% del territori nacional, té el 5,3% de la població del país (major número de població urbana nacional), el parc més gran industrial, comercial i financer, i genera entre el 19 i 20% del PIB del país.

La ciutat de Maputo és extremadament complexa en la seva formació social i cultural. Està formada a partir d'una interacció entre la gran majoria africana local (98%) amb una inicialment significativa influència portuguesa i indo-islàmica, que es reduí a un 1% després de la independència. Al PEUMM es defineix la societat com *"una relació tradicional/modern"* que per *"factors històrics, valors i pràctiques dites tradicionals, coexisteixen amb les anomenades modernes a l'espai urbà, donant forma d'una manera peculiar a la cultura i la vida urbana. El casament tradicional coexisteix amb el casament civil", "la medicina tradicional (molt consumida a l'espai urbà) coexisteix amb l'anomenada medicina moderna. La producció industrial té en paral·lel la producció artesanal o agrícola de subsistència. El mercat formal conviu amb l'(in)formal (els centres comercials pròxims a les barraques). La ciutat de "cimento" i la ciutat de "caniço", un apartament i una cabanya. Aquests i altres aspectes en fan de la ciutat un fenomen urbà típicament híbrid en un mosaic únic a la regió"*.

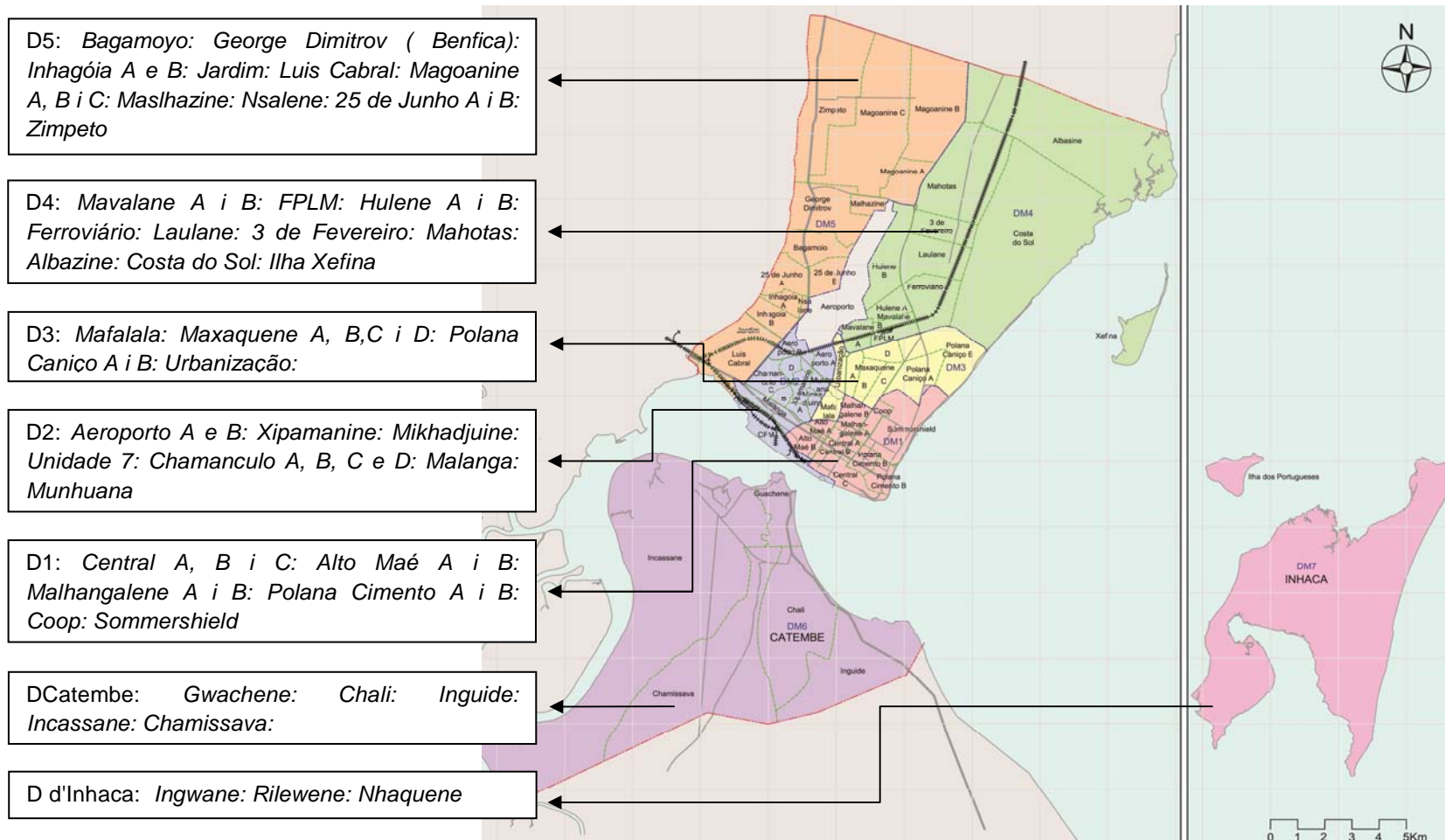
La ciutat també està enriquida pels diferents grups ètnics que la conformen. La llengua Tsonga és predominant, i la Xironga i els variants, la nativa més parlada junt amb la Xichangana. Alhora existeixen altres llengües parlades originàries de les varies províncies de Moçambique. Aquest ric univers lingüístic i cultural, alhora es veu representat en les formes pròpies d'ocupar, apropiar-se i usar l'espai urbà de la ciutat.

La capital del país és a l'hora centre de l'àrea metropolitana, anomenada el Gran Maputo, on hi viu una població fluctuant d'entre 2 i 2,5 milions de persones. Aquesta àrea és la concentració urbana més gran del país i de gran importància al sud de l'Àfrica austral. El conjunt municipal està format per tres àrees diferents, separades per la Badia: el Centre del Municipi amb 7 districtes: Catembe (a l'altre vora) i l'illa d'Inhaca, que corresponen als districtes municipals 6 i 7 respectivament. La petita illa de Xefina està administrativament com a part del districte 4. El Centre del Municipi és el de major àrea, amb un 54% de la superfície, corresponent a 167 km².

Plànol 2.3 Comparativa de superfície entre la ciutat de Barcelona i la ciutat de Maputo

Plànol 2.4 Organització administrativa municipal: districtes i barris. Font: PEUMM, 2008.

Districtes municipals	Cens Població 1997	Cens Població 2007 (dades preliminars)	Diferència 1997-2007
Districte Municipal nº1	154,284	108,353	-45,931
Districte Municipal nº2	162,750	155,265	-7,486
Districte Municipal nº3	210,551	224,181	+13,630
Districte Municipal nº4	228,244	289,864	+61,620
Districte Municipal nº5	211,008	293,716	+82,708
Districte Municipal Catembe	15,2853	19,605	+3,752
Districte Municipal Ilha Inhaca	4,672	3,956	-716
TOTAL	987,362	1,094,939	+107,577

Quadre 2.3 *Distribució de la població de Maputo en districtes municipals 1997-2007. Font: 2007 Cens, Institut Nacional d'Estadística INE, 2008.*

Amb una població aproximada d'1,1 milions segons dades del cens del 2007³⁰, i una mitja de 70hab/ha, Araujo³¹ definí, al 2005, el parc residencial de la ciutat de Maputo a través dels districtes, classificant-los de la següent manera³²:

- DM1: "és el més organitzat amb una construcció vertical quasi en la seva totalitat, mentre que els DM2 i 3 (àrea suburbana) la construcció és fonamentalment horitzontal. Dos factors han estat assenyalats per explicar aquesta diferència: quasi totes les activitats econòmiques, administratives i socials es concentren al DM1 on també hi ha construïdes diverses infraestructures d'aparcament, d'esport i d'esbarjo".

³⁰ 1 Ibidem.

³¹ Araújo, Manuel G. Mendes. *A População das Cidades da Matola e Maputo: Espaços Urbanos Multifacetados*. UEM. Maputo, 2005.

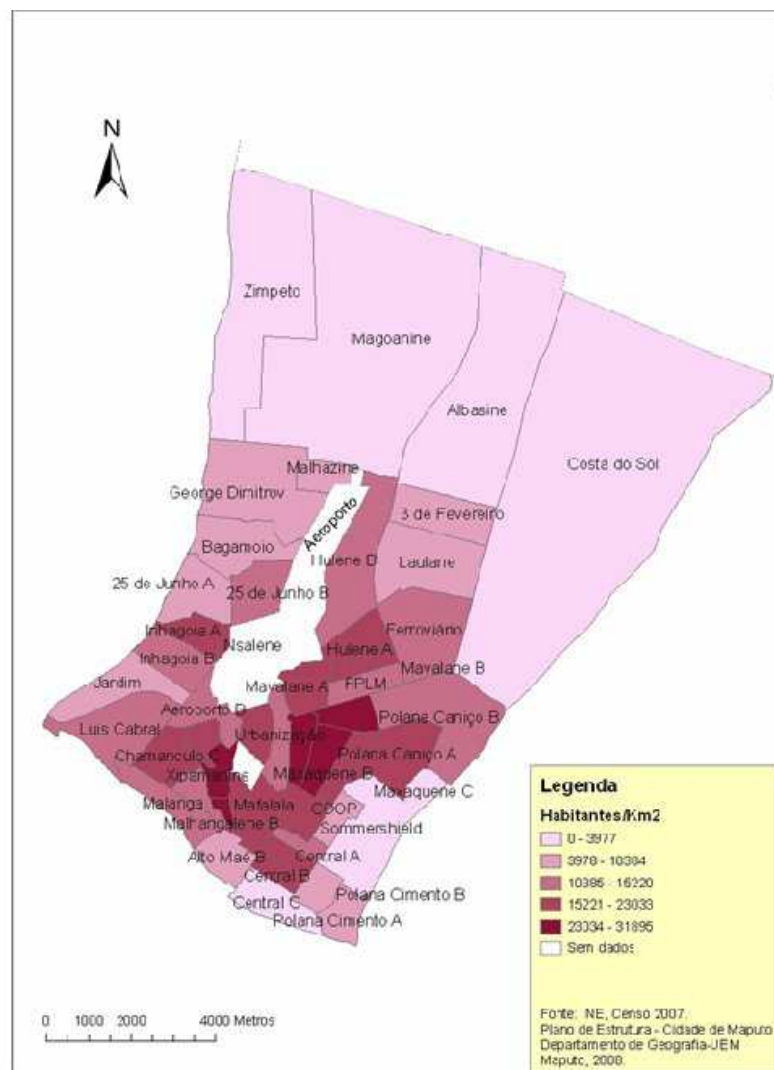
³² cal dir, no obstant, que aquesta descripció és força general i que els últims 6 anys de la ciutat, també han anat continuant amb la transformació d'aquests barris, en especial de l'última corona periurbana

- Els DM 2 i 3 *"són exclusivament per habitatge amb ocupació desordenada i no tenen quasi cap àrea per a vies de circulació, esbarjo, jardins, etc. En aquests districtes, amb necessitats demogràfiques molt elevades, ja no tenen més espai per a noves construccions, ni per a construcció d'infraestructures (carrers, parcs, serveis, etc.) i no poden rebre més població"*.
- Els DM 4 i 5 *"tenen construccions exclusivament horitzontal, encara força dispers i fonamentalment de material local i de característiques d'ocupació i de construcció semblants al món rural. En aquests districtes, des de la Independència, el finançament per a l'habitatge ha estat extremadament limitat. S'ha de recalcar que els bancs pràcticament no concedeixen crèdits i no tenen programes específics de foment per a l'habitatge"*.

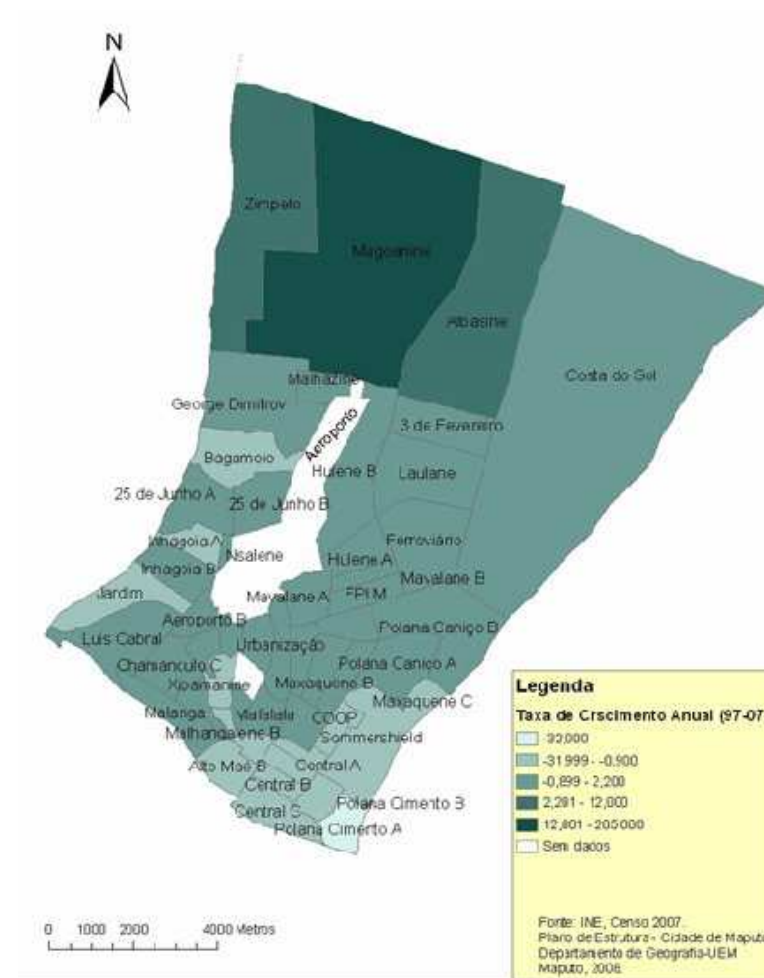
Tot i ser la ciutat que globalment ha patit el major creixement del país, fent una comparació amb les taxes mitges de creixement anual de població 1997 de la ciutat de Matola, es descobreix un gran diferència entre ambdues. Mentre que el Municipi de Maputo va créixer amb una taxa de tant sols l'1,3%, la veïna Matola registrà una taxa 3 vegades superior (4,7%). Durant aquest període, el Municipi de Matola tingué un augment total de la seva població d'un 59%, mentre que el de la capital és tant sols del 13,7%. Probablement aquesta desacceleració pot estar associada a una evasió de residents a favor de la ciutat veïna, degut a les seves millors condicions urbanes.

Per barris i districtes, els plànols gràfics 2.5 i 2.6, mostren les distribucions i creixement poblacional de la ciutat entre el 1997 i el 2007. Els barris suburbans de la primera corona del barri ciment, DM1, els més històrics i amb més migració històrica en especial durant la guerra civil, són els més densament ocupats. El creixement dels barris perifèrics, està atribuït, en gran part, al flux de població dels barris de la ciutat colonial, resultant de l'abandó, per part de moltes famílies, d'un considerable número d'apartaments als blocs, com a intercanvi per una parcel·la i la construcció d'habitatge propi.

La ciutat, per la seva organització espacial, de població, equipaments i serveis, és un reflex de la gran desigualtat de vida dels seus habitants, sumant-hi els problemes creixents de congestions de trànsit rodat, l'augment especulatiu del sòl, la falta d'unitats habitacionals, la insuficiència i mala conservació dels equipaments d'utilitat pública, un augment de l'atur, la creixement pressió fiscal i l'augment de la pol·lució (de diversos tipus) de la ciutat.

Plànol 2.5 Densidade Poblacional per Bairros. Font: PEUMM 2007

Plànol 2.6 Taxa de creixement anual 1997 - 2007 Font: PEUMM 2007

Excluint el DM1, i seguint les premisses establertes al programa municipal PROMAPUTO per a la resta de districtes, les àrees dels barris suburbans i periurbans, els quals absorbeixen més del 70% de la població, estan classificats en zones planificades i no planificades.

- Les FD (planificades) , amb algunes infraestructures, amb sistema viari predominantment de terra, són per regla general de mitja densitat residencial (entre 20 i 60 cases/ha). En alguns casos ens podem trobar amb densitats més elevades, tot i així, en la majoria de casos les cases són unifamiliars de planta baixa. En els casos que la densitat és superior, passa perquè de forma no controlada, les parcel·les van sent ocupades per més d'una família.

Les àrees amb aquestes característiques se situen disperses per tot el territori urbà del municipi, destacant els conjunts dels barris de Ferroviário, Laulane i 3 de Fevereiro. La major part d'aquestes zones començaren a partir d'uns plànols d'urbanització elaborats als últims 30 anys, i que en gran part han estat seguits.

Imatge 2.1 Imatge de malla tipus de creixement planificat dels barris (in)formals. Font: google Earth, octubre 2011.

- Les ND (no planificades), de desenvolupament espontani, ocupen el 60% de les àrees urbanitzables, existint casos de zones amb densitats de 60 cases/ha, dificultant les iniciatives de reordenament i millora de les condicions de vida de la població. Aquestes zones es concentren als suburbis més antics especialment al DM2 i 3, ocupant quasi la totalitat dels barris de Chamanculo, Mafalala i Xipamanine.

Imatge 2.2 Imatge de malla tipus de creixement no planificat dels barris (in)formals. Font: google Earth, octubre 2011.

Tant les FD com les ND, han estat classificades per PROMAPUTO en tres categories: a-alta densitat (>60 cases/ha); b- mitja densitat (20 >60 cases/ha); i c-baixa densitat (<20 cases/ha).

Tal i com s'ha comentat abans, la història ha deixat coma herència una ciutat profundament injusta i desigual que també es percep en els sistemes econòmics, d'infraestructures i de serveis. Per una banda, la taxa de treballs a l'economia informal és molt més elevada que la formal, amb una gran diversitat d'activitats, provocant per al municipi una gran dificultat en la recaptació de taxes i impostos. La distribució sectorial de treballadors informals exposades al PEUMM és la d'un 10.9% de treballadors agrícoles, 13.8% a la construcció, 49.4% en transports i 25.9% en altres. El sector del comerç i les finances absorbeixen la major part de la mà d'obra de la ciutat de Maputo, tant en el sector formal com informal, essent els mercats la principal font de treball (36%). Segons el document sobre les *Enquestes als Agregats Familiars sobre els Guanys Familiars de 2002 a 2003* (PEUMM 2008), els guanys mitjos a la ciutat de Maputo són de prop de 35\$/mes i persona, dels quals al 72% de la població correspon com a ingressos monetaris un valor de prop de 25\$.

Per altra, la desigualtat en la distribució a nivell d'infraestructures i serveis, tals com la cobertura d'escoles, centres de salut, drenatge, sanejament, aigua, electricitat, etc. està totalment desproporcionada, concentrant-se quasi bé totes al DM1 i 2, deixant a la resta privats dels serveis urbans. A la taula següent es fa evident, en el cas de l'ensenyament:

Graus d'ensenyament	DM 1	DM 2	DM 3	DM 4	DM 5	TOTAL
EP 1	30	19	15	24	20	108
EP 2	31	11	12	16	14	84
ESG1	25	6	7	2	6	46
ESG2	21	4	0	0	1	26
Ensenyament tècnic bàsic	2	0	0	0	0	2
Ensenyament tècnic mig	5	0	0	0	0	5
TOTAL	114	40	34	42	41	271

Taula 2.4 PEUMM 2008, citant a NTE: INE (2008)

En temes culturals i d'espais verds urbans, el DM1 també concentra pràcticament el total dels equipaments, la majoria construïts durant l'època colonial. Són tant sols els referents a l'esport, que es reparteixen amb major grau entre els DM 2, 3 i 4.

	DM 1	DM 2	DM 3	DM 4	DM 5	TOTAL
Associacions culturals	1				3	4
Associacions d'Esport Federat	8		2	2		12
Biblioteques	17	3				20
Cases de Cultura	1					1
Centres Culturals	1		6	6		13
Clubs Esportius	8	10	15			33
Clubs recreatius / Barri		20		15		35
Galeries / art	1	1				2
Monuments	19	2			2	23
Nuclis Esportius	3	20			3	26
TOTAL	59	56	23	23	8	169

Taula 2.5 *Inventari d'Instal·lacions i Infraestructures de recolzament al desenvolupament cultural i pràctica esportiva. PEUMM 2008*

	Jardins	Àrea (m2)
DM1	21	383,074
DM2	3	6,824
DM3	2	20,845
DM4	0	0
DM5	1	900,00
TOTAL	27	1,310,743

Places	Àrea (m2)
7	9,828
1	9,459
5	24,555
0	0
0	900,00
13	43,842

Taula 2.6 *Inventari de parcs i jardins per districtes. PEUMM 2008*

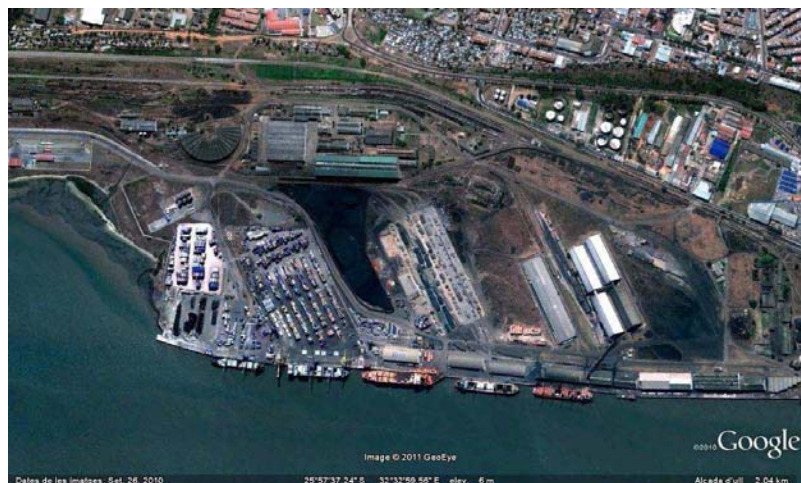
Maputo consta d'alguns elements singulars pel que fa a les infraestructures. La deixalleria, inicialment fora de la ciutat, ha estat absorbida, ocupant una gran àrea "integrada" al teixit urbà, i convertint-se en un element perjudicial per a la ciutat i els ciutadans. L'aeroport, al igual que d'altres infraestructures com la deixalleria, suposa un gran buit, el qual divideix la ciutat pel centre longitudinal. El gran pulmó urbà, el Paiol, era una antic magatzem militar (encara ocupat per aquests) que degut a un incendi provocà l'explosió de l'armament, causant un gran nombre de morts i, de ferits, i pèrdues de llars per tot el municipi. Actualment està pendent de l'aprovació d'un Pla com a zona verda.

Imatge 2.3 – 6 Imatges de la deixalleria (esquerra), del Paiol d.b. i de l'aeroport d.b. (s.e.). Google Earth, octubre 2011.

Pel que fa al sistema infraestructural dels transports, Maputo té un gran port i línia ferroviària sorgits a l'època colonial, i raó econòmica de l'existència de la ciutat. El conjunt de la línia marítima i de trens de mercaderies, fa que la circulació amb Swazilàndia i Sud Àfrica sigui important, tot i que amb un nivell tant alt com dècades anteriors. També existeix el transport de passatgers: el ferroviari, seguint les línies de mercaderies, i el marítim, interconnectant el *bairro Cimento* i *Catembe* amb els anomenats *ferryboats*.

Imatge 2.7 i 2.8 Imatges del port de mercaderies i l'estació CFM -Caminhos de Ferro de Moçambique (s.e.) Google Earth, octubre 2011.

Els serveis d'aigua canalitzada varia entre districtes, arribant en un 86% al DM1, un 71% al DM 2, 51% al DM3, 10% al DM4 i 44% al 5 (de més recent creació). No obstant, tant sols el DM1 és el que té majoritàriament canalització fins a dins les unitats residencials. Als DM4 i 5 (22% i 37% respectivament) usen pous, al DM4 usen un 30% de dipòsits, la majoria privats, i al DM 3 i 4 (42% i 37%) les fonts són una forma estesa per aconseguir l'aigua. Segons dades del CCA³³, només el 13,7% dels habitatges utilitzen banys amb desaigües, el 21,6% utilitzant fosses sèptiques, el 33,6% latrines millorades i el 30,6%, latrines no millorades. La utilització de sanejament d'aigua canalitzada és predominant al DM1 (84%), seguit pel DM2 (35%). A cap dels altres districtes ultrapassa el 20%. Globalment, la restant població a cada districte, utilitza latrines. Referent a l'accés a l'electricitat, el 45,9% de totes les unitats residencials en fan servir com a font d'energia per a

³³ Junio, P. da Conceição. *Climate Change Assessment for Maputo, Mozambique: a summary*. United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat), United Nations University Press. Nairobi, 2010.

la il·luminació, el 38,9% utilitza petroli o gas, i la resta espelmes, bateries, llenya o altres sistemes. Per cuinar, tant sols el 4,7% fan servir l'electricitat, el 21,7% fa servir petroli o gas i un 73,3% llenya o carbó. A la ciutat de Maputo, el 84% de les unitats del DM1 té electricitat, el 42% al DM2, el 33% al DM+, i menys del 30% als altres.

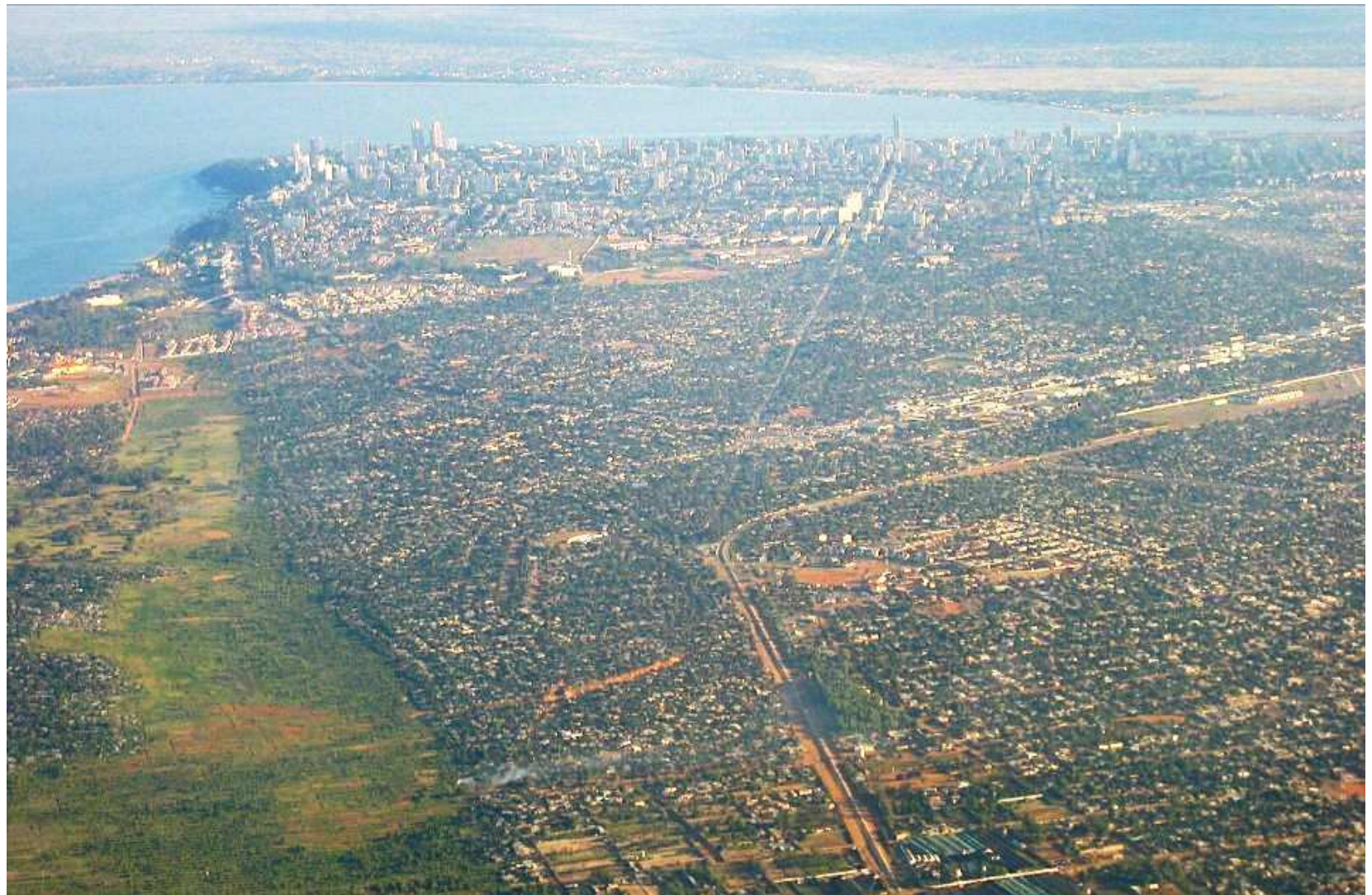
Pel que fa als transports de persones, la situació de la capital és precària. Els sistemes de transport són el *ferryboat* (menys usat), els cotxes privats, els minibusos, els taxis, les *txopeles* (moto-taxi), els trens, les xapes, les *pickups* privades (com a xapes descobertes)..La majoria de la població no té cotxe, i la mobilitat general és complicada a tots nivells (temps, cost, seguretat, accés...). Tot i que s'estan incrementant el número d'autobusos i minibusos TPB (servei públic) a les àrees de Matola i Maputo, més de 3000 xapes (furgonetes precàries) semi-col·lectives, la majoria sense llicència, són el transport del 80 a 90% de la població. Les xapes són assenyalades també, com a les causants del caos intern de la ciutat, especialment a les hores punta, i alhora de múltiples accidents.

Les vies també són font de problemes, tant pel seu estat, qualitat, com per al relació amb altres serveis com el drenatge (moltes s'han de convertir en les anomenades vies-bala, com mostra la tercera imatge), el trànsit i la pol·lució. La majoria de carrers no estan asfaltats, i les amplades varien fins a arribar als caminets de mig metre (degut a les ocupacions il·legals de la població). Les pitjors vies es concentren a la primera corona de barris suburbans, per la seva història i sobreocupació massiva. La qual cosa provoca l'impediment del pas d'ambulàncies i bombers, camions de les escombraries, o qualsevol altre servei bàsic necessari.

Imatge 2.9 – 11 Imatges on es mostra la precarietat del sistema de drenatge, tant al DM1 (1ªimatge) com als barris suburbans i periurbans. B.Oballa, UN-HABITAT

Imatge 2.12 Imatge aèria de la ciutat. Font: PROMAPUTO.

3 CIUTAT DE MAPUTO. HISTÒRIA, EVOLUCIÓ I TENDÈNCIES URBANES

Maputo és avui en dia una capital generalment explicada a través de paràmetres estàndards (comunament acceptats), sintètics, i és possible que excessivament immediats des del punt de vista urbà: barri colonial versus barris informals/ marginals/ slums, dualitat, pobresa urbana, manca de planejament, de control, d'infraestructures.... Però la contradicció apareix quan hom més la coneix: a mida que se la desgrana, que se'n va descobrint més parts, més lluny es veu el fons i més conscient s'és de la gran complexitat que la regeix.

El context històric, aliè a les realitats del lloc, ha marcat no tant sols a la seva societat, sinó també a l'espai urbà metropolità i al més local, el de barri. La ciutat per se és un organisme recent, de poc més d'un segle, el creixement del qual ha estat ràpid i agressiu: s'ha expandit, densificat i polaritzat dràsticament en menys de 30 anys. I cal remarcar també que, a l'actualitat, continua essent transformada i adaptada a un ritme veloç i quasi imprevisible. Les causes i conseqüències dels canvis històrics, sovint exògenes, han entremès, emperò, amb unes especificitats que tot i no ser immutables es mantenen tant en les formes tangibles, com les intangibles, difícils de quantificar i qualificar. Com totes les ciutats, Maputo té un ADN urbà basat en una extensa xarxa d'interconnexions entre la població i l'espai que habita, la forma d'usar-lo, de viure'l i apropiar-se'n. Els espais comunitaris resultants, fruit de les polítiques, estratègies i accions dels actors principals (o falta d'aquestes), són posteriorment transformats i readaptats, pel també important actor local, generant una identitat urbana pròpia, la qual està íntimament lligada a la supervivència tant cultural com socio-econòmica, aspectes que seran cas d'estudi específic a la recerca de la tesi.

*És evident que la forma de planejar i fer ciutat afecta directament a la societat, però no cal oblidar, que aquesta també transforma l'espai construït seguint les seves pròpies lleis internes. I alhora ser conscients de que aquestes lleis no romanen inalterables: dia a dia es readapten, absorbint (i fins i tot reinterpretant) les influències d'un món cada vegada més globalitzat. L'estudi se centra en els barris suburbans i periurbans, els habitants dels quals creen les seves pròpies estratègies, anomenades genèricament 'informals', dins un marc més vast basat en polítiques generalment no inclusives (i en gran mesura, marcades pels interessos de poder i les economies neoliberals de mercat). Dels espais comuns "residuals" resultants, la població, a través de les pràctiques locals, n'acaba generant els **llocs**. Llocs que s'adapten a les necessitats del moment i a la cultura espacial, i que són precisos de ser estudiats per tal d'incorporar les seves potencialitats en "el pensar" i a la planificació de la ciutat.*

En el cas específic de l'espai públic, la informació obtinguda a nivell documental i gràfic durant la recerca ha estat pràcticament nul·la, i, com a conseqüència, poder centrar els capítols històrics al voltant de l'eix principal de la Tesi ha resultat complicat. No obstant, la introducció a les transformacions històriques de la ciutat, dins un context més abastador, pretén aproximar-nos a la realitat de Maputo, i en especial dels barris suburbans i periurbans, deixant per a la Tesi, l'estudi aprofundit d'aquest espai públic, aquest lloc comunitari, que serà dut a terme a partir d'una immersió personal de llarga duració en la morfologia de lo urbà i lo social.

Per altra banda, s'exposarà també, les diferents fases de creixement de forma gràfica, una breu introducció a les diferents àrees tipològiques urbanes actuals de la ciutat, i finalment una exposició de les malles tipus dels barris suburbans i periurbans, com a base d'anàlisi inicial previ a la immersió, durant la recerca de la Tesi, en l'espai públic/comunitari d'aquests barris. Aquest treball, de caire més gràfic, s'ha realitzat a partir de l'anàlisi i observació al propi terreny, de varies fonts documentals de índole molt diversa, i recolzada per les poques fonts gràfiques existents (plànols i fotografies d'àrees antigues). A aquest anàlisi s'hi unirà, també, unes breus pinzellades d'algunes de les especificitats dels barris suburbans i periurbans detectades al llarg del treball de camp i de les entrevistes realitzades a la població.

3.1 LES MEMÒRIES LOCALS DEL LLOC. MODES DE VIDA, FORMES I FUNCIONS DELS ASSENTAMENTS

La intenció d'aquest capítol és la de fer una introducció a l'ADN espacial més antic, el de les formes i funcions dels assentaments locals, sempre lligats a uns models de vida lluny de la influència occidental. Tot i que al llarg dels anys se li ha provocat dràstiques ruptures estructurals, és probable que aquest continuï alimentant l'espai urbà actual, tant des del nivell més racional com d'un més emocional.

Per tal de comprendre aquest ADN el capítol serà explicat a través dels diàlegs directes amb els agents implicats en la seva producció i transformació. És evident que una ciutat, especialment de l'Àfrica subsahariana, no pot ser estudiada com a un element aïllat, deslligada d'un temps, d'un context i un territori i, per tant, el marc de l'abordatge en el desenvolupament dels pròxims capítols serà més extens.

Les memòries locals del lloc pretenen ajudar a realitzar una primera lectura i interpretació dels perquè del territori construït. Sobretot tenint en compte que, tot i les inevitables adaptacions, aquestes s'han realitzat en un breu període de temps (si són comparades a la llarga història de les ciutats occidentals), i que per tant és molt probable que encara es mantingui una essència espacial determinada. Es pretén així respondre, en una segona fase de la investigació (la de la Tesi), a la hipòtesi 4, descobrint si aquest ADN inicial continua formant part de les formes d'entendre, usar i apropiar-se de l'espai. O sigui, ajudar a definir quines són les especificitats de Maputo, quines són les essències urbanes que defineixen el caràcter propi d'una ciutat, a tenir en compte a l'hora de prendre les decisions urbanístiques.

3.1.1. *INTRODUCCIÓ A L'ÈPOCA PRECOLONIAL I DOMINACIÓ EUROPEA DE MOÇAMBIQUE I DE LA REGIÓ DE MAPUTO. LES ARRELS DELS ASSENTAMENTS ACTUALS DE LA CIUTAT*

Diversos foren els factors i els agents causants de l'evolució dels pobles Bantu i dels assentaments a la regió. Al llarg de la seva història, i fins a l'etapa de la colonització portuguesa, els assentaments humans crearen un mapa de poblats, pobles i ciutats, fruit de causes i mecanismes de diversa índole, interrelacionats entre ells. El resultat prové de la transformació, l'adaptació, les influències, la imposició, els assentaments de nova planta, i fins i tot de la total desaparició de molts d'ells.

El debat sobre els orígens, modes d'habitar i les distribucions dels pobles de Moçambique, especialment al llarg del litoral, és complex. Els orígens deriven de les diverses subdivisions de grups, de la influència aràbiga i asiàtica, i de la posterior colonització portuguesa, les migracions, invasions i fusions de clans diversos. També hi intervenen els aspectes socio-culturals, religiosos, polítics, comercials, geoclimàtics i aspectes pràctics del dia a dia com l'economia domèstica.

Un dels factors generador d'una major riquesa "urbana" al llarg de la costa fou, segons l'antropòleg Adam Smith, l'aridesa de la zona interior. Aquest **aspecte climàtic** va fer que es potenciés les migracions cap al litoral amb una distribució segons la corba pluviomètrica, que seria l'origen de l'extensió nord oriental, visible des de la pròpia "Gran Maputo". Això propiciaria el contacte directe amb altres cultures, fins a l'entrada en contacte amb els portuguesos i la posterior colonització.

Un altre aspecte fonamental a l'hora de comprendre la realitat dels assentaments tradicionals és el **socio-cultural**, directament recolzat, a través d'una relació dialèctica, en l'aspecte **econòmic**. A nivell conceptual, tot i que la població tradicional estava constituïda per un espai físico-econòmic (producció i reproducció, economia domèstica atribuïda al treball de la terra, del bosc, la caça, la pesca, la ramaderia i el treball del ferro) també es considerava aquesta com una unitat **màgico-religiosa** i socialment **jeràrquica** (dominada per les relacions socials i de parentesc i supervisada per un cap). L'espai era el reflex de l'organització **comunitària** i la terra estava considerada com un patrimoni col·lectiu. Es podria parlar de ciutats molt particulars (amb un concepte totalment oposat al concepte de ciutat que en tenim a occident) formades per una família generalment polígama, que formava part del mateix llinatge o de descendents de varis llinatges.

En realitat, per la població africana el **poblat** era, i encara és majoritàriament, la casa (europea). Les cabanyes (habitacions), el pati (sala d'estar sota l'ombra d'un arbre), la cuina, les eres, el corral, etc. eren parts de la mateixa **unitat habitacional**, distribuïdes en diverses àrees. La distància entre cada un d'aquests espais era, i és, molt petita¹. Segons cita Dias (1970) la interpretació dels europeus sobre l'espai africà de la casa (espai *exterior* versus l'*interior*) es definia per: “*quan un Maconde diu que va a casa per a ell és anar al poblat perquè la major part de la seva vida la passa fora de casa, al centre del poblat*”. I “*pels Maconde, el poblat no és, com per nosaltres, avui, un concepte geogràfic, sinó un concepte de grup*”². Pels Yao “*la població és com una comunitat inconfusible dins la regidoria i és de fet la base de tota l'estructura política i social. En la constitució de la població, hem de tenir en compte que l'individu, com a tal, no té significat social, però sí integrat en la família que té com a pedra basical la població*”³.

El món màgico-religiós és un altre aspecte vertebrador, que està implícit en l'organització a diversos nivells, dels assentaments i de la seva arquitectura (no tant sols africans sinó arreu del planeta). La religió i la cosmologia tracta l'home com una part integrant de l'univers i està subjecte a totes les lleis que el regeixen. “*Els pobles de l'Àfrica austral, els Tsongas, Tswanas i els Zulus, divideixen l'espai en 3 zones principals. La primera zona comprèn el territori de la vila, concebuda com el de les activitats socials i d'ordre públic. La tercera zona correspon als matolls. Mentre que la segona zona, és un espai que delimita el bosc i la població, i inclou els camps i terrenys per llaurar. La vila simbolitza l'ordre, mentre que els matolls són concebuts com el món del caos*”⁴. La seva religió és el **manismo**, o culte dels morts, molt patent a la societat d'avui en dia. La distribució comentada representa el passatge del Caos al Cosmos. Segons Eliade Mircea la teoria dels arquetipus celestes postulava el següent: “el món que ens rodeja, en el qual se sent la presència i l'obra de l'home té un arquetip extraterrestre concebut o com un “pla”, com una “forma”, o com una rèplica que existeix a nivell còsmic superior. Per tant, els homes Bantu, al fundar la seva casa o inaugurar la vila a través d'un ritual, repetien l'acte de la creació. Una altra cerimònia necessària era la **inclusió**

---

¹ Junod comenta: “la població Tonga no és un aglomerat format a l'atzar. És un organisme social d'estructura social determinada i regulacions definides per lleis. Finalment, és una família ampliada, composta pel cap i pels que estan al seu càrrec, per les seves dones, germanes més joves i les dones d'aquests, fills casats i fills i filles solteres. Totes aquestes persones formen una comunitat la vida de la qual te moltes coses interessants a estudiar”.

² FAPF(Faculdade de Arquitectura e Planeamento Físico), *O planeamento físico: novos instrumentos e antigos problemas*,(1997) cita DIAS, 1970.

³ FAPF, (ibid.) cita Amaral, 1990.

⁴ FAPF, (ibid.) cita Edições Progresso, 1970, p.79.

d'un centre, com per exemple **un arbre sagrat** (on s'hi construïa la casa del cap, en el cas dels Tsongas). Tot el conjunt de rituals “denuncia la necessitat de renovació periòdica i infinita, de regeneració d'immortalitat i realitat absoluta”.⁵

Un dels principals símbols de l'aspecte màgic-religiós, **definidor de l'arquitectura i l'espai “urbà” era el cercle i el model circular de la població**⁶. La figura més important del cel era el cercle. Els astres porten la llum, l'energia, les collites. El sol, la lluna, la terra també són circulars. Les cabanyes es conceben com a sers humans⁷. Aquest és el motiu pel qual les poblacions i cases a l'Àfrica austral foren, pràcticament sempre, de planta circular. L'home Bantu, per cada dona que *lobolava* (que es casava), construïa una cabanya “segons el model circular”. La segona cabanya, la tercera i la quarta que seguien, no estaven col·locades en una línia recta. El seu ideal era tornar-se el propietari i senyor d'un llogarret circular complet, generalment a partir de la primera casa, segons l'ordre de casament i jerarquia⁸. La mida depenia en part de la riquesa i el prestigi del cap. Fins i tot els pobles amb cases rectangulars es distribuïen de forma circular (en els pobles tradicionals no existia ni la perspectiva ni l'alineació recta)⁹.

No obstant, tot i el predomini del concepte circular, també va existir el de **l'organització espacial rectangular** (tant a dins com a fora l'habitatge), i com a forma pròpia de la casa, que formà part de la tradició en alguns dels assentaments “moçambicans”. El primer motiu - també primer a nivell històric- es basava en que el rectangle era un símbol del quaternari i de l'orientació. Tal i com descriu Varley (1987) es pot abordar la transformació de casa circular a rectangular si es referència a la simbologia de la numeració que sempre va estar lligada a la cosmologia. El quaternari era símbol màgic i religiós relacionat amb el món físic, amb base als elements terra, aigua, aire i foc, que es

⁵ FAPF (ibid.) cita Mircea, 1957.

⁶ “Qualsevol línia del firmament forma part d'un cercle del qual jo sóc el centre, i el cercle continua cap a l'horitzó fins a passar cap a l'altre costat i completar-se a si mateix. Jo sóc el Centre”. FAPF, *O planeamento físico: novos instrumentos e antigos problemas*, (ibid.) cita Varley, 1987.

⁷ Pels macondes, la lluna també “és la causa d'alegria: significa llum a través de la nit”. (Guereiro, p.9). i és rebuda amb crits pels Rhonga : “cada lluna es considera nova, ja que l'anterior morí”. (Junjod, 1996). Tot té com a base la connexió amb l'univers de la població: “la necessitat de renovació periòdica i infinita” (Mircea, 1957).

⁸ FAPF (ibid.).

⁹ Junod explica que a les poblacions Tsonga la vila estava constituïda per varies cabanyes circulars, una pel cap i les altres per les dones, fills, nebots, etc. El corral dels bous es trobava al centre de la vila. Prop del corral, l'arbre sagrat. Si hi havia o no tancats exterior, i de quin tipus, variava segons el grup. En alguns casos era física, d'espinesa (d'entre 45 a 60 cm d'altura), d'altres no en tenien, o per alguns la protecció era espiritual.

combinaven entre si (les 4 fases lunars, els punts cardinals...) ¹⁰. Segons diverses teories, les cases rectangulars existien per una necessitat d'orientació còsmica, mentre que les rodones eren difícilment orientables ¹¹. Un segon motiu era l'ordre social generacional dels ocupants que determinava la col·locació de les cases: d'est a oest, de les dones més joves a les velles. Per tant, l'orientació sembla venir per una concepció de l'espai en general, relacionada amb la vida i la mort ¹². Un tercer motiu era l'organització espacial de gènere tant a l'interior de la casa com a l'exterior. La dualitat de categories a l'interior es determinava per un **eix horitzontal** que separava l'espai dels homes (a la dreta) i les dones (a l'esquerra), guardant les seves coses al lloc establert, tot i que es dormís a l'espai de l'home. A l'exterior, els espais d'ombra dels homes estaven al nord i el de les dones al sud ¹³. Però altres motius exògens també influïren en l'ús rectangular dels habitatges. Un quart motiu podria ser resultat del contacte amb els àrabs, sobretot al nord de Moçambique. Els Wayao per exemple (2 milions de persones distribuïdes en tres països: Malawi, Moçambique y Tanzania) s'adaptaren ràpidament a la nova forma, ja que tot i ser una construcció més complicada, utilitzava millor l'espai ¹⁴. Probablement també les cabanyes dels Ajauas (Yao) que primitivament eren circulars, acabaren interioritzant la forma rectangular.

Un cinquè motiu, segons Jorge Dias, fou essencialment, el de la penetració portuguesa. La introducció de cases rectangulars als assentaments Maconde foren les primeres senyals d'**aculturament colonial: la conversió de la casa en símbols de "prestigi i evolució social"** ¹⁵.

---

¹⁰ FAPF (ibid.) cita Varley, 1987.

¹¹ Tot i que segons Rapoport, l'orientació de la primera casa venia determinada per un triple principi que apareix en el discurs oral de la població; estava orientada a l'oest, cap a la casa del pare o parent que el substituís després de la mort i cap a la zona més baixa de la inclinació.

¹² FAPF, (ibid.) cita INPF, 1983.

¹³ INPF (Instituto Nacional de Planeamento Físico), 1981-83.

¹⁴ FAPF (ibid.) cita Amaral, 1990.

¹⁵ INPF, 1986.

Pel que fa a la **temporalitat dels assentaments** cal dir que en general, els regnes indígenes africans, es caracteritzaven per no tenir capitals permanents. Una de les excepcions, però, foren els assentaments permanents de Zimbabwe, on les ciutats servien com a centres polítics, comercials i religiosos. La resta però, es definia per la seva temporalitat. En el cas de Moçambique, la temporalitat dels assentaments es devia principalment a que els aspectes de defensa prevalien sobre els simbòlics¹⁶. No cal oblidar, però, tal i com explica Junod, que el trasllat d'assentaments tradicionals africans també es devien a d'altres raons, com la mort d'un xef, esgotament de recursos naturals, caiguda d'un raig a una vila. A més a més, la **propietat de la terra**, al contrari que a les ciutats, no era un factor de permanència indefinida. Sota la mateixa premissa ens podem trobar amb diferents variants. Pels Macondes *"la terra no era dels homes. Inicialment no tenien la noció de la propietat del sòl: ells simplement tenien el dret de recollir els seus fruits. Amb el temps naixé una vaga concepció de propietat col·lectiva"*¹⁷. Tot i existir la mateixa creença entre els Rhonga, la terra pertanyia per dret al cap: *"però no és d'ell sinó que és la forma de que pugui pertànyer a tot al poblat. Ningú compra terreny: aquest és distribuït gratuïtament a qualsevol que vingui a establir-se a la regió"*¹⁸. Una situació semblant succeeix entre els Yao, *"el sultà, o cap, és considerat el propietari de la terra, amb simples úsdefruits per la resta dels habitants"*¹⁹.

El caràcter de temporalitat també determinava aspectes com els **materials usats a la construcció** dels diversos elements d'un poblat. El *caniço*, el fang, les estakes de fusta i l'espínosa no eren duradors, a l'igual que l'assentament tradicional (que no posseïa cap factor material que s'hagués de fixar). Hi havia, però, un segon motiu logístic respecte els materials usats, i era que la combinació entre la forma de les cases i els materials resolien eficaçment tots els problemes tèrmics del microclima intern.

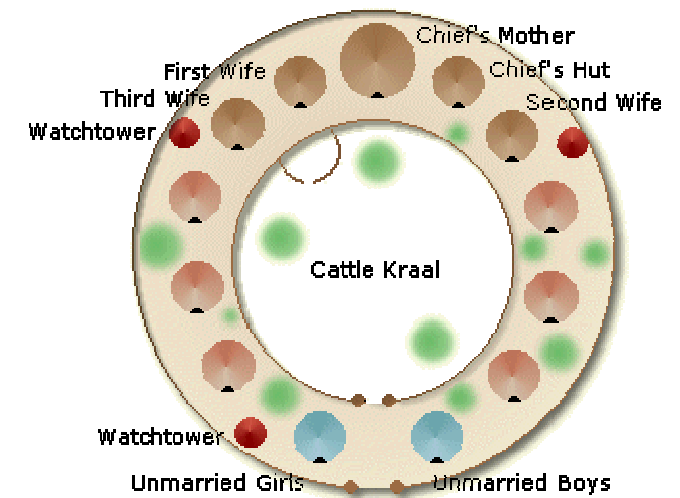
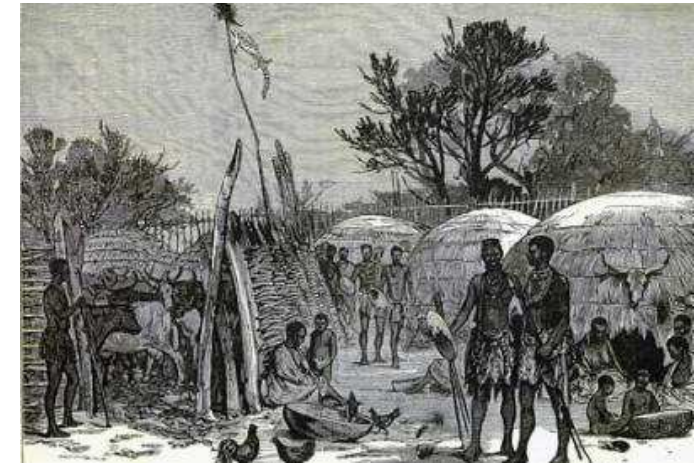
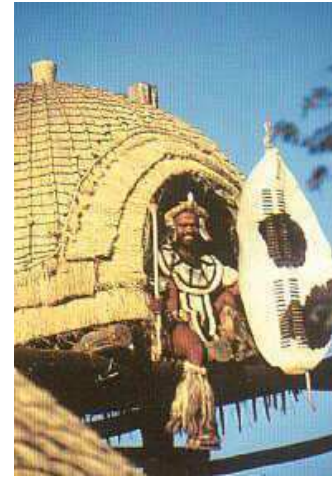
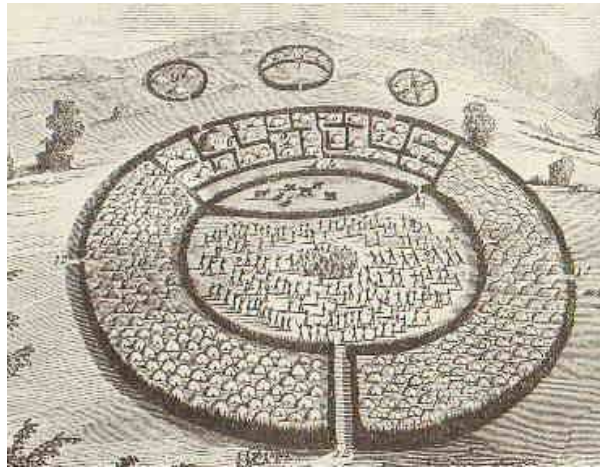
---

¹⁶ Els poblats kraal zulu (sud de Moçambique) de característiques militars.

¹⁷ Dias, 1970.

¹⁸ Henri Junod. *Usos e Costumes dos Bantu, vol.II*. Arquivo Histórico de Moçambique, 1996, p.15.

¹⁹ FAPF (ibid.) cita Amaral, 1990.

Imatges 3.1 - 5. Els poblats kraal zulu estaven racionalment planejats sota premisses militars, localitzant-se als vessants de turons (pel bon drenatge). Els habitatges vivien segons unes normes espacials concretes, al voltant d'un cercle principal i un d'interior dividit en el corral del bestiar i el pati dels guerrers. Font: <http://www.cuentosafricanos.com/index.php?acc=tex&texto=125> i <http://panthernewsletter1.wordpress.com/2009/12/29/the-culture-corner-2/>

Cronològicament parlant, els primers habitants de Moçambique foren els caçadors i recol·lectors Bushmanoide, avantpassats del poble Khoisan. Entre el s.I i IV d.c. La gent de llengua Bantu migrà des del nord, a través de la vall del riu Zambezi, cap a l'altiplà i les zones costaneres. Provenien de l'actual Senegal i l'expansió començà a les fronteres amb Nigèria i Camerun 3000 anys a.c. Aquesta expansió fou accelerada degut a l'ús del ferro i a l'avançada tecnologia que usaven (el doble de ràpida que a Europa). Aquesta rapidesa feu que, encara ara, es mantinguin moltes similituds entre llengües i costums de regions distants, degut a que el temps per a llurs transformacions fou relativament curt. L'estructura social era complexa, essent els Bantu ferrers, agricultors, recol·lectors, ramaders i caçadors. Les poblacions autòctones eren sotmeses i assimilaven usos i costums dels Bantú²⁰.

Un dels principals motors dels moviments terrestres i marítims al llarg de la història ha estat el comerç. Al s.IX d.c. els líders islàmics arribaren a Pemba i Zanzíbar degut a l'expansió de la xarxa comercial (tot i que les incursions àrabs a Àfrica oriental s'esdevenien des del s.II a.c). Descobriren, al llarg de la costa, un sistema de ports comercials per a les exportacions i importacions. A través de la interacció feren que es passés d'una xarxa mercantil costanera a unir el comerç per tot l'Oceà Índic, i forts àrabs mercantils foren construïts, fins arribar a l'Illa de Moçambique. Des d'Àfrica principalment s'exportava or i marfil (i en menor mesura esclaus, sobretot de Madagascar) i des de l'altre continent es proveïa de teles, porcellana i altres objectes de luxe.

A partir del s.XI la civilització Swahili (producte d'una base Bantu i la barreja amb els perses i àrabs) es caracteritzava per importants centres urbans a la costa septentrional de l'oceà. S'aixecaren importants ciutats costeres com Mogadishu (Somàlia), on sorgiren dinasties islàmiques que controlaven el comerç. A l'interior de Moçambique, però, la penetració fou més lenta, a partir del s.XIII²¹: existien diversos assentaments de petita escala però importants a nivell econòmic per a la regió. Conseqüència del comerç, fou la creació de majors infraestructures com el sistema de ports. Aquests s'articulaven amb una xarxa de punts d'intercanvi disseminats a l'interior del país, sota control dels regnes locals²². El port més important estava a Sofala que assegurava el comerç amb l'actual Zimbabwe²³. Al sud de Sofala,

---

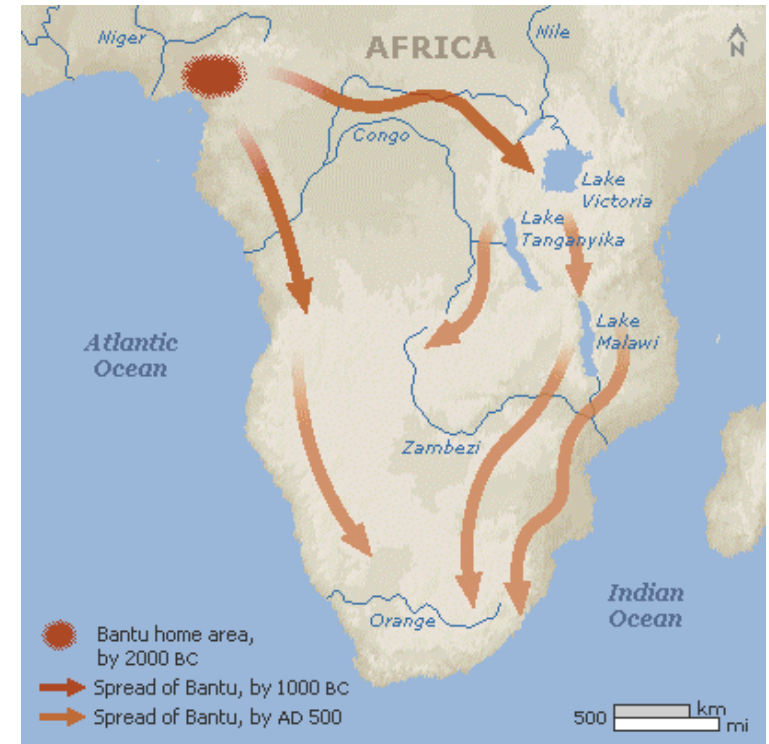
²⁰ En l'àmbit de la construcció s'absorbiren aspectes com la utilització de la pedra en la construcció, en diversos elements com els suports i els fonaments.

²¹ Tot i la intensificació de la islamització fou realment fa potser menys de 100 anys que s'arrelà a Moçambique.

²² Molts estudiosos estan d'acord en que el sistema portuari i la xarxa d'establiments comercials creats pels portuguesos estaven basats en un sistema comercial swahili precedent (voluntàriament destruït durant la conquesta).

sorgiren petits centres comercials (a l'illa de Quiloane i a l'arxipèlag de Bazaruto). Al nord existien centres com el de Quilimane, el gran port de Quiloa (actualment Kilwa, Tanzània), i una sèrie d'assentaments de diferent importància com Angonche, Ilha de Moçambique, Cabeceira, Somana, l'arxipèleg de les Quirimbes, o Cabo Delgado.

Mapa 3.1. Mapa de les causes i rutes preses per els pobles Bantu.

Font: <http://www.uganda-visit-and-travel-guide.com/bantu.html>

²³ Varies informacions (dos Santos 1999; Godinho 1963) indiquen que Sena (al centre de Moçambique) fou un gran magatzem comercial per on passaven varis productes que anaven cap a la costa, o des d'aquesta cap a l'interior. Rita Ferreira (*A Fixação portuguesa e história pré-colonial*, 1982) argumenta que Sena fou fundada per un petit grup d'àrabs que desenvolupaven el comerç a llarga distància abans de l'arribada dels portuguesos (i de la creació de la fortalesa lussòfona).

Més endavant, al s.XV, sorgiren sultanats Swahili al llarg de la costa entre Somàlia i l'illa de Moçambique. Al llarg dels anys, es construí una **vida urbana** producte del mestissatge (Omani, Shiraz i Bantu), establertes per **institucions polítiques i religioses**. Les ciutats eren autònomes, amb govern propi, i les dirigien els sultans o els consells d'ancians, formats per representants de les famílies més importants. Es considera que la civilització urbana swahili tenia una xarxa d'assentaments entrelligats, on tant sols els més rics i poblats es construïen amb materials duradors. Cal remarcar que aquesta civilització era ben diferent de la de l'interior .

Mentrestant, a la regió sud de l'actual Moçambique i nord de Sud-àfrica, les migracions i les noves ètnies feren que apareguessin, a partir del s.XV, els Tsonga i Ronga, més tard coneguts com els Zulu. Concretament a l'àrea coneguda com el "sud de la Save", l'actual regió de Maputo, hi havia tres grups ètnics: els Tsonga, Chopi i els Khokha (Bi) Tonga, dels quals el primer era el predominant. Aquest s'estenia pel territori com si sorgís de la capital. Els restants es concentraven al voltant d'Inhambane, estenent-se en direcció a l'antiga Vila de João Belo, actual Xai Xai. Al nord del país, a finals de segle, els Karanga, també anomenats Shona, es desplaçaren cap al nord, seguint els seus líders dinàstics, els Monotapa.

Quan els exploradors portuguesos arribaren a Moçambique al 1498, es trobaren que l'Àfrica Oriental estava subordinada a la dominació islàmica, organitzada en una important xarxa de sultanats al llarg de la costa, i amb un fort lligam de relació amb els indígenes. Ja al s.XV, els portuguesos basaven la seva estratègia de domini sobre el control del litoral (no sense un suport mutu), introduint al terreny mercantil l'armament, i per tant les guerres navals, no usades fins llavors. De seguida, per tant, els nouvinguts substituïren els àrabs en la conquesta de la costa i el control marítim, tractant al màxim possible de mantenir el procés de les polítiques de domini existents: transformaren els sultanats en capitànies i mantingueren l'autoritat indígena en les seves diverses modalitats, intentant, però, exercir de forma més directe la seva sobirania. No obstant, l'impuls comercial inicial a principis del s.XVI s'aconseguí mitjançant els contactes pacífics amb els Bantu, potenciant la relació amb els caps tradicionals (*régulos* locals) de l'interior (una cadena de contactes necessària per als portuguesos per tal d'obtenir provisions dels productes bàsics necessaris).

Als voltants del 1500 els llocs de mercaderies dels portuguesos esdevingueren ports regulars a les rutes comercials. I més endavant, els comerciants i exploradors penetraren a l'interior en busca d'or i d'esclaus. Construïren el fort a Sofala al 1505, com a part del gran disseny per ocupar els punts estratègics a la zona oest de l'oceà Índic²⁴. Al 1520 Sofala s'abandonà pels ports més baixos de Sena i Tete, establerts entre 1530-31. 50 anys més tard, aquestes ciutats caigueren sota control portuguès.

Al no poder establir un monopoli, els portuguesos decidiren penetrar a l'interior de l'altiplà de Zimbabwe. Tot i no aconseguir sotmetre els regnes indígenes destruïren quasi tots els assentaments swahili, i ocuparen, fortificant-los, alguns d'ells²⁵. D'aquesta manera, l'Imperi portuguès començà, mitjançant diferents vies, **la submissió i control del territori**. Per un costat, l'ocupació i la destrucció eren una de les principals armes²⁶; per altre, per tal d'explorar-lo, utilitzaren varis punts de troca preexistents, fundant-hi petits establiments comercials (*feiras*).

---

²⁴ Sofala controlaria tot l'or i ivori que provengués de l'interior, que llavors seria embarcat cap a Goa, la capital de totes les possessions portugueses a Orient.

²⁵ Sofala (ocupació i establiment d'una fortalesa i estació d'abastiment, 1505); Ilha de Moçambique (conquesta i construcció d'una fortalesa, 1507); Angonche (destruïda al 1511); Quilimane (conquistada al 1522 i ocupada al 1540). Els assentaments swahili de l'arxipèlag de les Quirimbas, també foren destruïts al 1522. Les illes foren ocupades, fortificades i utilitzades per a la producció agrícola, però al s.XVIII, gràcies al tràfic d'esclaus, basat en el port d'Ibo, les illes recuperaren la seva importància en el trànsit marítim.

²⁶ La xarxa comercial preexistent, sotmesa a l'autoritat de l'estat Rozwi, sobrevisqué a l'abandó dels assentaments permanents de l'interior i a la destrucció dels assentaments swahili del litoral

Les *feiras* de l'interior eren les més importants, i la seva importància depenia de la seva localització, com a una terminal de l'itinerari comercial²⁷. No obstant, la lluita pel poder que desenvoluparen els portuguesos feu que la situació "política" continués deteriorant-se i, abans de finals del s.XVII, tots els assentaments comercials de l'interior foren abandonats, quedant només els protegits per les fortalezes al llarg del riu Zambeze²⁸. Una tercera via de control i dominació fou la d'interposar-se entre les autoritats islàmiques i les indígenes penetrant a les societats mitjançant el **mestissatge**, de forma més física que cultural. Alhora, era l'estratègia que servia per afrontar la falta d'homes que controlessin l'Imperi ultramarí. Era una forma d'infiltració, "menys agressiva" que consistia en l'ús de la dona, l'emfiteuta (els drets eren hereditaris de pares a fills, però ella estava obligada a casar-se amb un portuguès de la Metròpoli). Aquest mètode, fruit d'una superposició del sistema social, polític i cultural autòcton, fou la base d'una nova generació mestissa, la qual, tot i els privilegis i nivell social, acabà perdent la seva identitat²⁹. Així s'instituïren els **prazos** que a part d'una funció sobiranista, tenia també la funció de promoure la formació de la **propietat agrícola** per part d'una raça conqueridora en un país conquerit³⁰. Les residències fortificades dels *prazeiros* (aringas), consistien en la casa del cap, cases pels subordinats i magatzems. Podien albergar de 6000 fins a 15.000 persones, i estaven envoltades per una tanca d'arbres o per una muralla de pals i adob, de dos o tres quilòmetres de perímetre i defensades per bastions. A partir del segle XVII, a la conca del Zambeze i l'arxipèlag Quirimbas, es van crear al voltant de les residències dels *prazeiros* altres nuclis poblacionals. Les residències fortificades, juntament als campaments de bandits i d'esclaus desertors (*mussitos*) asseguraven una funció independent o semi-independent del control i exploració del territori³¹. Tot i els ports i les fortalezes més importants, el model d'assentament colonial més difós en aquest període era, per tant, el de les *feiras* i dels *aringas*, informal i semi-precari, no tant diferent a l'usat a les capitals dels regnes indígenes. Tot i que eren grans i tenien una bona organització, sovint canviaven de lloc per motius estratègics, de

²⁷ Aquests establiments estaven constituïts per magatzems, algunes cases, poques vegades incloïen una església, i eren sempre protegits per una muralla de pals i adob per defensar-los. Al llarg del riu Zambeze, els petits assentaments comercials no precisaven ser autònomament fortificats, podent els habitants, en cas de necessitat, trobar refugi en veritables fortalezes, com les de Sena i Tete (ocupació dels assentaments swahili preexistents instal·lacions de fortalezes i fàbriques al 1531) i, més tard, de Chicoa (fortalesa construïda al 1613).

²⁸ A inicis del segle següent els portuguesos feren una altra intent de penetració, creant les *feiras* de Zumbo (assentament fortificat al 1715), abandonat al 1836, reocupat al 1862) i de Manica (fundada al 1720).

²⁹ Favio Vanin. *Maputo città aperta indagini su una capitale africana*. 2008.

³⁰ Favio Vanin. *Maputo città aperta indagini su una capitale africana*. 2008. Cita a A. Enes, Moçambique, Lisboa, 1913 contingut a AAVV, Moçambique, Instituto Superior de Ciencias Sociais e Politica Ultramarina, Lisboa, 1964, pag. 377-378.

³¹ De fet, les fortalezes i les petites viles al seu voltant, feien que els *aringas* i els *mussitos* interactuessin mútuament. Els *prazeiros*, així com el govern, durant les lluites recíproques podien valer-se del recolzament de grups organitzats de bandits i esclaus desertors.

defensa o polítics³². Els assentaments “formals” (habitatge principal de dos o tres plantes, església, dormitori pels treballadors, annexes agrícoles) que, a partir dels últims anys del s.XIX constituïen la residència del *prazeiros*, aparegueren tant sols a l'últim període de la vida dels *prazos*.

Amb el pas dels anys les famílies latifundistes formaren veritables dominis autòctons, entremiscant amb les estructures colonials pel control de les rutes comercials, i provocant les anomenades "Guerres de Zambesia o Bonga" a mitjats del s. XIX. D'aquesta manera els *prazos* foren desapareixent, fins a ser definitivament abolits al 1930³³. Conseqüència de la qual en fou el sorgiment dels estats militars i l'inici del comerç dels esclaus (teòricament fins l'any 1869 amb l'abolició de l'esclavitud, tot i el perllongament que Portugal en feu fins a mitjans del segle següent).

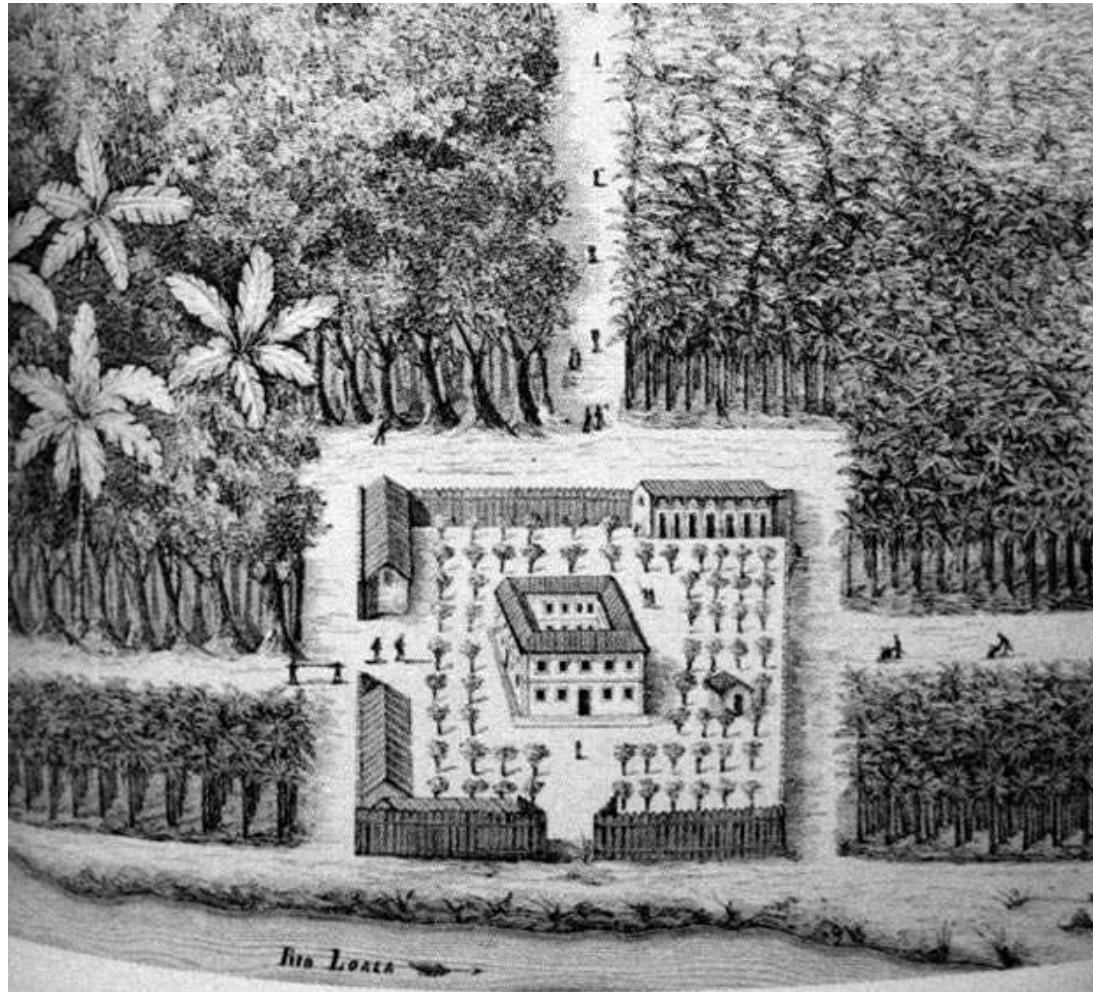
Imatge 3.6

Ocupació territorial dels prazos.

Imatge cedit pel FAPF.

³² Exemples d'assentaments d'aquest tipus són les capitals Yao que sorgiren a conseqüència del gran desenvolupament del comerç de mercaderies i primàriament d'esclaus que ocorregué a la regió als voltants de la segona meitat del s.XIX.

³³ A finals del s.XIX, quan es va intentar racionalitzar el sistema d'exploració del territori, tot el sistema de residències fortificades lligades a l'existència dels prazos, tenint essencialment funcions de control militar o de pillatge, desaparegué com desaparegueren per sempre les antigues capitals temporals dels regnes indígenes, posseint funcions similars.

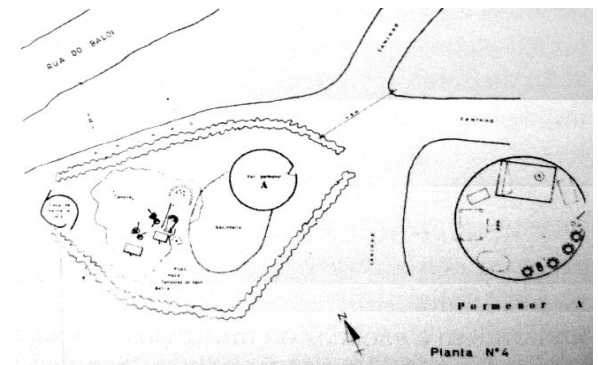
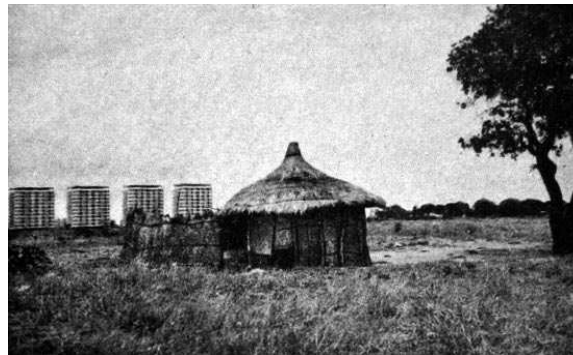
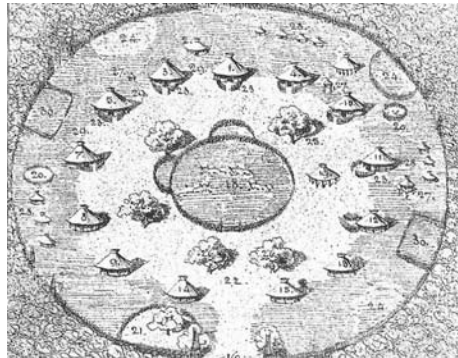

Imatge 3.7

Prazo de Quane de Marral, 1888.

Imatge cedit pel FAPF.

Al 1544 Lourenço Marques explorà la badia de l'**actual Maputo**, trobant-se amb un sistema d'assentaments dispersos que ocupaven els actuals barris sub i periurbans de la ciutat, i densificant-se posteriorment al voltant del centre colonial. El **mode d'habitar** es basava en agregats familiars dispersos, en grups o clans exogàmics. Políticament, els nuclis es constituïen pels familiars de via paterna del cap, el qual no posseïa el poder absolut i estava sota supervisió dels consellers. Per sobre d'ell existia el cap de "districte", que responia davant el poder central. El cap del grup tenia funció militar, de jutge i religiosa, a part de ser el responsable del compliment de les lleis i normes, símbol de la unitat de la tribu. A nivell socio-cultural, la cèl·lula fonamental habitacional era el *muti*, d'estructura poligàmica o nuclear, base de l'agregació comunitària. Alhora definia també la base espacial de producció i consum, i tots aquests aspectes eren interdependents i inseparables. La seva disgregació podia sorgir per motius diversos com la mort d'un cap, un matrimoni, factors naturals, la mort d'un animal, aspectes màgic-religiosos, entre d'altres. Estava formada per un cap de família, l'esposa o esposes, els fills dependents i altres familiars agregats. Entre ells es creava una complexa xarxa de relacions basades en el sexe, l'edat, l'estat, el parentesc i que categoritzava llurs membres en nivells diferents. Tot i les pressions que al llarg de la colonització i les guerres sofriren els clans a les zones urbanes, fins a llur desaparició, aquesta unitat familiar allargada en els assentaments dispersos **continua essent una forta base, ja que no tant sols és una comunitat domèstica i una complexa unitat familiar, sinó una estructura jerarquizada i intrínseca a l'espai social i organitzatiu, l'espai físic del qual n'és el reflex.**

Imatges 3.8 – 10. Poblat muti, de les famílies Bantu (Tsonga). Les imatges mostren la distribució concèntrica clàssica. Fonts: Henri Alexandre Junod. *Usos e Costumes dos Bantu*, 1962, i *Pla Director* del 1962.

Resumidament, els aspectes socio-culturals, de producció, consum i comerç, de reproducció, polítics i de poder, màgico-religiosos, climàtics i geogràfics, etc., es nodrien d'una complexa xarxa dialèctica d'interdependències que configurava la civilització Bantu i les descendents, i alhora definia l'espai arquitectònic i "urbà" dels assentaments.

Aquests aspectes foren modificats al llarg de la història per causes diverses internes al continent com foren les migracions, la climatologia, les guerres, les invasions, fusions i annexions d'ètnies, entre d'altres. Tot i així, hi hagué una base comuna inherent a cada una de les etapes de l'evolució i transformació de les societats.

El contacte amb altres civilitzacions feu que elements exògens a les indígenes penetressin i transformessin la seva forma d'habitar. Els primers foren els àrabs i els perses, que introduïren a la costa austral africana conceptes com la rectangularitat de les edificacions i l'estructura urbana. Posteriorment, **els portuguesos i la seva sobirania colonial actuà com l'agent del canvi, transformant de forma dràstica (tant des de l'exterior com de l'interior) les bases que mantenien la unitat col·lectiva de la regió.**

No obstant a Moçambique, el resultat fou inicialment menys contundent degut a la temporalitat dels assentaments en general. Motiu pel qual també es creu que la introducció de nous models com la vida sedentària de les ciutats anomenades "civilitzades" s'oposava al caràcter efímer de la població tradicional, i per tant representava una dificultat en la introducció de noves formes d'habitar seguint la línia de les "ciutats modernes".

Molts estudiosos dubten, a excepció de l'Illa de Moçambique, que tot i que alguns viatgers havien descrit com a magnífiques i riques ciutats indígenes es pogués parlar de cultura urbana abans de finals del s.XIX. Però quin és el prisma utilitzat per determinar què és i què no urbà, o cultura urbana? Parlem d'**urbe**, de **ciutat**, o antigament de **polis** (ara formant part de mots compostos). Aristòtil, quan parlava de polis, es referia sobretot a la ciutat, en el sentit de comunitat i unitats polítiques, i com a lloc moral de realització de les virtuts ciutadanes. Pel filòsof, la comunitat primària està constituïda per una família. Vàries famílies constitueixen un poble o vila, i vàries viles una ciutat. Una comunitat política entesa com a tal, era una comunitat autosuficient. **No seria per tant correcte afirmar, sota aquest concepte, que a Maputo, Moçambique, i la regió històrica de la que en formen part, tenien una cultura urbana complexa i definida basada en conceptes desconeguts per als occidentals?**

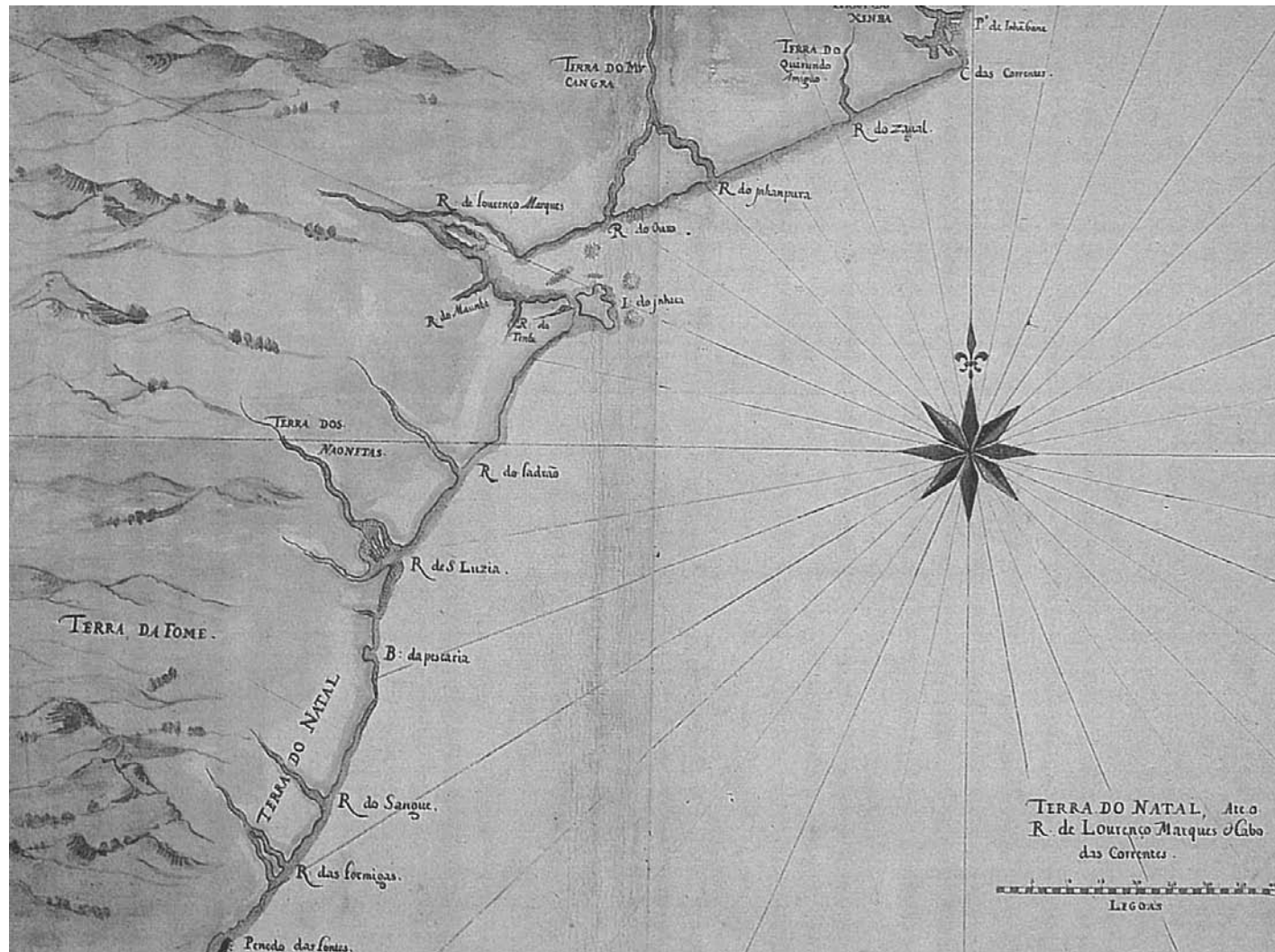
3.2 TRANSFORMACIÓ URBANA DE MAPUTO

3.2.1. TRANSFORMACIONS I INFLUÈNCIES URBANES COLONIALS DINS EL CONTEXT SUBSAHARIÀ I DE PAÍS. DE FINALS DEL S.XVIII AL 1974/75

*La localització estratègica de la **badia do Espírito Santo** fou el motiu de la construcció d'una nova ciutat, a la costa índica del sud d'Àfrica. En poc més d'un segle s'erigí **Lourenço Marques**, actual **Maputo**, fruit de l'assentament dels colons portuguesos. El llegat colonial ha deixat profundes empremtes urbanes gravades en la morfologia de la ciutat. La lectura del conjunt, i també de les seves parts, és necessària per entendre el resultat al qual s'ha arribat avui en dia, conseqüència directe de les polítiques de poder socio-espacials, que foren imposades a la població autòctona. L'atracció de la ciutat i també els desplaçaments forçats, generaren noves formes d'assentament en una primera corona del bairro cimento. Aquests barris dispersos indígenes foren la resultant de la barreja de la pròpia cultura tradicional i de les normes dels colons.*

Les estratègies de la metròpoli, aplicades als territoris d'ultramar, provocaren la fragmentació d'un ADN específic (presentat al capítol anterior), a través de les imposicions no tant sols socio-culturals i econòmiques, sinó també, com a conseqüència directe, de les imposicions i segregacions espacials. Per tant, els factors i agents involucrats en la creació de Lourenço Marques, i el seu creixement dual i exclusiu, seran inclosos en el desenvolupament del text, i alhora, formaran part d'un context específic més ampli subsaharià. Maputo, com a estudi de cas, forma part d'un conjunt de ciutats africanes sorgides en un breu període de temps, complexes degut a un creixement veloç i inassimilable i fruit, en gran part, d'una imposició europea a les formes espacials vernaculars, sense transferència mútua de coneixements. Aquest capítol pretén, per tant, ajudar a entendre les herències d'un passat, les empremtes, encara avui, llegibles en l'espai urbà.

La recerca, tal i com s'ha citat amb anterioritat, té com a prioritat els barris suburbans i periurbans i, en especial, l'espai públic d'aquests. L'obtenció de documentació gràfica, escrita i fins i tot oral, ha estat tremendament difícil per motius diversos. En primer lloc, tant la carència de recursos com les estratègies i interessos econòmics i de poder dels colons, feren, al llarg del període colonial, que aquests barris fossin voluntàriament oblidats, i per tant no planificats. Motiu pel qual la informació avui en dia és molt reduïda. En segon lloc, les accions reaccionàries post independència, i les conseqüències de la guerra civil moçambicana, provocaren la desaparició i destrucció de material valiosíssim. Cal dir també, que els recursos i capacitats per a l'organització de la documentació existent de la ciutat, a l'actualitat, és molt reduïda (existint encara, magatzems sencers amb muntanyes de documents sense nom, i imatges caòtiques als varis departaments de planejament urbà). Tristament, també cal mencionar que la fluïdesa i els canals d'informació, en especial quan es procura determinats plànols i escrits, és deliberadament truncada per interessos personals i polítics. En tercer lloc, els estudis, llibres, articles, etc., realitzats a posteriori, estan majoritàriament centrats en la Ciutat Cimento (la ciutat dels blancs). D'altra banda, les fonts que estudien els barris suburbans i periurbans de l'època colonial, s'enfoquen o bé en qüestions molt generals o bé, en algunes qüestions específiques com l'arquitectura de les llars indígenes. Al llarg d'aquesta primera recerca, no s'ha aconseguit trobar cap font que mencionï, ni tant sols de passada, l'espai públic, el "lloc" comunitari dels assentaments dels negres. Motiu per el qual, l'evidència de la necessitat d'aquest tipus d'estudis verifica la idoneïtat de la línia d'investigació.

Mapa 3.2 Mapa de la Regió de Lourenço Marques. Font: S.Bruschi, L.Lage. *O desenho das cidades moçambique até o século XXI*. FAPF, 2005

Tal com cita P.Jenkins³⁴ els períodes del domini portuguès a Moçambique es poden dividir en quatre etapes: el període inicial mercantil i la lenta expansió comercial (mitjans s.XVIII a mitjans del XIX); el període inicial colonial (mitjans s.XIX a 1900); el període intermedi colonial i l'expansió i control d'Estat (1900-1940); i el període final de la ràpida expansió, però amb control estatal reduït, i gran inversió del sector privat.

Durant el **primer període**, Lourenço Marques (Xilinguene pels indígenes i l'actual Maputo) sorgí **pels interessos estratègics i comercials** de Portugal. Des de mitjans del s.XVIII a mitjans del següent la motivació dels colons es basava en recursos com l'or i el marfil. Fins al 1752 l'Imperi es subjugava a l'Estat de les Índies i Moçambique era usat com a plataforma clau per a la demanda d'esclaus del Brasil (accentuat per l'esgotament de recursos d'Angola). El braç de la Badia, amb una localització privilegiada per a la penetració cap a l'interior del continent (i amb la intenció de controlar la franja continental entre les façanes de Moçambique i Angola) fou escollida per l'assentament, al 1755, d'una fortalesa. Aquesta serví tant com a protecció militar front les invasions estrangeres, com per al control dels *régulos* de la zona. Posteriorment seria implementada amb d'altres construccions i refeta en diverses ocasions (degut als atacs fins a finals del s.XIX dels holandesos, anglesos i indígenes saquejats) amb una construcció final més sòlida de pedra i calç.

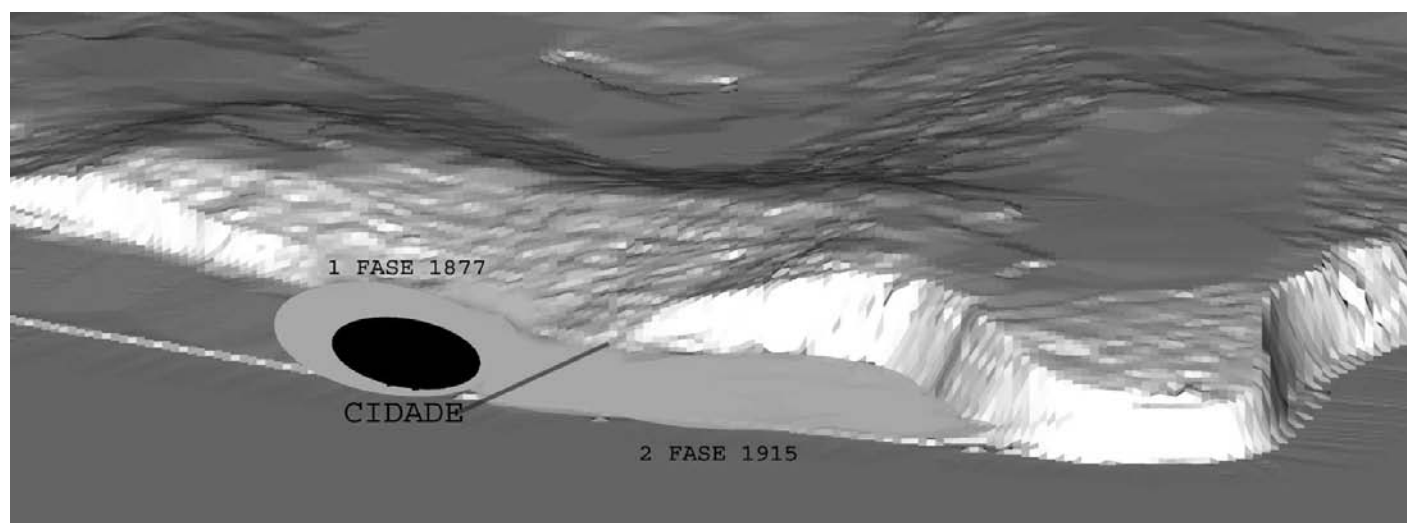
A nivell **urbanístic**, mentre que a partir del 1800, els aparells colonials de l'Àfrica occidental i oriental barrejaven els seus conceptes urbans amb els tradicionals, **a l'austral el model geomètric europeu ortogonal s'imposà**. Els portuguesos es regien per un "corpus teòric" basat en la funció estratègica de cada ciutat (o bé defensiva o comercial), contrària a la forma de concebre i organitzar l'espai dels autòctons. Al 1820 amb la independència del Brasil, tal i com cita João Sousa Morais³⁵, "*tot i l'intent de lligar les colònies a la metròpoli a nivell legal i d'ordenances (respectant teòricament les peculiaritats locals i regionals), la falta d'aparell d'Estat colonial feu **difícil la posada en pràctica a nivell legislatiu i d'aprenentatge de les realitats socio-culturals dels territoris***".

---

³⁴ Paul Jenkins. *Xilunguine, Lourenço Marques, Maputo – structure and agency in urban form: past, present and future*. African Perspectives 4: The African city centre (re-)sourced, 2009.

³⁵ João Sousa Morais. *Maputo: Património da Estrutura Urbana e Forma Urbana. Topologia do lugar*. Livros Horizonte, 2001.

Quan al 1817 establí a la badia una companyia de pesca de balena (amb l'arribada de 6 parelles colones), en sorgí un assentament amb una trama urbana irregular de petita dimensió. Aquest estava format per una plaça, dos carrers principals i varies travessies perpendiculars, protegit per la fortalesa (anomenada posteriorment Presidio), els seus 4 baluards i els pantans circumdants. **Lourenço Marques, per tant, sorgí fruit de l'estratègia comercial però es concebé a nivell espacial sota la premissa defensiva, sense interaccions entre ambdues societats, i per tant tampoc pel que fa a lo relatiu a l'espai urbà.**

Imatge 3.11. El sòl de l'actual Maputo estava geològicament format per un altiplà de sorres vermelles entre 30 i 60m que ocupa la major part amb una faixa plana al sud-est (actuals barris de Polana i Maxaquene) i amb un tall vertical en contacte amb les platges de Costa do Sol i Polana³⁶. L'inici del seu assentament fou a la llengua de la badia, separada i protegida del continent. Font: FAPF.

³⁶ Sandro Bruschi i Luis Lage. *O desenho das cidades: Moçambique até ao séc. XXI. Maputo: História de uma cidade e da sua arquitectura*. FAPF, Maputo, 2005.

A mitjans del s.XIX, s'inicià el període colonial de Portugal mentre que a nivell europeu es començava a viure, per primera vegada, la contradicció de l'opinió pública. Una divisió, fruit del confrontament entre els que recolzaven l'**expansionisme i lluita entre nacions pel control del continent africà, i els crítics davant la submissió** dels pobles africans³⁷.

Portugal, tot i no tenir prou capacitat per a desenvolupar un major teixit colonial, començà a tenir un interès renovat per les colònies, aliena als pensaments anticolonialistes. **El domini del territori d'aquestes començà per estratègies socials, no sense un rerefons econòmic.** Quan al 1852 es creà el Ministeri d'Obres Públiques, Comerç i Indústria, basat en la idea del paper que jugarien els indígenes, s'introduí una nova teoria sobre la necessitat de millores tècniques de les condicions socials de la població. La finalitat era la d'aportuguesar-los, "**civilitzar-los**", mitjançant l'educació i instrucció, i tal com venien fent amb els *prazos*, casar-se amb les elits indígenes. D'aquesta manera es creaven sòlides bases que ajudarien a facilitar la comunicació entre regions i per tant, a implantar l'autoritat metropolitana. Els aspectes comercials feren que la importància de la ciutat augmentés i per tant es potenciés el seu desenvolupament com a centre urbà. A la dècada dels 60, **degut al descobriment de les mines d'or i diamants de la regió**, s'instituí com a camp base per l'expansió i modernització entre l'antiga República del Transvaal i Moçambique.

A partir del s.XIX un dels mètodes per al domini de les regions de l'Àfrica foren, pel que fa al control territorial, la imposició de **la propietat privada**, enfocada cap a l'exclusivitat colonial³⁸. Aquest control serví com a mecanisme per augmentar els ingressos de l'Estat i per tant, novament, formava part de les estratègies econòmiques i de poder de les colònies. A Moçambique, al llarg de la segona meitat del segle, la falta de legalització dels drets indígenes provocà greus problemes pel que fa a la propietat de la terra. Els motius que cita la FAPF³⁹ poden ser des del desconeixement de la llei nacional de terres i dels mecanismes de legalització, la complexa burocràcia sobre aquests

---

³⁷ Una conseqüència de les contradiccions europees sobre el colonialisme, fou l'inici de l'abolició teòrica de l'esclavisme, i que a alguns països s'entenia com la clau per a una millor "integració" dels locals, reforç del poder local i reforma de l'aparell colonial (cal dir que Portugal fou dels últims a abolir realment l'esclavitud). No obstant, les estratègies econòmiques i de poder, també formaren part d'un motiu menys ètic pel que fa a les llibertats i les funcions "laborals" dels autòctons.

³⁸ L'origen dels plànols a Europa i Àfrica colonial estaven lligats a la propietat de la terra. Aquesta, que ja existia a Europa independentment dels plànols (que no modifiquen les seves característiques legals, de possessió de terra -en general-). Els colons a Àfrica modifiquen el sistema col·lectiu i imposen plànols de parcel·lació, instituint la propietat privada, subjecte a ser revalorada. Les normes d'edificació indicades representen per tant les limitacions a la propietat, condicionant la seva existència, essent en general aquests les que determinen com serien els plànols.- FAPF. *O planeamento físico: novos instrumentos e antigos problemas*. FAPF, 1997.

³⁹ FAPF, *O planeamento físico: novos instrumentos e antigos problemas*. Quaderno 4. FAPF, 1997.

processos i la dificultat de les formes d'adaptació a les transformacions polítiques, culturals i socio-econòmiques de la població, imposades pels colons. Cal dir que, no obstant, al 1858 el control dels portuguesos al voltant de la badia de Maputo encara estava en una fase inicial i no abastava més de 10 quilòmetres al voltant d'aquesta, incloent alguns assentaments negociats amb els caps dels clans locals. La ciutat de Lourenço Marques constava en aquesta data de 883 residents: 364 locals, 384 esclaus, 11 esclaus alliberats, 73 europeus i 51 asiàtics⁴⁰.

El concepte del model de ciutat a nivell de planejament urbà, sense una base teòrico-pràctica del conjunt territorial, es basava en un nou "corpus" teòric d'enginyeria militar, típic de les colònies portugueses, on les transformacions provenien de factors externs, degut a la dependència del poder central de la metròpoli. Al 1877 el portuguès Joaquim José Machado, de tradició militar, fou anomenat director d'obres públiques. Es potencià la construcció de quartels, carreteres, hospitals, línies telefòniques, ferroviàries i l'assecatament dels pantans. A nivell polític, la transformació es devia a l'aproximació política entre Portugal i el Regne Unit, sobretot pels interessos britànics d'evitar l'ocupació de la badia per part dels *boers*, i amb la pretensió d'unir les dues regions. Per falta de regulació de plànols de parcel·lació, les proporcions de les illes i divisions eren variables i com a element de referència i denominador comú, sorgí el plànol marginal, que fou origen del sorgiment de lots similars a la vila. El resultat que començava a percebre's en aquesta primera fase fou el d'una malla que creixia seguint els conceptes del pensament militar, amb vies principals dominants i vies secundàries (amb algunes zones diferenciada social i físicament, com per exemple la dels indians). Les cases inicials foren edificacions efímeres i natives millorades, fetes de troncs i *caniço*⁴¹ i recobertes per una estructura de vares de fusta i *caniço*, fent servir el *maticado* per a llur consolidació⁴², anomenades *pallotes*. Posteriorment, amb l'arribada dels artesans, les cases començaren a assemblar-se al tipus portuguès, amb una imatge evocativa que recordava una petita població lussa⁴³.

⁴⁰ Paul Jenkins, *Xilunguine, Lourenço Marques, Maputo – structure and agency in urban form: past, present and future*. African Perspectives 4: The African city centre (re-)sourced, 2009.

⁴¹ Caniço paraula usada en portuguès per fer referència a la canya.

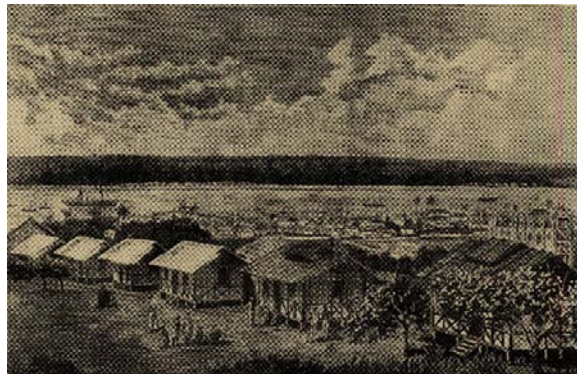
⁴² Els materials com la teula i la rajola eren pels rics i venien de la metròpoli, quedant-se a la capital de província del moment, l'Ilha de Moçambique.

⁴³ Les cases d'obra es comencen a construir d'obra, amb o sense terrassa, de pedra i calç, cobertes de taulers de fusta o *colur*.

Imatge 3.12 Vista de l'assentament inicial des del nord, a través del pantà. Font: Paul Jenkins. *Xilunguine, Lourenço Marques, Maputo – structure and agency in urban form: past, present and future*. African Perspectives, 2009.

Imatges 3.13 – 14 Imatges de l'assentament inicial a la badia Espirito Santo, any 1881, aproximadament.

Font: FAPF

La vila, esdevingué un pol d'atracció que augmentaria amb els anys com a conseqüència dels nous llocs de treball que aparegueren, i, també, per la possibilitat d'accés als serveis bàsics que oferia. Sorgiren així les primeres **incompatibilitats d'aquesta nova estructura urbana i socio-econòmica versus les estructures de la pròpia població autòctona. L'adaptació, transició i assimilació bidireccional era inexistent, impeding l'opció al diàleg i a la producció d'un espai urbà inclusiu, a través de la interacció i de les normes espacials d'ambdues societats, amb el respecte a la pròpia local.** Segons C.Mendes la ciutat esdevingué un caos al transferir hàbits que no encaixaven en la població autòctona. Les dificultats de les famílies allargades⁴⁴ provenien no tant sols dels problemes d'accés a la ciutat i als serveis sinó també d'una il·lusió respecte l'augment socio-econòmic necessari per a una vida urbana que mai es produí.

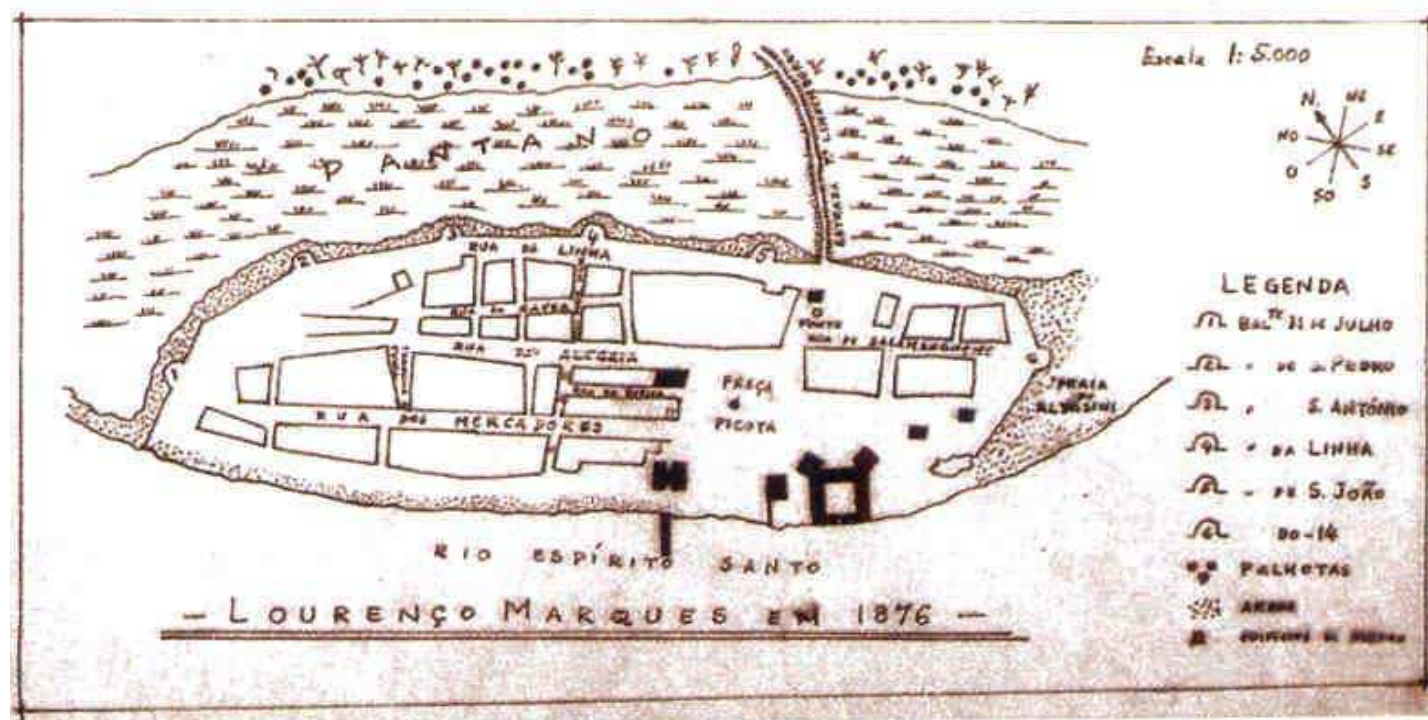
D'altra banda, **sorgiren signes d'"aculturament", els quals es plasmaren en la construcció de la ciutat i el seu entorn.** A través de l'ús de les estructures jeràrquiques socio-polítiques com els *régulos* (caps dels clans), que foren instituïts pel Govern, aparegué el mimetisme de les construccions dels colons, introduint noves formes d'assentament que amb el pas del temps s'imposaria a la població⁴⁵. Inicialment, els *régulos* començaren imitant la parcel·la rectangular però amb casa circular, posteriorment s'aplicà la rectangularitat als agregats⁴⁶, fins a aplicar-se al propi habitatge. S'introduí també un nou concepte, inexistent fins a la època, que en resultava de la dicotomia entre el valor, forma i ús de la casa rural i el de la casa per feina.

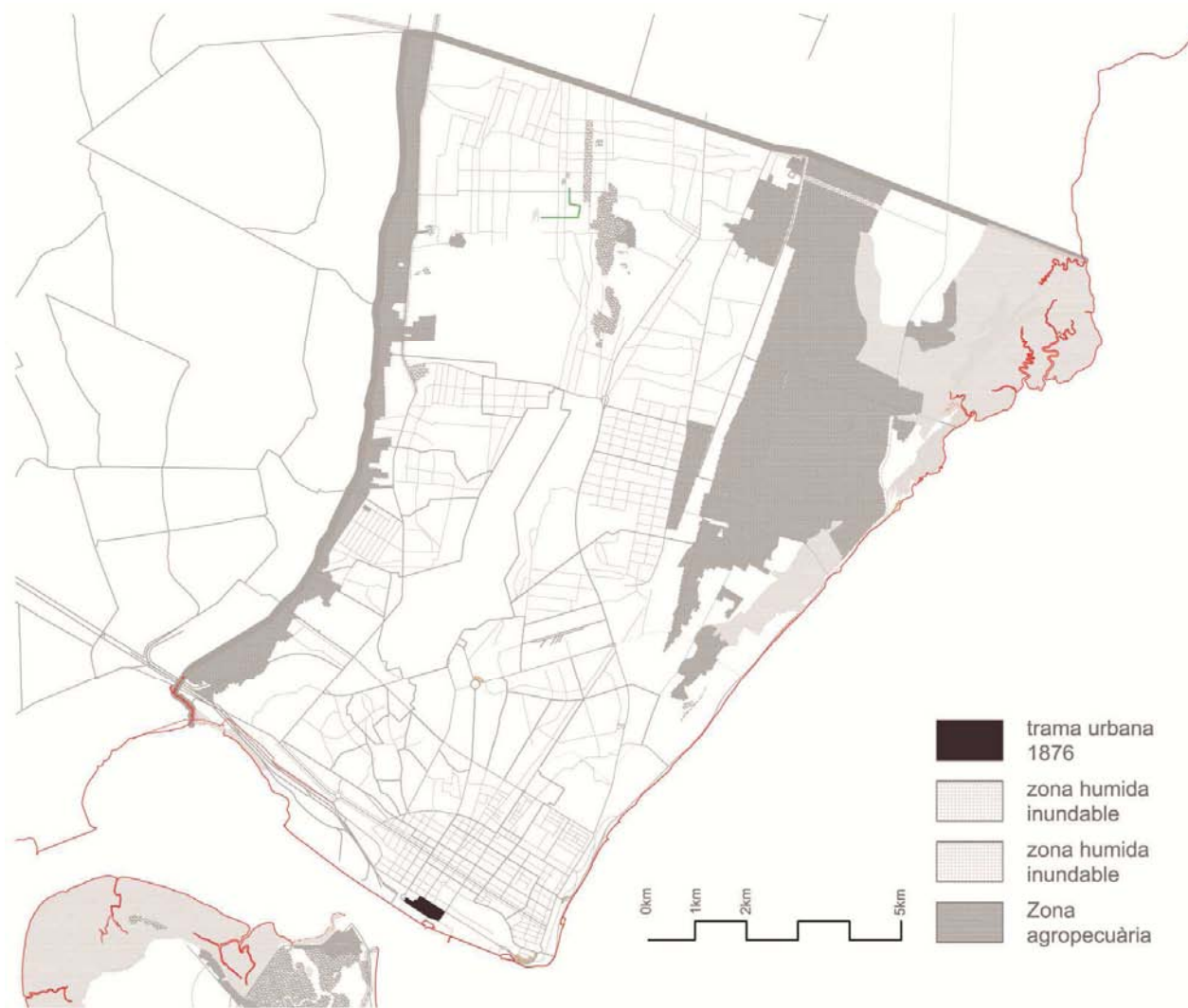
⁴⁴ El concepte de família allargada no es restringeix tant sols al criteri de cohabitar (agregat familiar), sinó que es refereix a la família constituïda per varis agregats familiars, els elements de la qual no viuen forçosament sota el mateix sostre ni a la mateixa regió, i estan lligats entre si per consanguinitat, afiliació i aliança. Aquestes famílies sorgeixen de la flexibilització de les estructures familiars tradicionals africanes d'origen rural, on els sistemes de parentesc que les regeixen són interpretats, adaptats o ignorats en funció de les necessitats i les vicissituds del present. Les famílies sub i periurbanes són heterogènies i jerarquitzades, les estratègies que desenvolupen són dinàmiques i poden implicar diversos tipus de conflictes, negociacions i consensos entre els seus membres. El seu caràcter allargat és, per si sol, una estratègia de supervivència. Ana Bénard Costa. *Os Deslocados em Moçambique, estudo de famílias deslocadas na cidade de Maputo*. Lisboa, Instituto Superior de Ciências do Trabalho e da Empresa. Dissertação de Mestrado em Estudos Africanos, 1994. I Costa i Rodríguez, 2007.

⁴⁵ La forma rectangular fou benvinguda degut a una major facilitat de construcció, tot i que no tant ben acceptada inicialment per una part de la població, ja que els recordava els túmuls dels morts per a alguns dels clans.

⁴⁶ Els agregats eren i són construccions annexes o properes a la casa de diferents usos com per exemple magatzems o ampliacions del propi habitatge, tant per a la família com per a llogaters nouvinguts a la ciutat, per motius laborals.

Imatge 3.15 L'assentament inicial de la ciutat del 1876 mostrava els poders dominants militar, administratiu i religiós, el qual plasmava la naturalesa precària d'aquest poder inicial en la pròpia naturalesa de l'espai urbà i l'arquitectura. Lourenço Marques, actual zona de la Baixa, mostrà també el divisió entre colons i indígenes mitjançant la separació física dels dos tipus d'assentaments, els segons amb llurs construccions de palhotas (cabanyes o construccions indígenes) en una franja separada, fora del perímetre de la fortalesa. L'únic punt de connexió amb el continent, travessava estratègicament una zona de pantans perimetral a la vila. Font: João Sousa Morais, Maputo: Património da Estrutura Urbana e Forma Urbana. Topologia do lugar. Livros Horizonte, 2001.

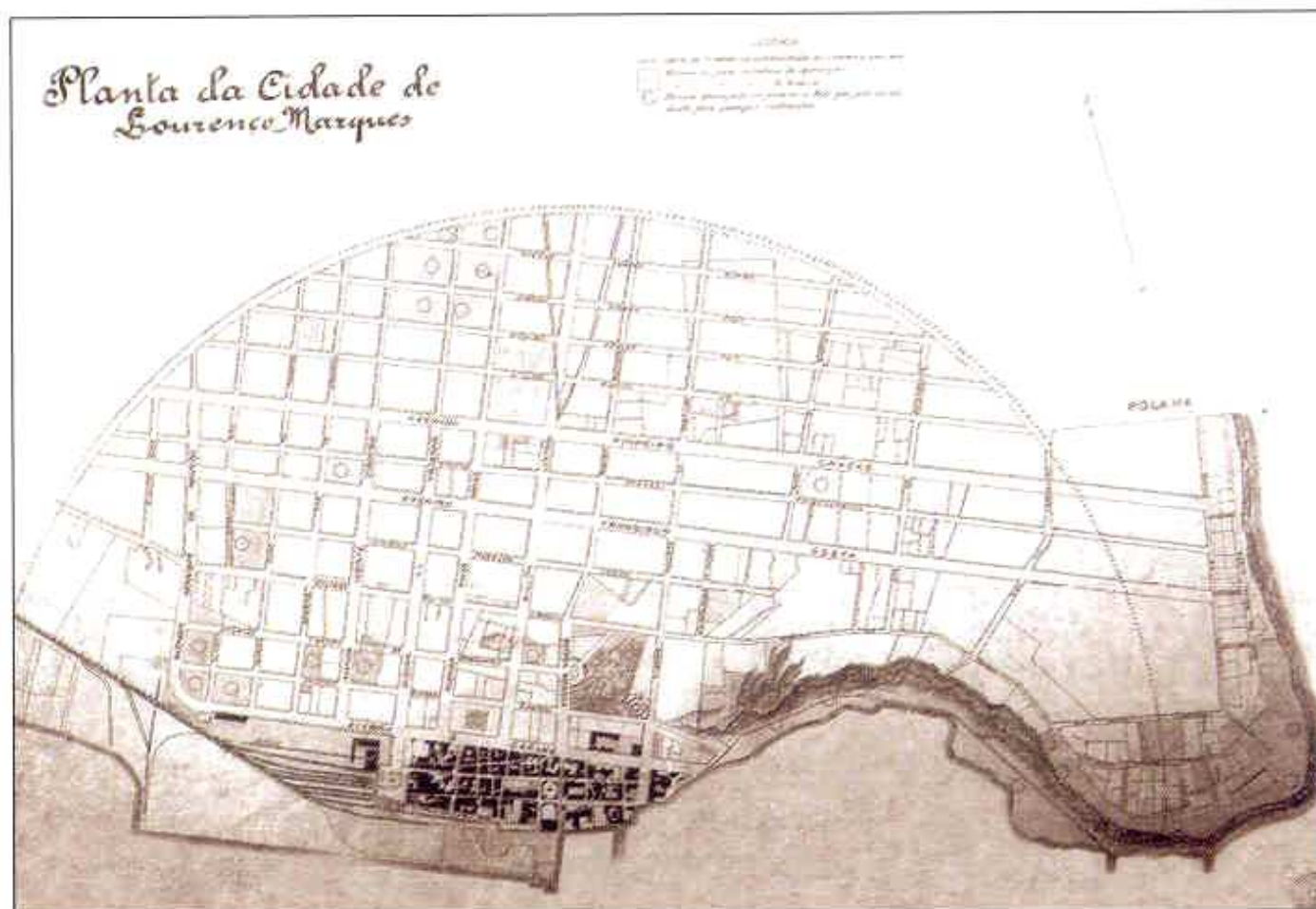
Plànol 3.1 Emmarcament de la trama construïda fins al 1876 dins el conjunt actual de la ciutat de Maputo. El plànol forma part d'un conjunt que s'ha elaborat per emmarcar l'evolució de la transformació urbana en els actuals límits de Maputo, fruit de l'estudi i anàlisi de les diferents fonts escrites, plànols i fotografies aèries antigues. Elaboració pròpia.

A nivell de les estratègies del poder europeu (polítiques i comercials), la Conferència de Berlín, al 1884-85, fou determinant en la història del continent: quasi tota l'Àfrica Subsahariana fou dividida entre els europeus, interessats principalment en l'accés als recursos naturals i mercats eventuais per a noves sortides industrials. Com a conseqüència, durant les dècades dels 80 i 90, aquest domini sobre el territori la població provocà les primeres grans mostres de resistències al continent, i l'aparició, a nivell polític del Panafricanisme, el qual lluitaria contra el colonialisme en base a la solidaritat i unió de tots els pobles d'Àfrica. L'establiment dels acords sobre les fronteres colonials tingué com a repercussió per Portugal la imposició d'haver de demostrar el seu domini d'ultramar. Aquest fet els obligà, **per tal de crear un Estat colonial per se, a la "pacificació" dels estats indígenes i a la recaptació d'impostos aplicant taxes sobre les cabanes de les poblacions autòctones**⁴⁷. En contrapartida, del 1884 al 1904 els colons hagueren de lidiar a Moçambique amb nombroses sublevacions dels autòctons (la rebel·lió dels massingires, la insurrecció dels sena-tonga, els aixecaments dels makanga i tawara i la rebel·lió dels shona successivament).

El desenvolupament de la ciutat, lligat principalment a la mineria, es traduí en la inversió a nivell de comunicacions terrestres i navals cap al Traansvaal amb l'inici de la construcció de la línia ferroviària i rodada i el gran desenvolupament del port. Ser l'economia de creixement més ràpid de la regió, amb el conseqüent augment de població es traduí, al 1887, en l'elevació de la condició de Lourenço Marques a ciutat, i pocs anys després, al 1898, en capital de colònia. Alhora també es plasmà en canvis de la morfologia urbana, amb successius plans urbanístics i un procés continu d'apropiació del sòl. A partir del 1895 els enginyers construïren unes noves bases estructurals per a la ciutat, encara basant-se en les circumstàncies externes, que es continuarien mantenint posteriorment pels arquitectes d'élite de l'Estat Nou (absorbint-les en l'arquitectura i el planejament). Del 1894 al 1925 es succeïren noves annexions de les àrees claus més properes, per exemple l'Assentament de Ponta Vermelha, i realitzant-se alhora diversos plans parcials.

---

⁴⁷ Al voltant del 1887 es recol·lectava 13.500 taxes sobre les *palhotes* de les terres del voltant de la ciutat, de 14 clans subordinats. Paul Jenkins. *Xilunguine, Lourenço Marques, Maputo – structure and agency in urban form: past, present and future*. African Perspectives 4: The African city centre (re-)sourced, 2009.

Plànol 3.2 Primer Pla d'Urbanització de L.Marques,1900⁴⁸, seguint com a model la malla d'enginyeria militar. Segons J.Sousa, no es pot dissociar dels personatges com Idelfons Cerdà, i tot i tenir una dimensió urbana més reduïda, té influències de l'escola francesa de Pontes i Chaussees i la madrilenya de Puentes i Carreteras. L'abastament de la ciutat era de 2km de radi, amb els terrenys estatals i municipals assenyalats en gris, i les primeres construccions colones (hospital, església i barraques) fora de la ciutat. Font: ¹ João Sousa Morais, (ibid.) 2001

⁴⁸ João Sousa Morais, *Maputo: Património da Estrutura Urbana e Forma Urbana. Topologia do lugar*. Livros Horizonte, 2001.

Imatge 3.16 *Imatge de la ciutat emergent, vista cap a la Badia.* Font: Paul Jenkins. *Xilunguine, Lourenço Marques, Maputo – structure and agency in urban form: past, present and future.* African Perspectives 4: The African city centre (re-)sourced, 2009.

Plànol 3.3 Emmarcament de la trama construïda fins al 1887 dins el conjunt actual de la ciutat de Maputo. Elaboració pròpia.

A inicis del s.XX Moçambique entrà en la fase d'expansió i control de l'Estat portuguès, identificada amb anterioritat. Com totes les etapes, aquesta no es pot dissociar d'un context més ampli, en el qual, el mapa general del continent es trobava sota un control colonial quasi total. **Les fórmules del domini per a aquesta economia del pillatge i el pas a una economia de mercat s'atacaren en diferent nivells: nivell ideològic-cultural, socio-econòmic, com polític-militar. Així, la imposició a la societat de fórmules i mecanismes occidentals provocà la desfragmentació de les societats i les seves formes de vida i relació.**

La divisió forçosa del continent havia obligat a l'agrupació d'ètnies heterogènies o a la divisió artificial d'altres d'homogènies. La incorporació de trets aliens comportà el sorgiment general de contradiccions internes, la dissolució amb els llaços tradicionals, i per tant una transformació en els diferents àmbits de les societats. Aquesta obra negativa vers la cultura autòctona es basà en la destrucció dels valors i institucions culturals, com per exemple la reconversió al cristianisme de la mà dels missioners (no sense un control interessat de la quantitat i la qualitat) i la imposició de les llengües europees. Aquest *aculturament* era un mal necessari a nivell econòmic per tal d'obtenir bons treballadors (no obstant amb el perill d'un augment del cost de la mà d'obra qualificada i una major consciència d'explotació i opressió⁴⁹).

S'imposà també l'expropiació de terres, el treball forçat (sobretot a mines i fàbriques), la interrupció de l'economia agrícola per la dels monocultius obligatoris i la captació d'impostos. **L'economia mercantil obligà als camperols a vendre-s'ho tot i desplaçar-se a les urbs degut a les taxes exigides. Pel que fa a les ciutats, l'èxode del camp produí una revolució demogràfica i una transformació en la forma de viure i relacionar-se.** Aquestes es desenvolupaven entorn un sistema orientat cap a la metròpoli i la seva espina central generalment era la comunicació ferroviària, sobretot als països tropicals, font de riqueses naturals exportables. Això es traduí, per una banda, en l'aparició d'un subproletariat, una nova classe obrera, la qual, al no trobar sovint feina acabaria malvivint en barris precaris perifèrics¹⁵. I d'altra, aparegué una nova elit sorgida de les minories privilegiades, generalment de les elits tradicionals anomenades *assimilados* (les quals tindrien una posició dirigent durant les independències). Incloent-hi aquests últims, política i jurídicament, els indígenes sempre foren súbdits de la metròpoli sense estatus de ciutadans: les seves llibertats eren reduïdes i mai foren plenament integrats en la nova societat.

---

⁴⁹ Jose Urbano Martinez Carreras. *África Subsahariana (1885-1990) del colonialismo a la descolonización*. Síntesis, 2007.

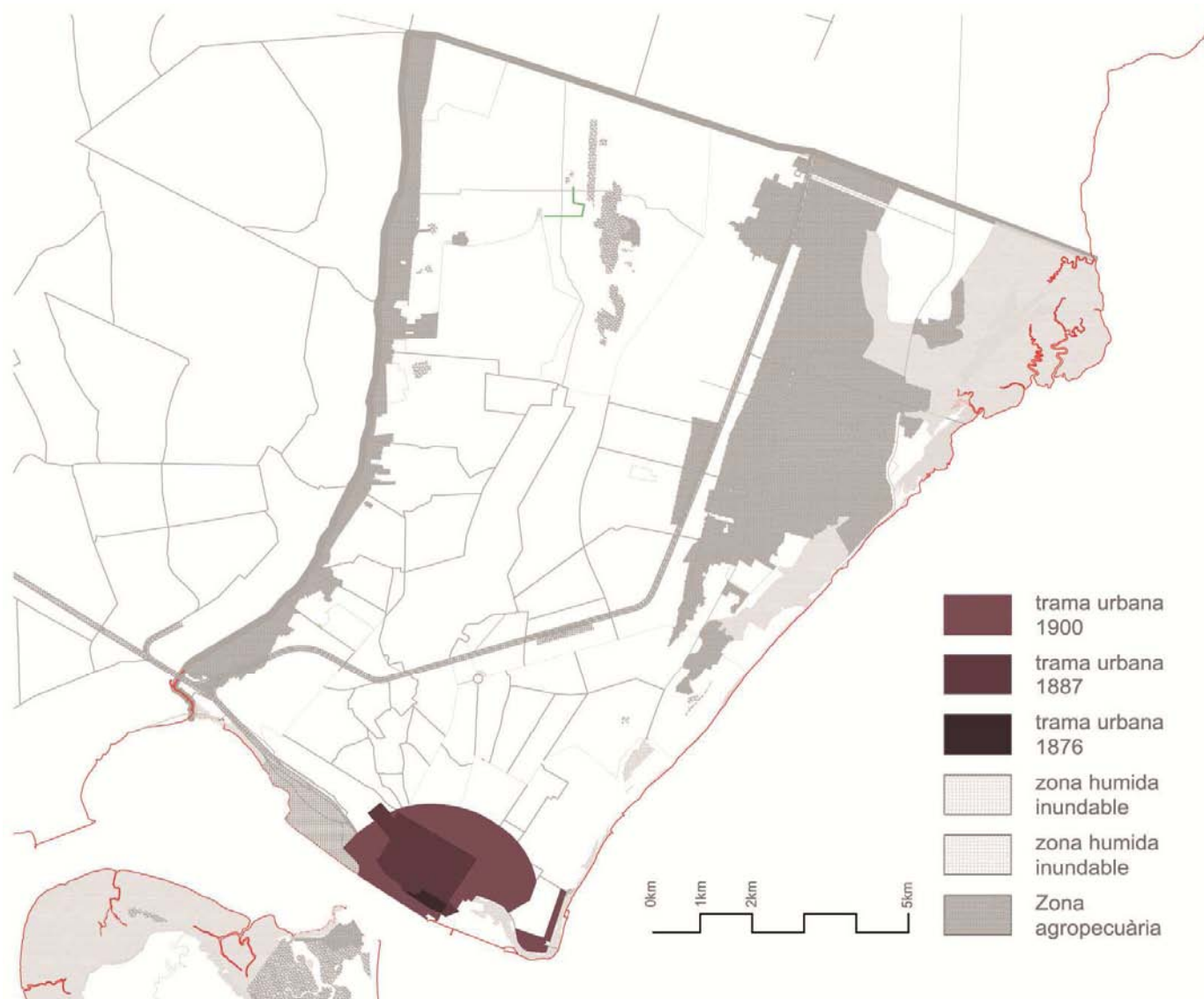
Com a conseqüència, al llarg del s.XX sorgí "el modern nacionalisme africà", producte dels estímuls europeus⁵⁰. A partir dels moviments de resistència i protesta començà el període de gestació i adaptació de les noves estructures locals amb una fase posterior d'agitació nacionalista a favor de l'autogovern i programes socials per a les masses. Als anys 30 s'aconseguí l'abolició de l'esclavitud (tot i que a les colònies portugueses continuà de forma clandestina fins anys després)⁵¹.

A Lourenço Marques, les transformacions i contextos subsaharians es traduïren en un èxode d'homes del camp a procura del treball temporal a la ciutat i a les mines del Transvaal (amb el trencament de moltes famílies allargades, i les subseqüents conseqüències). La previsió del creixement de la ciutat es traduí al 1900, a nivell urbanístic, en el primer Pla d'Urbanització. Aquest pla demarcà una circumval·lació radial que serviria per ampliar la malla i lligar la seva estructura urbana (i la qual serví també com a frontera física entre colons i indígenes). El pla no respectà ni s'adaptà suficientment a les característiques físiques del lloc, lo que abocaria al llarg dels anys a greus problemes d'erosió i drenatge, que encara ara afecten a molts dels barris suburbans. A arrel de l'expansió proposta aparegué al mapa un nou actor, **els especuladors privats**. Al 1900 la compravenda de terra i les taxes sobre la mà d'obra de les mines i les granges de l'Àfrica del Sud foren un ínpit per a l'augment dels ingressos de l'Estat. Fruit però de la baixa capacitat institucional per a una correcta gestió urbana, tant en recursos financers com humans, Lourenço Marques sofrí un gran creixement de població no només de colons sinó també dels indígenes, apareixent amb més claredat **la ciutat dual**. **A principis dels anys 1910 aquest dualisme es plasmava en tots els nivells, i per tant també físicament: la vila per blancs i uns suburbis per als negres⁵², sense planificació ni control, els quals constituïen un dormitori per la mà d'obra barata, imprescindible per moure l'economia colonial.**

⁵⁰ José Urbano defineix els motors contra l'opressió dels règims a partir dels sindicats, les activitats intel·lectuals, els moviments estudiantils, les esglésies (d'inspiració catòlica però també barrejat amb l'animisme i derivats) i sobretot els partits polítics.

⁵¹ El mateix autor, comenta que l'abolició no és tant per motius humanitaris, sinó per interessos econòmics, i aconseguir així fer-los treballar més com a mà d'obra barata. Jose Urbano Martinez Carreras. *Africa Subsahariana (1885-1990) del colonialismo a la descolonización*. Síntesis, 2007.

⁵² A partir dels anys 1920, els homes africans havien de dur a sobre els documents justificant la seva presència a Lourenço Marques. "Els foren activament enrolats, enganyats i encoratjats a buscar una feina assalariada a Lourenço Marques. Les autoritats municipals blanques veuen la presència a la vila de les dones africanes solteres, divorciades o separades un "problema" greu. A Lourenço Marques, l'africana és qualificada de *lingualavani* - la que s'aventura més enllà de la tanca del poble- i tractada com una dona sense amo, és a dir, sense tutor masculí. Altrament dit, *lingualavani* és sinònim de prostituta". Jeanne-Marie Penvenne. *Citadines africaines à Lourenço Marques (Mozambique), 1945-1975*. Les Éditions de l'Atelier, 2003.

Plànol 3.4 *Emmarcament de la trama construïda fins al 1900 dins el conjunt actual de la ciutat de Maputo. Elaboració pròpia.*

Al llarg de la primera meitat del s.XX el creixement de la ciutat (tot i no assolir el seu auge màxim), era degut a l'economia ferroviària i portuària i als rendiments provinents del Transvaal (agricultura i minera). Sorgiren, així, varis plans i projectes: Pla del Port, aterrament de Maxaquene i els plans privats de Sommerschild (1909-10); la parcel·lació de *quarterões*⁵³ de Polana Caniço (1915-40); i els primers barris per assimilats i mestissos, amb Xipamanine al 1919 (amb un Pla Parcial nou anys més tard) i el de les Lagoas al 1938, actual Maxaquene⁵⁴. El barri de Xipamanine fou construït amb la finalitat d'integrar social i urbanísticament els nadius procedents del camp. Existeix molt poca informació sobre el Barri i, per tant, es fa molt difícil conèixer les normes espacials seguides per a la seva ocupació. Per contactes informals com els funcionaris de la Camara, se sap que en aquella època, els autòctons no hi volien habitar i foren obligats sota amenaça de perdre la feina. Segons Raposo, la primera foto aèria feta al 1920 mostrava la gran àrea urbana informal establerta al voltant de la ciutat colona i el mercat més important al cor d'aquest barri. Al 1912 Maputo ja comptava amb 25.258 habitants. 16 anys més tard, la població havia augmentat en 12.043 habitants⁵⁵. La localització d'aquests barris ha estat es mostra als plànols d'emmarcament següents.

En els anys successius, les qüestions de la propietat privada entraren a una segona fase. El procés seguit fou desglossat en una enquesta pública inicial per identificar els drets previs i les compensacions, la inscripció de la terra com a propietat de l'estat, la divisió de les parcel·les agrícoles i urbanes mitjançant un plànol, la concessió provisional a particulars amb la condició de revalorar-les i una inscripció final, posterior a la corroboració dels passos anteriors. Les excepcions foren, respecte alguns indígenes, el manteniment del dret tradicional tutelat pels colons i amb la primacia vers el desenvolupament econòmic i prioritat futura de cancel·lació mitjançant les compensacions als titulars. Seguint les polítiques portugueses durant aquests processos es realitzaren múltiples abusos⁵⁶.

---

⁵³ *Quarterões*: agrupacions d'illes de cases.

⁵⁴ Actual barri suburbà de l'actual primera corona, d'alta ocupació, nivells ínfims de serveis bàsics i equipaments, desorganització espacial i precarietat habitacional i greus problemes d'inundacions i drenatge.

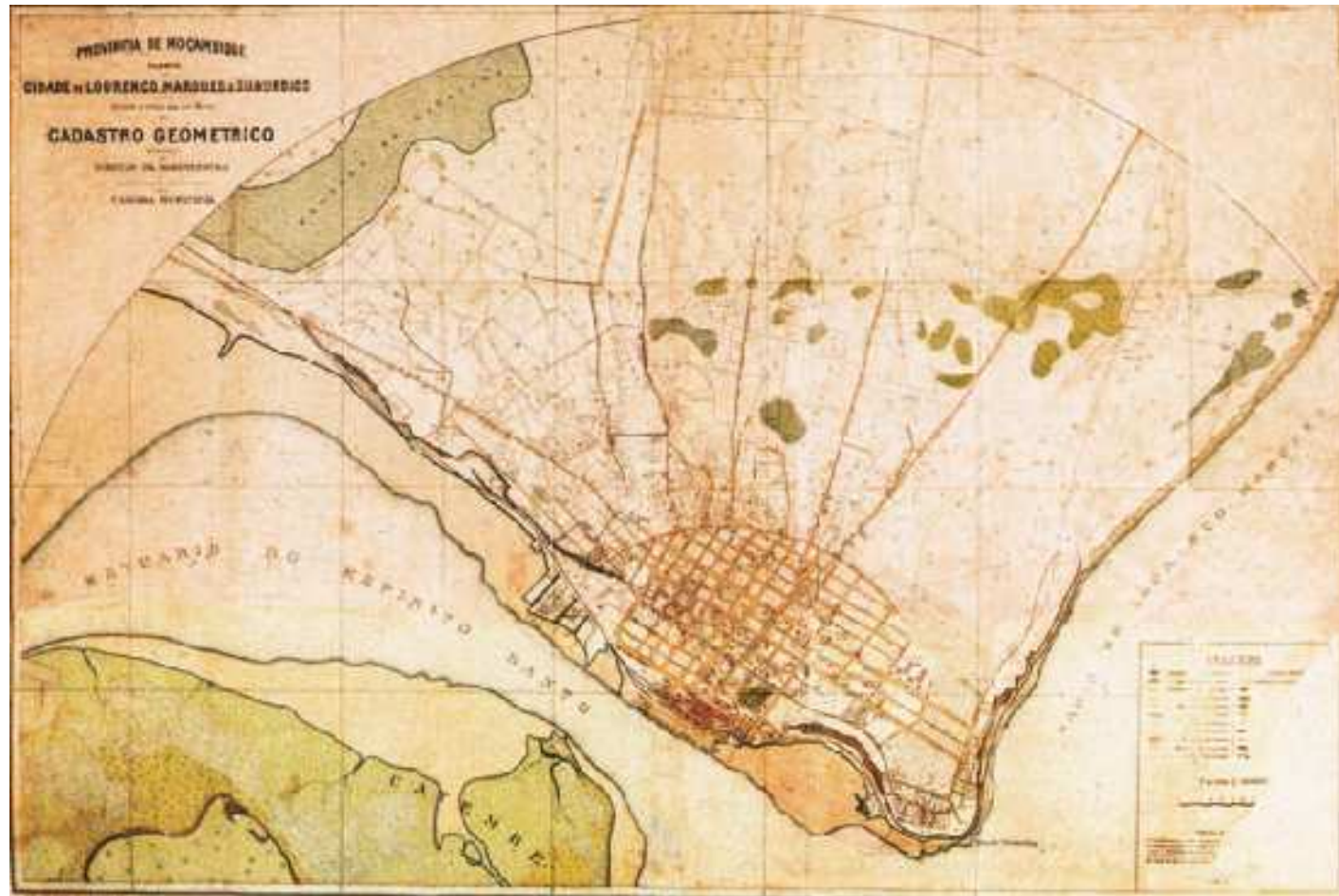
⁵⁵ Quadre poblacional en base a Rita-Ferreira i censos del 1912 i 1938, sense la inclusió de Matola. Isabel Raposo i Jochen Oppenheimer. *A pobreza em Maputo*. Minsterio do Trabalho e da Solidariedade, Departamento de Cooperação. Lisboa, 2002.

⁵⁶ FAPF, *O planeamento físico: novos instrumentos e antigos problemas*. FAPF, 1997.

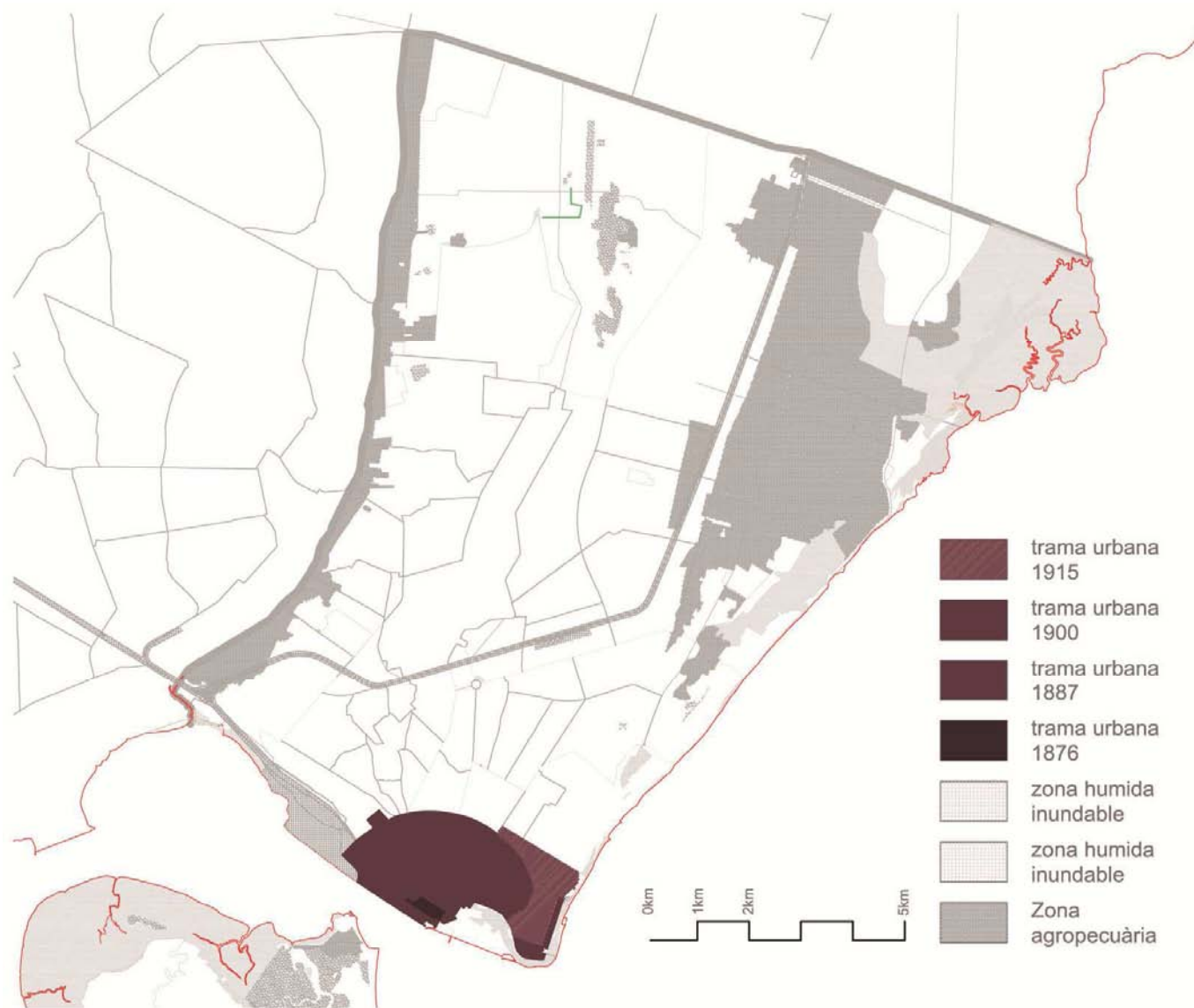

Plànol 3.5 Plànol del 1914 on es mostra el projecte de l'inversor privat pel barri de Sommerschield, al nord-est de la ciutat. Aquest, seria modificat anys després per interessos mercantils. Seguint la línia de la planificació urbana portuguesa d'ultramar, el plànol ignora els assentaments dels barris perifèrics. Font: FAPF.

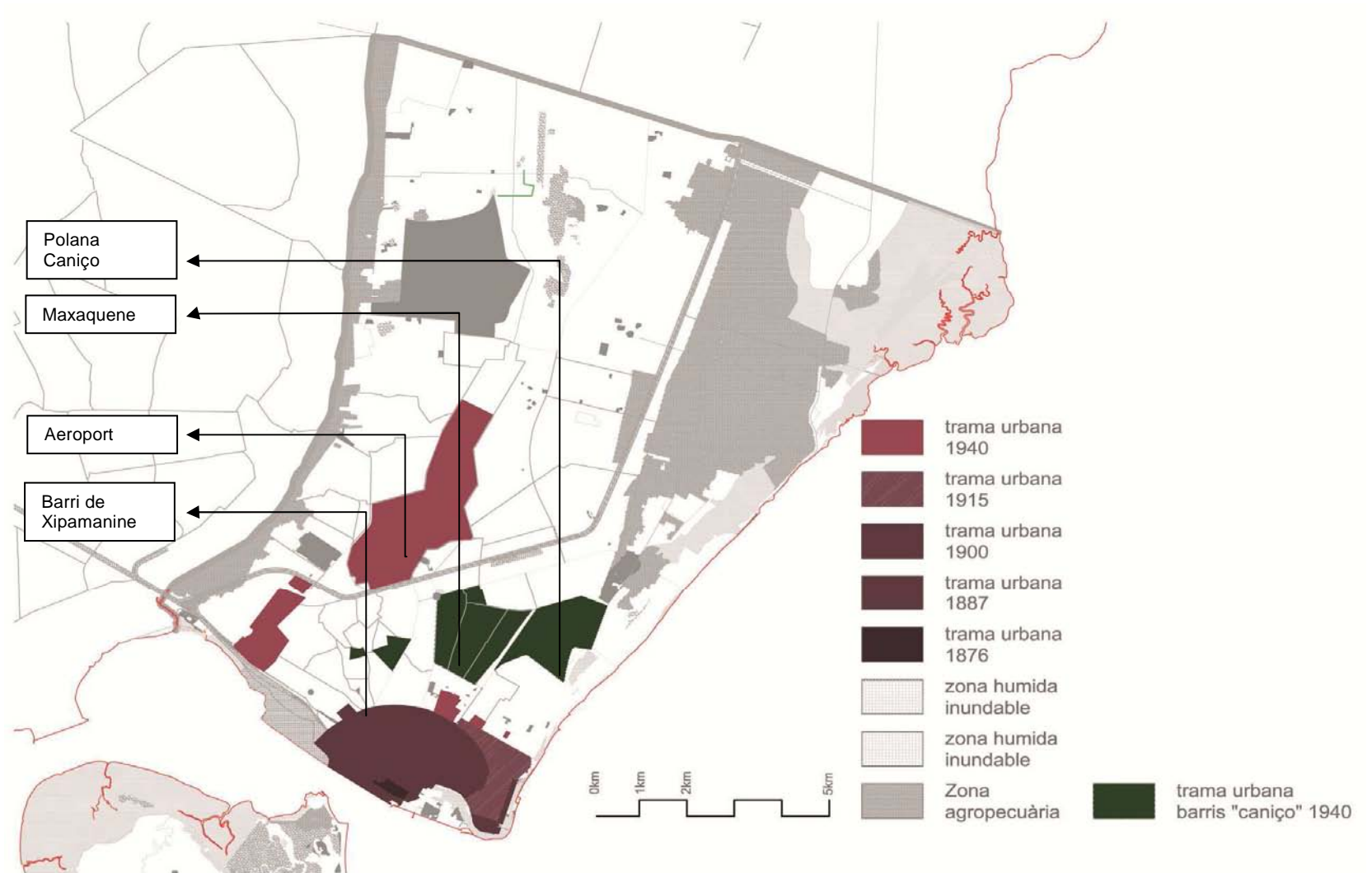

Plànol 3.6 “Cadastral Geometric. Lourenço Marques e Subúrbios”. Vegi's la distinció conceptual –i física- en la nomenclatura del plànol, separant L.Marques (la ciutat) dels subúrbis. Primers plànols amb un àmbit d'abastament més ampli, degut a l'interès en les infraestructures (premissa per al creixement de l'economia mercantil), englobant territorialment els barris indígenes. Font: João Sousa Morais. Maputo: Património da Estrutura Urbana e Forma Urbana. Topologia do lugar. Livros Horizonte, 2001.

Plànol 3.7 Emmarcament de la trama construïda fins al 1915 dins el conjunt actual de la ciutat de Maputo. Elaboració pròpia.

Plànol 3.8 Emmarcament de la trama construïda fins al 1940 dins el conjunt actual de la ciutat de Maputo. El plànol mostra els primers projectes per als barris indígenes, amb els barris de Xipamanine, Maxaquene, i la parcel·lació de Polana Caniço. Elaboració pròpia.

El segon període, *l'etapa colonial intermèdia portuguesa, de ràpida expansió i control estatal*, fou influenciat per una època crítica a nivell internacional, la 2ª Guerra Mundial i les pressions anticolonials⁵⁷. Aquesta suposà una **disgregació de l'estructura colonial africana i a nivell econòmic convertí la regió en "magatzems de gran valor econòmic"**⁵⁸ per al subministrament de matèries primes, aliments i soldats africans. Paral·lelament, l'economia i desenvolupament continuà augmentant subjugada a les metròpolis (oblidant-se de la producció interna vers l'externa) i amb els resultats d'una gran expansió demogràfica i augment de llocs de treball de pèssimes condicions, sobretot a les estructures de comunicació i de comerç, indústria, i en segon pla, l'agricultura, ramaderia i mineria.

Socialment, continuaren les alteracions de les estructures indígenes de les colònies. Per una banda, sofriren el contundent impacte dels desplaçats de guerres. Per altra, la base social oligàrquica tradicional es mantingué, no obstant adaptada, amb noves classes socials burgeses nacionals, nous grups obrers i camperols. Tot i prevaldre el marc tradicional rural, les dècades d'urbanisme occidental influïren cada vegada més en els 350.000 africans desplaçats per les metròpolis, dels quals molts ja mai tornarien a integrar-se en el seu antic medi. **A les ciutats, les transformacions es manifestaren a un nivell més alt: hi hagué una pèrdua d'identitat que feu que comencessin a adaptar els costums i formes de vida occidentals**, oblidant-se en certa mesura de les seves arrels i desvinculant-se dels seus conciutadans. Aquestes modificacions provenien sobretot per part d'aquestes noves elits burocràtiques, militars o burgeses occidentalitzades. "L'urbà està desarrelat, ha perdut identitat cultural per adquirir personalitat indefinida (ni és africà, al trencar amb el medi natural, ni europeu, perquè mai arribarà al seu estatus"²⁰. Cal dir però, que les noves dinàmiques socio-econòmiques conduïren també en alguns casos a la millora de la sanitat i higiene, l'educació i la formació en l'opinió pública i d'alguns nivells urbans.

---

⁵⁷ L'any 1941, es tractaren les qüestions de les aspiracions dels pobles sotmesos a la Carta de l'Atlàntic de Roosevelt i Churchill: els països democràtics "respecten el dret que té cada poble a escollir la forma de govern sota el qual ell ha de viure. Desitgen que siguin retornats els drets sobirans i el lliure exercici de govern als que han estat privats a la força". En contrapartida, estava subjugat a l'escrit, especialment per part de EUA, l'obligació d'una relació econòmica amb les potències dominants: "aquests s'esforçaran, tenint sempre en compte les obligacions que han assumit, a obrir-se a tots els Estats, grans i petits, vencedors i vençuts, a l'accés de les matèries primes del món i a les transaccions comercials que són necessàries per a la seva prosperitat econòmica" (article 4). L'autor explica que, a la conferència de Hot Springs del 1943, l'establiment de les bases d'un sistema econòmic per a corregir els desajustos, sota la corrent anticolonial, amagava les intencions de possessió i riquesa, més que l'emancipació i benestar. Per tant, tot i les noves formulacions i els canvis tant internacionals com interns del continent, es mantingué el fet subjacent de l'accés occidental als recursos de l'Àfrica Subsahariana, amb els efectes directes que suposaven a la societat africana. José Luis Cortés López. *Historia contemporánea de África : desde 1940 hasta nuestros días*. Madrid : Mundo Negro, DL, 2007.

⁵⁸ Ana Bénard da Costa i Cristina Rodrigues. *Estratégias de sobrevivência de famílias em Luanda e Maputo*. 2002.

Al mateix temps, l'impacte occidental i la pròpia dinàmica interna feu que, en el **pla de la cultura i la ideologia**, comencés la busca i renovació tradicional i l'afirmació de les identitats històriques, amb l'aparició dels conceptes de negritud i/o africanitat. Això suposà a **nivell polític que l'activitat dels moviments nacionalistes i revolucionaris agafessin pes en direcció al procés d'alliberació**. La vida política sorgí del retorn dels ex combatents de la 2GM, alimentats amb noves idees, l'assimilació dels estudiants formats a l'estil europeu i els intel·lectuals formats a Europa. Les assimilacions d'idees, tècniques i institucions occidentals es tornaren en contra dels colons amb les primeres revolucions i manifestacions obreres i el naixement dels primers socialismes africans. Ja a finals dels 50 l'onada de socialismes africans els uní sota un fonament tradicionalista amb formulació pròxima al socialisme científic de caràcter marxista. Pocs anys abans es començaren a proclamar les primeres independències de les colònies, essent les de Portugal de les últimes aconseguir aquest nou estatus.

Dins un procés d'urbanització a escala mundial, la conseqüència a nivell general **a les ciutats a l'Àfrica subsahariana, degut a l'increment de l'economia de mercat, fou l'augment del procés d'urbanització incidint en l'esquerdament del marc tradicional i l'augment del classisme i estratificació social**. Com a exemple de l'explosió demogràfica ens trobem, que del 1935 al 1945, ciutats com Dakar passessin de 53.000 a 132.000 habitants, Kinshasa de 27.000 a 110.000, Lagos de 120.000 a 180.000 i Abiyan de 35.000 a 50.000 en deu anys, molt més lent en el cas de Lourenço Marques. Segons els censos del 1940, Maputo tenia ja 68223 habitants, amb un 66.1% de negres i un 65.8% d'homes. Al llarg del la dècada dels 40, el creixement anual de la ciutat se situà sobre el 3.2%⁵⁹.

L'efecte de la 2GM, feu que les polítiques luses sobre migració propiciessin el desplaçament de pobres sense terra de Portugal cap als territoris transoceànics. Fou l'època de la gran expansió colonial. A Moçambique aquesta expansió es traduí, pel que fa a la propietat privada, en l'aparició d'un nou **instrument d'apropiació de terres, el Cadastre**. Tot i que amb una base simplista, servia per a determinar el valor dels impostos sobre les terres i garantir la propietat particular. A la població autòctona sols se'ls permetia ocupar algunes parts de la propietat pública, com a dret personal no transferible, amb un registre de dret a ocupació, i sota la premissa de que si els colons la necessitessin, només se'ls compensaria reconeixent el valor de la casa.

Gràcies a la continuïtat de l'economia basada en el transport, el comerç i la migració de mà d'obra a Sud Àfrica, la ciutat de Lourenço Marques s'expandí, seguint l'estructura radial. Fou a finals de la primera meitat de segle que un **nou factor** aparegué a la ciutat. La connexió amb els països veïns obrí la possibilitat a una nova oferta, per part de la ciutat, potenciant per primera vegada l'obertura cap al

---

⁵⁹ Quadre poblacional en base a censos del 1989 segons Medeiros, sense l'inclusió de Matola. 33.131 segons UPP (1992). Quadre de Taxa mitja de creixement anual. Quadre de l'evolució percentual poblacional. Isabel Raposo i Jochen Oppenheimer. *A pobreza em Maputo*. Isabel Raposo i Jochen Oppenheimer. *A pobreza em Maputo*. Ministério do Trabalho e da Solidariedade, Departamento de Cooperacao. Lisboa, 2002.

turisme, especialment dels sud-africans. Aquest nou potencial econòmic feu que el model de ciutat, per part de l'administració lussa i per part dels actors privats, centrés part del seu creixement urbà en l'ampliació de les àrees d'esbarjo, situades al llarg de la costa i les zones comercials.

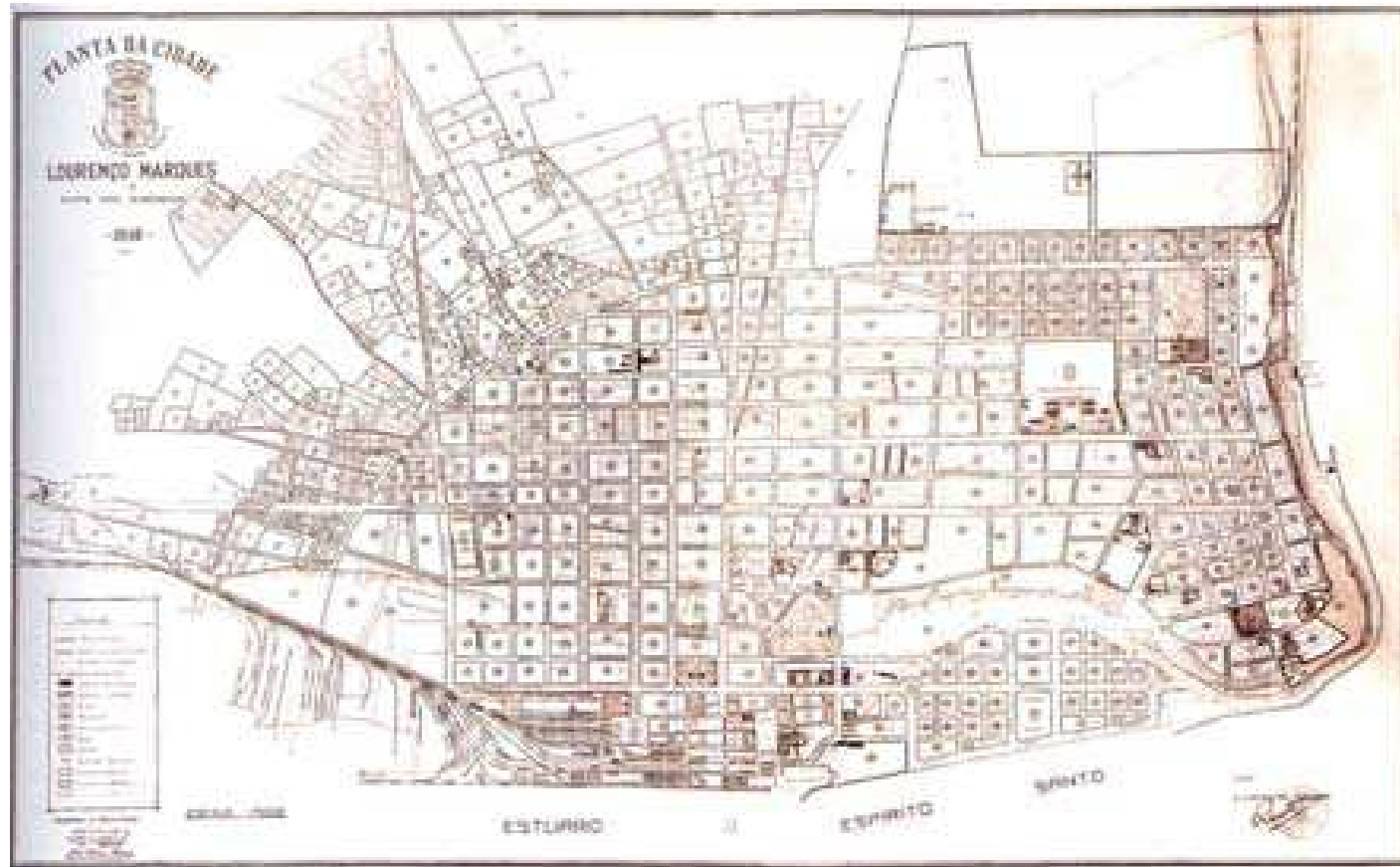
En la direcció nord-est els indígenes, tant els atrets pels treballs que oferia la ciutat com els d'estada temporal (els quals es dirigien cap als països transfronterers), establiren zones dormitori de gènesi informal. L'ocupació, no controlada, es produïa sota la permissivitat de l'administració, veient-se obligats a llogar estructures precàries als colons⁶⁰, i limitant els seus drets urbans. Dins el propi context subsaharià, aquests barris de gènesi il·legal foren constantment desatesos. En part, era degut a que no seria fins al 1961 que es permetria als africans ser propietaris de terra, i per altra, degut a **l'interès estratègic de la temporalitat de les construccions i assentaments, preveient una futura mobilització especulativa de la població**. L'altra eix de creixement de la ciutat estava focalitzat cap a la zona del port, també separada per races i classes socials, amb els asiàtics a la part més baixa prop la zona comercial, i els europeus dividits segons les classes. Aquesta ampliació sud_est es convertí en el nou centre comercial i de negocis, lligat a l'eix d'accés est-oest.

El Pla del 1940, tot i ser més pragmàtic, mostrant les parts menys formals de la ciutat (tot i que legals), continuà ignorant la realitat de la ja dominant població africana. Aquesta ceguesa vers els barris perifèrics es mantindria fins a mitjans dels 70, essent considerats fins llavors com a zones rurals⁶¹. No seria fins a finals dels anys 40, quan es comencés a pensar en l'aprovisionament de terres i cases per a part dels indígenes a Lourenço Marques. Únicament s'atorgà el reconeixement a nivell legislatiu, i de forma limitada, als assimilats africans, als quals se'ls proveí d'una zona residencial entre les afores de la "ciutat" i l'aeroport (direcció a la sortida nord). Així, es projectà el barri de Muhuana i es consolidà el de Xipamanine, amb un mínim de dotació de serveis i planejament urbà (sense oblidar la greu problemàtica que aquest barri pateix encara, avui en dia, al ser pràcticament tota la primera corona de la ciutat cimentada, una àrea inundable).

---

⁶⁰ Paul Jenkins defineix aquestes estructures precàries amb exemples com els soterranis de botigues-bars anomenades cantines, combois de tren subdividits per llençols sense cap mena de servei.⁶

⁶¹ Segons Isabel Raposo (2000) "al primer Cens sistemàtic de la "població de la colònia" de 1940, eren considerades urbanes les viles o ciutats amb forta aglomeració de població "civilitzada" (europea i "assimilats"), activitat mercantil o industrial intensa i número d'edificis, amb bones condicions d'aspecte, duració i higiene. Aquesta definició, que no incloïa com a urbanes les poblacions de les zones suburbanes, perdurà sense grans alteracions fins al Cens del 1970. En aquesta data, només passaren a ser considerades urbanes les poblacions de les ciutats, viles o seus amb més de 2000 habitants que residien en cases de materials permanents, essent le restants considerades rurals".

Plànol 3.9 Pla del 1940 mostra els canvis de Lourenço Marques respecte el Pla del 1900: la modificació del projecte privat de Sommerschild; l'ampliació sud-est i nord-oest de la ciutat cimentada; i la primera corona de barris indígenes. Aquests primers barris perimetrals crearen una morfologia urbana, sota conceptes rurals tradicionals. L'excepció es trobava en casos d'algunes de les ocupacions dels assimilats, les quals foren mínimament controlades i planificades. A nivell poblacional, Maputo constava en aquella altura (segons censos) de 62.223 habitants. Font: FAPF.

Plànol 3.10 *Planta dels suburbis 1941. El plànol mostra parcel·les remarcades en gris, les quals eren terrenys estatals.* Font: João Sousa Morais, *Maputo: Património da Estrutura Urbana e Forma Urbana. Topologia do lugar*. Livros Horizonte, 2001.

De la primera meitat de segle a la segona, la població a l'Àfrica subsahariana es duplicà. L'atracció urbana i la "negació" del món rural estaven articulades, segons Isabel Raposo, a les "polítiques de desenvolupament rural contraproductives, les guerres i catàstrofes naturals". A Moçambique, les relacions comercials amb els països veïns i el desenvolupament industrial, potencià el creixement de Maputo i la ciutat de Beira (ciutat costera, estratègica pel corredor central del país). Als anys 50, l'estratègia per modernitzar de la colònia, feu que la industrialització ocupés la part occidental de Lourenço Marques, actual ciutat de Matola i Machava, afavorint-hi la el desplaçament dels colons portuguesos. L'augment dels empresaris agrícoles provocà l'expulsió dels camperols de les seves terres, potenciant la migració a la capital, com a mà d'obra assalariada (al 1961 s'abolí definitivament el treball forçat) i la disminució dels desplaçats a les mines, "integrant-los" en l'economia de mercat. La capital, al 1950, constava ja de 93.265 habitants, un 61,8% de població negra (descens degut a la migració de colons), un 61.1% d'homes (descens degut a la mà d'obra femenina) i un creixement anual durant la dècada del 6.7%⁶².

Poc després, entre el 1952 i 55, un altre Pla d'urbanització es realitzà a l'Oficina de Planejament Urbà dels Territoris d'Ultramar de Portugal. Aquest, Pla, mai dut a terme, mantindria la visió anterior d'expansió cap al nord-oest, amb grans àrees reservades per a l'especulació, sense entrar en l'estudi i l'anàlisi detallat. **Els barris de *caniço*⁶³ seguiren sense ser estudiats ni planificats, en part per l'interès específic del lobby de colons (l'espoliació de les terres) i en part per l'alt cost de desenvolupament d'aquests. Els barris informals continuaren l'expansió creant un anell al voltant de la "ciutat cimento" amb el sorgiment del Barri Jardim i amb l'ocupació cap a la nova ciutat de Matola, sorgida al 1960.**

Un fet important socialment, degut a l'inici del procés d'industrialització i les millores de les comunicacions nacionals, fou la modificació de les dinàmiques migratòries. El que fins llavors havia suposat una migració de mà d'obra majoritàriament masculina, virà cap a una de femenina. Els motius principals foren la demanda de dones en certs treballs industrials, busca de serveis de salut i educatius i la reunificació familiar. No obstant, aquests desplaçaments territorials foren contraproductives per a la població ja que provocà el desplaçament de famílies senceres. I, com a conseqüència, una continuació de les ruptures de l'estructura interna de les relacions socio-familiars tradicionals⁶⁴.

---

⁶² Quadre poblacional en base a censos del 1989 segons Medeiros, sense l'inclusió de Matola. 39.683 segons UPP (1992). Quadre de Taxa mitja de creixement anual. Quadre de l'evolució percentual poblacional. Isabel Raposo i Jochen Oppenheimer. *A pobreza em Maputo*. Ministerio do Trabalho e da Solidariedade, Departamento de Cooperacao. Lisboa, 2002.

⁶³ Material de canya utilitzat per a les construccions com per exemple les cases, mitjançant un prim esquelet estructural de fusta i cobertes amb joncs i coberta de xapes de zinc corrugat.

⁶⁴ "Entre 1945 i 1975 Maputo sofrí una sèrie de complexos problemes socials. Encoratjaren i facilitaren a milers de dones el desplaçament del sud de Moçambique cap a Lourenço Marques. La construcció i l'extensió de rutes i els progressos en les del transport facilitaren l'accés a la vila, les indústries

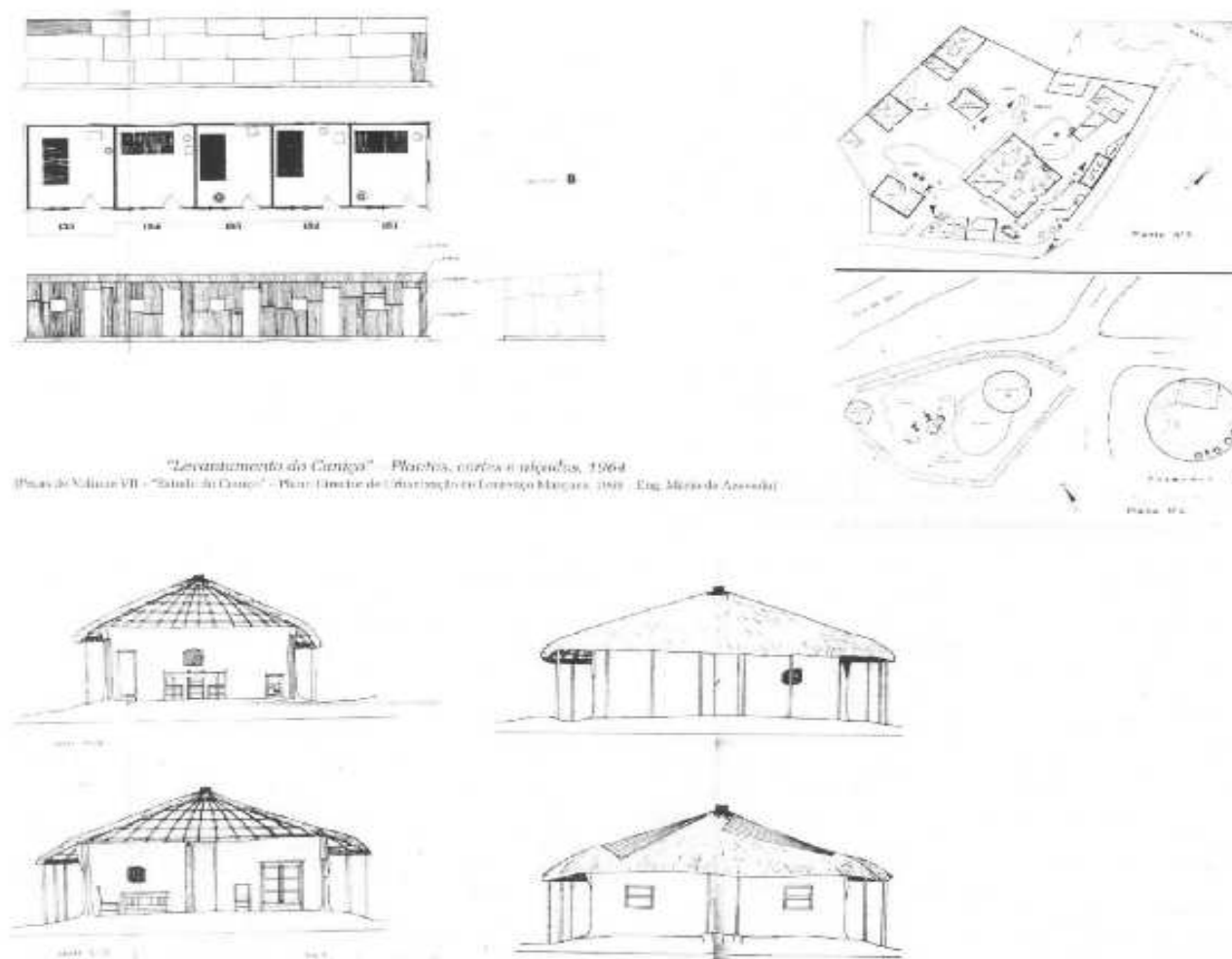
Plànol 3.11 Exemple del model teòric de barri indígena planejat per Maputo, de model europeu, amb cases de baix cost, fora de les possibilitats econòmiques de la població, representat al mapa d'urbanització de 1955 (Plano de Urbanização de Lourenço Marques, memòria descriptiva i justificativa, 1955, pàg. 155²⁴).

de transformació de productes agrícoles i un sector tèxtil i de manufactures, certament petites però en expansió, fent les feines de les dones que tenien una qualificació. D'altra banda, el creixement fulgurant de les empreses de despallament d'anacards assegurà les feines a les moçambicanes sense formació ni educació". L'autor explica que al període 1950-62 la mà d'obra augmentà a un ritme més ràpid que dècades anteriors: el sector privat es doblà, i en el cas de les dones es multiplicà per 6.5; a la indústria privada el número d'africans es multiplicà per 20 -gran part degut al tractament de l'anacard, que al 1958 estaria constituït pel 63,4% dels treballadors del sector industrial-. Al 1956 3/4 parts de la mà d'obra era femenina, i tots foren registrats com a indígenes, transformant la demografia urbana de la societat. Jeanne-Marie Penvenne. *Citadines africaines à Lourenço Marques (Mozambique)*. Les Éditions de l'Atelier, 1945-1975.

Plànol 3.12 Carta Hidrogràfica del port de Lourenço Marques, 1969. El plànol mostra el creixement de la ciutat cap al nord (Marracuene), cap a l'oest (Matola) i cap al sud (Catembe). Es fa evident, respecte a plànols anteriors, el gran creixement de les infraestructures, degut a factors com el comerç i el turisme (vegis vies i circuit automobilístic a la costa oriental de la ciutat). Font: João Sousa Morais, *Maputo: Património da Estrutura Urbana e Forma Urbana. Topologia do lugar*. Livros Horizonte, 2001.

Imatge 3.16 Aixecament dels talhões (parcel·les) i les palhotes (cabanyes) dels barris de caniço (1964). El dibuix de la dreta mostra la morfologia parcel·lària de caire rural, on els agregats de caniço se situen al voltant d'un espai central, dominat per una construcció principal, i amb l'arbre com a element prioritari. La imatge inferior mostra seccions i alçats d'un habitatge tradicional, de planta circular, seguint la cultura espacial i arquitectònica de la regió. La imatge de dalt a l'esquerra mostra l'alçat, secció i planta d'una casa de zinc, típica del barri de Mafalala, la qual mostra ja, els signes d'aculturament colonial, Tal i com s'ha comentat amb anterioritat, s'obligava a construir els habitatges amb materials temporals, per tal de ser fàcil el reassentament de la població. Font: João Sousa Morais, (ibid.), 2001.

Durant la primera meitat dels anys 60, l'anticolonialisme i la defensa del sobiranisme africà arribà al seu auge, amb especial lluita contra l'apartheid. Dins el marc de revolucions i contrarevolucions aparegueren els nous estats lliures, amb teories i pràctiques relacionades amb el país colonitzador i els esdeveniments polítics a nivell mundial. En el cas de Moçambique es crearen agrupacions clandestines que acabaran organitzant-se com la FRELIMO (*Frente de Liberação de Moçambique*), una revolució popular amb una vessant socialista, i amb Eduardo Mondlane com a President. La resposta portuguesa, basada en mètodes repressius i recolzada pel règim de Sud Àfrica, es traduí en accions contundents contra l'avanç dels guerrillers. 10 anys després, una segona onada dels socialismes africans derivà en alguns països com Moçambique, en polítiques de socialisme científic o marxisme-leninisme, nomenat afrocomunisme. Al 1970 s'elegí a Samora Machel com a president de la guerrilla, la qual continuà augmentant amb una pressió més forta cap al sud. La lluita de la FRELIMO contra la colonització portuguesa fou recolzada per països amb ideologia comuna com Cuba i Xina i en especial la Unió Soviètica. Al 1973, arribaren a la frontera de Sud Àfrica, com a evidència dels esdeveniments que es produirien l'any següent. Un 1974 ple de reaccions de grups multirracials, amb accions violentes cap als blancs, i sobretot cap als 50.000 que vivien al *barrio cimento* de la capital. La revolució dels clavells, el 25 d'abril d'aquell any, proporcionà les claus per a l'alliberació de les colònies portugueses. Del setembre del 74 al juny del 75 es pactà el període de transició amb una formació temporal entre la FRELIMO i el Govern Portuguès. El 25 de juny del 1975 Moçambique assolí la Independència.

Pel que fa als aspectes de la propietat del sòl, a principis dels 60 començà a augmentar la **pressió sobre la terra**, amb greus conseqüències pels autòctons. S'estengué la propietat privada a les àrees rurals, perjudicant els drets consuetudinaris: al 1960 el govern establí una nova regulació on qualsevol parcel·la havia de ser degudament registrada al cadastre, per a l'ús i aprofitament de la terra, i estaria subordinada a la realització d'una construcció duradora, difícilment assequible per a la població perifèrica. Com es pot percebre, qualsevol iniciativa d'inversió en aquestes àrees, passava necessàriament per la negociació de la terra, en un ambient on floria l'especulació. Aquest, fou un dels **motius pels quals a les àrees urbanes augmentessin les dificultats d'accés a la terra per part dels africans. Això suposà un gir de 180° en el concepte temporal de l'ús i "propietat" comunal de la terra, la seva forma d'apropiar-se del territori i per tant, respecte a l'estructura espacial comunitària dels assentaments indígenes.**

Mentre que al 1960 la ciutat comptava ja amb 178.546 habitants (60924 a Matola)⁶⁵, amb un creixement mig al llarg de la dècada d'un 7.8%, la propietat de la terra de Lourenço Marques estava en mans d'un grup molt reduït. Entre els anys 50 i 60, a les zones suburbanes el 71% de la terra era d'11 propietaris privats, el 13% era propietat de l'Estat o de la Camara Municipal, mentre que el restant 26% estava repartida entre prop de 100 petits propietaris que posseïen minúscules parcel·les (Jenkins, 1999). Pel que fa als usos del sòl, al 64, dels aproximats 10x6km de la capital el 50% eren camp (zona natural, agricultura i pesca) i l'ocupada per a fins residencial, del 8.4%⁶⁶, època del *boom* dels edificis en altura. La major diversitat d'usos, tot i que de petita dimensió, es veia representada a la ciutat cimento i als barris més pròxims, amb un 75% per a residències. La resta de barris, que seguien augmentant, es mantenien amb una densitat baixa i amb poques activitats i serveis.

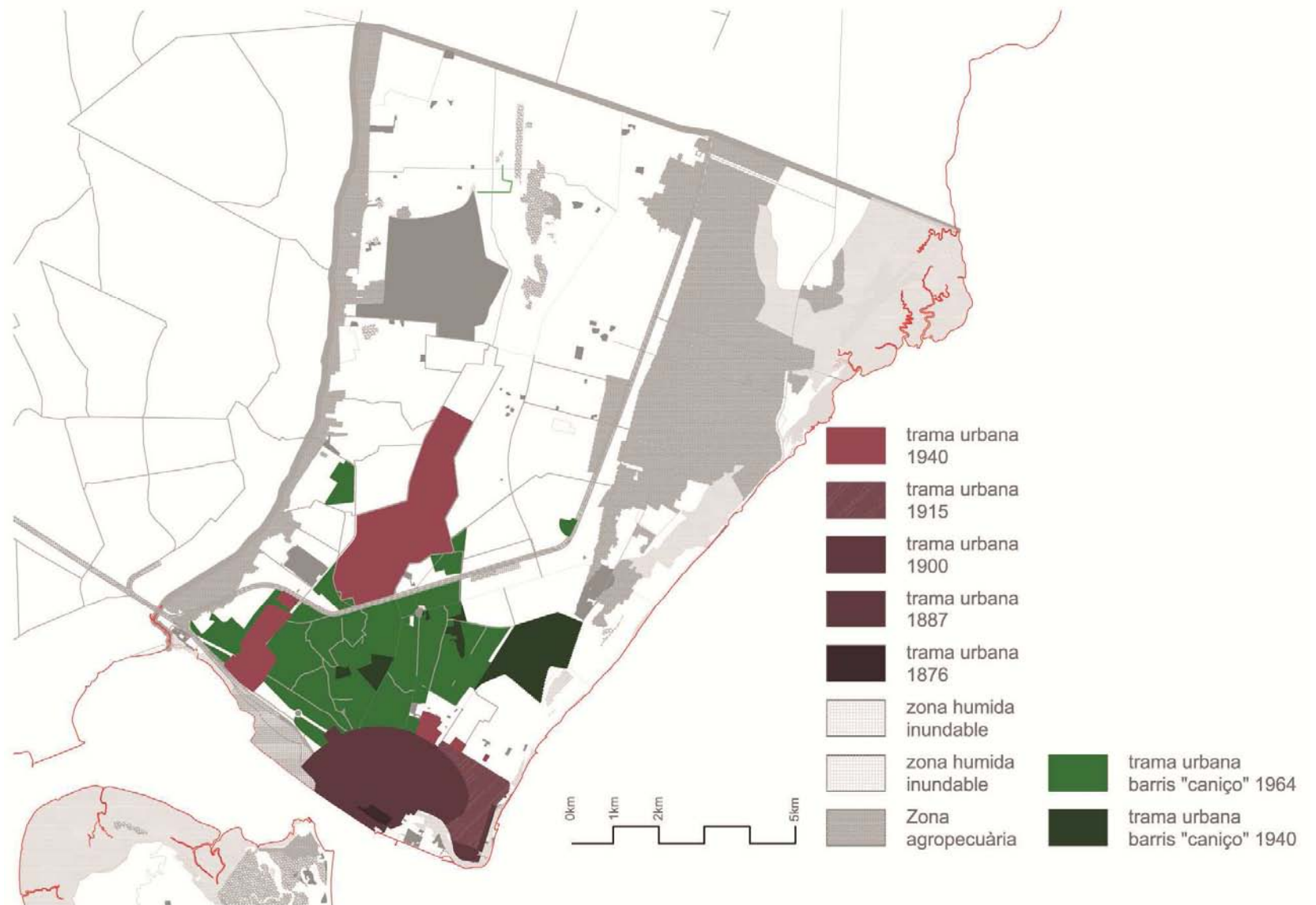
Pel que fa al desenvolupament urbà durant aquesta dècada s'introduïren nous **canvis a nivell d'estructura legal**. **Per una banda, les noves legislacions atragueren la inversió externa, amb l'ocupació de grans zones industrials**⁶⁷. Aquestes se situaren a Matola, lo que provocà un gran desenvolupament de la nova ciutat, degut a la insuficiència espacial a Lourenço Marques i a les taxes marcades sobre els seus terrenys. Per altra banda, **la Metròpoli comença a mirar cap als barris perifèrics, tot i continuar totalment deslligats de les realitats socio-polítiques. Els motius d'aquesta nova atenció sorgiren a causa de la preocupació per la subversió dels guerrillers i la seva organització als barris**. Per tal de poder tenir un control i accés directe a les manifestacions, i obtenir també el recolzament de la població, es milloraren alguns serveis com l'asfaltat d'algunes vies, la il·luminació nocturna i alhora es realitzaren **algunes accions populistes** puntuals per a la població més desfavorida.

---

⁶⁵ Quadre poblacional en base a censos del 1989 segons Medeiros, sense l'inclusió de Matola. població de Matola segons UPP, i 181.864 segons el plànol d'estructura urbana incloent Matola. Quadre de Taxa mitja de creixement anual. Quadre de l'evolució percentual poblacional. Isabel Raposo i Jochen Oppenheimer. *A pobreza em Maputo*. Minsterio do Trabalho e da Solidariedade, Departamento de Cooperacao. Lisboa, 2002.

⁶⁶ Cristina Delgado Henriques. *Maputo. Cinco décadas de Mudança Territorial. O uso do solo observado por tecnologias de informação geográfica*.UTL, 2007.

⁶⁷ L'únic moment de nivells acceptables de producció de riquesa per a la sostenibilitat i autonomia financera fou del 1972 al 73: període de floreixement dels centres urbans en plànols de dominació colonial, lo qual mai tornaria a passar. FAPF, *O planeamento físico: novos instrumentos e antigos problemas*. FAPF, 1997.

Plànol 3.13 Emmarcament de la trama construïda fins al 1964 dins el conjunt actual de la ciutat de Maputo. El plànol mostra la creació del primer anell suburbà del bairro cimento. Elaboració pròpia.

L'any 1969 es creà el Gabinete de Urbanização e Habitação da Região de Lourenço Marques, GURLHAM. Aquest tenia les funcions de coordinar i desenvolupar l'activitat del planejament físic a les àrees d'urbanització i habitatge, i estudiar i millorar les tipologies habitacionals. Començà amb l'anàlisi de l'ús del sòl i el desenvolupament potencial amb una idea més àmplia dels límits de la ciutat, incloent per primera vegada la ciutat veïna. Els estudis servien com a base del nou Màster Pla, desenvolupat per l'enginyer portuguès Mario Azavedo. Aquest pla director s'enfocà en l'expansió de l'àrea residencial, industrial i serveis terciaris, basada en una estructura viària desenvolupada i millorada. Lourenço Marques constava ja, al 1970, de 378.348 habitants, 101.754 a Matola, amb un augment dels africans fins al 77.9% , una disminució d'homes fins a un 51% i un creixement anual durant la dècada del 3.6%⁶⁸ . Al 1973 la ciutat es podia diferenciar en tres grans distincions de sòl: les residencials, les econòmiques i les naturals. Lourenço Marques havia augmentat fins ocupar uns 10x10km d'extensió, amb un 12.9% d'àrea residencial (54% més respecte el 1964) i una reducció de l'àrea de camp a un 42%⁶⁹. **Les zones perifèriques de la ciutat continuaren expandint-se creant una segona corona al voltant dels suburbis existents**, amb els barris de Polana Caniço A i B, Maxaquene D, Inhagoia A i 25 de Junho B.

El treball del gabinet GURLHAM tenia una doble vessant: per un costat seguia les normes feixistes del règim de Salazar. Per altra, per primera vegada, es creà un equip tècnic format per professionals (de diferents sectors involucrats en el planejament) estudiats a l'estranger, amb una mentalitat més oberta i preocupats per temes socials. S'intentava, així, tant controlar la població com demostrar a les Nacions Unides que se la tenia en compte⁷⁰. S'ajudà als nous arquitectes; s'introduïren les agrupacions per *quarterões* per tal de millorar els habitatges; es crearen alguns plànols de barris amb noves tipologies de conjunts habitacionals⁷¹ (com per exemple el barri T3, tot i ser executat en part); i alguns equipaments com per exemple les Unitats escolars⁷².

---

⁶⁸ Quadre poblacional en base a censos i INE, sense l'inclusió de Matola. Població de Matola segons UPP, i 395.862 segons plànol estructura de Matola. Quadre de Taxa mitja de creixement anual. Quadre de l'evolució percentual poblacional. Isabel Raposo i Jochen Oppenheimer. *A pobreza em Maputo*. Ministerio do Trabalho e da Solidariedade, Departamento de Cooperacao. Lisboa, 2002.

⁶⁹ Cristina Delgado Henriques. Maputo. Cinco décadas de Mudança Territorial. O uso do solo observado por tecnologias de informação geográfica. Lisboa, 2001, pàg.91.

⁷⁰ Entrevista a Julio Carrilho, ex Ministro das Obras Públicas de habitação i actual professor de la FAPF-UEM (Faculdade de Arquitectura e Planemaneto Físico - Universidade Eduardo Mondlane, Maputo).

⁷¹ Tal i com es menciona en la introducció del capítol, la informació documental i sobretot gràfica, és pràcticament inexistent o difícilment localitzable, per la qual cosa, l'aportació de plànols dels barris, equipaments, o conjunts habitacionals mencionats no ha estat possible.

⁷² Escoles de barri, anomenades Unitat X per mostrar la "unitat" entre poblacions i colons.

Degut a la preocupació política, noves institucions foren creades pel règim, enfocades en la millora de cases pels més pobres. Probablement, a nivell habitacional, s'aplicà un concepte sorgit de la idea salazarista del "casal de família: 1 família, una llar, una petita casa", sorgida als anys 30 a Portugal, amb una base neo-ruralista clerical. No obstant, la idea d'un petit habitatge aïllat amb hort no s'allunyava del tot de la realitat rural del país, adequant-se en part a les formes d'assentament més comunes. La preocupació per l'habitatge a la metròpoli feu que es realitzessin accions puntuals integrades dins les accions generals de l'Estat. La institució JBCP (Junta dos Bairros e Casas Populares) i la Fundació Salazar, es dedicaren a promoure edificis residencials mínims per als funcionaris i assalariats, i puntualment per als més desfavorits. La idea era la promoció d'una classe mitja favorable a l'Estat. Algunes d'aquestes experiències, sempre amb baix pressupost, es feren a Mulhuana (primers barris destinats a assimilats, dins la política d'integració), i alguns edificis "desmuntables" de fibrociment, precaris i provisionals (amb alguns casos al nord del país de cases desmuntables).

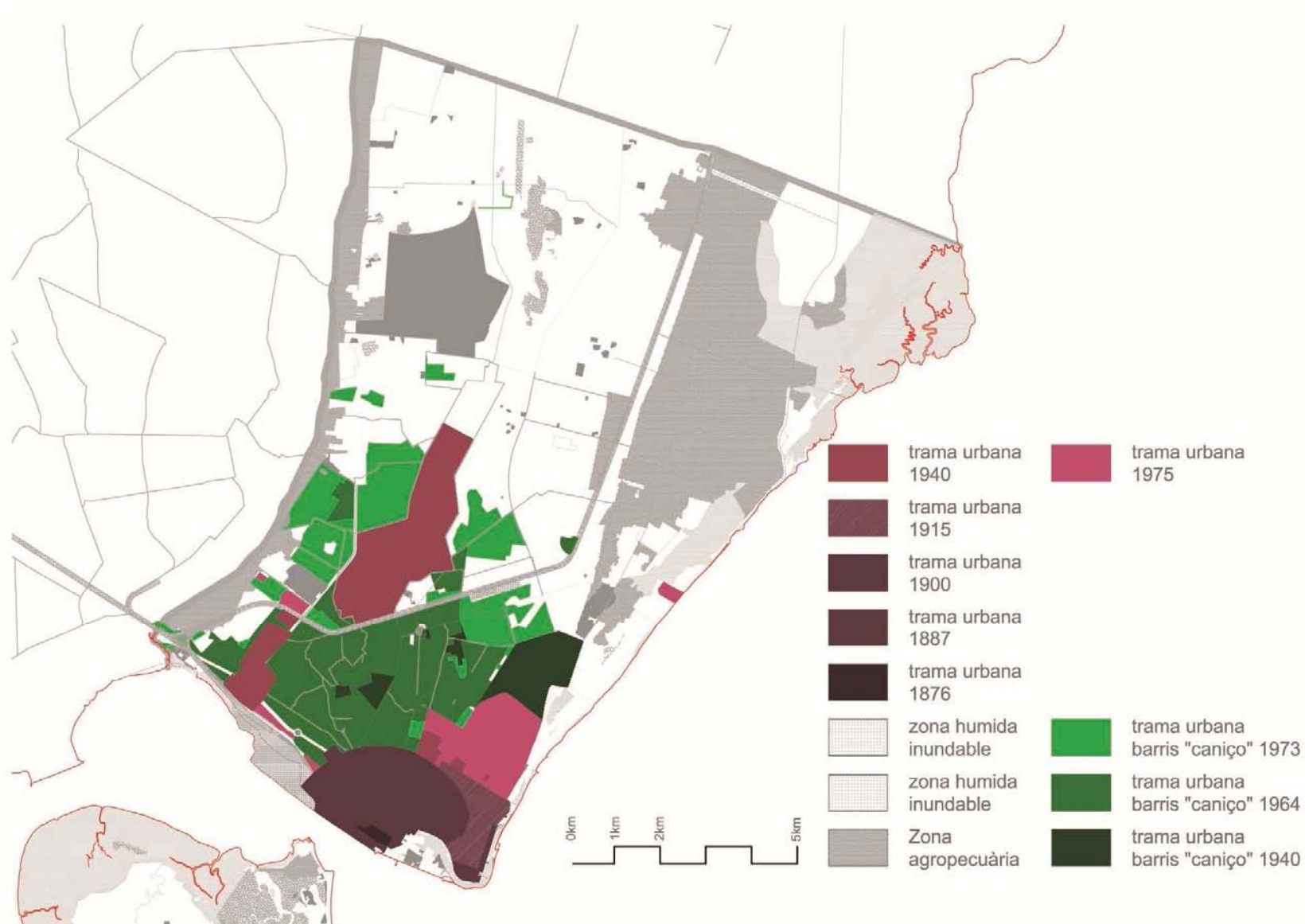
Al 1972 es creà el primer Pla Urbanístic modern (fets dins el quadre del Ministeri d'Ultramar), desenvolupat per un equip multidisciplinari d'enginyers de transport, demògrafs, economistes, urbanistes, sociòlegs i historiadors. Els estudis es realitzaren enfocant-se en varis aspectes com els accessos, l'ús del sòl, la zonificació, i la proposta de millora de la primera corona dels barris de *caniço* (sense deixar de ser apropaments superficials per fer front als mínims urbans necessaris inexistents). Però, com moltes de les estratègies, plans i projectes dels últims període colonial no es dugueren a terme o la repercussió fou limitada degut a la imminent proclamació de la Independència del país. Durant el període de transició, s'anomenà J.Carrilho com a Secretario de Estado d'Habitação, que es creà tenint en compte la necessitat imperiosa de resoldre la problemàtica de base dels suburbis, i amb una continuïtat respecte el treball de GURLHAM.

Paral·lelament, **les circumstàncies socio-polítiques provocaren l'empitjorament del ja poc controlat espai urbà**. Les circumstàncies internacionals feren que les possibilitats de progrés i inversió al camp (gran potencial de recursos) disminuïssin. Alhora, també decreixeren dràsticament els serveis del es ciutats tot i els intents d'estendre-les. La manutenció de les infraestructures patia a causa de la falta de materials i hi havia una incapacitat per desenvolupar-les o acabar-les. La situació respecte als temes de mobilitat de la ciutat era pèssima, afectant greument els desplaçaments de la població obrera⁷³. Aquests problemes de mobilitat fou un dels factors principals de la **migració cap a la primera corona dels cors de les ciutats, fent que les densitats augmentessin i la possibilitat per a futurs parcs i espais verds, comencessin a escassejar** (empitjorant també les condicions de salubritat). La prohibició inicial de la FRELIMO de construir cases permanents als *bairros caniço*, intentava evitar la demolició innecessària per a una futura millora d'aquestes àrees. Les cues pel menjar i altres necessitats bàsiques eren la senyal més visible de les dificultats exacerbades degudes a la migració local i el mercat negre. "Els intents de real·lotjar la població urbana formaven part de l'estratègia generalitzada colonial per tal de provocar una reacció contra la FRELIMO⁷⁴. Al cap de poc, les ciutats i pobles estaven en crisi, en especial Maputo, amb una migració i atur creixent, que com a resultat directe, provocà la misèria estructurada per les diferències entre la *ciutat cimento* i els barris informals"⁷⁵.

⁷³ Els autobusos públics començaren a col·lapsar per el sobrepès de passatgers i la gent continuava amb les llargues caminades fins al treball.

⁷⁴ "L'estudi per a la resolució dels problemes emergents per l'ocupació indiscriminada de les zones suburbanes, originada pel constant flux de població rural a la ciutat, està mereixent una atenció especial per part de l'administració". Reunió efectuada al GURLHAM, amb la presència del Governador General, El Secretari Provincial d'Obres Públiques, el President de la Câmara Lourenço Marques, i el Director del Gabinet d'Urbanització i Habitatge de la Regió de Lourenço Marques. 1970. A la reunió es decideix realitzar l'estudi de remodelació de la zona de caniço, en una faixa compresa entre Av. Craveiro Lopes (Actual Av. Acordos de Lusaka), l'aeroport i la Ciutat de Cimento. A més a més, el document menciona que 'estudi de remodelació del "caniço" tenia previst aconseguir els objectius següents: la construcció de barris perfectament integrats a la ciutat, amb l'eliminació de l'ocupació actual del tipus *caniço*; el real·lotjament del 50% de la població actual; la dislocació del restant 50% a les zones de transició, convenientment assistits en la promoció social; l'obtenció d'una "granulometria social equilibrada". Les intencions del Pla, que abastava la zona de les Lagoas (actual Maxaquene), eren bastant ambiciosos. Evidentment, les autoritats de seguida feren constar que l'aposta d'eliminar el caniço constituïa un desafiament més gran que les capacitats reals de les autoritats colonials. Conseqüentment, el Pla no va ser implementat. FAPF. *Moçambique Melhoramento dos Assentamentos Informais*. CWS, UN-Habitat., 2006.

⁷⁵ Barry Pinsky, Jens Svendsen i Erik Gregersen. *Urban Planning and Housing in Independent Mozambique*. Centre for urban and community studies, University of Toronto i School of Architecture, Denmark.

Plànol 3.13 Emmarcament de la trama construïda fins al 1973 dins el conjunt actual de la ciutat de Maputo. El plànol mostra la creació del primer anell suburbà del bairro cimento. Elaboració pròpia.

Si es revisa les transformacions urbanes i la producció de la ciutat de Maputo durant l'època colonial, i dins el context macro territorial de l'Àfrica Subsahariana, es poden distingir les línies d'actuació i les estratègies dutes a terme pels agents colonials. Des del seu inici, Lourenço Marques fou producte de les polítiques de poder i econòmiques de la metròpoli, i enfocada en el control dels recursos naturals i humans d'ultramar. Tot i que sorgí sota un concepte urbà basat en premisses defensives, la seva evolució, al llarg de les dècades, estigué estretament lligada a les polítiques mercantils i posteriorment també a les industrials. Els plans territorials es realitzaren pensant en el desenvolupament de les infraestructures, dels transports de mercaderies (sobretot línies ferroviàries i ports) lligats a les colònies veïnes.

*La ciutat, estructurada per una geometria d'enginyeria militar, creixé com un petit centre pels colons, de caire residencial i complementada amb alguns serveis. El seu creixement estigué estretament lligat al desenvolupament de l'economia de la regió, tenint com a punt àlgid les dècades dels 60 i 70, motivat pel desenvolupament de la indústria, l'oferta del turisme i l'especulació privada del sòl. La falta de recursos, mitjans i, sobretot, la ceguesa i/o indiferència vers la realitat del lloc i les seves estructures socio-espacials autòctones, feu que la ciutat creixés de forma dual, tancant-se en si mateixa i provocant un creixement extremadament injust. **Les polítiques urbanes de la ciutat ignoraren, al llarg dels estudis i plans, les especificitats sociològiques i espacials de la població.** L'atracció de l'oferta urbana, les migracions camp-ciutat (forçades per les accions espoliatives colonials sobre la terra), provocaren l'aparició dels assentaments amb una primera corona urbana indígena fixada al voltant de la ciutat cimento. Aquests assentaments, no obstant, eren necessaris per a l'economia d'ultramar com a contenidors de la mà d'obra barata i per tant, es "permeté" que s'anessin establint, no sense una falta de control ni propostes urbanes inclusives⁷⁶.*

Inicialment, els assentaments, de caire més rural, seguien les seves normes tradicionals pel que fa a la morfologia espacial. L'evolució econòmica de la ciutat, amb l'augment dels llocs de treball i els controls per part dels colons de la propietat de la terra (urbana i rural), feu que s'anessin convertint en barris marginals, amb una densificació progressiva, una ocupació descontrolada i robant poc a poc, les possibilitats d'espais verds, públics i d'esbarjo de la futura ciutat. Les taxes aplicades als negres, la manca de serveis, l'obligatorietat de construir amb materials precaris per a futurs desallotjaments, el trencament amb el concepte de temporalitat de la terra, etc., abocaren a aquesta nova forma d'assentament, desconeguda fins llavors per als autòctons.

---

⁷⁶ A diferència d'altres colònies com per exemple les britàniques, la característica distintiva de la norma portuguesa, era l'actitud de "deixar fer" respecte el desenvolupament urbà, fora dels cors centrals dels blancs.

*La morfologia, l'ordre, les funcions de l'espai dels assentaments tradicionals, tenien una interdependència amb les relacions socials, culturals, jeràrquiques, familiars i domèstiques de la població. Per tant, si agafem com a base els conceptes del pensament espacial crític de Soja⁷⁷, obtindríem, com a conseqüència de la interrupció en l'estructura de lo espacial i de lo social: **un paral·lelisme entre el trencament dels modes de vida d'una societat i el trencament amb unes normes intrínseques generadores del paisatge construït, de l'espai comunitari, del lloc. La imposició d'una nova forma de "vida de ciutat" (o a la ciutat), condemnades a una important disgregació comunitària original, alimentaren la imposició d'unes regles urbanes desconegudes (segregació física en barris "marginals" dependents, "aculturament" arquitectònic i espacial⁷⁸, atracció a uns serveis urbans prohibits...) i viceversa.***

"El reconeixement de la dificultat d'adaptació de l'espai africà a la ciutat moderna d'inspiració europea, ens condueix a dues conclusions oposades: la continuació de la política segregacionista colonial que justifica la mantenció de la separació, o sinó la transformació progressiva dels assentaments tradicionals"⁷⁹. Lourenço Marques fou, per tant, pensada i planejada unidireccionalment pels portuguesos, organitzada pels blancs i ocupada per aquests. I, mentre les comunitats negres locals eren condemnades a l'ostracisme de les afores del bairro cimento, separats en els drets, però inclosos en els deures, crearen alhora noves regles urbanes de supervivència, fruit de les influències i imposicions externes, i les adaptacions de les pròpies normes tradicionals..

---

⁷⁷ Els 3 conceptes del pensament crític espacial de Soja són: "a/ l'espacialitat ontològica de ser -tots som espacials al igual que sers socials i temporals-, b/ la producció social de l'espacialitat -l'espai és produït socialment i per tant pot ser modificat socialment- i c/ la dialèctica socio-espacial -l'espacialitat dóna forma a lo social al igual que lo social dóna forma a l'espacialitat-". E. Soja. *The city and spatial justice. Justice et injustice spatiales*. Presses Universitaires de Paris Ouest, 2010, pàg.60.

⁷⁸ Alguns signes d'aculturament foren l'imitació formal de les cases colones, amb l'apropiació de la geometria rectangular, i el dualisme de comportaments als assentaments periurbans fent que els residents disposessin de dues cases (una a la perifèria de la ciutat i la principal al poblat).

⁷⁹ FAPF. *O planeamento físico: novos instrumentos e antigos problemas*. Quaderno 4. FAPF, 1997.

3.2.2. 1975-80/81 LA INFLEXIÓ.

Aquest segon capítol sobre la transformació urbana de Maputo és, tot i que breu dins la línia temporal, decisiu per a entendre els importants paràmetres polítics, i alhora urbans que foren introduïts, que marcaren la ciutat, i que encara ara influeixen. El nou Estat independent, capitanejat per la FRELIMO, fou a tots els nivells el nou i principal actor durant la inflexió del colonialisme a país amb règim socialista de partit únic (i posterior reestructuració nacional) ,conjuntament amb l'actor permanent, la població. Un canvi motivat pel nou discurs polític i econòmic i, que per primer vegada, estava enfocat en la prioritització dels drets socials.

En el mapa de lo urbà, no obstant, el marc heretat junt a la necessitat imperiosa de resoldre els problemes latents, i perjudicat pels pocs recursos econòmics, materials i personals del nou govern, influencià les futures polítiques de fer ciutat. O fins i tot, més adequat seria parlar de la falta d'aquestes: de la manca de visió i mitjans per al repensar la ciutat, dissenyar-la com un conjunt i executar paquets de mesures urbanes a llarg termini. Les polítiques d'estat, tot i la incapacitat general per afrontar els temes mencionats, si que feu una aportació important en l'àmbit de les lleis i regulacions sobre les polítiques de terra, i dels drets urbans.

A l'igual que als capítols anteriors, l'aportació i el treball sobre les bases especialment històriques, relatives als espais lliures, públics i comunitaris dels barris suburbans i periurbans de Maputo, no ha pogut ser la desitjada. Els motius se'n deriven de la pèrdua i destrucció de documents post independència, de la falta de fluïdesa informativa i de la manca d'estudis i investigacions enfocades en aquest àmbit específic. Però alhora, cal afegir-li que molts dels projectes realitzats durant el període de la inflexió foren executats sense plànols ni estratègies legislades, degut a la necessitat imperiosa d'accions immediates per a la resolució dels conflictes existents. No obstant, s'ha trobat informació d'algun cas específic, com del representatiu barri de Maxaquene, centre d'un projecte pilot sorgit espontàniament de les organitzacions locals, i recolzat per tècnics internacionals. Cal remarcar, però, que les densificacions descontrolades i ocupacions d'espais lliures exteriors (típiques de les primeres corones suburbanes de les ciutats subsaharianes i de les conseqüències migratòries de la guerra civil moçambicana), impedeixen distingir clarament el resultat dels projectes realitzats durant el període 1975-80.

A la segona meitat de la **dècada dels 70 l'Àfrica Subsahariana es trobava en plena ebullició de canvis interns, derivats de la reformulació de les estructures polítiques i socio-econòmiques (herències de l'impacte colonial)**. Segons P.F.Gonidec, les mesclures entre capitalisme i marxisme, la voluntat sincretista i altres aportacions nacionals, generaren diferents resultats nacionals, no sense un denominador comú: el nacionalisme. A nivell de poders, alguns dels països independitzats ja havien començat a mostrar la proliferació de règims de partits únics tentaculars, que disposaven del monopoli de la funció pública i de les diferents àrees de la societat, a través d'organismes especialitzats. Alguns dels factors que ho provocaren foren la tradició africana del cap (la necessitat de poder centralitzat i poderós davant els problemes), i interessos neo-colonialistes que comptaven amb el recolzament dels seus clans i tribus⁸⁰. **El poder oligàrquico-militar es barrejava amb les idees marxistes revolucionaries, mentre que antigues dependències i conflictes colonials es mantenien dins les seves estructures.** L'evolució fou inestable i conflictiva, sense desvincular-se a interessos occidentals i intervencions estrangeres derivades d'aquests propis interessos.

En el mapa urbà, les ciutats africanes de la post independència presentaven una dualitat molt poc coneguda pels occidentals, fruit de les estratègies, interessos i accions colonials. El camí predominant que agafaren, durant la nova etapa, fou la de les pràctiques informals amb inversions de millora urbana dirigides pels estats, potenciant els principis del treball, el sostre, la terra i el transport. Vastes àrees informals constituïen el 80% de la població urbana, contraposant-se a la ciutat colonial dissenyada i construïda.

---

⁸⁰ Jose Urbano. *Àfrica Subsahariana (1885-1990) del colonialismo a la descolonización*. Síntesis, 2007.

El 25 de juny del 1975 el país assolí la Independència com a República Popular de Moçambique. Al mateix any que d'altres països de la colònia portuguesa com Cabo Verde, Santo Tomé i Príncipe i Angola. Els esdeveniments viscuts durant els últims dos anys, degut a factors político-econòmics, tant a nivell mundial com de l'antiga metròpoli, havien causat un retrocs a nivell industrial, de comerç, i del sector serveis. Aquests esdeveniments, sumats a la desaparició del turisme, afectaren sèriament la població, provocant un alt nivell de desocupats i del seu accés a les necessitats mínimes d'una vida urbana. Sumant-hi l'efecte devastador de les polítiques colonials orientades a la metròpoli (i dissenyades per a servir les economies regionals), feu que el patró heretat fos d'un sever desequilibri. **La fuga del 90% dels portuguesos (200.000 aprox.) deixà el país submergit en una falta de professionals i personal administratiu tècnic, una dualitat a nivell estructural de país, i la dificultat afegida, per a un nou estat, d'haver de lidiar amb el 90% de la població vivint sota limitacions bàsiques.**

El nou govern independent passà a ser el nou i principal actor, marcant el canvi del decurs polític, econòmic i social. Les noves bases político-econòmiques s'enfocaren per primer cop cap a les estratègies, plans i accions de millora, seguint la base política dels drets socials en comptes de mecanismes de mercat i racials. La reconstrucció del país agafà una línia radical proto-socialista amb la **creació d'un aparell administratiu estatal centralista, les divisions de províncies (sota una base teòrica d'igualtat del territori), les nacionalitzacions i subvencions, polítiques de continuïtat productiva agrícola-industrial i la millora dels serveis i infraestructures bàsiques.** L'aparell administratiu s'estengué ràpidament durant aquest període amb l'intent d'agafar el control de l'economia, centrat en els temes del transport, l'agricultura i la indústria arreu del país. Tot i ser l'única època de relativa recuperació econòmica post-colonial, aquests sectors patiren una decreixement degut, especialment, als trencaments dels acords laborals amb Sud Àfrica al 1977.

Les nacionalitzacions marcaren un canvi radical en les mesures de gestió i control central estatal, enfocades a invertir les desigualtats, fomentar una economia equitativa i evitar l'especulació històrica. **La nacionalització de la terra, al 1975, fou un dels canvis més potents realitzat pel Govern, encara existent a dia d'avui.** Tot i aplicar-se a tot el país, s'enfocà de diferent manera segons si l'àmbit era rural o urbà. La nacionalització de la terra a les àrees rurals tenia, a part d'una vessant de justícia territorial, un clau econòmica basada en les exportacions internacionals i la provisió de menjar, sobretot de les ciutats. Es feren inversions infraestructurals de relleu territorial (limitades per la manca de recursos) i les granges i terres agrícoles passaren a mans estatals.

L'establiment de la FRELIMO com a partit únic, durant el III Congrés l'abril del 1977⁸², amb base marxista leninista, i una missió explícita de democràcia popular i transició a una societat socialista, comportà l'establiment de **noves estratègies polítiques i de planificació**⁸³. Adoptaren objectius econòmics i socials que constituïren el Primer Pla Nacional. Es donà un gran pes a la comissió nacional de planificació, potenciant la línia dels dos primers anys, amb una idea de mecanització de l'agricultura, equilibrada amb el desenvolupament industrial a nivell territorial. **La diferenciació ciutat-camp havia de reduir-se** aportant indústria, salut, educació i altres serveis a les viles comunals. Durant el congrés es recomanà la creació d'una agència estatal per tal de planificar els centres urbans⁸⁴ i desenvolupar esquemes per a l'autoconstrucció de l'habitatge. Es creà així, la DNH (**Direcção Nacional de Habitação**), amb assistència de l'UNDP⁸⁵, i treballadors moçambicans. Les tasques del DNH incloïen: la localització i planejament de viles comunals, el mapatge detallat de l'ús del sòl, i la inversió del lloc, sempre depenent del MOPH⁸⁶, no sense unes condicions mínimes (tant de medis com d'equipaments).

---

⁸² Al III Congrés de la Frelimo, realitzat al 1977, es ratificà la visió de Samora Machel sobre les nacionalitzacions i aprovà les línies generals del Plànol *Prospectivo e Indicativo* (PPI), que serien un instrument que orientaria el país, per tal de vèncer la dècada (1980-1990). Aquestes s'assentaven en tres pilars, socialització del camp, industrialització i la formació de la força de treball.

⁸³ A nivell polític es firmà un tractat d'amistat i cooperació amb la URSS i es vincularen als països amb les mateixes tendències ideològiques. La seva implicació en el paper actiu d'ajuda al moviment nacionalista de Zimbabwe contra el govern blanc de Rhodesia (recolzat per Àfrica del Sud), afectaria a la llarga, el procés de desenvolupament, degut als interessos i aliances de països limítrofs i aliats.

⁸⁴ Tal i com comenta Raposo i Oppenheimer, a la 1ª Reunió Nacional de les Ciutats i Barris Comunals de març del 1979, foren considerades urbanes les poblacions de les aglomeracions a les que se'ls atribuïa l'estatut de ciutat, excloent les ciutats i viles que no complien aquesta definició, i que anteriorment s'havien considerades urbanes. S'ampliaren també, els criteris de delimitació de les àrees de les ciutats, passant a incloure dins dels seus límits territorials: les zones suburbanes (amb l'objectiu de disminuir les desigualtats heretades del colonialisme); les zones verdes per a l'exploració agropecuària, forestal i d'esbarjo per a la població (considerades la base d'autoproveïment urbà); així com les zones d'interès turístic. Aquests nous criteris es tingueren en compte al cens del 1980 i provoquen, al mateix temps, subestimar i una sobreestimar la població urbana en relació al Cens del 1970, i una alteració de l'estructura de la població. " El creixement del número de ciutats i de viles entre 1979 a 1986, correspon així, no tant sols a l'aparició de nous centres i a una major urbanització d'altres existents, sinó també a la utilització de criteris més amplis. Aquests inclouen, més enllà d'habitants, la densitat poblacional i la dimensió espacial, el nivell de les cases de la població, el percentatge de població activa no agrícola i la concentració d'infraestructures econòmiques i socials."

⁸⁵ UNDP: Programa de Desenvolupament de les Nacions Unides.

⁸⁶ L'altra organisme de planejament era el MOPH (*Departamento de Obras Públicas e Habitação*), que es dedicava al planejament a nivell territorial i urbà mitjançant la creació de plans d'1 i 5 anys. Una altra de les seves tasques era la realització d'estudis d'habitatge popular a nivell nacional per tal d'entendre, per primera vegada, les formes de vida als assentaments de la població. Les diferents propostes realitzades de tipologies habitacionals, però, rarament foren aplicades. El MOPH fou creat al 1975, el qual penjava directament del *Ministerio do Plano*, establint la planificació com a màxima

L'estratègia estatals de projectes de desenvolupament econòmic clau s'enfocà en les àrees rurals⁸⁷, i les ciutats passaren a un pla secundari. D'igual forma, el planejament territorial passà per sobre de la planificació urbana i residencial de les ciutats.

No obstant, tot i les mesures aplicades a les àrees rurals, els centres i poblacions urbanes en sortiren "més beneficiats" per motius diversos (sense oblidar que el grau de repercussió positiu en la producció de les ciutats fou mínim, ja que les prioritats es bolcaven en resoldre les necessitats bàsiques). Pel que fa a les accions generals, es ressituaren els serveis comunitaris, es potencià els llocs de treball⁸⁸ i millorà les facilitats comercials fora dels *barri cemento*, lo qual ajudà a disminuir els costos i temps de transport de la població. Les subvencions de productes alimentaris i de béns de consum, la nacionalització i gratuïtat del sistema educatiu i de salut, la reforma de l'aparell administratiu i la millora de les infraestructures, contribuï a l'atracció exercida per les ciutats. La taxa de creixement poblacional urbana continuava augmentant (tot i la neutralització per la fuga portuguesa), amb un **flux de la migració rural-urbana⁸⁹, sobretot femení.** En quant als serveis bàsics (com per exemple la fixació del vàrem "1 escola per barri") també se'n beneficiaren els centre urbans, els quals proporcionaven part de les infraestructures i equipaments de les antigues estructures colonials.

La nacionalització de la terra, que pretenia invertir les desigualtats espacials urbanes i l'especulació, **redefiní els drets a la ciutat i a l'ús dels seus recursos i l'espai urbà.** Per una banda, permeté que les poblacions rurals s'establissin a les perifèries d'aquestes i es reallotgessin els afectats per les inundacions. Per altra, es garantí a tots els seus ciutadans el dret a posseir casa pròpia i el dret d'ús i

---

prioritat, pel propi interès del President de la República. Més tard es convertiria en el MCA (Ministeri de Construcció i Aigües), degut a que els servei d'aigua i construcció -l'habitatge era independent- passà a ser estratègia prioritària pel país.

⁸⁷ Es crearen unes aproximades 1000 viles comunals al llarg del territori, les cooperatives comunitàries per a la gestió i producció dels recursos⁸⁷, sempre sota el control de l'estat. Es concentrà les poblacions disgregades en zones més concentrades, amb la idea de construir pobles dotats d'infraestructures i serveis comunitaris. No obstant, en la majoria de casos, les viles comunals foren un fracàs degut a la falta d'aportació econòmica i dels recursos necessaris per al seu funcionament, i comportà greus conseqüències per a les poblacions rurals, arrancades del seu propi medi i agrupats en un sistema disfuncional.

⁸⁸ L'imperiosa necessitat de crear un aparell administratiu estatal serví, alhora, per a disminuir relativament l'atur creixent, absorbint-ne part als nous llocs de treball.

⁸⁹ Els primera anys post independència la migració femenina tingué un paper important en la taxa de creixement de les poblacions urbanes. El flux unidireccional camp-ciutat es produí per la busca de treball i les facilitats educatives i sanitàries pels fills. Aquesta mobilització femenina modificaria de nou les estructures familiars tant del camp com la ciutat, degut a la fuga rural, el retrobament familiar urbà, i pel trencament i aparició de noves relacions i dependències socials, diferent a les tradicionals.

aprofitament de la terra per finalitats agrícoles⁹⁰. Es reconegueren aquests drets històrics i l'ús transferible familiar, tot i mantenint-se sempre sota el control de l'estat (en cas d'expropiacions per a propòsits de desenvolupament, la compensació es realitzaria tenint en compte les millores realitzades per part del particular). D'aquesta forma, els **habitants dels barris informals deixaren de ser "ciutadans" il·legals passant a ser ciutadans legals** a la seva pròpia terra. Per tal de garantir el procés de transició d'aquest dret (i evitar l'especulació de mercat de terres) aquest es lligà a totes les obligacions dels "propietaris", amb una cessió gradual, conforme al desenvolupament econòmic individual i/o familiar i a la capacitat de l'usuari a la participació del cost de vida urbana.

Al 1976, una nova acció nacionalitzadora, provocaria un gir de 180 graus pel que fa a l'accés a les ciutats ciment: la **nacionalització dels predios de rendimento**⁹¹ (edificis residencials colonials). Aquesta mesura sobre l'habitatge urbà, entesa com a part de les subvencions de l'Estat i gestionada per l'APIE (Administração do Parque Imobiliário do Estado)⁹², suposà l'accés de milers d'africans a la *ciutat ciment*, tant dels suburbis com de les zones rurals. Del 1976 al 89 es fixaren unes rentes en funció dels rendiments familiars i el número de persones de l'agregat, convertint-se en un **nou focus d'atracció urbana**. No obstant, la falta de mitjans de l'APIE i de la població i de la falta de costum de la "vida de comunitària urbana"⁹³, provocà una deterioració dels immobles de l'Estat (encara patent avui en dia). Per altra banda, aquesta atracció fou la causant de la **sobreocupació i augment de la densitat ocupacional de l'espai**⁹⁴, amb agregats familiars de més de 20 persones, vivint en petits apartaments del centre, o a petites construccions més o menys precàries a les perifèries pròximes a aquest. Les àrees de *caniço*, paral·lelament, continuaren augmentant en major grau respecte a la *ciutat ciment*.

---

⁹⁰ Els Conselhos Municipais (ajuntaments) gestionaven les autoritzacions, otorgant un títol temporal o definitiu que havia de ser registrat a la Conservatoria do Registro Predial.

⁹¹ *Predio*: edifici de més de 2 o 3 plantes.

⁹² El número aproximat d'habitatges nacionalitzats al país voltava sobre els 100.000, un 40% dels quals se situaven a la capital).

⁹³ Gran part de la població, degut al desconeixement sobre l'ús i manteniment dels edificis, i de la vida en comunitat vertical, els usà seguint la transportació de les formes d'habitar tradicionals. Durant algunes de les entrevistes realitzades a habitants del *bairro ciment*, comenten que l'estat actual és degut a les mal ús de les instal·lacions tals com la crema dels parquets i a les estructures de fusta com a llenya, l'ús de les banyeres per al cultiu, dels banys i terrasses com a corral, etc.

⁹⁴ La falta de mitjans i capacitat de control provocà una sobreocupació dels edificis i dels barris perifèrics existents, augmentant la densitat ocupacional de l'espai. Els Agregats eren extensos, alguns ultrapassant més de 20 persones/agregat, vivint en petits apartaments del centre o a petites construccions més o menys precàries a les perifèries.

Com a part de l'estratègia política per fer front al número creixent de problemes a les ciutats (ràpida migració camp-ciutat, atur creixent, ocupació descontrolada de les propietats abandonades, la falta de provisió d'aliments i l'augment del crim), al 1975 la FRELIMO creà els GD⁹⁶. Els *Grupos Dinamitzadores* (GD) seguien el principi del "centralisme democràtic"⁹⁷ i reforçaven la fundació de control i gestió de les comunitats. Posteriorment, el seu rol es reforçà i tingueren com a missió la de crear els barris comunals⁹⁸. En aquests barris, la gent s'autoorganitzava de formes col·lectives de vida i treball, establint noves relacions socials i laborals. La població tenia una base socio-econòmica col·lectiva mitjançant centres culturals i d'esbarjo, producció i cooperatives de consum, criant petits animals i potenciant les feines dels artesans. Reforçaren l'organització de dones i joves, responsables pel reciclatge d'escombraries, la creació de comitès escolars, comunitaris, culturals, esportius i d'esbarjo. Es propicià les cooperatives, ajudes a l'autoconstrucció de cases⁹⁹, millores del transport públic i programes de salut. Aquest esforç, 4 anys després de la independència, **marcà un clar trencament amb les concepcions colonials del funcionament de la ciutat i proveí, teòricament, la base filosòfica d'una nova vida comunitària urbana.**

El *1er Congrés de Barris i Ciutats Comunals*, al febrer del 1979, es realitzà per analitzar els problemes persistents, i suggerir noves guies per a la seva solució. La reunió deixà un segell al programa de **desenvolupament urbà socialista basat en iniciatives locals, per tal d'augmentar la independència urbana**: les ciutats pararien de drenar al camp i els serveis es distribuïrien millor a les àrees urbanes. La carència d'equipaments bàsics i les freqüents inundacions d'algunes àrees perifèriques contribuïren encara més a la degradació dels nivells de vida dels habitants, arribant a nivells inacceptables, sobretot comparat amb altres barris dels centres urbans de les ciutats

---

⁹⁶ GD: *Grupos Dinamizadores*. Inicialment eren cèl·lules de partit, passant a ser, durant la 1ª reunió de ciutats i *Barris Comuns* del 1979, d'estructures polítiques a administratives i socials. Els membres eren escollits pel partit, i el secretari era el responsable de múltiples temes. Es crearen grups de vigilància i les milícies populars recolzaven els secretaris en la resolució dels problemes de marginalitat i de seguretat del barri, a part de la creació d'altres organitzacions relacionades amb els GD.

⁹⁷ Segons Cahen (1987) i Raposo (1999) el "centralisme democràtic" fou concebut de tal forma que exclouia la lliure expressió de les minories i estructurava no tant sols el funcionament del partit, sinó també totes les institucions estatals i organitzacions civils. J. Oppenheimer i Isabel Raposo. *A pobreza em Maputo*. Ministério do Trabalho e da Solidariedade, Departamento de Cooperação, 2002.

⁹⁸ Els barris foren classificats com a Barris Comuns, i subdividits en Unitats Comuns. Aquestes, en *Quarterões* amb 50 a 80 famílies i un xef de *quarterão*, subdelegat del GD. El xef de *quarterão* era el cap designat per al control i gestió de cada illa, directament escollit per la FRELIMO, i amb ells treballaven el xef de 10 famílies (implantat de nou durant el 2010).

⁹⁹ Degut a la manca de recursos el Govern dedicà majors esforços a la millora de les infraestructures, les quals afectaven a un major número de població, deixant els temes residencials a mans de la pròpia població, amb cert recolzament estatal.

principals. Aquestes foren les raons, entre d'altres, que portaren al Govern Moçambicà a dur a terme un procés de reestructuració de l'espai urbà, en particular i prioritàriament a les zones de *caniço*, les condicions de vida i habitabilitat de les quals requerien un tractament immediat i millorat. Virtualment en una primera fase, els projectes (amb plànols anuals i quinquennals) preveien dotar a la perifèria urbana d'infraestructures i serveis bàsics tals com els transports, urbanització primària i serveis socials i sanitaris. Una de les mesures aprovades fou la nova delimitació dels extensos barris, per tal d'incloure com a màxim 12.000 persones dividides en unitats comunals de 2000 i blocs de 50 famílies¹⁰⁰. S'establí, també, **la demarcació de "zones verdes" agrícoles al voltant de cada ciutat** per resoldre el problema de subministrament de menjar, alhora que es creaven treballs per als aturats urbans. Cada ciutat havia de preparar un pla financer i assolir un barri comunal pilot, entre d'altres mesures, reforçant la idea d'autosuficiència.

No obstant, les mesures de gestió i planificació urbana (que teòricament havien de ser gestionades pels Conselhos Municipais), foren mínimes, febles i insuficients, dissociades d'una visió més complexa de transformació i millora de les ciutats. Els motius foren la limitadíssima llibertat dels *conselhos*, sota el control i dependència estricta de l'Estat, al qual li mancava una visió consensuada global de ciutat i una política estratègica de política urbana (a mig i llarg termini). A més a més dels motius anteriors, cal sumar-li uns recursos extremadament limitats per al desenvolupament urbà i una creixent burocratització administrativa, derivada de la dificultat per crear una estructura d'estat responsable de les iniciatives locals¹⁰¹.

---

¹⁰⁰ Tot i la impossibilitat d'aportar una dada numèrica exacta en quant a la densitat poblacional dels barris del 75-80 (manca saber superfície dels barris), tenint en compte aquesta delimitació, i que els actuals barris de Maputo tenen una densitat -que no ocupació- superior als anys anteriors però inferior als per exemple 15.977,7 hab./km² de Barcelona (2010), mostren que el govern tenia una visió ruralista/tradicionalista de la morfologia de lo urbà, on l'ocupació havia de ser horitzontal i les parcel·les havien de tenir l'espai de cultiu pels ciutadans.

¹⁰¹ Tal i com expliquen Pinsky, Svendsen i Gregersen, *"desafortunadament el III Congrés no reconegué explícitament que el planejament físic definia l'espai on els projectes socials i econòmics es durien a terme. El fracàs de la planificació de l'espai econòmic comportà la degradació ambiental de la inversió de capital degut a la falta de planejament d'elements complementaris, el desaprofitement econòmic (al fracassar el desenvolupament pels projectes pobrement planejats), la migració innecessària de persones en busca de treball i el fracàs de proveir les necessitats socials relacionades als desenvolupaments. [...]. Tot i que el suport al crèdit i a la construcció foren prioritaris per a l'eliminació del caràcter racista de les ciutats, la falta de medis per part de l'estat feu que el suport a les activitats dels propietaris individuals, pel que fa a l'habitatge, fos mínim. Les cases eren essencialment vistes com un consum i no com un tema de producció. El resultat fou un número limitat d'intervencions, liderades per l'estat al sector de l'habitatge i sòl residencial de major impacte"*. Barry Pinsky, Jens Svendsen i Erik Gregersen. *Urban Planning and Housing in Independent Mozambique*. Centre for urban and community studies_University of Toronto i School of Architecture_Denmark. 1983.

Després de la Independència, l'expansió de creixement no correspongué a les previsions planificades, degut a **l'inici de la guerra civil**¹⁰² i a la carència d'infraestructures i recursos. Aquest fet, marcava profundament el desenvolupament del país, les dinàmiques internes i per tant de les pròpies ciutats. L'èxode de refugiats en busca de protecció des de l'àrea rural, empitjorà la situació de l'Estat, que no cobrí ni proveí la demanda d'habitatge. **Això motivà les ocupacions irregulars, imposant-se el procés d'autoconstrucció. La tendència fou la densificació de les zones ja urbanitzades periurbanes (actuals suburbanes) mancades d'infraestructures i serveis bàsics. No obstant, l'afectació real més impactant a Maputo, no fou ja fins a inicis dels anys 80.**

Dins el conjunt de ciutats del país, la capital (reanomenada Maputo al 1975) fou la que concentrà la majoria de recursos, per tal de testar ràpidament les opcions estratègiques urbanes. Al *1er Congrés de Barris i Ciutats Comunals*, es perfilà el Conselho Ejecutivo da Cidade de Maputo (CEC), el qual seria l'òrgan superior per la gestió del municipi¹⁰³. **Es realitzà el primer Pla Estructural, basat en la crítica de la idea de ciutat dual.** Els límits i usos del sòl i els drets de terres passaren a ser definits com a responsabilitat del nou Departament d'Urbanització i Construcció. Aquest, feu la primera demarcació de terra municipal i de registre, i alhora, fou responsable del planejament i desenvolupament urbà, que començà a realitzar-se, tot i les severes limitacions tècniques, durant el 1981. Aquests nous límits geogràfics, definits dos anys després de la independència, passaren a integrar dins la municipalitat la localitat de Catembe, l'Ilha de Inhaca, Matola i Machava (les dues últimes posteriorment separades administrativament). **S'expandí, així, el límit municipal, abraçant les zones verdes, turístiques i suburbanes del seu entorn.**

Molts dels projectes executats començaren de forma espontània a les àrees reservades, al 1976, per a les víctimes de les inundacions. I, tot i que l'habitatge no era una prioritat estratègica del planejament urbà, el municipi recolzà, del 75 al 77, un cert grau **d'autoconstrucció assistida** (experiència importada del Brasil), a través de projectes de cooperatives habitacionals¹⁰⁴. Aquests es realitzaven mitjançant entrenament extern, treballant amb els límits de materials, transport i economia. El govern, alhora, recolzà la població dels barris a través

¹⁰² La guerra civil moçambicana fou un conflicte armat intern que començà al 1977. La Resistència Nacional Moçambicana (RENAMO) s'oposava al partit governant, la FRELIMO. La primera fou finançada per Rhodesia i posteriorment per Sud Àfrica. Les seqüeles de la confrontació foren més de 900.000 morts de combatents i com a conseqüència, cinc milions de civils foren desplaçats fins a la seva fi, al 1992.

¹⁰³ S'esperava del CEC, no tant sols la provisió de serveis urbans, sinó també la creació d'activitats directes d'agricultura, indústria, comerç, distribució d'aliments, escoles, centres de salut, entre d'altres.

¹⁰⁴ Evitant les experiències a d'altres països on els pobres no podien participar.

de la creació de magatzems de materials de construcció, amb preu de venda reduït. Els magatzems, amb finançament estatal, no acabaren de funcionar degut a les deficiències en els mecanismes financers, resultant-ne els preus molt elevats per a la població.

Durant la dècada del 1970, mentre que el Districte 1 (ciutat ciment) tenia el 26.8% de la població (respecte un 34.1% de la dècada dels 60) i els districtes *caniço* passaren d'un 65.9% dels a un 73.2% als 70s¹⁰⁵ (fruit de la migració camp-ciutat dels últims anys del colonialisme i de l'atracció urbana post-colonial). Com es pot comprovar a la taula inferior, la incrementació de la mitja anual d'establiment de parcel·les als barris *de caniço* fou lleugerament superior respecte a l'última etapa de l'època colonial. Això mostra que, al igual que als anys anteriors, el creixement de la ciutat continuà progressivament. Durant aquest primer període d'independència, els motius de l'augment de població i ocupació urbana es degueren a l'atracció exercida per la ciutat, sobretot per la possibilitat dels serveis educatius i sanitaris. No obstant, aquest creixement fou sobrepassat del 1980 al 85, degut principalment a l'èxode social propiciat per la guerra civil (1978-92), que afectà especialment la capital a mitjans de la dècada dels 80. Seguint la línia d'actuació urbana de la taula 1, s'observa que les parcel·les delimitades pel Conselho es mantingueren en el mateix percentatge que els últims anys d'ocupació portuguesa (quan aquests començaren a realitzar projectes a les zones indígenes). Tant per cent que es reduiria a finals de la dècada, degut a les conseqüències devastadores de la guerra. Pel que fa a les ocupacions no formals, el creixement en número de parcel·les es degué, especialment, a conseqüència de les estratègies locals, fomentades pels GD, les cooperatives i ajudes internacionals. Al 1980, vistes les necessitats imperioses de la població i el creixement continu dels barris perifèrics, el Departament d'Urbanització i Construcció creà **el programa d'"Urbanització Bàsica", el qual distribuí 10.000 parcel·les residencials, amb uns mínims de serveis bàsics.**

---

¹⁰⁵ Quadre d'evolució percentual de la població per anys censals, de 1950 a 1997, segons el tipu de zona de ciutat de Maputo: *cimento* i *caniço*. J. Oppenheimer i Isabel Raposo. *A pobreza em Maputo*. Ministerio do Trabalho e da Solidariedade, Departamento de Cooperação, 2002.

Aprovisionament de terra formal residencial	1964-75	1975-80	1980-85	1985-90	1990-98	TOTAL
Parcel·les demarcades	8050	4975	7310	1300	4450	26085
Mitjana parcel·les/any	732	995	1462	260	555	-----
% total per període	31%	19%	28%	5%	17%	-----
Parcel·les planejades però no delimitades	760	-----	-----	-----	4949	5709
TOTAL	8810	4975	7310	1300	9899	31794

Taula 3.1 Aprovisionament de terra formal residencial a Maputo. Font: Paul Jenkins . *Emerging urban residential land markets in post-Socialist Mozambique: the impact on the poor and alternatives to improve land access and urban development. An action-research project in peri-urban areas of Maputo. Cas d'estudi Laulane-Mahotas, Zimpeto, Polana Caniço A. Taula 3. Home Space, 2001.*

Mecanisme d'accés a la terra	Abans 1975	1975-87	Després 1987
Localització formal (Conselho Municipal)	32%	33%	14%
Localització informal:	60%	62%	74%
altres nivells locals administratius	20%	27%	39%
cessió, intercanvi, ocupació directe	18%	22%	25%
altres	18%	8%	7%
compra amb casa	4%	5%	3%
Compra	8%	5%	12%

Taula 3.2 Resultats de les enquestes de l'accés a la terra, Maputo/ Matola 1999. Font: Paul Jenkins . *Emerging urban residential land markets in post-Socialist Mozambique: the impact on the poor and alternatives to improve land access and urban development. An action-research project in peri-urban areas of Maputo. Cas d'estudi Laulane-Mahotas, Zimpeto, Polana Caniço A. Home Space, 2001.*

El cas de Maxaquene:

Al 1976, de forma urgent, es demanà a la direcció del Conselho esquemes de planejament i habitatge per resoldre la situació que s'estava creant: tot i que inicialment s'havia prohibit a la població construir de forma permanent (per tal d'evitar les destruccions de llars durant les millores als barris previstes d'efectuar), l'evidència mostrava la construcció intemporal de cases als barris sub i periurbans. **Motiu pel qual, sorgiren les propostes de rehabilitació i millora dels barris, basats en el projecte pilot de Maxaquene i Polana Caniço (1977-79).** D'aquesta manera es crearen dues de les poques iniciatives a nivell de desenvolupament de barris més completes. L'objectiu d'aquests projectes era cercar alternatives per tal d'expandir els recursos d'una forma més àmplia. Recolzant els projectes de Maxaquene i Polana Caniço, **aparegué un nou actor, el supragovernamental**, en aquest cas, el de les Nacions Unides. Un tipus d'actor, **representat per diverses organitzacions al llarg de les noves etapes del país, mantenint-se, tot i que amb major o menor discontinuïtat, com a cooperadores/finançadores de la ciutat i el país.**

Iniciat al 1976 i involucrant a 200 famílies organitzades en petites cooperatives, el projecte de Maxaquene¹⁰⁶ es desenvolupà, parcialment, demostrant com una modesta contribució de l'estat podia ser multiplicada per la iniciativa local. La direcció posa èmfasi en preparar plans urbanístics preliminars, definint prioritats com equipaments mínims i nivells bàsics d'accessibilitat, aigua, electricitat i serveis telefònics a baix cost. El GD, apostant per la participació ciutadana orientada, organitzà la població en grups de treballs diversos per a la construcció d'habitatges nous, parcel·lació, treballs d'infraestructures, i instal·lació d'activitats comercials i artesanals. L'èxit del projecte, amb cert ressò internacional, feu que el projecte s'ampliés a 250ha i a 35.000 persones, decidint treballar amb arquitectes expatriats, urbanistes i enginyers, els quals ensenyarien alhora als tècnics assistents al planejament.

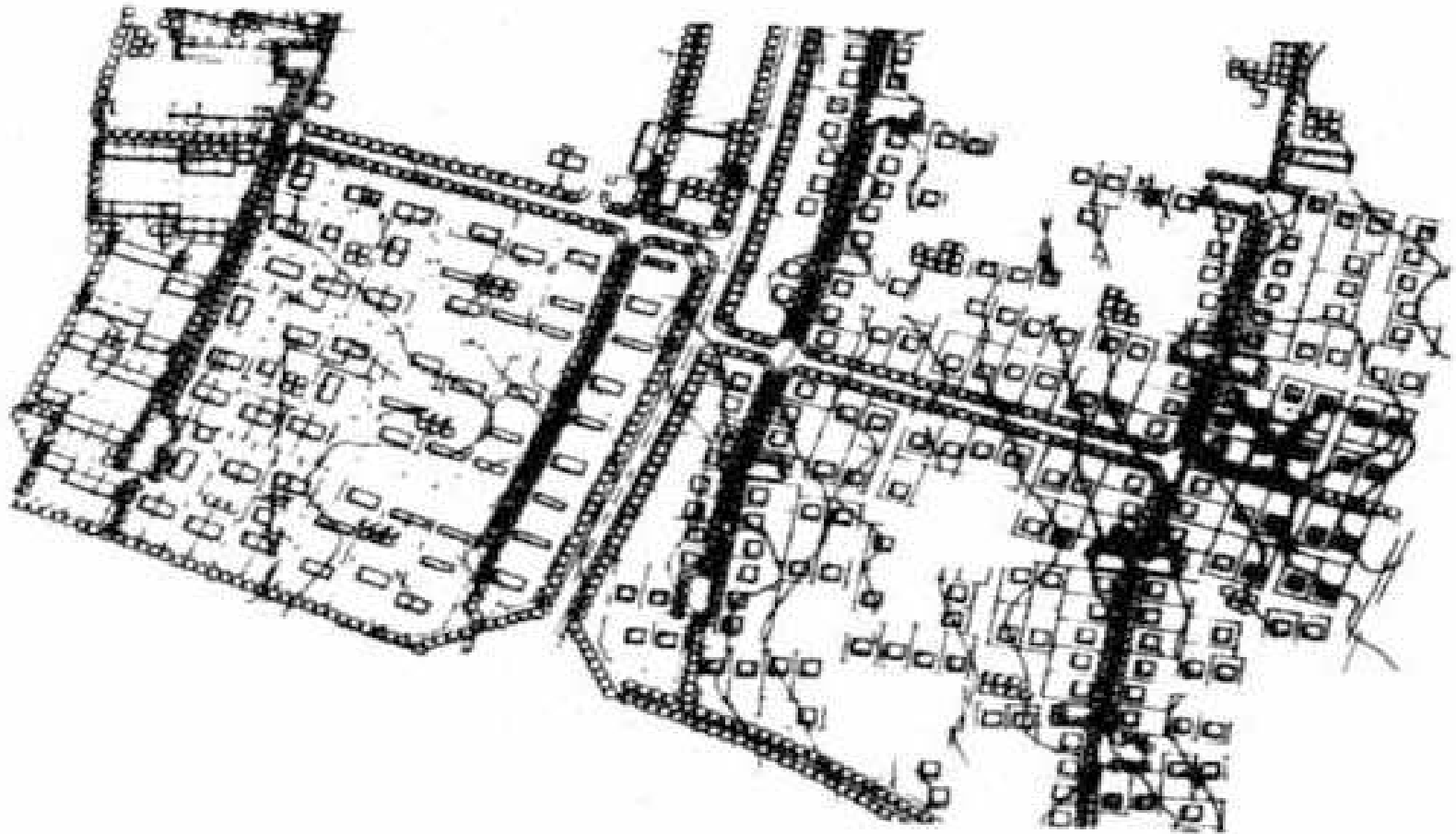
Desafortunadament, de nou, la falta de visió i previsió per part del Govern, feu que es decidís que el treball a Maxaquene hagués de passar a l'encara desorganitzada administració municipal. Sumant-li la falta de materials assequibles per a la construcció, foren les raons principals que impediren la realització del projecte en la seva totalitat.

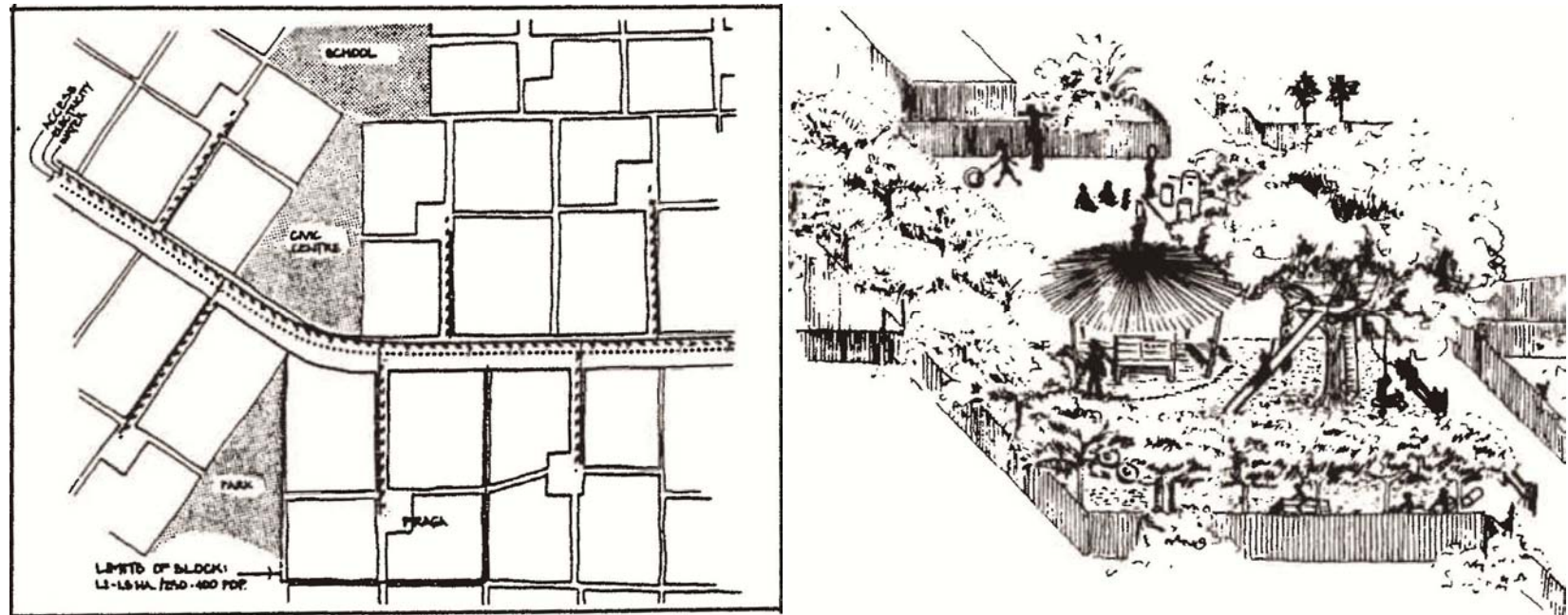
¹⁰⁶ Barri estudiat durant la investigació de la Tesina, el qual apareixerà en diferents capítols, i que serà desenvolupat al llarg de la Tesi.

Imatges 3.17–19 Imatge e.d.: vista superior del barri on es mostren les ocupacions descontrolades informals. A la imatge es mostren les cobertes metàl·liques (inapropiades a l'estació plujosa i calorosa, i inadequades a l'hivern), encara comunes en les construccions actuals dels barris sub i periurbans. Imatge d.d.: construccions fruit de l'especulació de terres i residència. La fotografia mostra un exemple d'edificacions subdividides en 1 dormitori/família. Imatge e.b.: Les cases rectangulars (assimilació per la influència portuguesa) de canço eren les més comunes. L'interior servia com a zona de nit, i la resta de labors diàries, com el cuinar, es realitzaven a l'exterior). Aquest ús del funcionament de l'espai és, encara ara, molt comú als barris (in)formals.

Plànol 3.14 *Pla estàndard de barri. Les parcel·les tipus eren de 12x15m i la densitat residencial aproximada, d'entre 80 i 100 persones/hectàrea. El disseny preveia els espais per a vials de diferents nivells, equipaments socials i comercials.* Font imatge: Barry Pinsky, Jens Svendsen i Erik Gregersen. *Urban Planning and Housing in Independent Mozambique.* Centre for urban and community studies, University of Toronto i School of Architecture, Denmark, 1983.

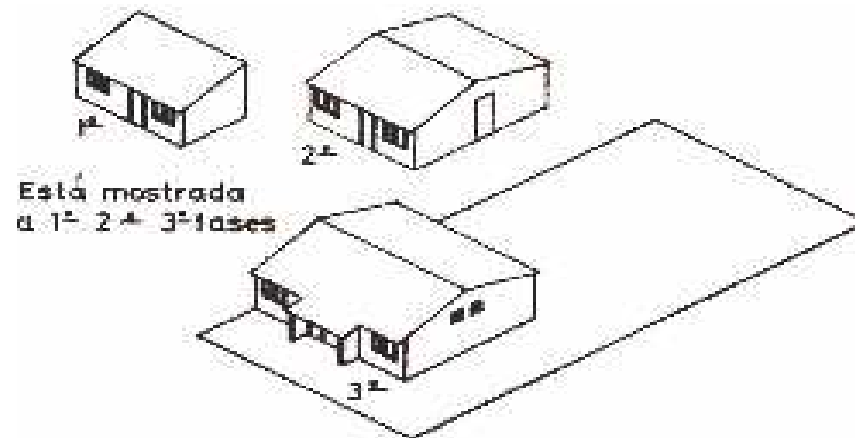
Plànol 3.15 i Imatge 3.20 Pla urbà adoptat per al projecte de Maxaquene. Una sèrie d'agrupacions residencials s'organitzava al voltant d'un corredor amb serveis centrals. Els equipaments i parcs públics es reservaren en espais intersticials, connectats entre si. Els altres espais públics com les places, es pensaren de forma uniformement repartida, interconnectades entre elles i als corredors centrals. El conjunt, tot i que pensat per a la resolució immediata dels greus problemes dels barris periurbans (actuals suburbans), incorporaren als plans un teixit d'espais públics diferenciats en graus i funcions (desapareguts a l'actualitat). Font imatge: Barry Pinsky, Jens Svendsen i Erik Gregersen. *Urban Planning and Housing in Independent Mozambique*. Centre for urban and community studies_University of Toronto i School of Architecture_Denmark, 1983.

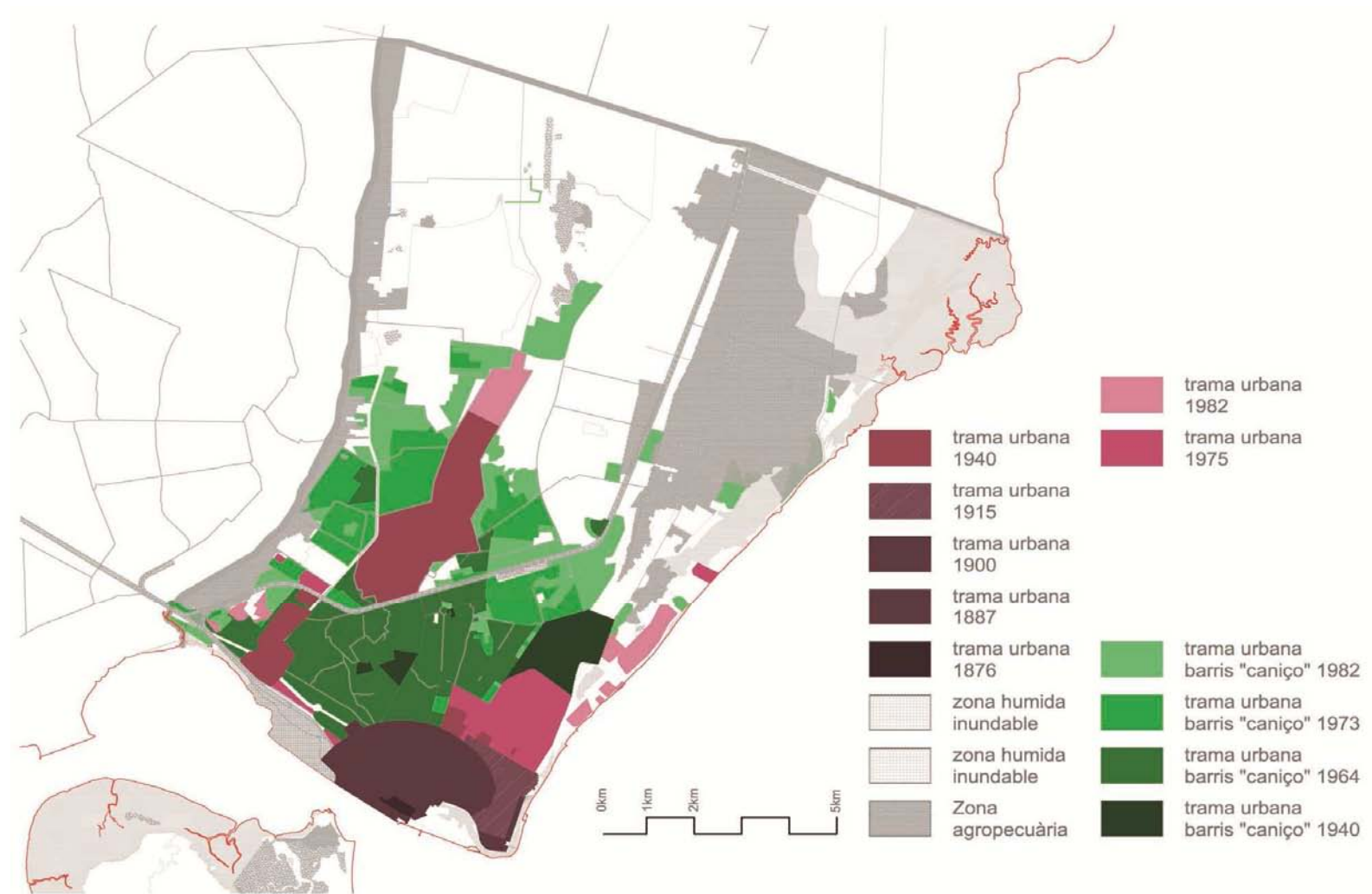

Plànol 3.16 i Imatge 3.21 Plans de reorganització parcel·laria de les zones construïdes, considerades "il·legals" degut a la absència de procediments de designació/permís. El pla n'igualava les dimensions de forma aproximada, aconseguint incorporar una mitja de 5 parcel·les addicionals a cada agrupació. Les mides eren, en aquest cas, de 10x16m¹⁰⁷, redefinint nous blocs de cases, lligats per camins de 3m d'amplada. La densitat neta era aproximadament 220/ha. Barry Pinsky, Jens Svendsen i Erik Gregersen. *Urban Planning and Housing in Independent Mozambique*. Centre for urban and community studies_University of Toronto i School of Architecture_Denmark, 1983, pàg.20.

¹⁰⁷ Les parcel·les estàndards actuals són de 15x30 o 12,50x25m a les àrees ordenades, o subdividides pel Conselho. En el cas dels barris de la primera i segona corona suburbana de Maputo, les parcel·les originals estan subdividides en d'altres, i ocupades amb un gran nombre d'agregats, fruit de la densificació descontrolada.

Imatges 3.22-23 Exemples dels projectes d'autoconstrucció assistida. Exemple d'un habitatge pensat per a ser realitzat i ampliat per fases. Font: Barry Pinsky, Jens Svendsen i Erik Gregersen. *Urban Planning and Housing in Independent Mozambique*. Centre for urban and community studies_University of Toronto i School of Architecture_Denmark, 1983, pàg.20.

Plànol 3.17 Emmarcament de la trama construïda fins al 1982 dins el conjunt actual de la ciutat de Maputo. El plànol mostra la creació del primer anell suburbà del bairro cimento, i l'inici dels barris periurbans. Elaboració pròpia.

La falta d'un clar interès polític vers el desenvolupament d'un model urbà i dels usos del sòl, durant la majoria del període post independència, suposà que les dèbils pràctiques heretades del període colonial tinguessin una continuïtat adaptada. Una mostra de la mancança de polítiques i estratègies urbanes n'era la Llei del Sòl, de 1979, la qual no feia distinció entre sòl urbà i rural de forma significant. Contràriament, les responsabilitats de l'estat passaren a ser enormes al passar tota la terra, que alhora passà a ser gestionada, registrada i dirigida per les autoritats locals. El resultat fou el d'unes institucions extremadament febles, cada vegada més tecnocràtiques, intentant controlar la dispersió i les complexes dinàmiques canviants, amb poders i mecanismes virtualment no desenvolupats. **Això abocaria a una acceptació general de lo (in)formal, incloent la gestió de terres a nivell local (Conselhos i GD), que inclogueren des del nivell més baix de d'administració local, i que foren per si mateixes informals fins anys després.**

D'altra banda, al ser capital, a Maputo hi hagué a nivell conceptual una dràstica voluntat de reorganització (basant-se en la premissa del reordenació participativa i flexible) però, a nivell pràctic, la línia d'intervenció fou mínima. El paral·lelisme entre el nivell nacional i municipal feu que la manca de recursos i mitjans disponibles, l'ampliació dels límits geogràfics de la ciutat i la confusió entre les funcions governatives de l'Estat i el Municipi, fossin les causants d'una baixa capacitat de gestió i acció.

Aquest marc post colonial, d'altra banda, ajuda a entendre els criteris (o falta d'ells) aplicats durant la nova etapa per Moçambique, i les causes que respondrien a molts dels grans perquè de la situació actual. L'exemple de Maxaquene (el qual serà inclòs com a cas específic d'estudi al llarg de la investigació), mostrarà com, el que podria haver estat un canvi de paradigma i una oportunitat de renaixement urbà, deixà, no obstant, 5 anys post independència amb un baix desenvolupament de la ciutat (la qual aniria empitjorant al llarg de dècada següent).

3.2.3 1981 A 1992. LA DEGRADACIÓ DE LA CIUTAT I LA GUERRA CIVIL.

Aquest tercer període sobre la transformació urbana de Maputo fou negativament decisiu a la seva història. Tot i els plans estratègics proposats en la reformulació de l'espai municipal i territorial de les ciutats moçambicanes, les bases filosòfiques del partit veien les ciutats com a símbol representatiu del consum, i per tant contraries a la seva ideologia. Sumant-hi la falta de mitjans, els efectes devastadors de la guerra civil, la creixent crisi econòmica i unes reestructuracions fragmentàries de provenença externa, conjugaren un conjunt de factors perjudicials per al desenvolupament integral i equitatiu de la ciutat.

Precisament la falta d'interès pel planejament urbà, els efectes destructius de la guerra civil i una actual desorganització documental oficial, han provocat una seriosa dificultat per aconseguir fonts gràfiques, fotogràfiques i escrites, que no fossin parcials i monogràfiques. Recentment s'han aconseguit una sèrie de plànols d'urbanització d'algunes àrees dels barris suburbans i perifèrics, al departament de Planejament Físic i d'Ambient del CMM. Les dades temporals, dels autors, de localització, programa municipal, etc., no han estat facilitats degut al desconeixement per part de les fonts. A partir de l'anàlisi personal, se'ls ha situat dins unes franges històriques (tot i que amb un marge d'anys pendent de contrastar), mostrant els projectes aplicats i descartant les propostes. Alhora, una altra cessió recent de fotografies aèries antigues han estat incloses (dins les possibilitats del seu estat material), per a recolzar la percepció del creixement i estat del teixit dels 'barris caniço', del període 1981-92.

Els grans canvis estructurals esdevinguts a Moçambique i a la seva capital al llarg del període citat, foren condicionats per les grans alteracions a nivell global i de l'Àfrica Subsahariana. A nivell mundial, el debilitament del bloc socialista, fins a la seva descomposició al 1989, provocà el fi d'una via "alternativa" de desenvolupament aplicada a les filosofies nacionals post colonials. A nivell regional, la fi del règim de l'apartheid i les posteriors sancions de la ONU, repercutiren directament al país austral. Els combatents de la RENAMO, en lluita contra la FRELIMO, deixaren d'obtenir el recolzament logístic i armat facilitat per Sud Àfrica.

Contrari a altres països de colonització portuguesa com Angola, Moçambique estava mancat d'una relativa autonomia financera. Al 1987 es veié obligat a introduir, encara en plena guerra, un programa d'ajust estructural, recolzat pel creixent número de donadors i finançadors bi- i multilaterals. I.Raposo¹⁰⁸ defineix els dos principals efectes que ocasionaren a la **població moçambicana com "un doble sofriment al període de 1987 a 1992: el de la guerra i el dels efectes d'estabilització financera i d'ajustament econòmic"**. Per altra banda, **"feu mostrar el país, que així es tornà conegut, com un 'bon alumne de l'ajust estructural' , per les diverses fases, generacions i 'modes' d'aquest model occidental d'enginyeria socioeconòmica"**.

L'acceleració recent del creixement urbà africà es fruit d'una conjugació de factors de repulsió del món rural i de l'atracció del món urbà en contextos de transformacions econòmiques mundials i nacionals, relacionades a polítiques de desenvolupament del camp contraproductes. Alhora, els desastres naturals i les guerres internes pressionaren a aquest tipus de migracions. A diferència del creixement urbà (s.XVIII i XIX) lligat al desenvolupament dels països industrialitzats, el de l'Àfrica subsahariana, de les dues últimes dècades del mil·lenni, estigué immers en plenes crisis econòmiques i socials, marcades per les polítiques neoliberals globals i la seva aplicació desajustada al continent africà. La polarització, no tant sols creixé entre el Nord i el Sud, sinó que també entre diferents regions d'Àfrica, entre les àrees urbanes i rurals dels propis països, i alhora, a l'interior de les ciutats dels barris suburbans i els colonials.

Aquest creixement urbà accelerat no es veié recolzat pel desenvolupament urbà, ni per les capacitats financeres, i tècniques de gestió, propiciant la degradació dels serveis socials, de les infraestructures, els habitatges, i la qualitat urbana en general. Els motius principals que senyalen diversos autors, a part de les migracions per guerres i desastres naturals, són els de l'atracció a un mode de vida urbà i una imatge suggerent de la ciutat; i, alhora, la cerca de l'oferta de treball al sector de la indústria i els serveis per les pobres polítiques rurals.

---

¹⁰⁸ Raposo, I., Bernard Da Costa, A., Oppenheimer, J., et al. *Subúrbios de Luanda e Maputo*. Edições Colibri and Centro de estudos sobre África e do Desenvolvimento. Lisboa, 2007.

Socialment, aquesta situació provocà el predomini simultani de la "*permanència i la ruptura, les superposicions, el mestissatge i els bricolatges, les combinacions dinàmiques i permanentment canviant d'ideologies, valors, pràctiques, tecnologies, institucions, d'elements endògens/ exògens, rurals/ urbans, africans/ occidentals, simbòlics/ materials, del món dels morts i del món dels vius*"¹⁰⁹. **Un mapa de la societat urbana africana complex i difícil de descodificar, amb nous i desconeguts padrons d'urbanització, amb una reinterpretació de lo urbà, periurbà i rural, d'heterogeneïtat creixent.**

A nivell nacional i dels òrgans de planejament urbà, seguint les bases establertes al Congrés, al 1983 es creà, a partir de la transformació de la Direcció Nacional d'Habitatge, l'**Institut Nacional de Planejament Urbà (INPF)**. Aquest demarcà les seves competències en la definició de polítiques urbanes i d'habitatge tant municipals, regionals com territorials. La responsabilitat de l'aplicació dels plànols i la gestió passà a mans del Conselho Executivo de la Ciutat de Maputo, que no aconseguia afrontar la falta de recursos tècnics, materials i financers. L'INPF realitzà, al 1985, el Pla d'Estructura de Maputo. Les línies estratègiques de desenvolupament urbà es centraven en l'eliminació del desequilibri camp-ciutat, i una redistribució més equitativa de les riqueses. Segons Lacharte (2000), l'encara manca de recursos estatals, i la dificultat de negociació amb els diferents agents, feu que la majoria dels projectes no fossin aplicats ni contribuïssin en la millor gestió del sòl i de la seva ocupació.

Les reformes liberals iniciades entre el 1985-87, amb l'adhesió al FMI i al WB, s'enfocaren en la inclusió d'operadors privats, que ajudessin les inversions de l'Estat, arribant on no podia aquest. Tot i els programes de reestructuració estructural, les privatitzacions i la disminució de la intervenció de l'estat, no contribuïren en la milloria dels serveis públics, afegint, als problemes anteriors, la creixent corrupció (i una gran dificultat per a combatre-la), i, al mateix temps, **l'augment de la segregació socio-espacial i la complexitat de la situació urbana**. Com a exemple, l'any 1987, la impossibilitat de l'Estat de fer-se càrrec dels *predios de rendimento* (edificis d'habitatges colonials nacionalitzats després de la Independència), feu que s'aprovés l'*Alineação dos predios*, amb la liberalització del parc immobiliari estatal, i la venda d'aquests (amb la càrrega dels llogaters). L'estratègia, alhora, era la d'obrir el mercat immobiliari al país.

---

¹⁰⁹ Ibid.

Paral·lelament (i consegüentment), les reformes nacionals feren que els agents internacionals apareguessin a l'escena urbana a la dècada del 1980. Iniciatives generalment enfocades en la milloria dels serveis bàsics, però sobretot de l'accés a l'habitatge mínim, com el *National Housing Policy* del 1987, finançat UNDP/PNUD i aplicat per UNCHS (Habitat). Les ONG moçambicanes no aparegueren fins inicis dels 90, degut al procés de democratització i de liberalització econòmica. I.Raposo (2007) explica: *"cobreixen una gran diversitat de formes que van des de les petites associacions locals informals i de benefici mutu, a les estructures més formalitzades de caire més burocràtic [...] la idea de les entitats sense ànims de lucre que intervenen a l'esfera de la competència del govern [és la de] fornir serveis a les comunitats [...], o funcionar com a canals de representació per facilitar la comunicació entre l'Estat i la societat".* -

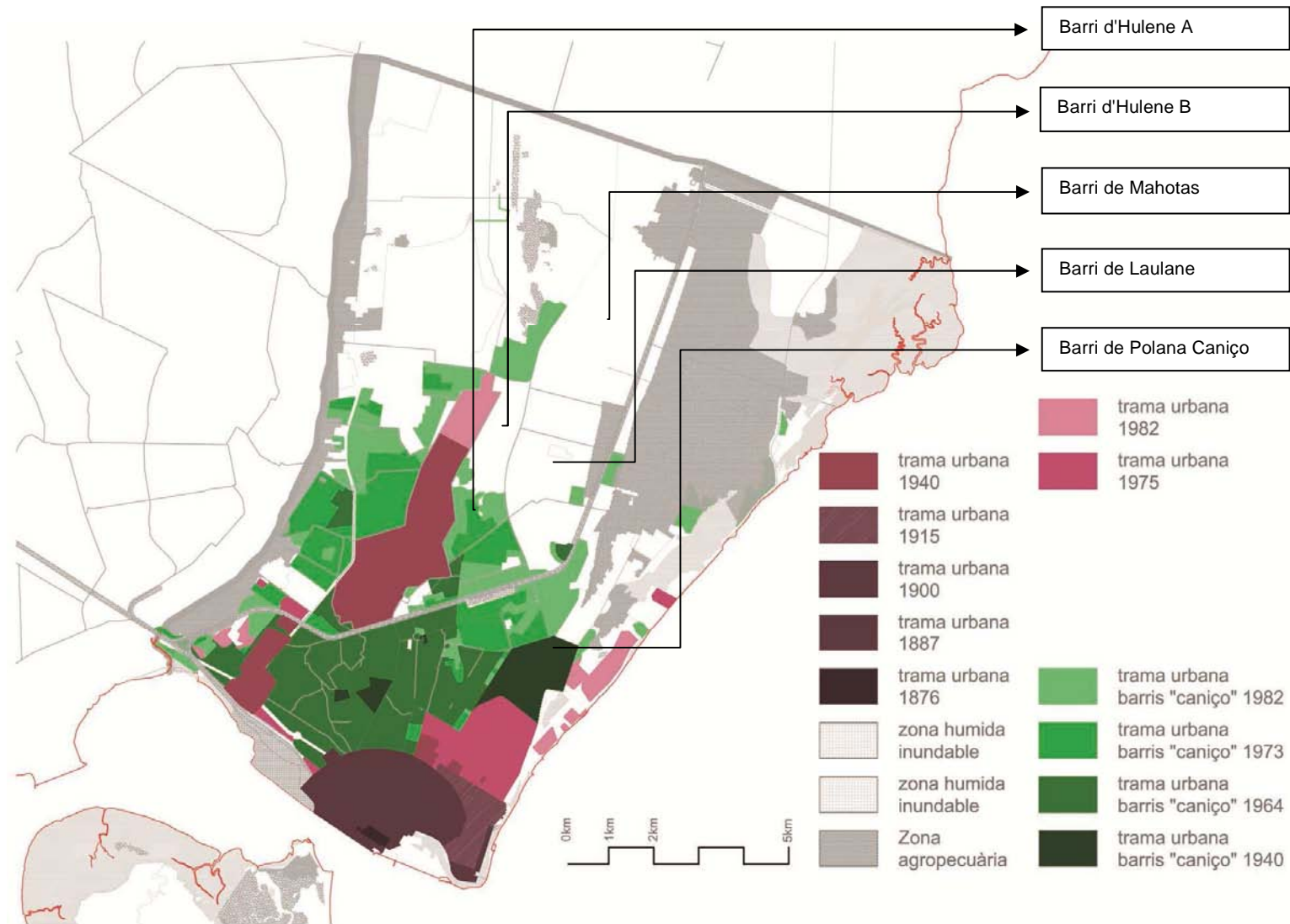
A nivell municipal, segons es desprèn dels tècnics entrevistats implicats en els departaments i ministeris relacionats amb el planejament, la ciutat de Maputo tingué un breu moment àlgid al 1982, any en que començà la degradació de la ciutat, la de ciment i dels barris suburbans. Les conseqüències de la guerra civil, tot i que més contundents fins llavors al nord, junt a la crisi econòmica del país, començaren a tenir les seves repercussions al municipi. Entre 1980 i 1991 es registrà un creixement relatiu de la població de Maputo, passant de 537.394 a 871.776 habitants (62% en el període d'onze anys, amb una taxa anual del 4,5%, lleugerament superior a la dècada anterior). El fenomen de les grans migracions, per l'èxode de refugiats rurals, fou patent a la segona meitat de la dècada dels 80, quadruplicant, del 1980 al 97 el % de pobres absoluts¹¹⁰.

Aquesta absorció de nous habitants es plasmà en **la densificació dels barris suburbans per l'ocupació d'espais buits i de les alteracions d'altres usos del sòl per a fins residencials, on els espais entre construccions cada vegada es reduïa més. Paral·lelament, els barris fins ara perifèrics, amb assentaments de caire més rural, començaren a ser ocupats conformant els actuals barris suburbans de creació recent** (Polana Caniço A i B, FPLM, Mavalane B, Inghagoia A i B, Hulene B, 25 de junho, Laulane, Bagamoio, 3 de fevrereiro i Malhazine). El conjunt del mapa del teixit urbà aparegué com a àrees de densitats variables, i puntualment interceptades per infraestructures i equipaments.

---

¹¹⁰ Dades de l'Inquérito Nacional dos Agravados Familiares 1996/97 de l'INE. Maputo, 1997.

Plànol 3.18. Emmarcament de la trama construïda fins al 1982 dins el conjunt actual de la ciutat de Maputo. El plànol mostra la creació del primer anell suburbà del bairro cimento, i l'inici dels barris periurbans. Elaboració pròpia.

A nivell local, de barri, la falta d'interacció entre el govern i el municipi, feu que els GD (*Grupos Dinamizadores i futurs Secretarios de Bairro*), ajudats per els caps de *quarteirões*, s'erigissin com a líders de les pràctiques locals d'accés a la terra, atribuint les parcel·les i legitimant als residents. Tot i que els procediments burocràtics establien l'obligatorietat d'aportar informes d'ocupació del sòl a les autoritats municipals, aquests rarament es compliren, mantenint un alt grau d'autonomia. **Conseqüentment, els mecanismes d'accés a la terra foren decantant-se, inevitablement, cap als informals.** Mentre que les parcel·lacions formals (del Conselho) eren del 32% l'any 1975, amb un augment de l'1% total fins a l'any 87, posteriorment decaigueren a un 14%. En contraposició, dels varis mecanismes informals d'accés a la terra, fou el realitzat a través de les administracions locals el que més augmentà (d'un 60% al 1975 a un 74% després del 87)¹¹¹.

Unes polítiques urbanes pobres i continuistes dugueren a terme alguns projectes pilot, centrats únicament en la repartició de parcel·les a la població, i puntuals intervencions en infraestructures i equipaments. Tal i com es mostra al quadre, s'observa que les parcel·les delimitades pel Conselho es mantingueren en el mateix percentatge que els últims anys de l'ocupació portuguesa (quan aquests començaren a realitzar projectes a les zones indígenes). Tant per cent que es reduiria a finals de la dècada degut a les conseqüències devastadores de la guerra.

---

¹¹¹ Font: Paul Jenkins . *Emerging urban residential land markets in post-Socialist Mozambique: the impact on the poor and alternatives to improve land access and urban development. An action-research project in peri-urban areas of Maputo. Cas d'estudi Laulane-Mahotas, Zimpeto, Polana Caniço A.* Home Space, 2001.

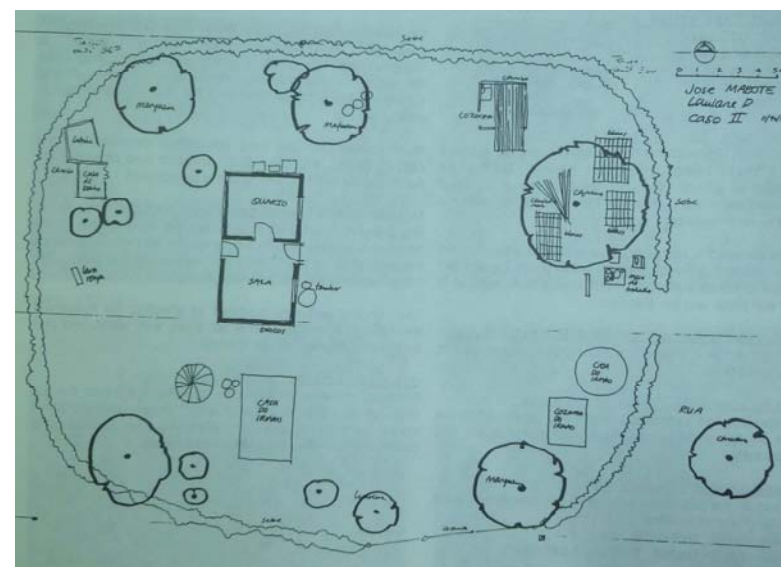
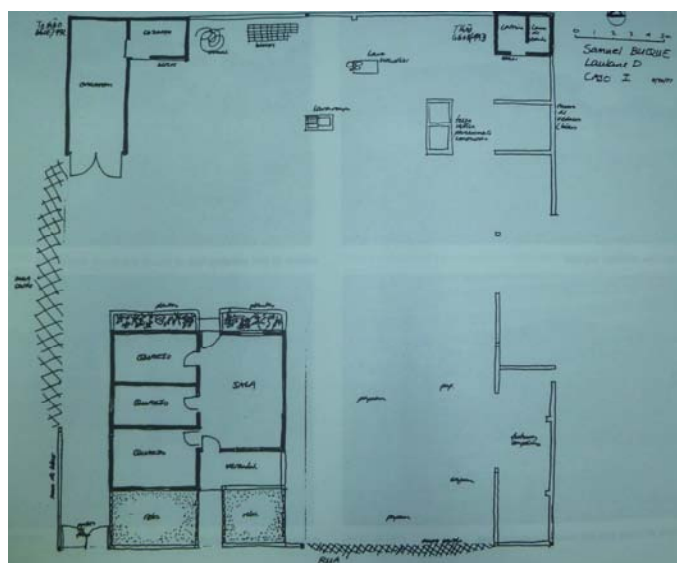
	1964-75	1975-80	1980-85	1985-90	1990-98	TOTAL
Parcel·les demarcades	8050	4975	7310	1300	4450	26085
Mitjana parcel·les/any	732	995	1462	260	555	
% total per període	31%	19%	28%	5%	17%	
Parcel·les planejades però no delimitades	760	-----	-----	-----	4949	5709
TOTAL	8810	4975	7310	1300	9899	31794

Quadre 3.1. *Aprovisionament de terra formal residencial a Maputo*. Font: Paul Jenkins (op. cit.). Taula 3. 2001.

Un dels projectes pilot realitzat pel *Departamento de Urbanização*, la *Direcção de Construção e Urbanização*, i el *Conselho Executivo da Cidade de Maputo*, al 1983, fou el *Plano de Desenvolvimento Distrital*, amb el desenvolupament dels barris de Laulane i Mahotas (vegi's plànol 3.XX). Aquestes partien de bases experimentals de desenvolupament d'àrees llavors periurbanes, amb l'aportació de serveis i ajudes a la construcció residencial. El projecte partia d'un pla de subdivisió d'una terra agrícola, de 194ha, i 5.650 parcel·les residencials, amb infraestructures bàsiques i reserves per equipaments socials. El repartiment de les parcel·les s'inicià l'any següent. No obstant, la falta de polítiques urbanes i finançament, i alhora dels propis recursos de la població, retardà el desenvolupament de la zona.

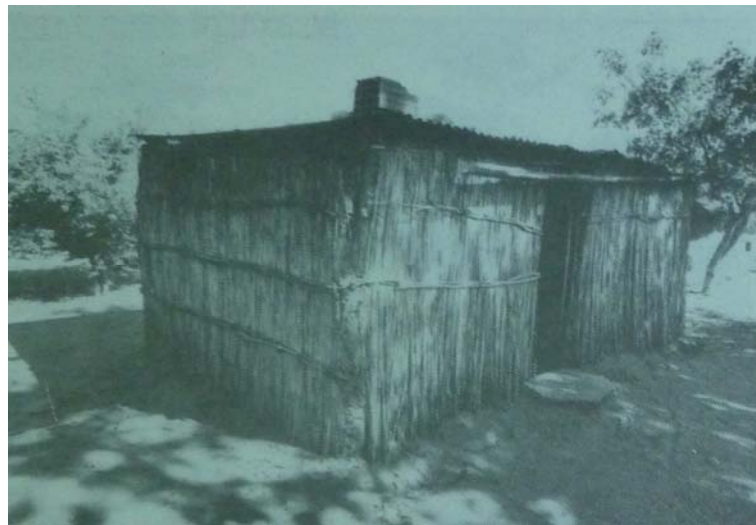
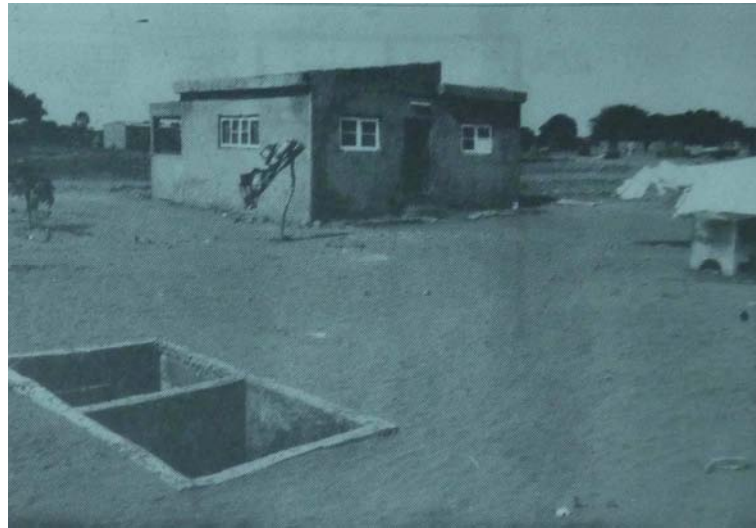
No fou fins l'octubre del '87, mitjançant el finançament del World Bank, que es projectessin altra cop, com a zona d'expansió urbana residencial, els barris de Laulane i Mahotas. Aquest incloïa la remarcació de 1144 parcel·les, i el desenvolupament de 628 de noves, amb

serveis de nivell bàsic. Les obres no començaren fins al 1990, amb una regularització del sòl, organització comunitària i ajudes a les activitats d'autoconstrucció. Aquest tipus de projectes, amb una visió ruralista readaptada, foren criticats per l'arquitecte P.Jenkins¹¹² (formant part dels grups tècnics de recolzament internacional) per la falta d'interacció amb les comunitats i els projectes de suport a aquestes, en comptes de als individuals. Alhora es subratllava la necessitat d'una gestió del planejament dels usos del sòl i construcció basades en estàndards i mecanismes de control realistes. Alhora, la involucració comunitària en les activitats de desenvolupament d'habitatges i planejament era molt baix, superficial i puntual. Tal i com indicaren els GD, les varies esglésies aparegueren com a les úniques organitzacions de base existents, a part de les associacions de producció agrícola, amb dificultats de participació i voluntariat (Jenkins,P, 1991).

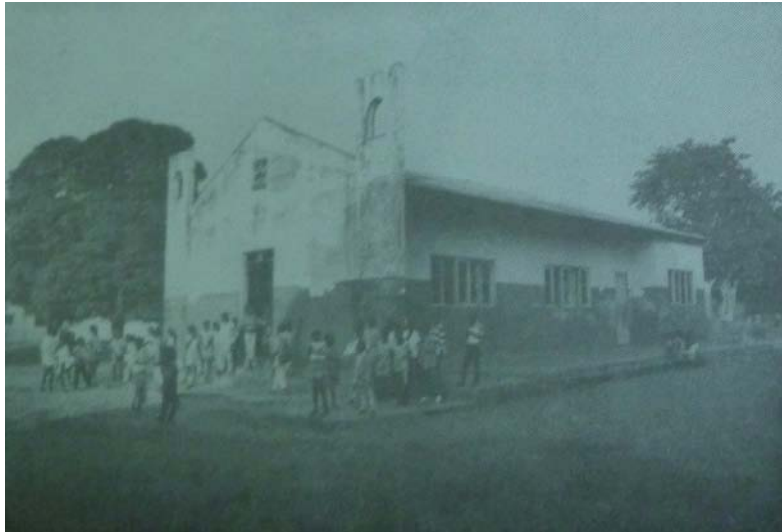
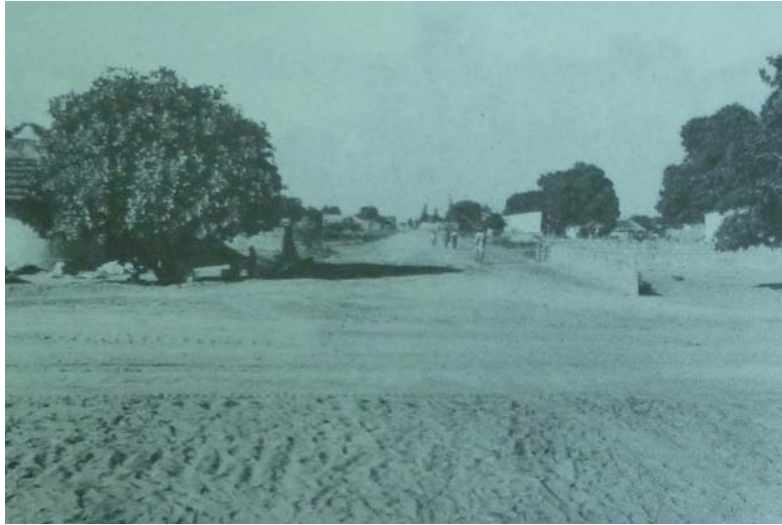
Plànols 3.19-20. *Plantes de parcel·les de Laulane i Mahotes.* Font: Jenkins, P. *Housing and living conditions in peri-urban areas of Maputo City.* UNDP/UNCHS (Habitat) Project Moz/86/005. Maputo, 1991.

¹¹² Jenkins, P. *Housing and living conditions in peri-urban areas of Maputo City.* UNDP/UNCHS (Habitat) Project Moz/86/005. Maputo, 1991.

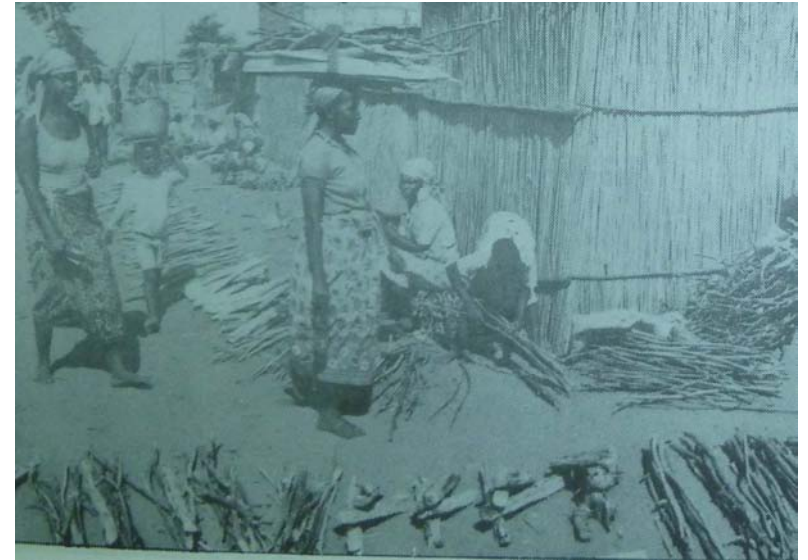
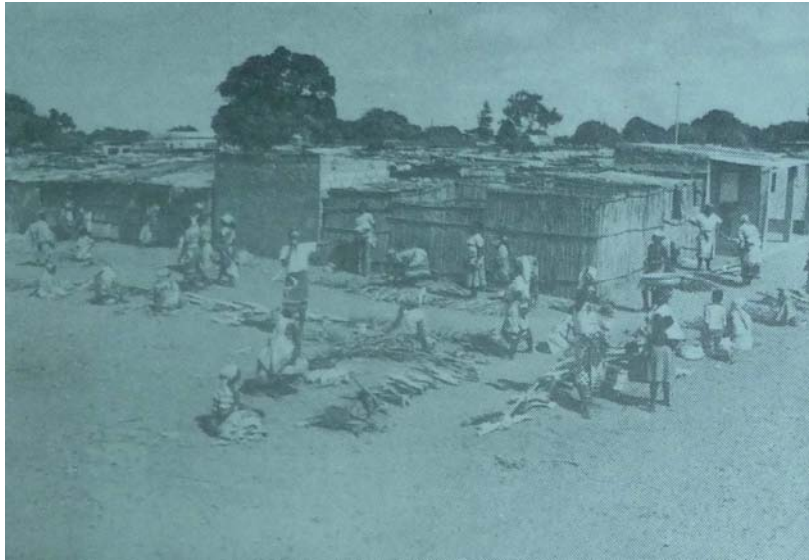

Imatges 3.24-27. Diferents tipologies d'habitatges dels projectes de parcel·lació de Laulane i Mahotes. Font: Jenkins, P. (op.cit.), 1991.

Imatges 3.28-31. Imatges del barri de Laulane: espai viari; botiga privada; església usada com escola; escola al aire lliure. Font: Jenkins, P. (op.cit), 1991.

Imatges 3.32-33. *Imatges del mercat del barri de Laulane.* Font: Jenkins, P. (op.cit.), 1991.

Imatge 3.34: e.d.: Fotografia aèria del 1983 on mostra el parcial del Pla de Parcel·lació d'Hulene A (cas d'estudi). Font: cedit per la FAPF.

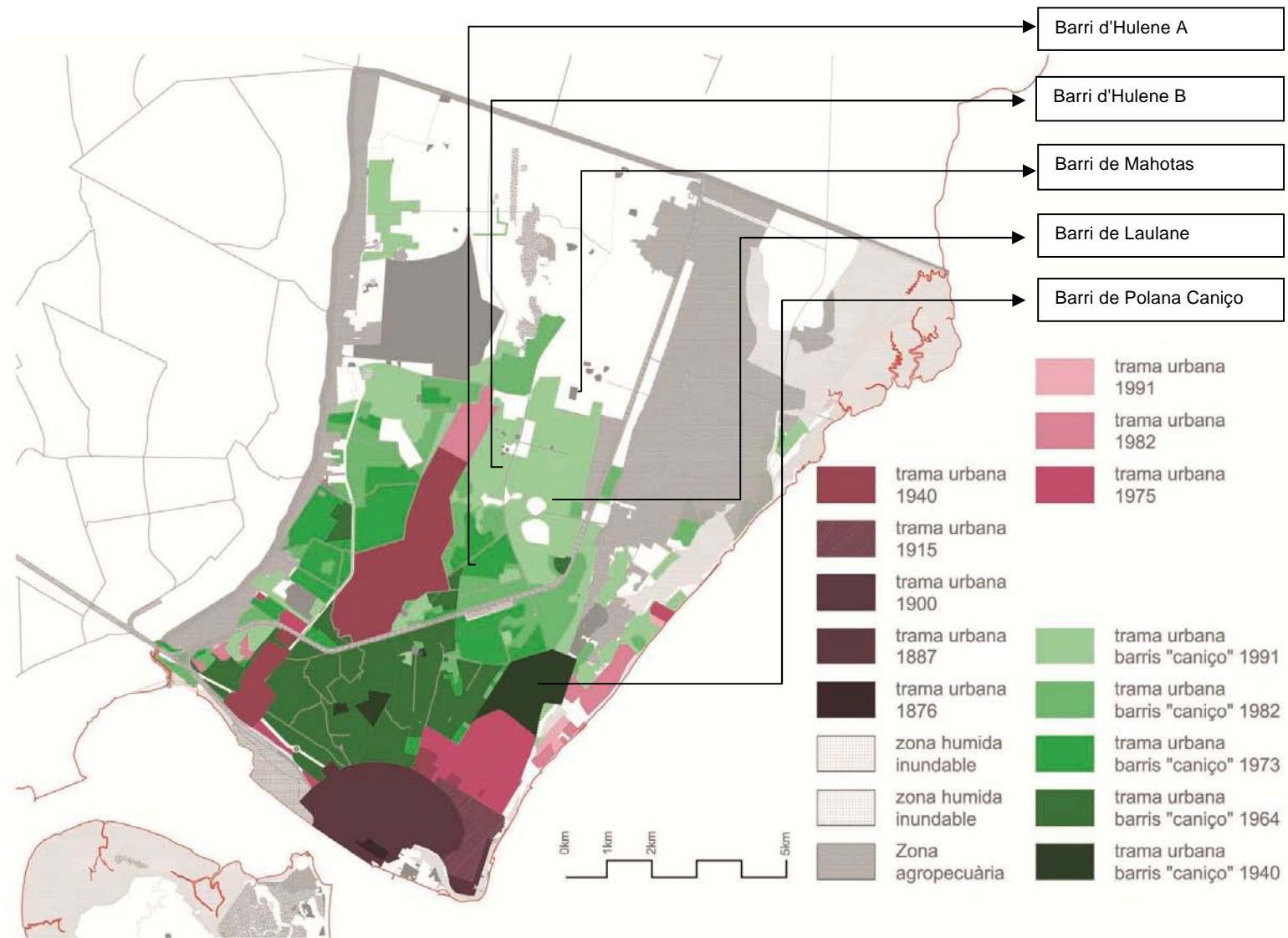
Plànol 3.19. e.b.: Pla de Parcel·lació d'Hulene A, on mostra un cas típic de malla residencial dels suburbis recents. Plànol 3.20. d.b.: Plànol de d'Hulene B (cas d'estudi), 1989, on es mostra els assentaments dispersos de l'antic propietari Cock, i part de la malla d'Hulene A. Font: Secretari Hulene B.

Imatge 3.35. Fotografia aèria del 1983 on mostra el parcial del Pla de Parcel·lació de Polana Caniço (cas d'estudi). Font: cedit per la FAPF.

Plànol 3.21. Pla de Parcel·lació de Polana Caniço, on mostra un cas atípic de malla residencial. Font: Departamento de Planeamento Físico del CMM.

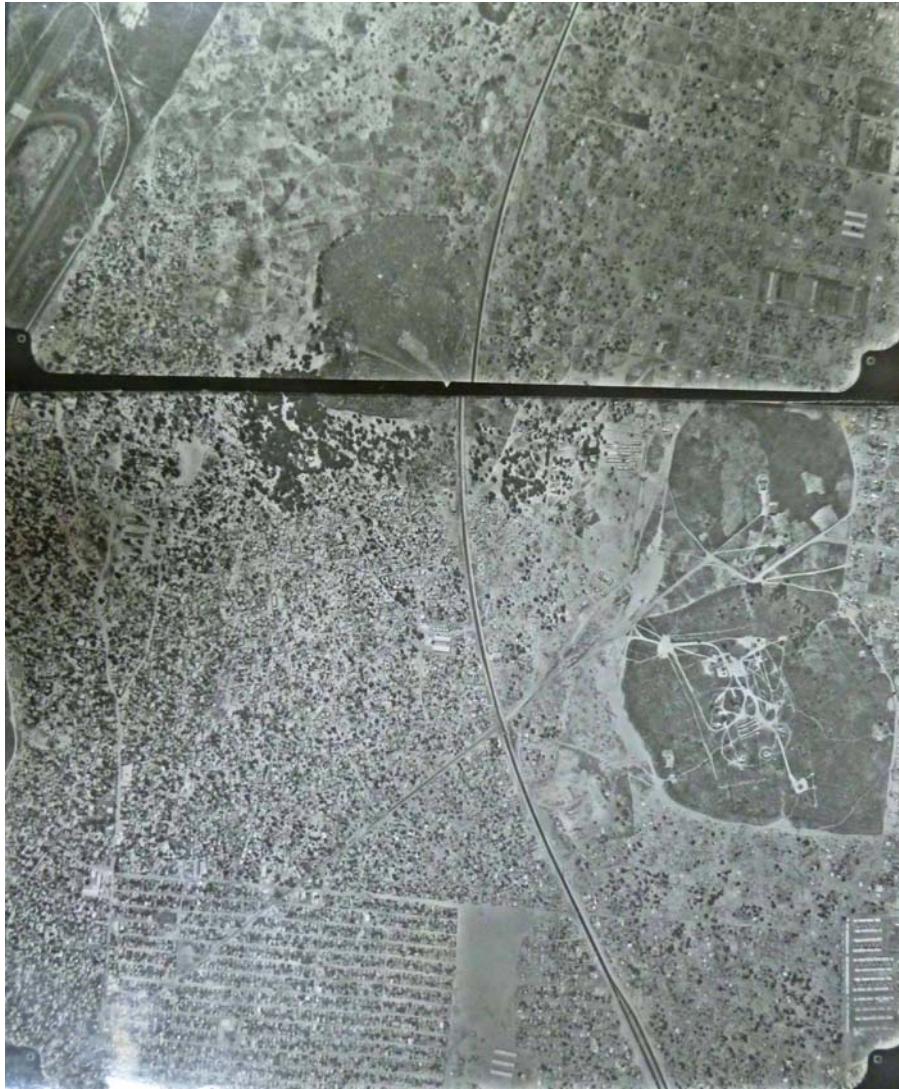
Plànol 3.22. Emmarcament de la trama construïda fins al 1991 dins el conjunt actual de la ciutat de Maputo. El plànol mostra la creació del primer anell suburbà del bairro cimento, i l'inici dels barris periurbans. Elaboració pròpia.

Imatge 3.36. Fotografia aèria dels barris suburbans antics (primera corona) del 1991, on mostra la densificació de Maxaquene A (cas d'estudi).

Font: cedit per la FAPF.

Imatge 3.37. Fotografia aèria dels barris Hulene A i B, 1991, on mostra l'expansió no ordenada del barri Hulene A, de baixa densitat. Font: cedit per la FAPF.

El període entre el 1981 i el 1992 (final de la guerra civil), fou per a la ciutat una època continuïsta pel que fa al planejament urbà, empitjorat per la crisi econòmica, les migracions per la guerra i desastres naturals, i una falta de visió estratègica vers la ciutat. Morten Nielsen (2009) parla de que *"el nou govern independent de la Frelimo, operà des d'una ideologia socialista nacionalista, amb un prejudici explícit antiurbà, sense tenir en compte el desenvolupament integral, a favor de les visions agrícoles grandioses. De fet, paral·lelament als processos a Brasil (Ramsdell 1999), la població urbana era vista com paràsits que s'havien d'extirpar. Vist des d'aquesta prisma ideològic, el desenvolupament urbà no tenia valor productiu; al contrari, simbolitzava l'esperit de consum que la FRELIMO tant desesperadament intentà eliminar"*. Partint d'aquestes premisses, la gran majoria de població urbana que havia viscut segons les regles colonials, continuà vivint en una ciutat dual, tot i el canvi polític al poder.

Concretament a Maputo, els projectes de desenvolupament de la ciutat, havien de fer front a l'ocupació descontrolada dels límits de la *ciutat cimento*. De totes maneres, per motius de supervivència, la població començà un procés d'autoconstrucció per a les seves pròpies cases, i usant els recursos limitats dels que disposaven. La situació, es dirigí cap a una ràpida i espontània consolidació dels barris suburbans, font dels actuals problemes de precarietat urbana. L'entrada de les organitzacions internacionals en el marc de crisi moçambicana, un cop el govern obrí les portes a les polítiques liberals de mercat, fou dels pocs recursos en que recolzar-se Maputo, per a la "creació" de la segona corona de barris de la ciutat. Uns plans parcials enfocats en malles regulars amb habitatges, infraestructures, i equipaments bàsics, que rarament es dugueren a terme en la seva totalitat.

3.2.4 1992 A 2000. INFLUÈNCIES URBANES DE LA POSTGUERRA I EL GIR CAPITALISTA.

L'últim període de la transformació històrica de Moçambique, està integrat des de l'Acord General de Pau del 1992, fins a l'inici del mil·lenni. Es pretén explicar, a través del desenvolupament dels pròxims apartats (3.3 i 4), els contextos i agents de l'última dècada de Maputo aproximant-nos a les tendències d'avui en dia.

Aquesta quarta fase, al igual que les anteriors, s'emmarca en un nou i ràpid context del canvi, integrat en les tendències globals, i alhora, en la l'acceleració del creixement urbà de les ciutats africanes, en un marc de reestructuracions internes i competitivitat a nivell mundial. Ens trobarem doncs, amb la base de les actuals polítiques socioeconòmiques i urbanes arrelades en la realitat actual de Maputo.

A nivell nacional, la liberalització econòmica implantada des de finals del la dècada dels 80, dins els dissenys de polítiques d'estabilització i ajust estructural, conduí a que **nous agents entressin a l'escena urbana (inversors privats, ONGs, donadors internacionals), intervenint marcadament en la transformació del paisatge urbà**. Raposo i Salvador (2008) defineixen la posició del país respecte als nous actors com "*una economia dependent de les ajudes internacionals per 'mega' projectes a Moçambique, a través de la submissió de les restriccions de les organitzacions de Bretton Woods (IMP i WB)*". Alhora, el "multipartidisme" definí un nou marc polític a través de la nova constitució i les primeres eleccions democràtiques del 92, i les municipals del 98.

La situació urbana de Maputo no distava molt dels països perifèrics, els quals formaven part d'un marc urbà on a les **petites bosses centrals i urbanitzades** de les urbes hi vivien les classes de recursos majors i models de vida similars als occidentals, i en especial concentrant-se en les capitals. Aquesta situació **es contraposava a les extenses àrees suburbanes i periurbanes i al món rural, amb precàries condicions de vida**. La concentració dificultava, alhora, el paper de l'administració en termes dels marcs principals dels serveis públics, particularment els de les infraestructures bàsiques de l'espai públic, i d'igual manera la gestió i planejament urbà. El rol de l'espai derivà en una font de recursos laborals, i la intensificació de les activitats informals, en contra de la qualitat urbana de les ciutats.

L'empitjorament de la situació a aquests barris, sobretot els més pròxims al centre, es degué també a les **noves modalitats de gestió urbana orientades a la reforma liberal, implícites en la reducció de les polítiques intervencionistes de l'Estat, la descentralització, la democratització i el creixent paper del sector privat i la societat civil**. La territorialització dels serveis, i els dispositius urbans, impactaren de forma directa en el baix nivell de redistribució i cohesió social.

Puntualment la ciutat de Maputo, a mitjans de la dècada dels 90, visqué una petita milloria econòmica, gràcies a la recuperació de les activitats portuàries, turístiques i industrials metropolitanes, que no es poden aïllar del context de polítiques econòmiques de reestructuració i la conseqüent absorció de la privatització. Aquests millora suposà un increment dels llocs de treball, però el continuat creixement de la població influencià directament en l'augment del sector informal, arrelat fins a l'actualitat.

L'augment poblacional, a partir del 1992, tot i la disminució de l'èxode del camp, es degué tant pel saldo vegetatiu, com per la continuada migració. Una migració basada en l'atracció exercida per la ciutat, en una incidència major de la pobresa al món rural, la tornada dels refugiats moçambicans, però alhora, dins el context internacional, als refugiats d'altres països africans en guerra i treballadors moçambicans repatriats de la RDA, Zimbabwe i Sud Àfrica. D'aquesta manera, **el creixement accelerat propicià l'empitjorament de la dualitat entre el centre i els barris suburbans, i els nous periurbans**. En 6 anys (1991-97), la població passà dels 871.776 habitants, a la vora d'un milió.

La ciutat s'expandí ocupant els espais lliure o les zones agrícoles als barris més perifèrics. Tot i l'encara notable diferència entre els barris suburbans i els periurbans, sobretot en nivells de densitat i ocupació, l'extensió d'aquestes àrees en el pla horitzontal feu que els límits construïts dins la ciutat s'expandissin ràpidament.

El model de ciutat liberal, competitiva i desigual, ha perdurat fins a inicis del mil·lenni. **Els barris urbanitzats començaren a ser requalificats i rentabilitzats**, els serveis socials (de salut i educació) privatitzats, mentre que el sector dels serveis (comercials, bancaris, de cultura i esbarjo) es construïen a la ciutat ciment. La pressió de mercat es potenciava per la permissivitat i corrupció d'una elit de poder. Els terrenys lliures de més gran valor, pròxims a aquest centre, foren les àrees de construcció de nous barris per a la classe mitja i alta, i alhora, el *boom* constructiu i descontrolat, potencià el sorgiment dels condominis privats a les millors zones de la ciutat. De forma

perjudicial per a les poblacions pobres de les zones centrals, el **reassentament d'aquestes es realitzà cap a les àrees més perifèriques del municipi, fora de les parts urbanitzades, i de les principals infraestructures i serveis**. La pressió sobre el territori més central augmentà per la saturació dels equipaments i infraestructures col·lectives, amb el perjudici de l'accés als serveis socials (salut i educació), l'augment de la càrrega dels transports públics i obstrucció de vies, la degradació de les condicions d'habitabilitat (aigua i salubritat), i amb una propagació de malalties.

Els nivells de precarietat i d'urbanitat, tendiren a diferenciar-se fins i tot dins els propis barris periurbans, amb diversos tipus de projectes residencials. La coexistència de varis tipologies habitacionals són el mirall de la pronunciada diferenciació social. Raposo i Salvador (2008) defineixen les diferents situacions urbanes: *"un nou tipus de casa autoconstruïda, més urbana, posa de relleu la mobilitat social d'algunes famílies més integrades en la vida urbana o la mobilitat geogràfica de les famílies d'ingressos mitjos que deixen el centre de la ciutat per construir-se una casa a la perifèria. Diverses circumstàncies erosionen les condicions de vida de les famílies d'ingressos baixos, resultant-ne la degradació de les condicions precàries habitacionals on la majoria d'ells viuen, impossibilitant tant les seves millores com la realització o conclusió de les noves tipologies residencials"*.

Segons Brandão¹¹³ la ciutat de Maputo es trobà submergida en una triple dialèctica traduïda en: **dissolució, fragmentació i privatització**. *"La dissolució ve no només d'un urbanisme asimètric i difós, sinó també per la degradació, decaiguda i especialització del centre. La fragmentació ve no només de les metodologies funcionalistes i de la zonificació heretada del període colonialista, sinó també de les consubstancials al període post colonial. La privatització ve de la incapacitat dels poders locals d'imposar-se per sobre dels objectius internacionals i estatals. Un altre tipus de privatització és la que en resulta de la **generalització dels guetos socials**: els condominis de luxe altament assegurats oposats als també anomenats barris il·legals, sense infraestructures, on es troba una gran part de la població"*. Aquests fenòmens, els quals s'alimentaven mútuament, provocaren una adulteració de l'espai públic *"com un lloc de trobada saludable, un lloc de ciutadania [...] per contra es transforma ell mateix en el lloc del 'mercat negre' o 'mercat paral·lel' d'activitats comercials mòbils, que esdevenen a l'exterior"*. En una complexa i multiètnica societat com Maputo, aquests espais públics foren apropiats i readaptats, amb la transformació com a llocs de relació social, però sobretot de supervivència, enfocats a l'intercanvi i al comerç informal.

---

¹¹³ Brandão Alves, F., Leite Viana, D. "Maputo, from the colonial paradigm to the peripheralization of the contemporary urban space". URBANISTICA PVS, *International Journal of human settlements culture and planning in developing countries*. 2006.

Socialment, el conjunt de circumstàncies amb un augment de la pobresa urbana, influencià directament en **l'alteració de les estructures dels agregats familiars**, augmentant el pes relatiu sobre els agregats familiars governats per dones i joves (I.Raposo, 2007), alhora amb una dificultat major d'accés als rendiments per la disminució dels llocs de treball assalariat i la precarietat habitacional, principalment als barris (in)formals.

Arrel de la revisió de la Constitució, **el World Banc finançà**, al 1990, **el Programa de reforma dels Òrgans Locals** (PROL). Recolzat per la ONU i seguint el PROL, el grup URBE fou creat per a promoure el debat i la reflexió sobre les polítiques urbanes i de descentralització, en base a la necessitat de l'entrada a escena de nous actors locals, públics i privats, de nous models de participació, de noves modalitats de negociació (Lacharte, 2000). De totes maneres, segons Jenkins (2000b), la continuïtat del PROL, es veié molt afectada per la limitada capacitat administrativa i tècnica en l'aplicació d'un projecte d'aquestes dimensions, i per la lentitud en el procés de descentralització.

La continuïtat de la iniciativa del *National Housing Policy* del 1987, finançat per UNDP/PNUD i per UNCHS (HABITAT), es realitzà a partir del projecte MOZ/91/010, recolzant al govern en la formulació del Programa Nacional de Desenvolupament Urbà i d'Habitatge. Seguint les estratègies dels programes del WB, al 1995 es definí la Política Nacional de Terres, que pretenia reforçar els mecanismes d'accés a aquesta, introduint, per exemple, els **drets consuetudinaris**, i **la necessitat de formalitzar lo informal**. Dos anys després, es revisà la Llei de Terres, tractant la millora de la transferència de propietats en favor dels drets individuals i col·lectius. El pas cap a l'economia de mercat i els canvis de líders feu que, l'INPF (Institut Nacional de Planejament Urbà) es convertís en una secretaria d'Estat (SEPF), perdent força i autonomia i incorporant, al 2000, el Ministeri de Coordinació d'Acció Ambiental (MICOA), amb la designació de la *Direcção Nacional de Planeamento e Ordenamento Territorial* (DINAPOT), existent a dia d'avui.

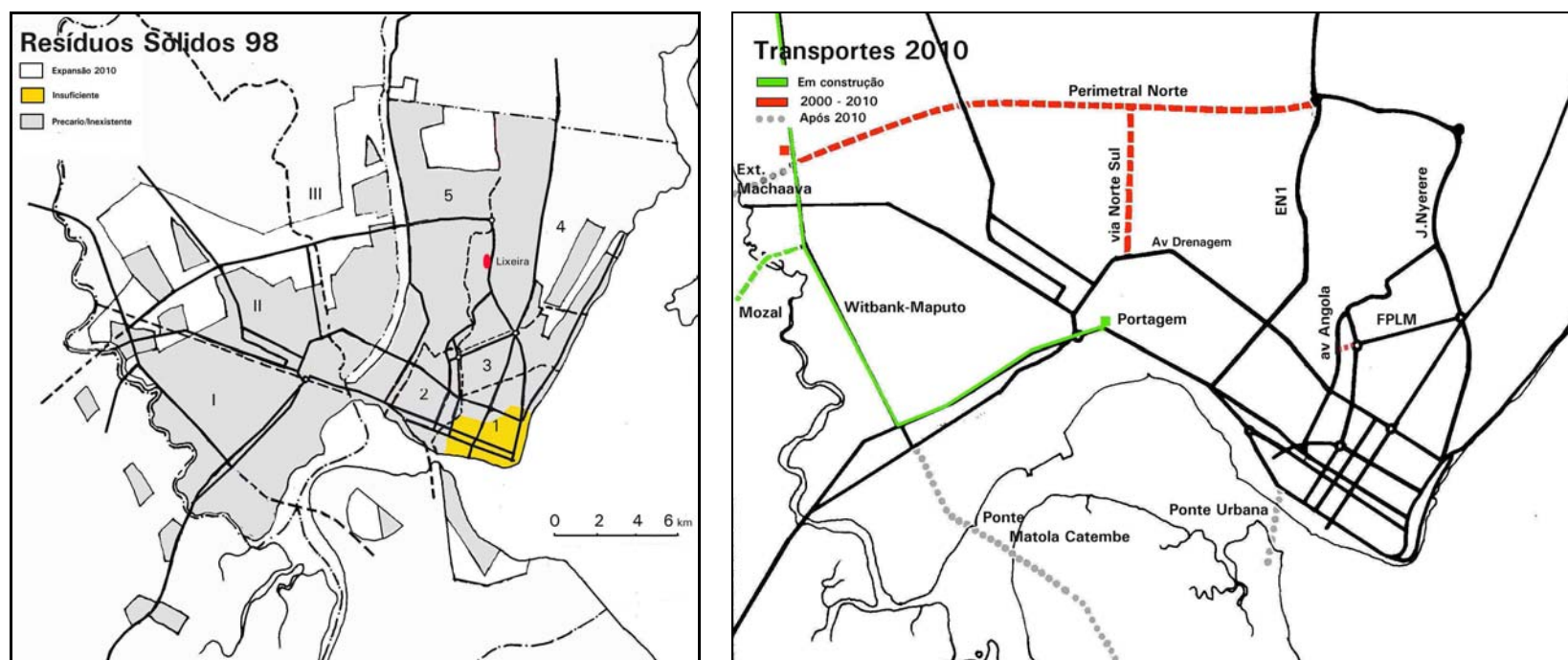
Les reestructuracions nacionals, basades en les premisses dels finançadors, començaren el seu procés de descentralització, en pro dels diferents nivells de l'administració pública. El 18 de febrer del 1997 s'aprovà la *Lei base da criação das Autarquias*¹¹⁴, les quals

---

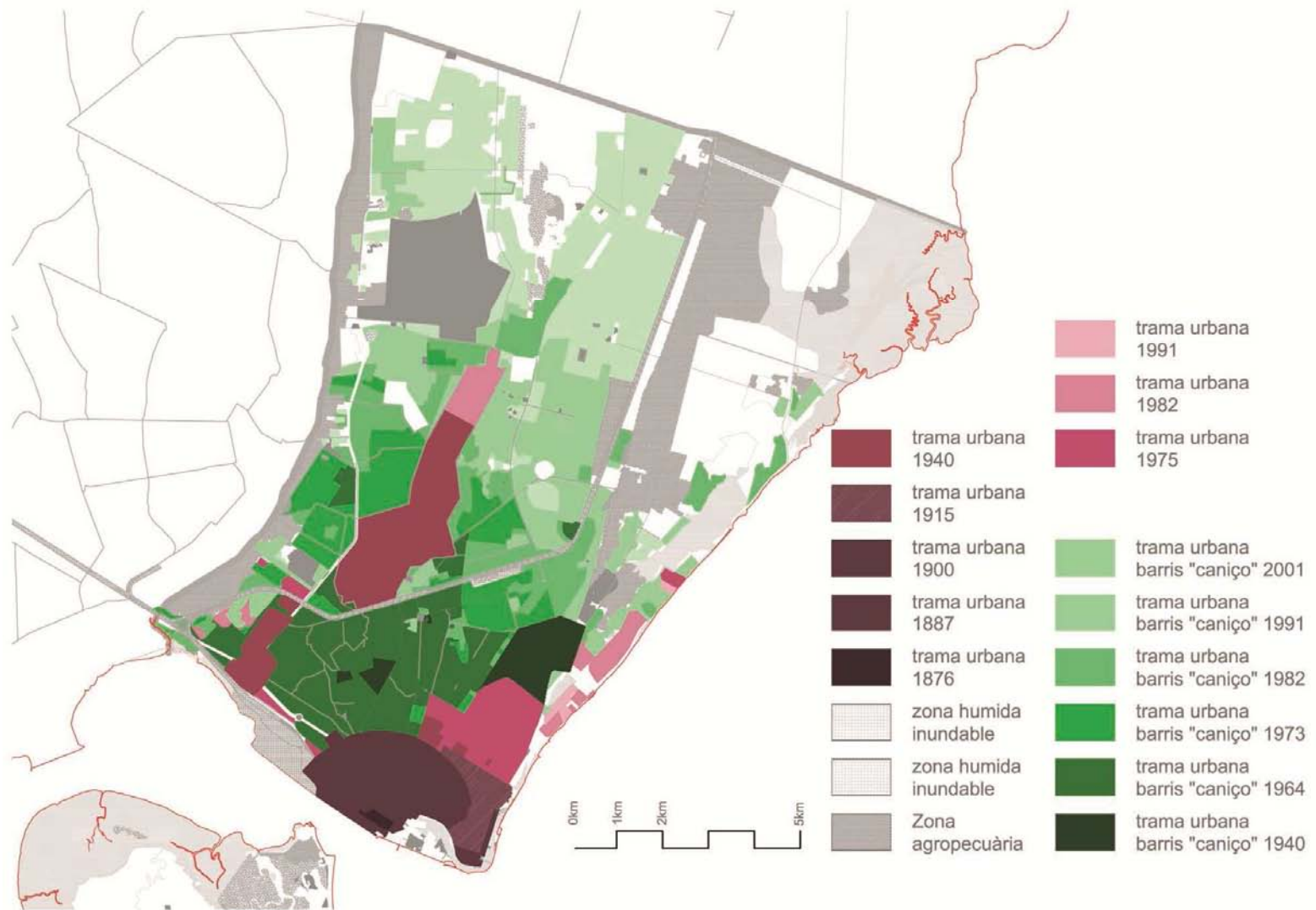
¹¹⁴ Les autarquies locals són les persones col·lectives públiques dotades d'òrgans representatius propis, que busquen la persecució dels interessos de les poblacions respectives, sense perjudici dels interessos nacionals i de la participació de l'Estat.

introduïen per primera vegada les municipalitats al mapa polític, basades en l'aplicació del *Programa de Reabilitação Económica e Social*. Tres mesos després se li conferí a Maputo un estatut especial.

Les atribucions de les autarquies a nivell de l'urbà foren la urbanització, la construcció i l'habitatge, motiu pel qual, al 1999 es creà el primer **Pla d'Estructura de l'Àrea Metropolitana de Maputo**, el PEAM. Els objectius principals d'estudi foren les àrees d'habitatge, l'ús del sòl, la gestió i el planejament, el medi ambient, els transports, les infraestructures i els equipaments socials. No obstant, tot i la forta voluntat de reestructuració de la ciutat física i de la societat que hi habitava, tal i com succeí al Pla immediatament anterior, la falta d'una recerca aprofundida sobre les capacitats i resultats plausibles tingué com a resultat un visió de gran escala, sense proximitat al lloc.

Plànols 3.23-24. Plànols metropolitans de gestió de residus i transports previstos pel 2010. Aquests, mostren el poc grau de detall dels temes tractats i els pocs recursos existents en planejament urbà municipal. Font: Plano de estrutura da área metropolitana de Maputo. Plànol.Ciutat:Maputo. FAPF,1999.

Plànol 3.25. Emmarcament de la trama construïda fins al 2001 dins el conjunt actual de la ciutat de Maputo. El plànol mostra la creació del primer anell suburbà del bairro cimento, i l'inici dels barris periurbans. Elaboració pròpia.

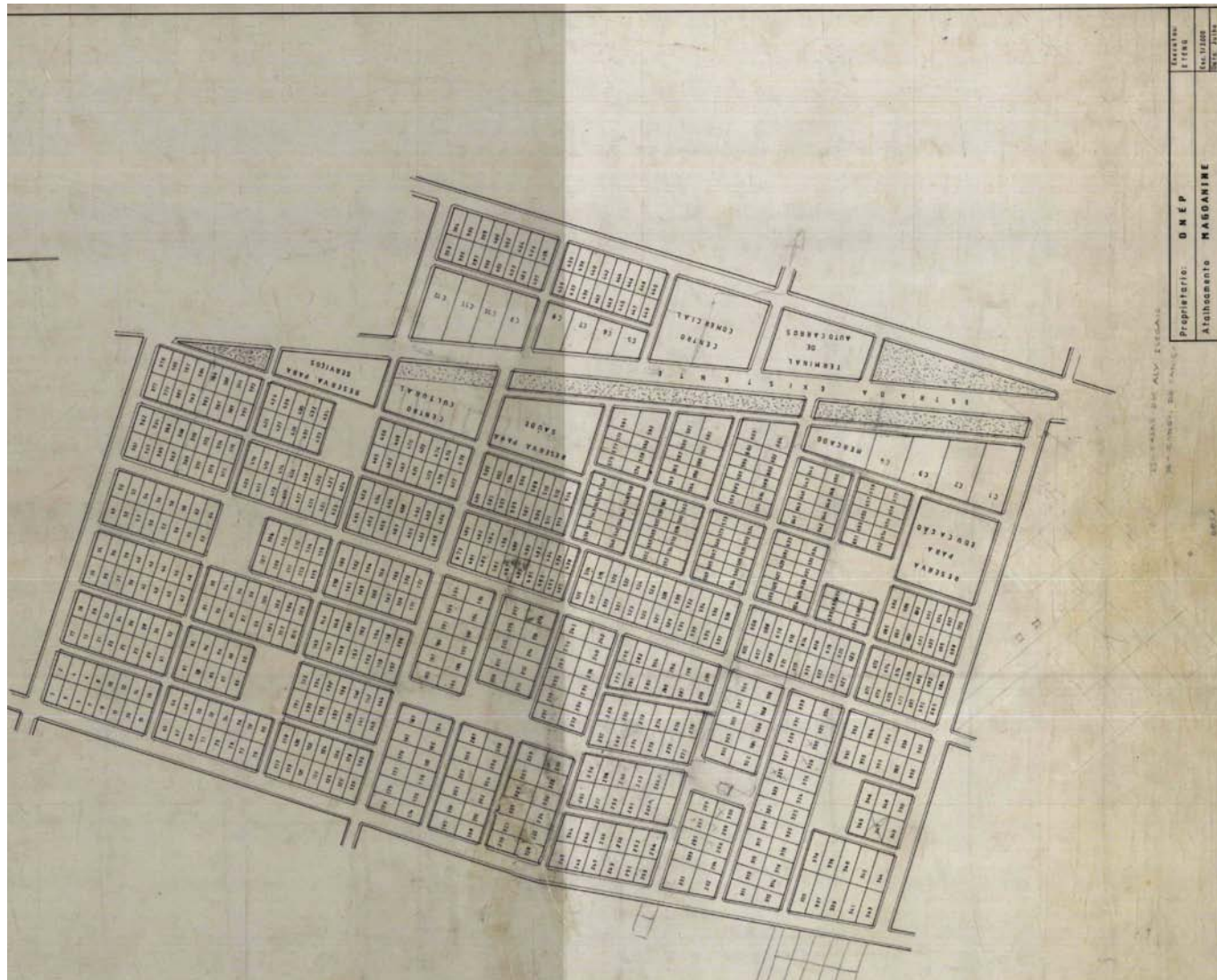
Les polítiques de gestió formal de la terra a diferents escales per part dels estaments oficials fou, durant aquest període, molt limitada, pronunciant-se una reducció de la seva capacitat fins a l'actualitat. **La forma urbana dels nous barris passà d'un territori rural a un periurbà, amb una expansió horitzontal, a partir de la producció de petites àrees residencials de baixa densitat, disperses, i una baixa escala de negocis i nivells de productivitat** (I.Raposo, 2008). Segons dades de P.Jenkins¹¹⁵ (2001), l'actuació del Conselho s'interpreta en la dotació de parcel·les bàsiques, amb un augment respecte la franja 1985-90 de 260 lots/ any a 555 del 1990-98 (menys d'un 50% del total de les 9900 parcel·les planejades).

La majoria de projectes pilot, liderats per la Facultat d'Arquitectura i Planejament Físic de Maputo (FAPF), des del 1998, afrontaven els problemes medi ambientals, el desenvolupament dels sistemes simplificats de cadastre i la involucració de la participació i consultes locals. No obstant, aquesta tipologia de projectes innovadors, dins les estratègies de *Cities Without Slums* (CWS, recolzat per les agències multilaterals i supragovernamentals de UN-HABITAT i el WB), no foren adoptats ni per la municipalitat ni per el govern, demostrant la falta de visió vers el desenvolupament urbà integral. **Per contra, els plans d'urbanització per a les noves àrees, realitzats pels membres i tècnics municipals, es basaren en malles rectangulars, de llargues vies, com a patró de referència àmpliament estès a la post independència.** Als projectes hi anava implícit el desenvolupament de bases cadastrals ràpides per al registre i titularitat de la població, però, Jenkins (2001) explica que amb l'acabament dels projectes i la retirada de fons per part dels donants, les iniciatives tendien a parar-se. A més a més, la demarcació i registre oficial de terres no era accessible als grups d'ingressos baixos, degut a la falta d'informació i els costos elevats, romanent il·legals fins a l'actualitat. **Aquesta falta d'oficialitat per part de la població ratificà, no sense les constants readaptacions socials i de supervivència, els mecanismes d'accés a la terra, a través dels òrgans de nivell més baix, l'ajuda no oficial dels tècnics municipals, i una sèrie de complexes relacions d'intercanvi, cessió herències i comerç de la terra.**

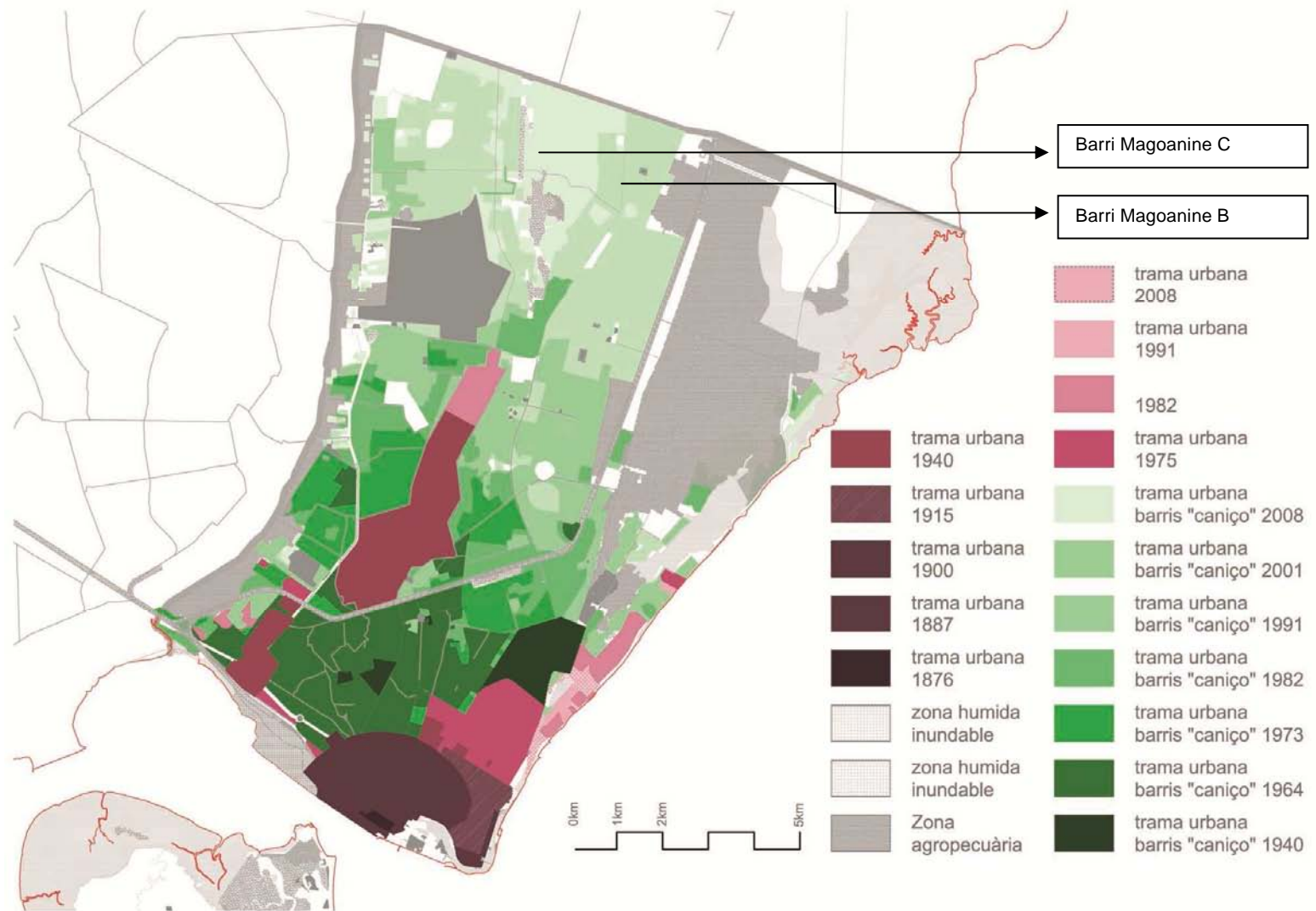
¹¹⁵ Paul Jenkins . *Emerging urban residential land markets in post-Socialist Mozambique: the impact on the poor and alternatives to improve land access and urban development. An action-research project in peri-urban areas of Maputo. Cas d'estudi Laulane-Mahotas, Zimpeto, Polana Caniço A. Taula 3.* Home Space, 2001.

Plànol 3.26. Plànol de CMC, Magoanine B, representatiu de dels projectes parcials tipus d'urbanització perifèrica residencial.

Font: Departamento de Planamaneto físico e Ambiente, CMM. Maputo 2011.

Plànol 3.27. Emmarcament de la trama construïda fins al 2008 dins el conjunt actual de la ciutat de Maputo. El plànol mostra la creació del primer anell suburbà del bairro cimento, i l'ocupació extensiva dels barris periurbans. Elaboració pròpia.

L'últim període, el qual serà explicat a partir dels pròxims apartats, fou un segon punt d'inflexió en la història urbana de la ciutat. A nivell del planejament, dos grans situacions marcaren el que és avui en dia Maputo. Per un costat, amb un inici a la dècada anterior, **el boom constructiu** aterrà a la capital. El procés de neoliberalisme derivà en economies capitalistes "salvatges" directament involucrades en les "privatitzacions" del territori. Aquesta construcció massiva, en especial de condominis privats al llarg de la costa, es realitzà amb una falta de plànols i permissivitat absoluta respecte les lleis i normatives urbanes municipals. El paisatge coster, entre l'Av.Marginal i l'Av.Julius Neyerere, es modificà en un paisatge construït, amb un teixit propi i aïllat, sense tenir en compte la localització de risc natural del lloc.

Per altra, les grans inundacions patides al país i a la ciutat al 2000, derivaren en un procés de transformació de les perifèries de Maputo. Aquesta producció d'un teixit tipus de gran extensió, es veurà desenvolupat als estudis del cas, explicant-se el procés al supcapítol de la classificació dels agents actuals. Resumidament, la situació d'emergència que visqué la ciutat, en especial als barris suburbans, amb un elevat número de destrucció residencial precària, feu que les autoritats reassentessin la població a les afores de la ciutat, potenciant la *periferització*. El treball conjunt entre govern, municipi, ONGs nacionals i internacionals i els agents supragovernamentals deixà una forta empremta al territori, de forma ràpida i contundent. Seguint les malles tipus, anteriorment mencionades, **es creà un teixit d'emergència bàsicament residencial, de baixa densitat, amb el predomini de l'estructuració funcional de vies i rectangularització repetitiva de parcel·lació (un sistema primari, ja viscut en molts altres països en desenvolupament).**

Aquesta parcel·lació regular i simple, demarcada pels tècnics del municipi, és característica del barri de Magoanine B i C. A partir d'uns equipaments puntuals construïts pels donants, la fugida dels centre precaris suburbans, els posteriors reassentaments, entre d'altres, han fet d'aquests barris els nous focus d'ocupació creixent. Una ocupació, que al llarg dels últims anys, ha continuat no tant sols per l'assignació oficial de lots, sinó també per els mecanismes interns de la població, **de mimetisme d'un model instaurat, com a mode de fer-se visibles per a l'administració i amb la intenció d'una acceptació semi-oficial, com a pas previ cap a la seva legalitat.**

3.3. ESTRATÈGIES I TENDÈNCIES ACTUALS DE MAPUTO

Els subcapítols fins ara exposats, han estat pensats per a ajudar a comprendre els perquès de la situació actual urbana de Maputo. El conjunt d'actors, factors i contextos que es visqueren al llarg de la seva breu història, ha conformat un marc dual, injust i desequilibrat, a nivell urbà. Ens han deixat doncs, dues zones ben diferenciades: la dels "rics", la dels "pobres". El bairro cimento i els condominis, els barris sub i periurbans. Àrees en extrems oposats, però on, no obstant, el dualisme no és pur ni clar, apareixent les hibridacions de múltiples maneres.

Aquest pròxim apartat, un cop interioritzats els perquès de la urbanitat de Maputo, mostrarà quines són les actuals tendències i de quines bases parteixen per al futur. Per una banda serà una classificació de les diferents àrees físiques de la ciutat i, per altra, una presentació de la part més humana i local de la morfologia socio-urbana dels barris sub i periurbans.

La ciutat planificada i de mercat, serà una breu exposició de la segregació colonial heretada i de l'especulació que està començant a patir Maputo desde fa pocs anys. No es pretén fer-ne un anàlisi aprofundit ja que, per un costat, no la ciutat de mercat però si el bairro cimento, ja ha estat objecte d'investigació, sobretot a nivell arquitectònic. Per altra, l'estudi dels actors involucrats en la ciutat de l'especulació, seran desenvolupats al capítol 4, i, en especial, en les percepcions dels models dels actors. Aquesta aproximació es realitzarà sobretot a partir de les eines fotogràfiques i les pròpies produccions gràfiques, desenvolupades a partir de l'anàlisi i observació dels fenòmens urbans de la ciutat.

La part referent a les àrees anomenades informals, on hi viu majoritàriament la població, serà presentat amb major definició. A partir del treball propi s'han analitzat i classificat les diferents malles homogènies tipològiques, les quals seran mostrades a través dels casos estudiats, sobretot amb bases de representació gràfica. Com a breu introducció a l'àmbit més específic de recerca de la Tesi, la identitat de l'espai públic, es faran unes breus pinzellades a un paisatge urbà específic, fruit de la racionalitat i la subsistència, i de la part més tradicional i cultural de la societat. Un conjunt de complexitats socials i urbanes que, retroalimentant-se en espai i temps, conformen unes morfologies espacials específiques.

3.3.1 LA CIUTAT PLANIFICADA I DE MERCAT

Verificant la primera hipòtesi, aquest apartat, junt amb els anteriors, mostra com un conjunt de circumstàncies, conduïdes per uns determinats actors, han generat models paral·lels, a costat i costat de la balança. La ciutat planificada i de mercat, és la ciutat dels rics, la del poder i el control, la dels privilegis i l'especulació. Una ciutat que, tot i el deteriorament per anys de guerra civil i manca de recursos municipals, està molt lluny social, econòmica i urbanament, del seu entorn més immediat.

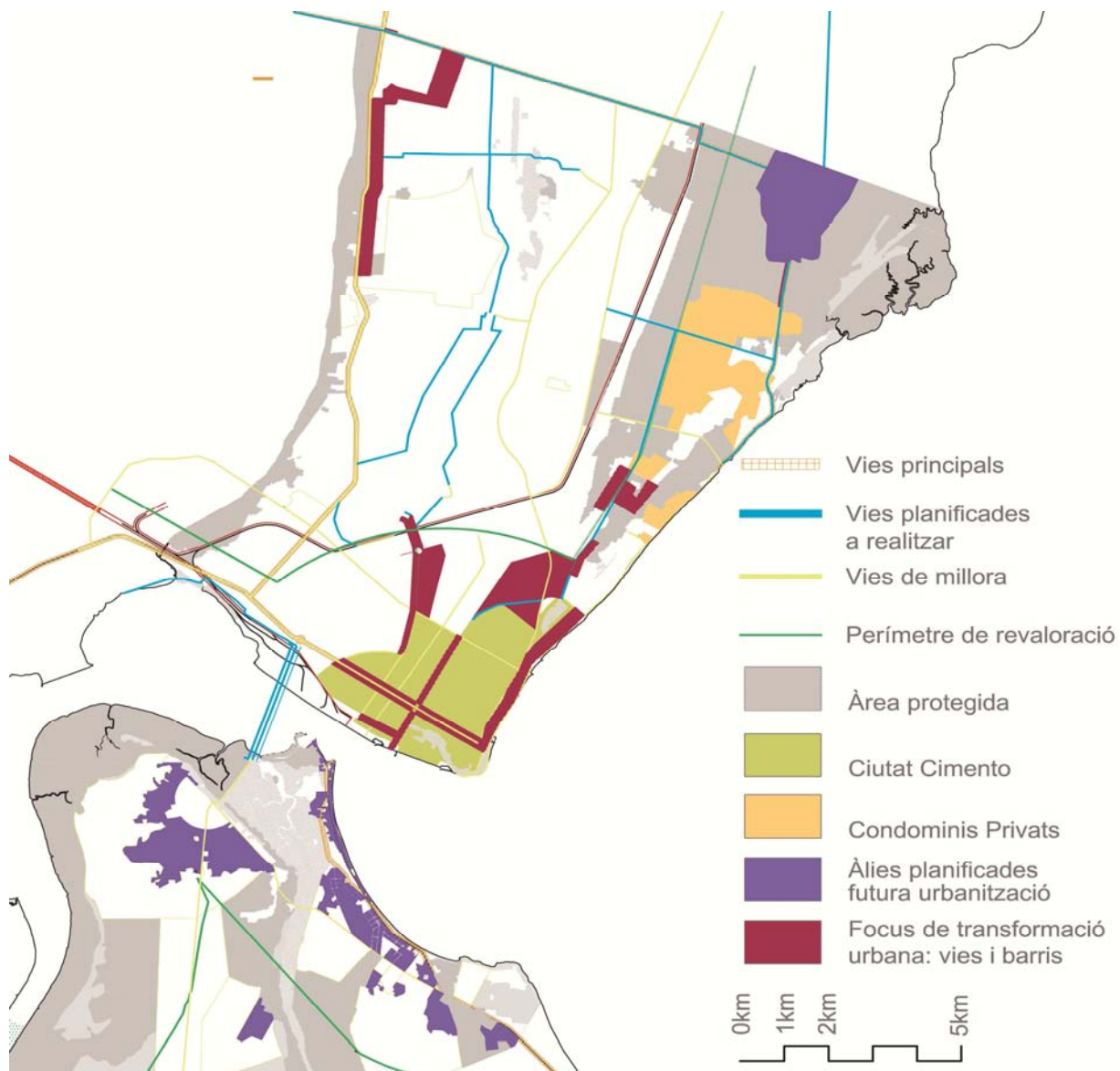
*Una ciutat que sorgí com a Lourenço Marques a una badia estratègica del sud africà. **Pensada, planificada i executada pels i per als blancs, el barri cimento és urbanística i arquitectònicament una malla amb origen en l'enginyeria militar de la colònia d'ultramar.** Una ciutat colonial, que després de l'abandó de l'èxode portuguès, fou ocupat per una població pràcticament rural, a partir de les nacionalitzacions post independència. La falta d'urbanitat i de costum en la vida comunitària vertical, i una immediata i prolongada guerra, deixaren un paisatge degradat, que perdura fins a dia d'avui.*

No obstant, l'obertura de mercat i la ratificació d'una elit al poder, van obrir les portes, a partir del nou mil·lenni, a un boom constructiu. Una especulació de la ciutat existent, però sobretot, un creixement horitzontal, fruit del neoliberalisme dins l'economia capitalista "salvatge". **Aquests nous assentaments, generalment al llarg de la costa** (entre l'Avinguda Julius Neyrere i la Marginal), **són les actuals zones de condominis privats.** Una gran ocupació, de les àrees més privilegiades (les primeres sense planificació) ni integració al conjunt de la ciutat. Un nou teixit urbà, que per altra banda, la seva localització privilegiada a la vessant índica del turó de la ciutat, fa que aquesta falta de plànols i construcció perversa, puguin ser les causants de greus problemes per esllavissaments.

Al llarg de l'anàlisi dels plànols, imatges satèl·lits, l'observació de camp i les entrevistes, s'han distingit **3 àrees de creixement identificades a 3 pols d'atracció:**

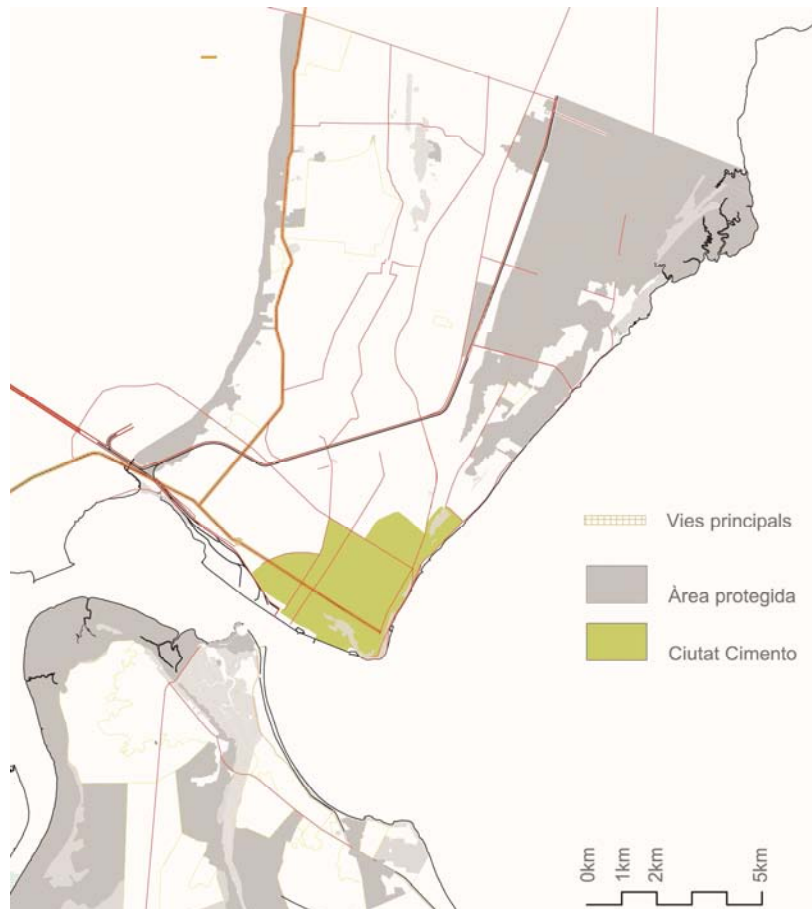
- **El Districte Municipal 1**, corresponent a l'antiga ciutat colonial, és un centre d'atracció per l'oferta laboral i de serveis. La primera corona suburbana, corresponent als barris més antics, estan considerades com a zones privilegiades. La seva proximitat a aquest centre i a vies principals de connexió als grans serveis metropolitans, com l'aeroport, les fan susceptibles de l'especulació.
- El segon pol d'atracció **és l'estructura lineal de les vies principals de nivells diferents:** la nacional 1, dins un àmbit regional i metropolità; les vies de connexió amb elements principals de la ciutat, com l'accés a l'aeroport; les vies estructurants dels barris, on a partir d'una millora o rehabilitació, el terreny adjacent és renova; o les pròpies vies estructurants del *bairro cimento*. Segons el teixit perimetral i la localització d'aquestes, l'especulació es divideix entre les de caire residencial i les enfocades al desenvolupament industrial i de serveis.
- **El tercer focus és la franja costera de la ciutat.** Considerada com a una àrea privilegiada, el creixement vertical residencial i d'oficines es desenvolupa al Districte1. Per altra, un creixement horitzontal, inicialment no planejat, com un conjunt bàsicament residencial però amb elements de serveis terciaris, conformen els condominis i les recents planejades urbanitzacions. Aquestes últimes, zones deslligades de la ciutat, amb un teixit i creixement propi i unes funcions socials disgregades del conjunt urbà.

A la pàgina següent es mostra un plànol que he realitzat per a mostrar les principals àrees planificades i de mercat de la ciutat. **Cronològicament parlant**, fou l'actual districte 1 de la ciutat, el *bairro cimento* el primer a desenvolupar-se. Sobretot als inicis del mil·lenni, aparegueren els condominis. **Seguint els diferents eixos de polarització, les tipologies i les noves tendències urbanes, quasi paral·lelament, s'ha desenvolupament en aquests darrers anys:** la zona industrial i de serveis; les eines de planejament per a la requalificació de les primeres corones; la renovació dels eixos estructurants del *bairro cimento*; i per últim, la requalificació com a àrees urbanitzables residencials i de serveis del nord de la ciutat i de l'altre costat de la badia.

Plànol 3.28. Plànol amb les principals àrees planificades i de mercat de la ciutat. Elaboració pròpia.

El primer teixit urbà és l'**antiga Lourenço Marques, una ciutat planificada estratègicament i ordenada** segons uns criteris establerts *a priori*. Tal i com s'ha comentat, al llarg de la història de Maputo, els principals eixos de mercat han estat les vies principals i la costa, per la qual cosa, la seva localització es basa en els dos conceptes. És una àrea privilegiada per la seva façana a l'Índic, i les vies principals i de serveis que la lliguen no tant sols a nivell municipal, sinó també regional.

Plànol 3.29 Plànol amb la demarcació del primer teixit urbà planificat (antiga Lourenço Marques) i on es mostra la localització estratègica d'aquesta respecte la costa i les vies principals. Elaboració pròpia.

Plànols 3.30 i 3.31

Planta realitzada per a mostrar una àrea tipus del bairro cimento. El teixit mostra una estructura regular, amb origen en la malla d'enginyeria militar estesa pels tècnics de Lisboa. La localització d'aquesta zona és al centre dret del districte 1 (barri colonial), entre les vies principals horitzontals d'Eduardo Mondlane i Mao Tse Tung (inferior i superior). Al marge dret, seguint la línia de costa, ens trobem amb una gran parcel·la per al colonial Hotel Polana, i immediatament per sota, el conjunt d'oficines i residències de gran alçada. Tal i com es comenta al text, una de les principals vistes marítimes des de la ciutat, a l'Avinguda Eduardo Mondlane, ha estat recentment tapiada amb un edifici de gran alçada, la qual cosa demostra les línies d'actuació o permissivitat del municipi. La morfologia del teixit està formada per a un conjunt d'illes majoritàriament amb habitatges unifamiliars, recolzades a les vies secundàries. Tant els passejos com els jardins interiors, conformen un paisatge verd, continuu i típic de la ciutat colonial, també anomenada la ciutat de les acàcies. A les vies principals del teixit s'hi recolzen els grans parcs i equipaments i els conjunts de blocs mixtes de mitja i gran alçada. Elaboració pròpia.

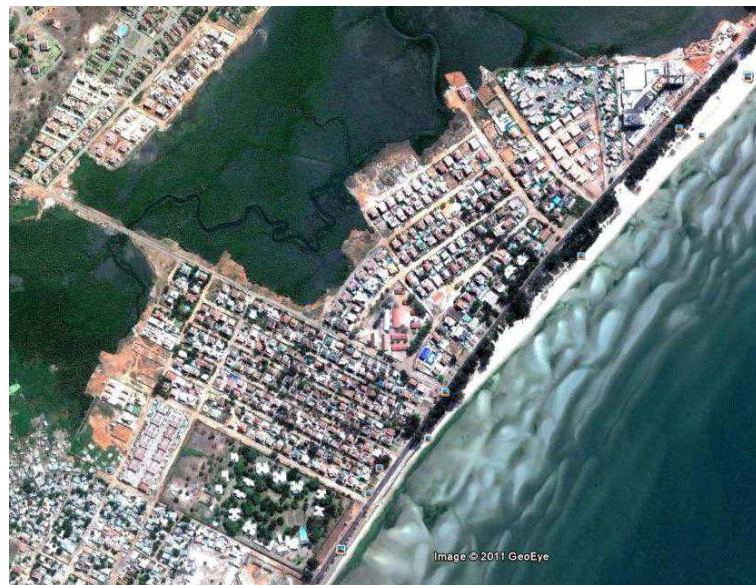
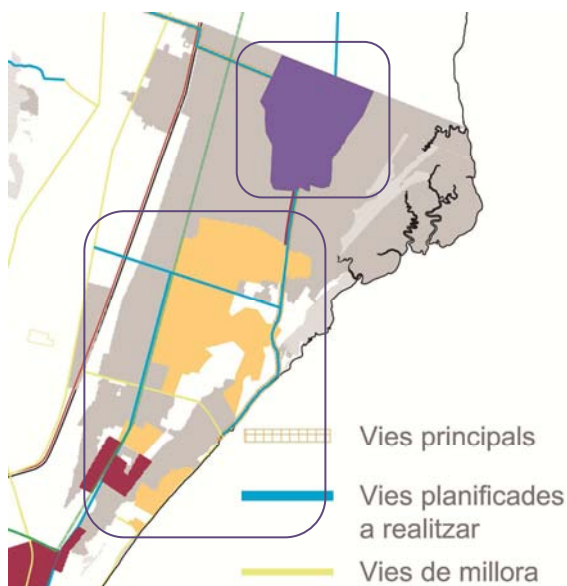
Caminant Maputo, al 2010 i al 2011, la comparativa, fruit de l'observació, es percep clarament com el paisatge arquitectònic està canviant al barri ciment. La secció del conjunt de la malla, considerada quasi tota com a àrea patrimonial històrica, està començant a elevar-se. El seu *skyline*, fins ara vertical tant sols en els trams de vies principals i al barri de la baixa (centre econòmic), està obrint-se camí en front a les construccions residencials unifamiliars, i en especial a les vies i vistes principals. Les que fins fa poc eren unes vistes privilegiades al mar des de la cota superior del turó, estan començant a desaparèixer en pro dels blocs residencials i d'oficines.

Imatge 3.38 Fotografia de dues de les principals vies de la ciutat.

La segona àrea que s'establí fou la dels **condominis privats**. Aquests, fruit del boom especulatiu, sorgiren al llarg de la costa, com a conjunt residencial i de serveis terciaris (restaurants i hotels), **sense una base sòlida en els plànols d'urbanització. Aquests noves àrees segueixen un model nou a la ciutat, de baixa densitat, i amb un profund aïllament respecte a la resta del conjunt.** Les noves expansions, al llarg de la costa, actualment estan començant a projectar-se amb serveis terciaris interns, per la qual cosa, seguint altres exemples existents, el seu aïllament podrà ser encara major. Una separació no tant sols urbana i social, de classes, sinó també física, ja que la geografia del lloc és una barrera que no permet un accés ràpid i directe entre nivells.

Als últims anys, a més, l'àrea de condominis està essent ampliada per les millors zones de la ciutat. Alguns, als propis barris perifèrics (ocupant grans extensions), però la majoria al llarg de la costa, fins a arribar, i ultrapassar, el barri dels pescadors. El propi Pla d'Estructura Urbana Municipal de Maputo, inclou ja, zones de costa demarcades com a urbanitzables, amb uns plànols esquemàtics de les futures urbanitzacions residencials. Algunes d'aquests àrees, fins i tot, són extenses parcel·les projectades *a priori* al PEUMM, per a les futures residències del President de Moçambique i l'alcalde de la ciutat. Àrees que se solapen amb les actuals cases de pescadors, i que estan encerclades pels espais naturals protegits.

Plànol 3.32: Localització de la zona de creixement de condominis actuals i futurs (demarcats al PEUMM). Elaboració pròpia.

Imatge 3.39: Imatge dels condominis de construcció recent entre la costa i els manglars. Font: Google earth juliol 2011

Plànol 3.33. Planta realitzada per mostrar les tipologies d'àrees d'ampliació d'un condomini. El teixit mostra una estructura regular, però sense model de conjunt, el qual s'adapta a teixits preexistents i a la topografia del lloc. El condomini existent se situa a un antic barri de pescadors, al qual li he afegit, a partir de plànols extraoficials cedits, la seva ampliació (plànols que no tenen previst la incorporació del teixit antic). El conjunt està pensat com a zona residencial unifamiliar, sense usos mixtes i grans verds urbans. Elaboració pròpia.

Una zona estratègica de gran revalorització, és la dels **barris suburbans, i primera corona històrica del *bairro cimento***. Per la seva localització privilegiada, proximitat al centre de la ciutat, a un gran nombre d'equipaments i serveis, i a les vies principals (aeroport i Avinguda Julius Neyerre), Maxaquene A i Polana Caniço A i B, han estat recentment focus de dubtosos projectes de requalificació. Aquests exemples que sorgeixen com a àrees de millora urbana d'assentaments informals, catalogats al PEUMM i com a àrees d'intervenció estratègica de PROMAPUTO, seran desenvolupats al capítol 4.3.

Plànol 3.34. Plànol de situació de Maxaquene A i Polana Caniço A dels barris a requalificar (s.e.). Elaboració pròpia.

Imatge 3.40. Fotografia de carrer típic de Maxaquene A.

Imatge 3.41 imatge de la nova tipologia de teixit urbà a partir de la requalificació del barri (font: cedides pel Director del CEDH, Jaão Tique. Maputo, juliol 2011) de dues de les principals vies de la ciutat. Situació

No tant sols la planificació de mercat ocupa la costa nord, sinó que ja està prevista a l'altra front de la badia, a Catembe. A aquesta zona de pescadors, poc densa i ordenada, està essent especulada amb els primers "compradors" de terres, on les idees per a una nova ciutat en vertical planegen des de fa un parell d'anys (a espera de la construcció del pont d'unió entre ambdues ribes, el qual sembla que es realitzarà en breu). A partir de entrevistes i converses amb diversos tècnics de la ciutat, s'ha comentat l'enorme dificultat que comporta la planificació urbana d'aquesta zona. Des de fa temps, les pressions del govern xinès, viraven cap a la construcció d'una nova "Pudong", en contra de la voluntat dels arquitectes i urbanistes del municipi, però amb el favor d'algunes de les elits moçambicanes. Finalment, després de múltiples propostes, sembla que aquest front de la badia podria resultar ser una barreja entre un centre de negocis i bosses residencials per als reassentats afectats pels programes de PROMAPUTO¹¹⁶. Haig de recalcar que el secretisme en aquest tipus d'intervencions és molt gran i estès, i la dificultat per aconseguir fonts d'informació, tremendament complicada. Les úniques informacions gràfiques obtingudes és la requalificació de la zona a àrea urbanitzable, estipulada al PEUMM, i mostrada a continuació.

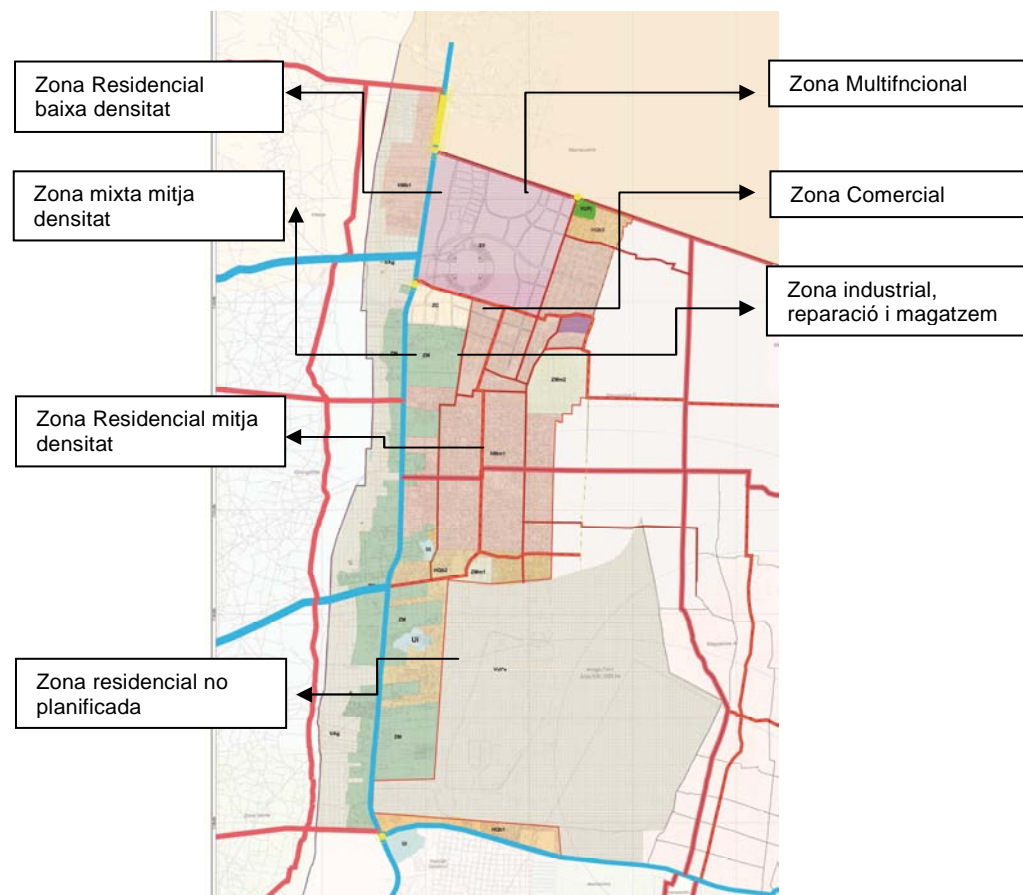
Plànol 3.35. Plànol parcial (s.e.) d'ordenació i requalificació de Catembe. Font: PEUMM.

¹¹⁶ PROMAPUTO és el programa de desenvolupament municipal de Maputo, finançat en gran part pel World Bank i que pretén l'autosuficiència del municipi a partir de la reorganització del l'aparell administratiu, financer i legal, i, alhora, amb estratègies i polítiques per a la millora dels assentaments informals de la ciutat. Aquest programa serà desenvolupat al llarg del capítol 4, a l'apartat classificatori dels actors involucrats en la transformació urbana.

D'altra banda, i seguint l'atracció de les vies principals, es recolza a la nacional 1, **una nova centralitat al barri de Zimpeto** (situat a l'extrem superior esquerre del municipi). Aquesta àrea ha estat requalificada al PEUMM com a multifuncional, amb mixtura d'usos i de gran importància per la localització estratègica. Al llarg de la carretera principal de la ciutat, que la lliga amb Sud Àfrica i la resta del territori nacional, és alhora frontera amb les ciutats veïnes de Matola i Marracuene (conformant el Gran Maputo). **Aquesta àrea, a diferència de la resta, no és un mercat d'especulació per a zones residencials, sinó que se centra en l'expansió dels serveis secundaris i terciaris.**

Plànol 3.36. Localització de Zimpeto (s.e.). Elaboració pròpia.

Plànol 3.37. Pla Parcial d'Urbanització per a la requalificació del barri de Zimpeto, aprovat al 2011 i llegenda. Font: Departament de Planejament Urbà i Ambient del Conselho Municipal de Maputo.

Recentment, la construcció del fa poc inaugurat estadi nacional de Zimpeto (realitzat pels xinesos com a una "donació") fou motiu de la destrucció d'un gran parc agrícola local de la zona. El nou equipament (confirmat per tècnics municipals) **es començà sense cap pla ni projecte previ, la qual cosa queda patent si hom analitza la manca d'integració i desproporció del conjunt respecte el teixit residencial envoltent**. El gran espai, al que se li ha sumat un conjunt de blocs prefabricats i homogenis residencials (vila olímpica)¹¹⁷ es pactà poc abans de la qualificació del PEUMM (2008) com a nova àrea de centralitat urbana. A través de les enquestes als locals, se m'ha informat que el que suposava una nova àrea d'equipaments i llocs de treball per a la població, fou una expropiació, sense compensació, del seu principal recurs econòmic, l'agricultura familiar. D'altra banda, al llarg de la nacional, amb intersecció amb d'altres vies principals, s'hi estan construint d'altres serveis com grans superfícies comercials i oficines. Aquestes construccions, sense plans parcials previs, han estat implantades en un teixit de barris periurbans, la població dels quals té uns recursos econòmics tant limitats, que evidencia que els nous serveis van enfocats a un altre sector de la població.

Imatge 3.42. Imatge de la recent iniciada centralització multifuncional de Zimpeto.
Font: Google earth, octubre 2011.

¹¹⁷ Blocs d'habitatges per als atletes dels Jocs Olímpics Africans celebrats al setembre del 2011, i que estan previstos per sortir pròximament a la venda., segons informació del gabinet del President de Moçambique.

Imatges 3.43-46. Fotografia E.d.: l'entorn de l'estadi. D.d: Fotografia aèria del conjunt. Font: <http://www.oje.pt/noticias/africa/mocambique-coloca-a-venda-90-dos-apartamentos-da-vila-olimpica>. E.b. :fotografia de la vila olímpica. D.b.. Imatge 3D de la nova vila olímpica Font: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1125495>.

Queda doncs palès que el **bairro cimento**, la franja costera privilegiada, la primera corona suburbana i les principals vies estructurals de la ciutat, són pols d'atracció per a l'especulació immobiliària i de serveis de Maputo. Projectes com la ciutat colonial planejada segons un model estipulat; condominis privats inicialment no planificats amb un teixit de barri residencial distint als teixits existents; una requalificació de les principals vies de la ciutat, amb inserció no treballada amb les eines del planejament urbà, però inclosos recentment a les estratègies generals de la ciutat (PEUMM); i finalment, la requalificació de barris (in)formals estratègics, estipulats com a zones de millora urbana per a la població, però amb una recent perversió del concepte, tal i com s'explica al subcapítol de la percepció dels models dels actors "up", i seguint la **creixent gentrificació urbana**.

Són projectes de mercat, dins un context de polítiques econòmiques liberals, de privatització dels diversos sectors d'activitats, dels serveis socials, empreses estatals, etc. La capacitat d'intervenció estatal, la qual va disminuint paulativament, deixa pas als nous models de gestió urbana influenciats per les lògiques de competició de mercat, les inversions privades, generalment controlades per una petita elit (que en molts casos forma part del propi partit de govern). La ciutat, vista des d'una perspectiva econòmica més que urbana, deixa petjada amb una manca d'estratègies inclusives, les quals van a la contra d'una qualitat urbana física i social integral de Maputo, **aïllant-se de la realitat i potenciant la dualitat de la ciutat**.

3.3.2 ÀREES HOMOGÈNIES TIPOLÒGIQUES DELS BARRIS SUBURBANS I PERIURBANS DE MAPUTO A TRAVÉS DELS CASOS D'ESTUDI

A partir de les fonts documentals i gràfiques, s'ha realitzat un anàlisi i treball propi on l'elaboració dels plànols i esquemes de les diferents àrees homogènies tipològiques dels barris suburbans i periurbans, mostren el resultat urbà actual, conseqüència d'uns determinats contextos històrics i l'acció dels agents involucrats en la transformació urbana, en especial, de la societat civil dels barris. Havent analitzat les distintes formes de classificació d'aquests barris per part de les estructures polítiques, municipals, internacionals i dels investigadors, junt a l'observació personal i les entrevistes realitzades a la població, he establert uns criteris distintius sobre les diferents malles de creixement urbanes.

*L'exposició del treball realitzat, servirà com a base documental i gràfica per al desenvolupament de la investigació de Tesi, on l'espai públic comunitari, serà analitzat dins el context específic de Maputo. **Un espai públic que parteix de la hipòtesi d'una identitat urbana pròpia dels barris suburbans i periurbans, fruit de les formes d'adaptació, d'apropiació, i transformació, i que generen una atmosfera on lo social i lo urbà es retroalimenten a partir de la construcció d'espais socials i de supervivència, d'ús i de relació.***

El treball d'investigació de camp, reforçant la investigació inicial documental sobre els barris suburbans i periurbans, s'ha realitzat en tres franges distintes de Maputo. Aquestes corresponen a les corones històriques de la ciutat, en les quals, la qüestió temporal està directament relacionada en termes de tipologies de creixement. A través dels casos d'estudis de barris representatius, s'ha desenvolupat el reconeixement de les malles, i un coneixement general de les similituds i diferències entre aquests barris, no tant sols en la forma de generar espai, sinó de viure'l i entendre'l per part de la població.

Les entrevistes a diversos actors en aquesta primera fase de la recerca no han estat concebudes com a recull d'una base de dades aplicables com a referent fonamental d'anàlisi de la situació i de les problemàtiques. Han estat una eina d'aproximació a l'objecte d'estudi, un mètode per a tantejar el terreny, per tal de veure quines són les percepcions dels models dels diferents agents en relació a la ciutat i als barris suburbans i periurbans. Han servit alhora per percebre les possibles coincidències i divergències que podrien ajudar-me a enfocar i refinar la investigació de la Tesi. Aquestes entrevistes han intentat abastar els diferents agents implicats en la transformació urbana: directors de departament (Planificació urbana i Ambient; Edificacions, parc, jardins; Mercats i Fires; Economia; i Infraestructures), treballadors de ONGs locals i internacionals; assessors de programes supragovernamentals com PROMAPUTO (Programa de Desenvolupament Municipal de Maputo); arquitectes i urbanistes del MICOA (Ministeri per a la Coordinació d'Acció Ambiental); professionals de la investigació i dels serveis de biblioteques i arxius municipals; professors d'urbanisme i sociologia; entrevistes als agents de barri, entre d'altres.

Dins d'aquest últim grup, com a aproximació directe a la realitat dels barris sub i periurbans, s'han realitzat un total de 35 entrevistes, distribuïdes entre els barris escollits, tant als secretaris de bairro, com a la pròpia població. Tot i que s'ha intentat fer una tria per franges d'edat, gènere i residència en una o altra part del barri, el corpus de les entrevistes no està basat en criteris sociològics homologables, ni pot ser tractat a nivell quantitatiu d'una manera exacte. A més, els diversos graus de control que han exercit alguns dels agents locals (especialment secretaris de barri) sobre la meua llibertat en el triatge dels subjectes entrevistats, ha suposat un altre filtre que condiciona la validesa d'un tractament quantitatiu de la informació obtinguda. L'ús de la base de dades recollida ha estat usada de manera selectiva i qualitativa. Han servit tant per detectar els temes d'interès, com per creuar-se amb les informacions i observacions obtingudes d'altres fonts.

Aquestes entrevistes, junt a les observacions realitzades in situ i l'anàlisi d'investigacions socio-antropològiques, serviran, alhora, per a una breu introducció a possibles objectes d'estudi de la segona fase, relacionats amb les especificitats dels barris sub i periurbans de Maputo. Aquests apunts sobre característiques detectades relacionades amb l'espai públic, construït i no construït, formaran part del pròxim apartat. A l'annex III s'inclouen les transcripcions d'una mostra d'entrevistes degudament traduïdes del portuguès al català. Es pretén, a partir de la segona fase de la investigació, la realització d'un estudi aprofundit, que serveixi com a base qualitativa i quantitativa per al coneixement de les especificitats del lloc.

Al llarg dels capítols desenvolupats fins ara, s'ha mostrat com els contextos històrics i els actors urbans, han generat una ciutat específica, dins de les tendències urbanes de l'Àfrica subsaharianes. Les ciutats del continent sorgiren, majoritàriament, a partir de la incursió colona als seus territoris. Territoris que anteriorment seguien unes normes internes i vernaculars als assentaments humans, generalment temporals, lligats a unes estructures jeràrquiques socioeconòmiques i amb una cultura i tradicions pròpies a cada regió.

Amb l'arribada dels portuguesos a la badia de l'actual Maputo, sorgí, a partir de finals del s.XVIII, un assentament fruit de les estratègies mercantils lligades als territoris propers a aquest. La interacció entre colons i nadius anà agafant un caire d'imposició de poder a partir de les pràctiques d'exclusió i segregació, inici d'una ciutat dual i exclusiva. Els mètodes repressius per a obtenir mà d'obra barata provocà el desplaçament de les poblacions del camp a la ciutat. Els motius i causes d'aquesta "atracció" segregada dels indígenes, a l'abans anomenada **Lourenço Marques, tingué com a conseqüències socials la disgregació de les famílies i comunitats, provocant unes formes readaptades d'assentament suburbà a la capital.** Amb uns inicis d'assentaments dispersos a la regió de l'actual Maputo, el creixement econòmic, i per tant físic de la ciutat colonial, derivà en una aproximació de les poblacions al voltant del seu perímetre, amb l'inici de les primera corona de suburbis. **La falta de planificació d'aquesta, per part dels colons, es basava en la indiferència cap als negres i l'interès i obligació de que aquests fossin construïdes amb materials temporals, per a futurs desallotjaments per a l'ampliació de la malla colonial.**

Pocs foren els barris amb una base planificada. Tal i com s'ha mostrat a l'apartat de l'evolució històrica, alguns plans estàndards d'urbanitzacions per a autòctons foren dissenyats, però mai aplicats a la realitat. Les excepcions generalment anaven dirigides als assimilats, per l'interès populista front a les exigències internacionals, i al control de la massa crítica indígena. Algun cas específic és el disseny del barri de Xipamanine, existent avui en dia, una petita part a Maxaquene (on les petges colonials són pràcticament imperceptibles) i la parcel·lació del barri de Polana Caniço. A finals de l'època colonial existien algunes zones més allunyades del centre, com l'actual barri de Hulene B, "condomini" governat pel sud-africà Cock, però amb una tipologia d'assentament més tradicional i no sota els criteris estandarditzats del que s'entén per ordenat.

Amb l'arribada de la independència, i la situació de precarietat material, professional i financera del nou govern, els plans desenvolupats a Maputo tingueren un impacte mínim, i foren sempre de caire pal·liatiu, per tal de resoldre la precarietat urbana de la població. Les estructures político-administratives designades per l'Estat, els GD, foren les encarregades de gestionar els barris existents. A partir de les propostes comunitàries, basades en la cooperació local i la participació, **Maxaquene fou focus, com a barri pilot, d'una certa planificació**

urbana, recolzada per agents internacionals. En general, però, les accions del municipi estaven enfocades en la millora de les infraestructures generals, les quals afectaven a tota la població, deixant a aquesta l'autoconstrucció dels habitatges als barris, i per tant, el desenvolupament d'aquests. Tot i a excepció del pla de Maxaquene, no existeixen informacions de cap projecte de planejament a inicis d'aquest període. De les poques accions, es pot ressaltar que el número de parcel·les demarcades anualment fou lleugerament superior que a la fi del període colonial (de 732 a 995 entre 1975-80 i 1462 entre 1980-85). **Al 1987, els mecanismes d'accés a la terra foren en un 74% a través de fórmules informals**, i en un 14% per localitzacions formals del Conselho (el 12% restant, a partir de la compra).

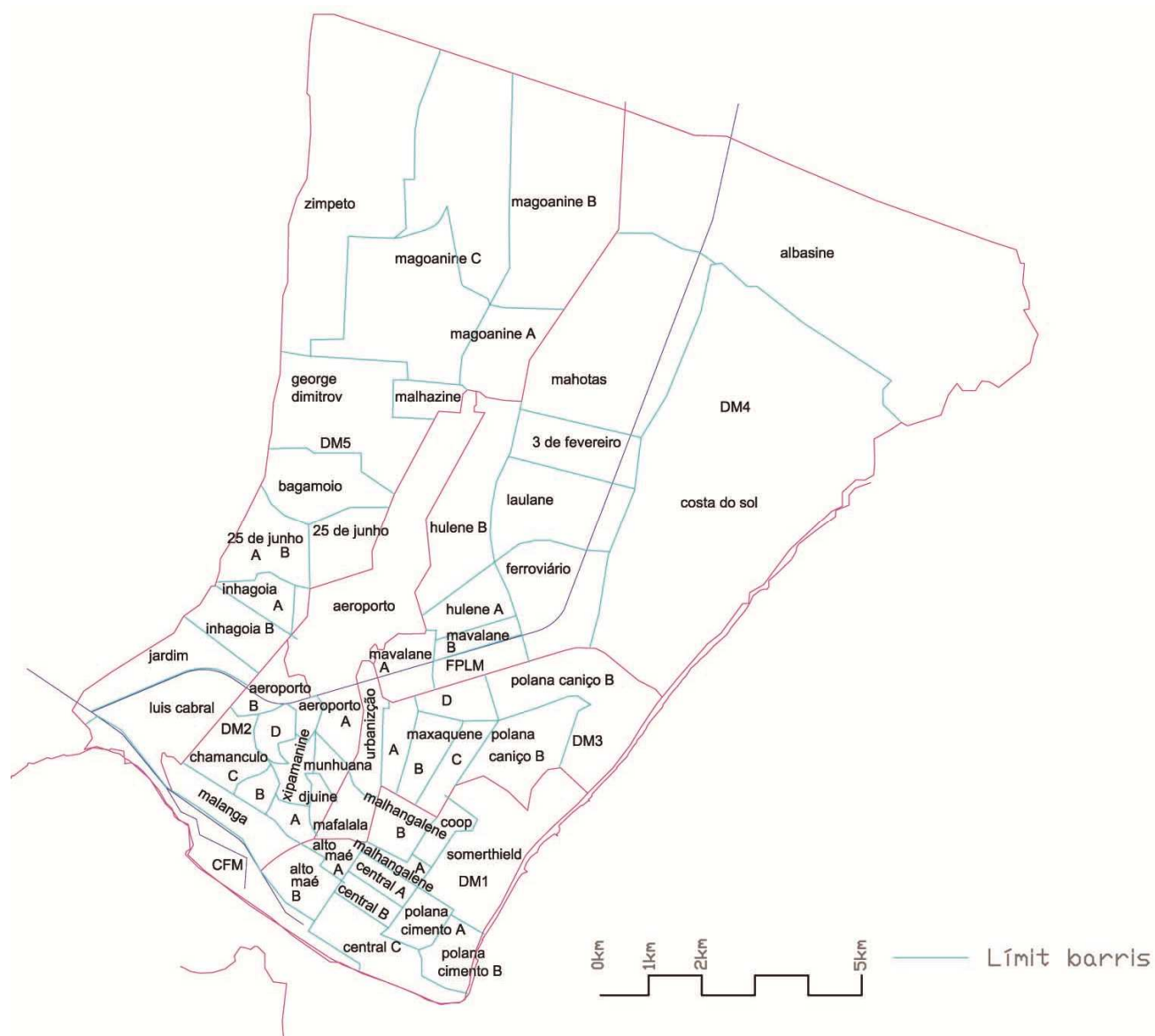
No obstant, l'immediata guerra civil que sofrí el país, feu que la capacitat (i interès) en el desenvolupament de les ciutats decreixés encara més, i per tant el pensar, dissenyar i executar una transformació per a la precària situació de Maputo, fos pràcticament nul·la. La capital es veié afectada, **a finals de la guerra, d'un èxode massiu de refugiats, sobretot de les províncies veïnes, que ocuparen els barris més propers al *bairro cimento***, en busca de protecció. Maputo, en aquell temps, sofrí un dels creixements més elevats i descontrolats mai viscuts. **Seguint les dinàmiques internes, i les accions de supervivència de la població, els barris suburbans creixeren sense control ni planificació, generant una corona d'especial precarietat i nivells urbans infrahumans.** Les accions del llavors Conselho Executivo de Maputo, estaven enfocades a la cessió, temporal, de parcel·les per a ús residencial. Amb la promesa d'un retorn posterior a la guerra als llocs d'origen, els GDs i les estructures de gestió lligades a aquests, repartiren els *talhões* per a l'assentament dels refugiats. Parcel·les ocupades que mai foren abandonades amb el fi de la guerra. Les parcel·les demarcades anualment pel Conselho entre el període 1985-90, caigué a 260.

A partir del 92, amb la firma del tractat de pau entre FRELIMO i RENAMO, el recolzament d'actors internacionals com el PNUD i el World Bank, algunes accions es realitzaren en pro de programes habitacionals, amb 1000 parcel·les demarcades, 500 famílies real·lotjades, i una dotació de serveis mínims. El sector de la promoció d'habitatges fou dels pocs àmbits d'actuació a nivell urbà de la ciutat, seguint la línia del govern, on la massa crítica com a població urbana anava en contra dels ideals del partit. **La falta d'interès per al desenvolupament de les ciutat, per part dels actors "up" feu que la pròpia població assumís la direcció, per mecanismes i normes internes** (desenvolupades al capítol dels actors locals), **consolidant uns suburbis no planificats ni seguint bases ordenadores ni reglamentàries** (duplicant entre el període 1980-97 la població de Maputo, i quadruplicant el nombre de pobres absoluts).

Els pocs barris planificats durant les dues últimes dècades, i amb les ajudes de professionals internacionals, s'han basat en un model tipus residencial, amb les premisses d'una regularització i serveis bàsics, aplicat fins a l'actualitat. Una de les grans actuacions, que implicà una assimilació d'aquest teixit per part dels locals, foren els reassentaments efectuats als barris perifèrics de Magoanine B i C, degut a les greus inundacions del 2000. Analitzant altres reassentaments realitzats per motius diversos (com obres d'infraestructures), la majoria, a aquestes zones perifèriques de Maputo i a la seva àrea metropolitana, es constata **un model de creixement perifèric fortament estès, tant per part de les estructures municipals, com per les agències de cooperació, com per la pròpia població. Malles que la societat civil continua reproduint de forma ordenada, però no legal,** paral·lelament a les accions de l'estat. Un mecanisme, que tal i com ha estudiat Morten Nielsen, a partir de interaccions múltiples i variades entre població, estructures administratives de barri i tècnics municipals de forma extraoficial, serveix com a via d'accés a la terra, i **passar, a ulls de l'administració, d'una ocupació il·legal a una ocupació acceptada.**

El creixement accelerat de l'últim quart de segle, i el model de ciutat liberal, competitiva i desigual, han agreujat la dualitat entre el centre i la perifèria, subjacent avui en dia en el funcionament i morfologia urbana. L'especulació, privatització i l'ocupació dels terrenys lliures de major valor (pròxims o distants al centre) serveixen per al sorgiment de nous barris per a la classe mitja, alta i tècnics estrangers, reduint les possibilitats de la població local. El sector de la societat de recursos precaris situats a les àrees centrals són reconduïts als marges de la ciutat urbanitzada, per pressió de mercat o per coerció del poder i elit política. Les infraestructures i serveis socials, són, en aquests barris, insuficients i sovint es troben en estats deteriorats. Els nivells de precarietat i d'urbanitat, es mostren també en les diferents tipologies habitacionals.

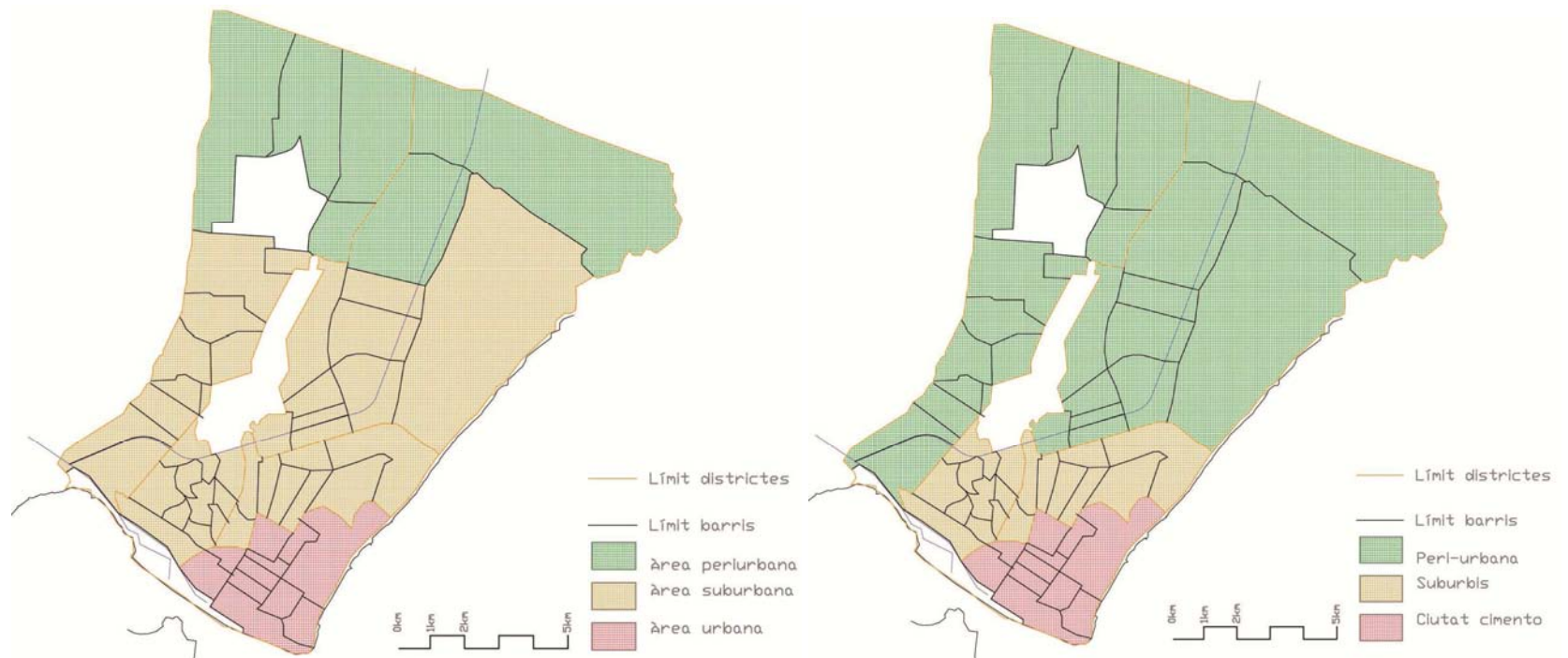
El context històric, i l'actual, han obligat a la població a la creació de normes i mecanismes interns per a l'accés de la ciutat. Les formes d'assentament social i físiques tradicionals, han estat readaptades a la situació, convertint de forma no legal ni valorada, un territori prèviament rural, a uns espais periurbans i urbans. El paisatge generalitzat encara està en procés, on la interacció entre lo tradicional, lo modern, i les readaptacions d'ambdós conceptes, són difícils de distingir, conformant un atmosfera urbana d'enorme complexitat i especificitats pròpies.

Plànol 3.38. Plànol de barris i districtes actuals de Maputo (s'exclou el districte de Catembe i l'illa d'Inhaca). Elaboració pròpia.

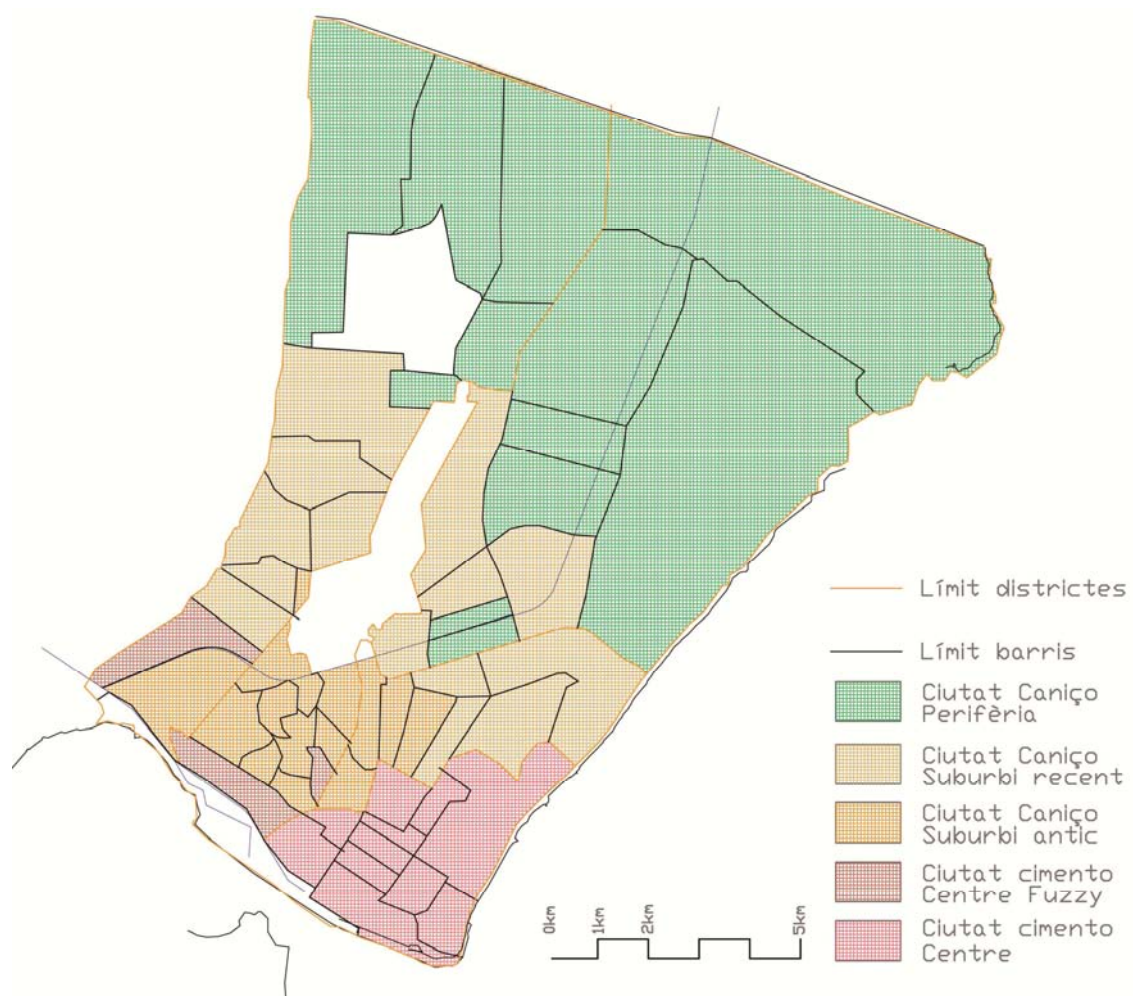
➤ CLASSIFICACIÓ D'ÀREES URBANES DE LA CIUTAT.

A partir de les fonts a les que s'ha recorregut, s'ha identificat diverses formes de catalogar els barris de Maputo. Estudiant els principals autors i els llibres, articles i estudis realitzats per ells sobre els barris suburbans i periurbans, s'ha elaborat uns plànols de la classificació: d'Araújo (estudis que abarquen fins als anys 80); Paul Jenkins (amb estudis prolongats des dels anys 80 fins a l'actualitat amb la recerca HOME-SPACE) i Cristina Henriques (amb una tesi doctoral de geografia publicada al 2008). A partir del propi anàlisi, les pròpies conclusions em situen al costat de la classificació de la geògrafa C. Henriques.

Plànol 3.39 i 3.40. Classificacions dels barris a partir dels diversos documents dels autors. Plànol 1: classificació d'Araújo. Plànol 2: classificació de Paul Jenkins. Elaboració pròpia.

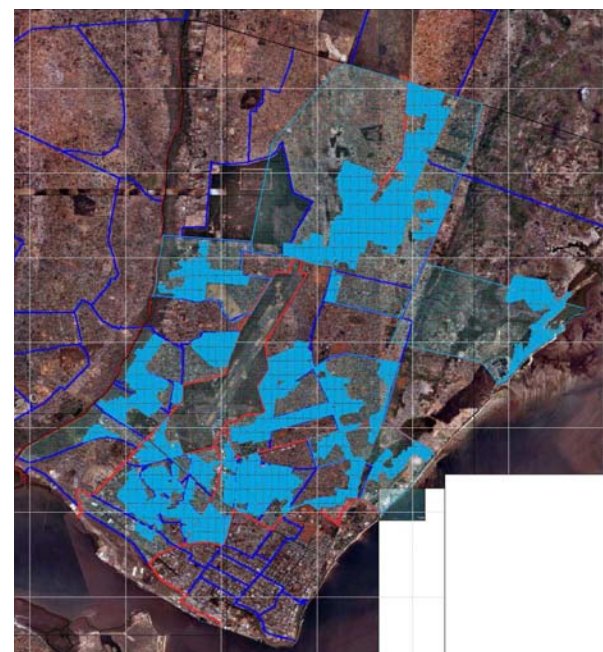
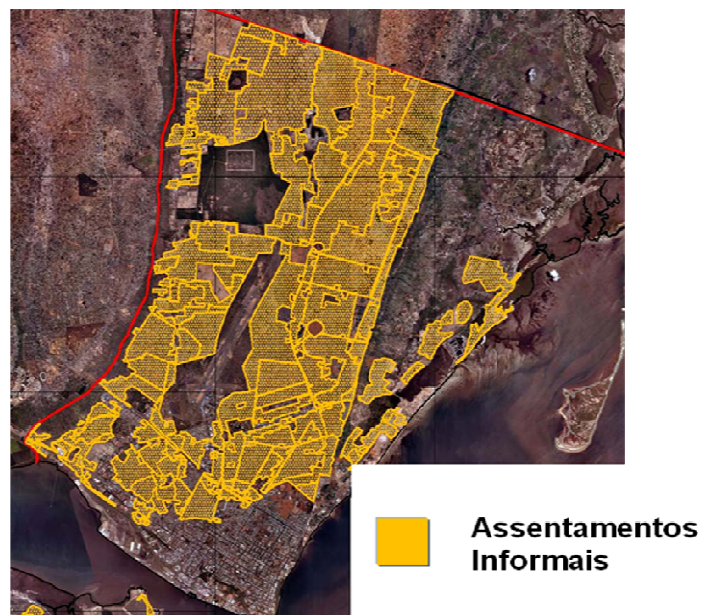

Plànol 3.41 Classificació de Cristina Delgado Henriques. Maputo: Cinco décadas de Mudança Territorial. O uso do solo observado por tecnologias de informação geográfica. Cooperação Portuguesa. IPAD. Lisboa, 2008. Elaboració pròpia.

➤ CLASSIFICACIÓ D'ÀREES TIPOLÒGIQUES URBANES DE LA CIUTAT.

D'altra banda, les formes de creixement i el seu resultat físic a la ciutat, també han estat fruit de diverses classificacions. Seguint les classificacions estandaritzades a nivell mundial, i definides per les polítiques i estratègies internacionals com el World Banc i UN-HABITAT, tant el PEUMM (Pla d'Estructura Urbana Municipal de Maputo), PROMAPUTO, els estudis de CCC (*Cities Without Slums*), entre d'altres, separen el teixit en formal i informal. Formals, són classificades les àrees sorgides d'una planificació prèvia, i que segueixen els estàndards mínims urbans. O sigui, el districte 1, la ciutat colonial. Informals, són els que, tant fruit d'una mínima planificació original com per ocupacions no legals de la població, es troben en situacions de precarietat bàsica urbana i/o amb risc d'inundacions. O sigui, el 80% de la ciutat, amb la pràctica totalitat sense documents d'ocupació del sòl legalitzats.

Plànol 3.42: *classificació dels assentaments informals (s.e.).* Plànol 3.43: *classificació dels barris en perill de risc per precarietat urbana i riscos naturals.* Font.: *Instrumentos para uma Gestão Equitativa e Sustentável do Território Municipal.* PROMAPUTO. Maputo, 2011.

Dins el grup dels assentaments informals, la divisió es realitza en funció de criteris geomètrics i de densitats, lligat als aspectes funcionals de la millora o execució de serveis bàsics urbans. Aquests barris informals, estan catalogats en els ordenats (fruit d'una planificació prèvia legal o il·legal) i els desordenats (alguns amb planificació inicial ja no detectable i els d'ocupació descontrolada a nivell espacial). Alhora, seguint els criteris funcionals, els subgrups estan classificats per categories a- alta, b-mitja, o c-baixa densitat: >60 habitatges/ha, $>20 < 60$ habitatges/ha, <20 habitatges/ha.

Imatge 3.47: *barris ordenats informals*. Imatge 3.48: *barris desordenats informals*. Font: Google Earth, 2011.

Al llarg de la recerca de camp realitzada a Maputo, i a partir de les informacions estretes d'altres fonts, ni estatals ni municipals, com la tesi de Morten Nielsen¹¹⁸ i el grup de Home-Space¹¹⁹, es percebé que les classificacions oficials eren massa simplistes, basades en classificacions geomètriques i funcionals. Aquests classificacions tant esteses a partir dels programes de reestructuració i millora de les ciutats en països en desenvolupament, a partir de programes supragovernamentals, no tenen per res en compte les especificitats dels llocs ni les seves dinàmiques. Partint de la base que la Tesina serà desenvolupada a la segona fase de recerca de la Tesi, s'ha realitzat una classificació de malles de creixement en funció de la geometria interna, lligada als mecanismes de producció del teixit suburbà i periurbà. Les categories es divideixen per tant:

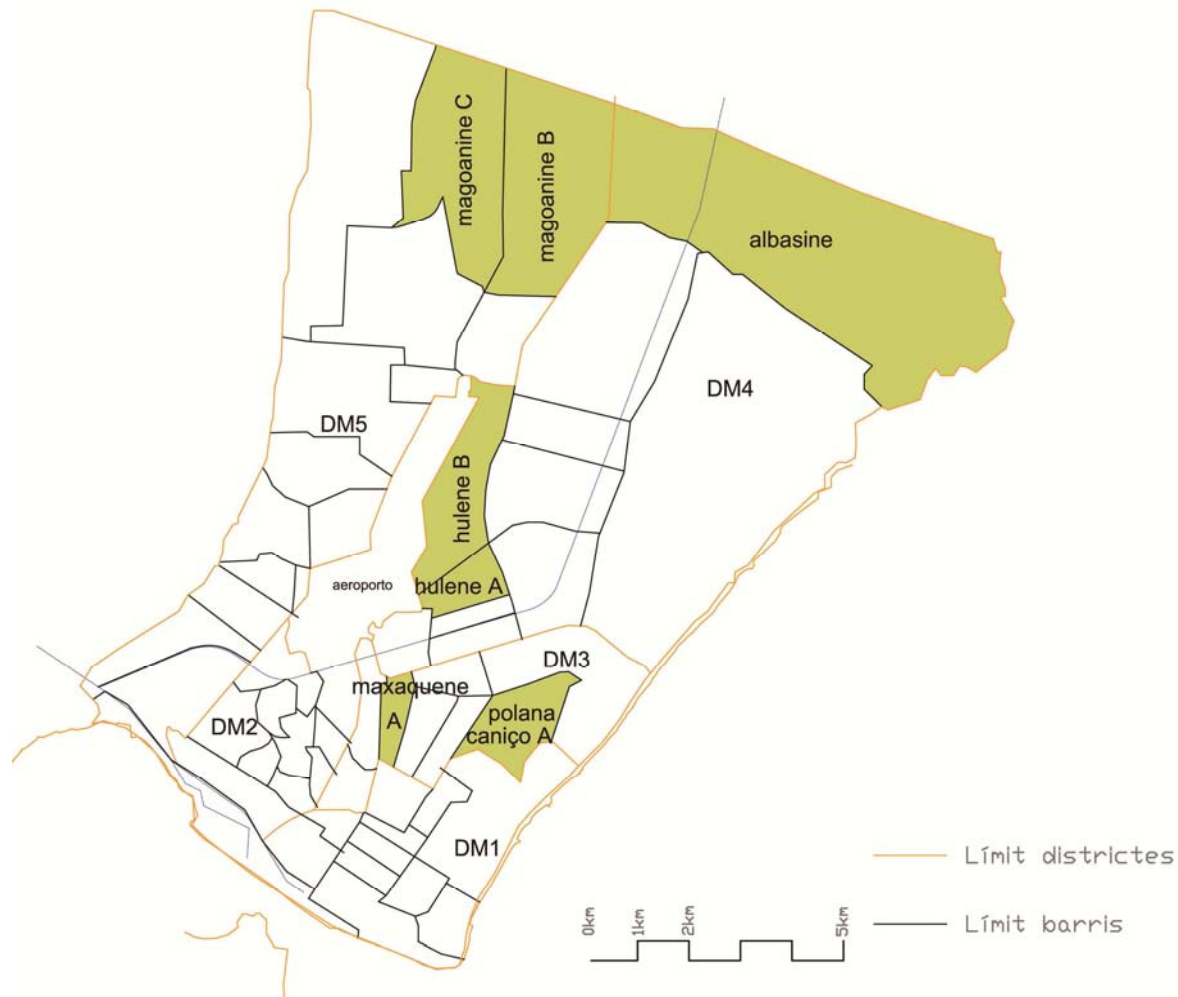
- **Àrea de geometria regular.**
  - **oficial.** Són les zones on el seu creixement parteix de plànols d'urbanització o actuacions directes per part dels organismes oficials, o d'altres lligats a aquests.
  - **no oficial.** Són les zones on el seu creixement segueix les regles extrapolades de les anteriors, però on és la pròpia població, amb l'ajuda de tècnics municipals, de forma extraoficial, que parcel·la els terrenys, demarcant una malla tipus difícil de distingir tant per imatge satèl·lit com *in situ*.
- **Àrees de geometria irregular.** Són aquelles zones que poden haver sorgit amb una planificació prèvia però les ocupacions massives i descontrolades fan impossible la seva lectura. D'altres casos són els assentaments inicials amb estructura pròpia tradicional, però que la subdivisió de les parcel·les i l'ocupació de l'espai lliure han generat un teixit que no segueix cap estructura regular establerta.

---

¹¹⁸ Nielsen, M. *In the Vicinity of the State: House Construction, Personhood, and the State in Maputo, Mozambique*. PhD series no. 51, Department of Anthropology, University of Copenhagen. Copenhagen, 2009. I *Regulating Reciprocal Distances. House Construction Projects as Inverse Governmentality in Maputo, Mozambique*. Danish Institute for International Studies, DIIS. Copenhagen, 2009.

¹¹⁹ Andersen, J., Jenkins, P., Bernard Costa, A. Seminari internacional HomeSpace. Maputo, 2010.

Alhora, aquesta classificació podria ser dividida en subgrups de variables morfològiques i densitats, però l'estudi previ a la Tesi, pretén establir quines són les tendències urbanes genèriques i les àrees tipològiques homogènies dels barris residencials sub i periurbans. La classificació final no ha estat realitzada segons estructures històriques, però aquestes mateixes es troben subjacents a les tipologies.

Plànol 3.43. Plànol dels districtes municipals i els barris estudiats com a casos exemples per a la recerca. Elaboració pròpia.

Seguin l'estructura de classificació pròpia, i recolzada per la de C.Henriques (amb petites diferències sobre els teixits perifèrics, segurament degut a l'evolució i ocupació d'aquests als 3 últims anys), els casos d'estudi escollits van decidir-se en funció de les tres corones i dins de cadascuna d'elles, segons la representativitat morfològica i les dinàmiques poblacionals:

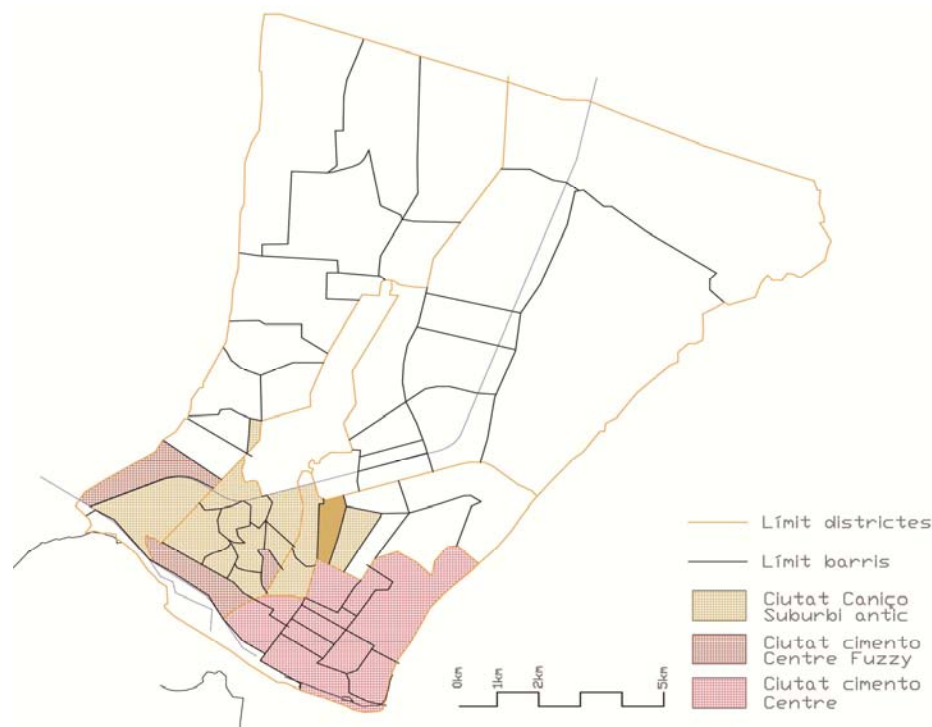
- **Corona de barris suburbans:**
  - **Antics: Maxaquene A**, representatiu de les dinàmiques històriques que visqué la ciutat, i pel nici de barri pilot ordenat a l'actual situació de precarietat extrema.
  - **Recents: Polana Caniço**, per la seva proximitat al centre; **i Hulene A i B** per la localització intermèdia i el xoc entre malla de geometria irregular en el cas del primer, i totalment regular, en el cas del segon.
- **Corona de barris periurbans: Magoanine B i C**, de gran creixement per l'aplicació de la malla de barri model tipus pels reassentaments; **i Albasine**, barri de menor densitat i d'ocupació total més recent.

Al llarg de l'exposició de les diferents malles i característiques dels barris en general, es mostrarà les diferències i similituds entre zones històriques i físiques, escollint un barri representatiu dels barris suburbans i un dels periurbans, per a un desenvolupament gràfic major. Els barris escollits, per la seva **gran contraposició i representació de les dues principals tendències d'aquests barris han estat Maxaquene A i Magoanine C**. Maxaquene A compleix amb les característiques de la primera corona de la ciutat, d'ocupacions massives i fragilitat urbana, essent una mostra clara de les malles de geometria irregular no oficial. El segon és representatiu per sorgir pràcticament tot de l'aplicació estesa, acceptada i interioritzada d'una malla tipus, per part de pràcticament tots els agents involucrats en la transformació dels barris residencials de mitja i baixa densitat. Una malla de geometria regular, i en la majoria dels casos, oficial.

➤ CASOS D'ESTUDI: ELS BARRIS SUBURBANS.

Tal i com s'ha exposat amb anterioritat, els casos d'estudi suburbans han estat els de Maxaquene A, de la primera corona històrica, Polana Caniço A, Hulene A i B, de la segona corona, de creixement més recent. Maxaquene A, com a barri representatiu serà desenvolupat en major grau

➤ Barri suburbà antic. El cas de Maxaquene A

Plànol 3.44. Localització de Maxaquene A. Elaboració pròpia.

Maxaquene A forma part dels primers barris suburbans de la ciutat. La seva localització estratègica, però alhora geogràficament de risc, feu que al 1909 els colons realitzessin el seu aterrament. Fou, junt a Xipamanine (1919) el segon barri per assimilats i mestissos (en aquell moment, barri de les Lagoas al 1938). Tot i que l'actual grup de barris que formen Maxaquene (A, B, C i D) fou objecte de la implementació de la zona com a barri pilot, a inicis de la independència, Maxaquene A, l'extrem occidental del grup, no sembla que fos inclòs, ja que no s'ha detectat cap indici de regularització inicial, excepte a l'extrem inferior esquerre del mateix (cal dir que els límits dels barris i les seves divisions han estat modificades al llarg de la seva història, en aquest cas passant de Lagoas, a Maxaquene, i els actuals Maxaquenes A, B, C i D).

El barri, amb una situació estratègica respecte al centre actual de la ciutat, patí una de les pitjors ocupacions degut a les migracions de la guerra civil, a finals de la segona meitat dels anys 80. En una època on l'administració estava mancada de recursos, i alhora de visió de sobre el valor de la planificació urbana, el barri serví de refugi per ala població, i mitjançant mecanismes interns als GD, les parcel·les foren subdividides i repartides entre els nouvinguts. Tot i que les reparticions del sòl estaven basades en una ocupació temporal fins a la fi de la guerra, no tant sols a Maxaquene, sinó a també a la resta de barris, la desocupació mai es realitzà. No només això, sinó que l'atracció a la ciutat com a font de serveis bàsics, com el treball, l'accés a l'educació i als serveis de salut, feren que al llarg de la dècada dels 90, el barri fos pol de les migracions interurbanes i regionals. La seva ocupació i densificació massiva han anat empitjorant fins a l'actualitat, arribant a un punt i final.

TIPOLOGIES DE MALLES:

- Malla geomètrica irregular no oficial d'alta densitat, fruit de l'ocupació massiva de la migració de la guerra civil i l'atracció posterior als serveis centrals. Originàriament constava d'uns assentaments dispersos. A inicis de segle, els colons realitzaren el primer projecte per a indígenes a Maxaquene, que només afectà a la part inferior de l'actual Maxaquene A. Tal i com comenta el secretari de barri, no estava parcel·lat, però constava d'algunes infraestructures. Després de l'ocupació massiva, es fa impossible llegir cap traça de la trama urbana original. Aquesta trama actual és majoritària a tot el barri.

- Malla geomètrica regular d'alta densitat. Situada a la part inferior del barri, és una trama puntual que començà essent "oficial" a l'època colonial, però l'ocupació massiva l'ha fa constar a nivell municipal com a zona informal de gran precarietat urbana.

Imatge 3.49 Imatge satèl·lit del barri de Maxaquene A, realitzat a partir de la descàrrega matricial de Google Earth, tractada per a una major resolució de la malla urbana. (imatge girada 90° en sentit anti-horari, tal i com indica el nord, per a l'augment màxim de la imatge). Elaboració pròpia.

Imatge 3.50: àrea amb la única malla geomètrica regular no oficial d'alta densitat. Imatge 3.51: malla geomètrica irregular no oficial d'alta densitat, comuna al barri. Imatges satèl·lit, realitzades a partir de la descàrrega matricial de Google Earth, tractada per a una major resolució de la malla urbana. (imatges girades 90° en sentit anti-horari, seguint orientació d'imatge general del barri). Elaboració pròpia.

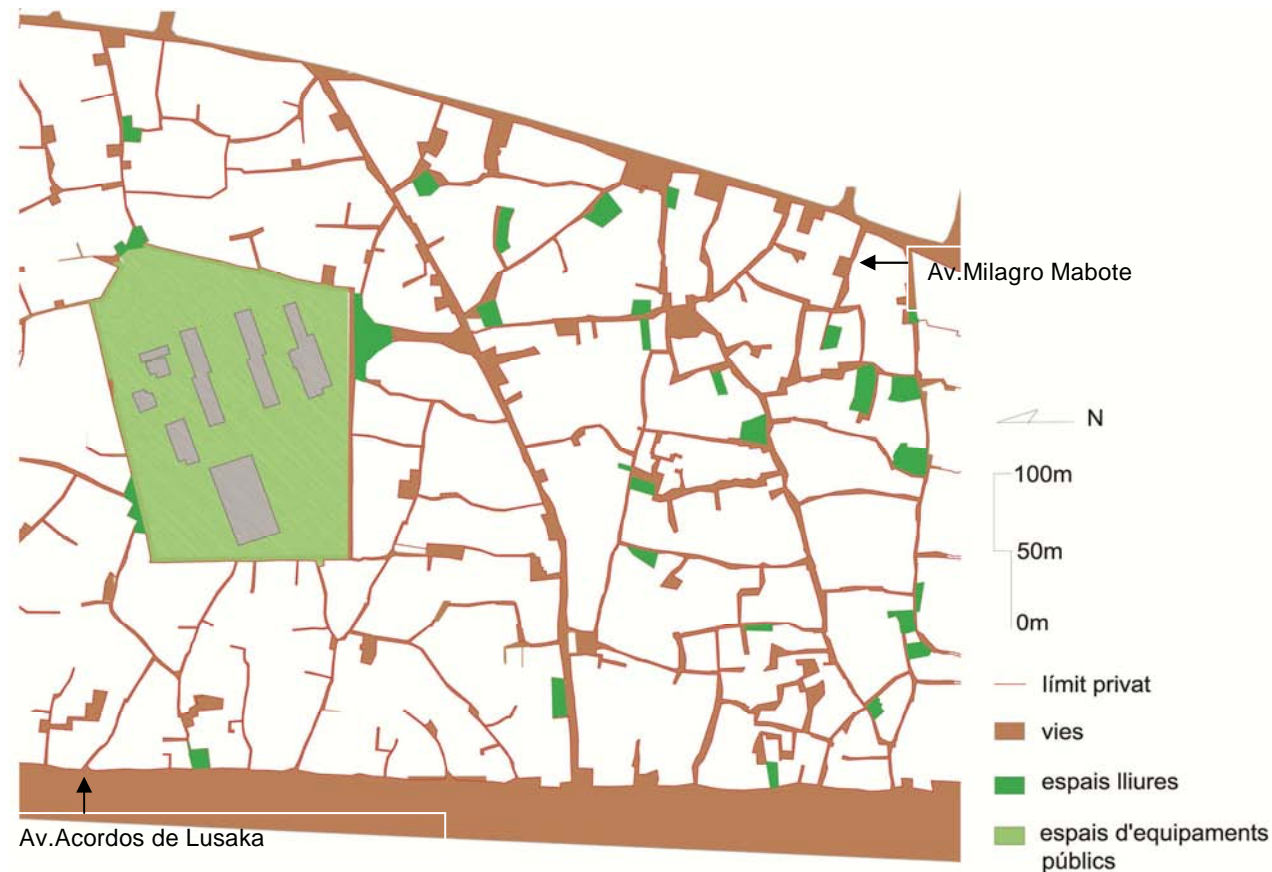
ESPAI PÚBLIC NO CONSTRUÏT¹²⁰ (veure fotografies finals): Tot i la construcció d'equipaments a l'època colonial, i la **reserva d'espais lliures urbans per al barri en aquell període i al post independència, la població els ha anat "progressivament ocupant", fins a la seva pràcticament inexistència. Els motius poden ser tant la falta d'un control dels òrgans superiors (i per tant una perversió de la llibertat), d'una manca de desconeixement de les lleis mínimes urbanes, d'una possible falta de consciència de vida de ciutat, l'actuació individual *versus* la de comunitat (Maxaquene és barri d'ètnies diverses, procedències distintes, d'èpoques diferents), i evidentment, la supervivència.** Els espais lliures, com places i carrers han estat ocupats fins al punt de que les ambulàncies, bombers i serveis d'escombraries no hi poden accedir. La pràctica d'una llibertat mal entesa, han fet que els propis habitants, en pro del creixement de la seva parcel·la, robessin metre a metre, les vies rodades i de vianants, fins al punt de trobar-nos amb carrerons de mig metre.

- **Vies:** Aquestes es classifiquen en dues variables:
  - **per nivell:** 6 tipus de vies: Via perimetral longitudinal estructurant municipal (Av.Acordos de Lusaka); via perimetral longitudinal estructurant entre barris (Av. Milagro Mabote); vies internes estructurants de barri: vies secundàries de quarterões; vies semi-privades d'accés a parcel·les sense sortida directe.
  - **per tipologia de trànsit:** vies de trànsit rodat de vehicles grans; vies de trànsit rodat de vehicles petits; camins de vianants i txoves (carros de recollida d'escombraries manuals); passos de vianants.
- **Espais lliures:** Ni les places, ni els parcs, ni jardins existeixen al bari. Els espais usats com llocs d'esbarjo per als nens, són buit residuals que per motius varis no han pogut ser ocupats. Són els resultat de l'ocupació massiva, de dimensions i formes variables, però reduïdes.

---

¹²⁰ Tenint en compte que la recerca de la Tesi està enfocada en l'estudi de l'espai comunitari públic, es farà referència tant als espais no construïts (places, carrers, jardins, passejos, camps esportius, zones naturals, hortes, buits...) com als espais construïts d'ús públic (equipaments, comerços, centres d'associacions...).

- **Espai verd:** La vegetació als espais públics és inexistent. Aquesta ha anat desapareixent al llarg dels anys, i tant sols resten les poques parcel·les que per espai se'ls poden permetre. L'arbre, explicat a l'apartat posterior, és un element important per a les poblacions, d'usos diversos.

Plànol 3.45. Plànol dels espais públics comuns al barri de Maxaquene A: vies, espais lliures i espais d'equipaments públics. La imatge mostra la irregularitat dels traçats i una diversificació de nivells entre aquestes. Els espais usats com a públics, no ocupats, ni amb problemes de deixalles, forats, entre d'altres, han estat marcats en verd. Elaboració pròpia.

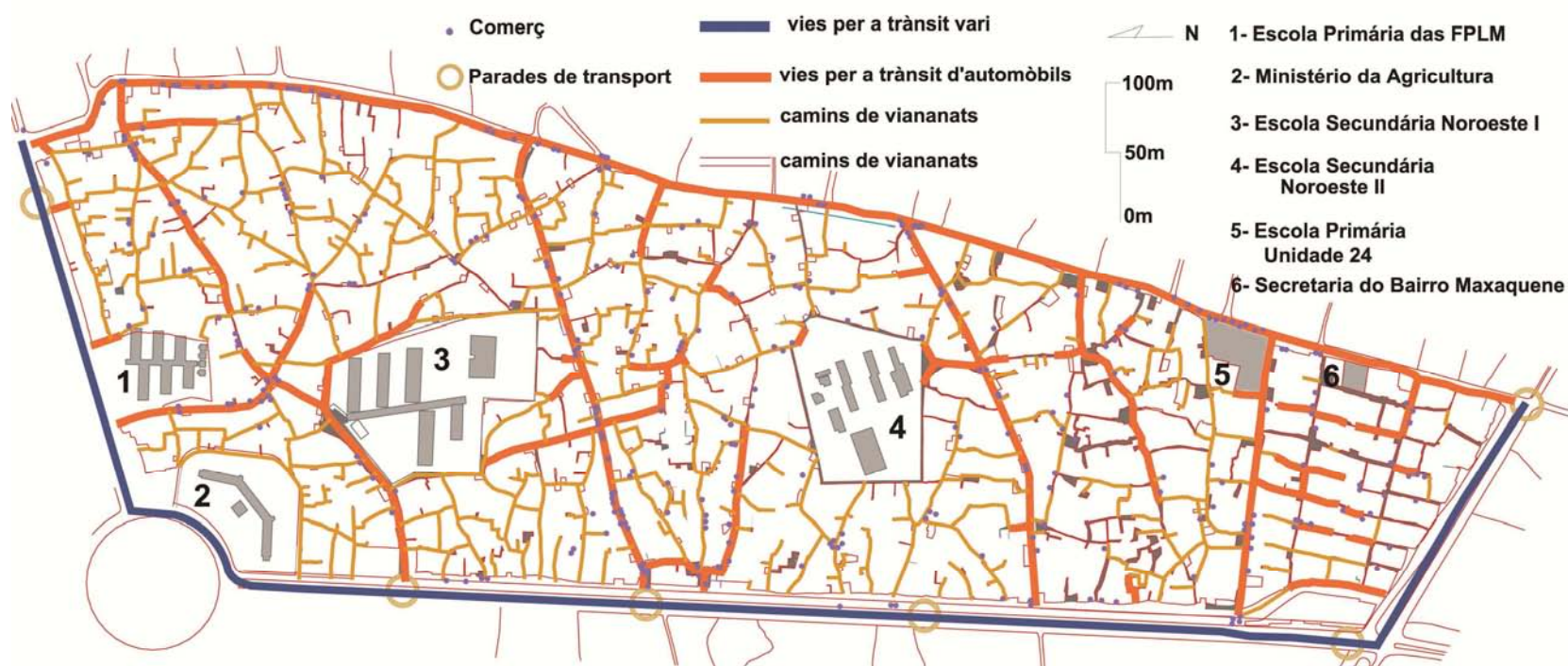
ESPAI PÚBLIC CONSTRUÏT (veure fotografies finals): La majoria d'equipaments existents al barri són herència del període colonial i dels primers anys d'independència. Posteriorment la manca d'espai (i recursos) n'ha impossibilitat la construcció de nous. Els únics equipaments (excloent el Ministeri d'agricultura) són els diferents tipus d'escoles. Per a accés a centres de salut, mercats grans, entre d'altres, han de sortir fora del barri. La falta d'espai lliures tant en places com en carrers, i la precarietat d'aquests llocs, també va a la contra de l'establiment de zones comercials. La generalitzada venda informal lineal dels barris de Maputo, tant important pel seu dinamisme i focus social, tant sols es troba, de forma desorganitzada i precària, al llarg de l'avinguda Milagro Mabote. La resta són petites banques localitzades puntualment al llarg de les vies més transitades, o alhora, incorporades a les zones frontals dels propis habitatges.

- **Equipaments:** Els equipaments comunitaris es distingeixen en dos grups:
  - **per nivell:** àmbit nacional o municipal, Ministerio de Agricultura; i àmbit d'agrupacions de barris (els equipaments dels barris generalment es comparteixen per àrees i no s'usen només a nivell de barri), Escola Primária das FPLM, Escola Secundária Noroeste, Escola SecundáriaNoroeste II, Escola Primária Unidade 24, Secretaria do Bairro Maxaquene A.
  - **per tipus d'inserció al teixit:** els equipaments previs a la densa malla actual, construïts pels colons i al període post colonial, que degut a la falta de plans i la caòtica ocupació de la població, funcionen com a grans elements puntuals, desproporcionats per l'escala existent. Els segons són, com per exemple la Secretaria do Bairro, construccions integrades en la irregular malla urbana, i localitzada a la via principal del barri, Milagro Mabote.
- **Comerços:** aquests es poden dividir principalment per volum físic i de servei. Tant sols al llarg de l'Avinguda Milagro Mabote, ens trobem amb algunes construccions o contenidors que s'usen com a espais de venda al detall o treballs "artesanals" (fusters, mecànics...). El segon grup són les cases-botiga, que et trobes puntualment a l'interior del barri, com és el cas de l'entrevistat João Severino, sabater i venedor ambulant de roba. El tercer grup són les banques desmuntables que es localitzen als punts estratègics del barri, com les vies principals i

prop dels equipaments. El quart grup, estès a tots els barris suburbans i periurbans són els venedors ambulants, que carregant-se els articles a sobre, o en txoves, recorren els carrers en busca de clients.

- **Espais de relació:** els llocs de trobada dels homes (no musulmans) solen ser les barraques (construccions o contenidors) dispersos pel barri, i en especial a les Av. Acordos de Lusaka i Milagro Mabote. En el cas dels centres religiosos, oberts a tothom, la gent sol acudir a d'altres barris, per la dificultat de l'espai necessari per a aquests a Maxaquene A. Com a centre de trobades de tot tipus, es sol utilitzar les escoles del barri, pel seu espai i condicions.

Plànol 3.46. Plànol de tipologia de trànsits, equipaments, comerç i transport públic. Elaboració pròpia.

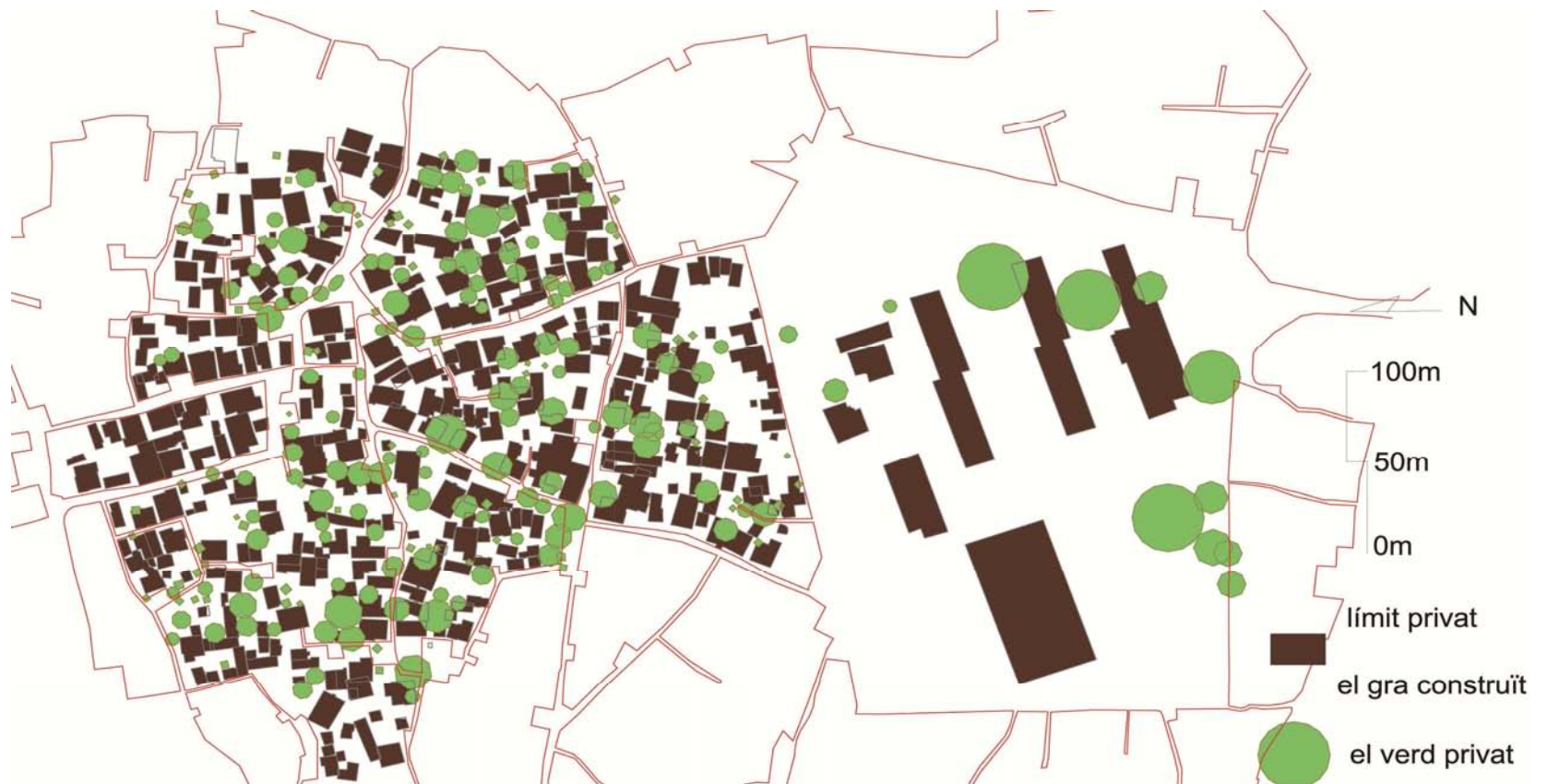

INFRAESTRUCTURES I SERVEIS BÀSICS: La falta de planificació i execució prèvia impossibilita avui en dia, la millora dels serveis bàsics com l'aigua, i sobretot el drenatge. Vàries ONGs han treballat per a la construcció de latrines i canalitzacions d'aigua. El barri també té electricitat. Però degut al seu punt baix, i ser, tal i com indica el seu antic nom (Lagoas) una antiga zona pantanosa, fa que la falta de drenatges no eviti les inundacions anuals a les èpoques de pluges. Inundacions que es converteixen en estancaments i fonts de malalties. Múltiples ONGs i associacions han treballat en l'execució d'obres de drenatge, però la falta d'actuació integral, fa que les solucions, tot i que necessàries, siguin pal·liatives. Per altra banda, el nivell de transports del barri és ínfim, havent-se de desplaçar sempre a les vies perimetrals (a excepció de Milagro Mabote, la qual està en obres), per la falta de servei general, i la impossibilitat d'accés de les xapes a l'interior del barri.

L'ESPAI PRIVAT. Jeràrquicament la unitat més gran és el *quarterão* (conjunts d'agrupacions de parcel·les), les agrupacions de parcel·les ("illes"), la parcel·la, i per últim l'agregat (construccions generalment destinades a ús residencial).

- **El *quarterão*:** Maxaquene consta de més de 50 *quarteroes* de mides i formes heterogènies. D'altra banda, la construcció interna dels *quarterões* i la subdivisió de parcel·les, fa que el funcionament del propi espai privat hagi arribat als seus límits de precarietat urbana i humana.
- **Els agregats:** Originàriament familiars, s'han multiplicat per al lloguer. Aquest recurs, molt utilitzat pels habitants d'aquests barris centrals, és usat com a la font d'ingressos que suposa l'atracció al centre de treballadors temporals, estudiants, etc., i el trasllat dels propietaris a àrees més perifèriques, amb millors condicions. El resultat és unes situacions de vida urbana miserables, on l'accés a molts dels "habitatges" es realitza a través de les parcel·les veïnes, i on la ventilació, il·luminació, salubritat i espais habitables són nefastos. El promig és de 3 a 4 famílies per parcel·la, tant per agrupacions familiars com per agrupacions de negoci (compartides amb construccions llogades).

Les dades censals del 2007 apunten una població de 22.759 habitants, repartida en 87,50 ha, o sigui amb un promig de 271 habitants / ha. El secretari explicà que degut a la subdivisió massiva de les parcel·les provoca la impossibilitat de saber-ne els propietaris, per la qual cosa ningú té DUAT (Dret d'ús i aprofitament de la terra).

Plànol 3.47. *El gra construït. Plànol de l'espai verd i edificacions tipus. La imatge mostra la diferència entre l'espai privat construït i l'espai de l'equipament. La majoria d'habitatges estan formats per simples construccions precàries subdividides interiorment. Elaboració pròpia.*

Imatges 3.52 – 56. Vies: Imatge e.d.: Av.Acordos de Lusaka. Imatge c.d.: via de trànsit per vehicles petits. Imatge d.d. via de vianants amb drenatge perimetral. Imatge e.b.: Av. Milagro Mabote. Imatge d.b.: pas d'accés semi-privat a parcel·la interna sense accés directe des de via. Maputo, 2010.

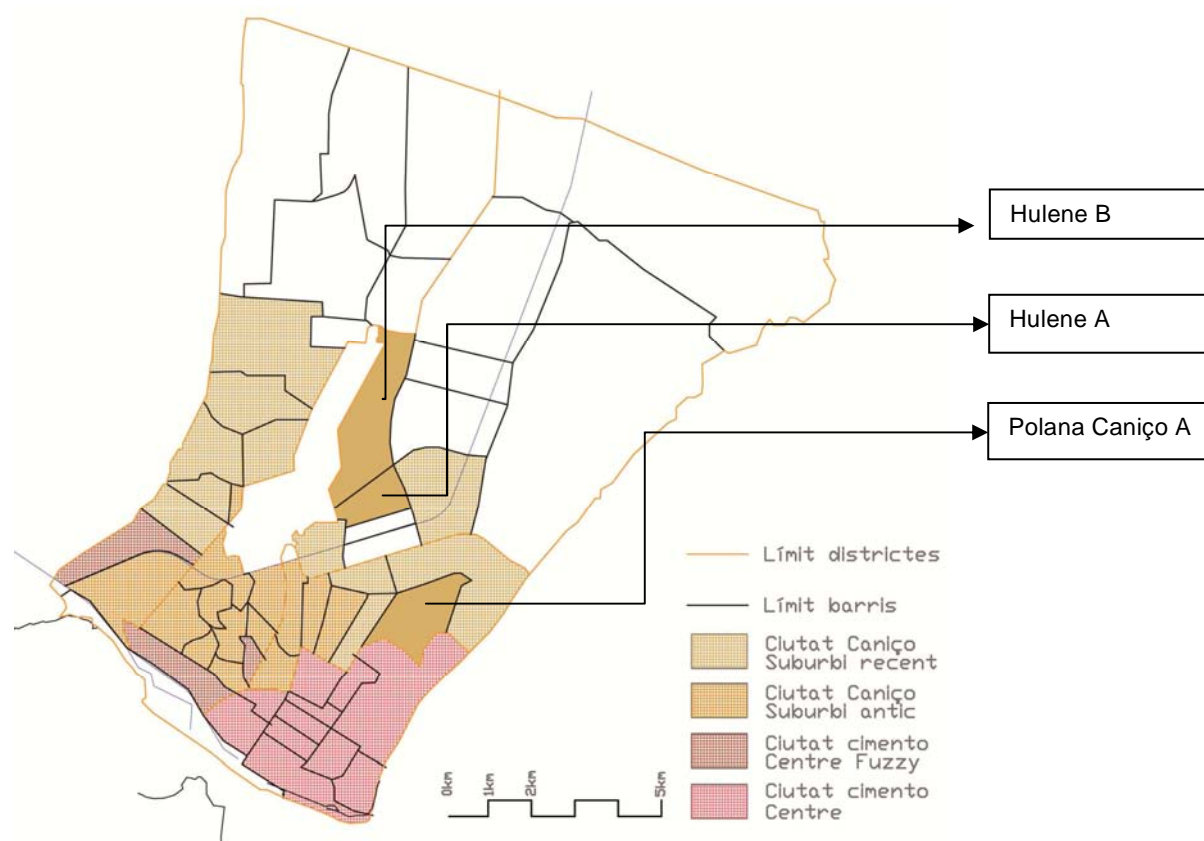

Imatges 3.57 – 61. Vies: Imatge e.d.: camí de vianants. Espais lliures: Imatge e.d.: espai lliure usat com a camp d'esports. Imatges inferiors: comerç informal. Maputo, 2010.

Imatges 3.62 – 66. Els materials de construcció dels habitatges. Imatge e.d.: bloc de formigó i pintura. Imatge c.d.: la xapa. Imatge d.d.: el caniço. Imatges inferiors: els agregats de les parcel·les. Maputo, 2010.

Plànol 3.48. Localització dels barris Hulene A i B i Polana Caniço A. Elaboració pròpia.

➤ **Barri suburbans recents. El cas de Polana Caniço A**

Aquest és un barri suburbà recent, d'alta densitat (45.697 habitants), amb una sèrie de particularitats en el seu creixement urbà. Es diferencien tres tipologies de malles: una malla residencial de mitja alçada de l'època colonial, però administrativament formant part del barri; una malla de geometria irregular, i una malla regular semi-oficial. Aquesta segona malla, l'irregular, es divideix en dos grups. Una forma part d'àrees reservades per a millora urbana desde fa anys, i en les quals no s'ha realitzat cap acció, a espera de que la població sigui reasentada. El segon grup són ocupacions il·legals (tot i que alguns entrevistats no ho aclareixen del tot) que es realitzaren al voltant de

l'Av. Julius Neyerere posterior al seu esfondrament parcial durant les inundacions, tot i la prohibició dels òrgans administratius. És interessant en aquesta última, la forma estrellada de l'estructura morfològica.

Imatge 3.67.

Elaboració pròpia a partir de Google Earth, 2011.

Per altra banda, la malla regular prové d'una mínima parcel·lació colonial, que segons explica Lídia Cufene (secretaria del barri), durant l'any de transició es començà a organitzar en *cêdules comuniais*, per aconseguir una parcel·lació jurídica (de l'antic barri de Polana, actuals Polana A i B). Immediatament després de la independència, les zones d'hortes foren ocupades per habitatges i, al 80, es reorganitzaren seguint els criteris dels *barris comuniais*, dividint-se en Polana A i B, densificant-se i creant els *quarterões*, per a controlar l'augment d'habitants. El gran creixement del barri fou a finals de la guerra civil, convertit ara en una zona estratègica per la seva localització prop

del centre i de la costa. Aquest, tal i com es comenta a l'apartat de sobre els percepcions dels models dels actors "up", és un barri estratègic per a la seva requalificació, i perquè no, especulació. Majoritàriament, de les entrevistes realitzades al barri, se'n desprèn una manca de legalització de les parcel·les per desinformació individual (i potser interessada a nivells més alts), i sobretot una gran inquietud sobre el futur del barri i la pròpia població.

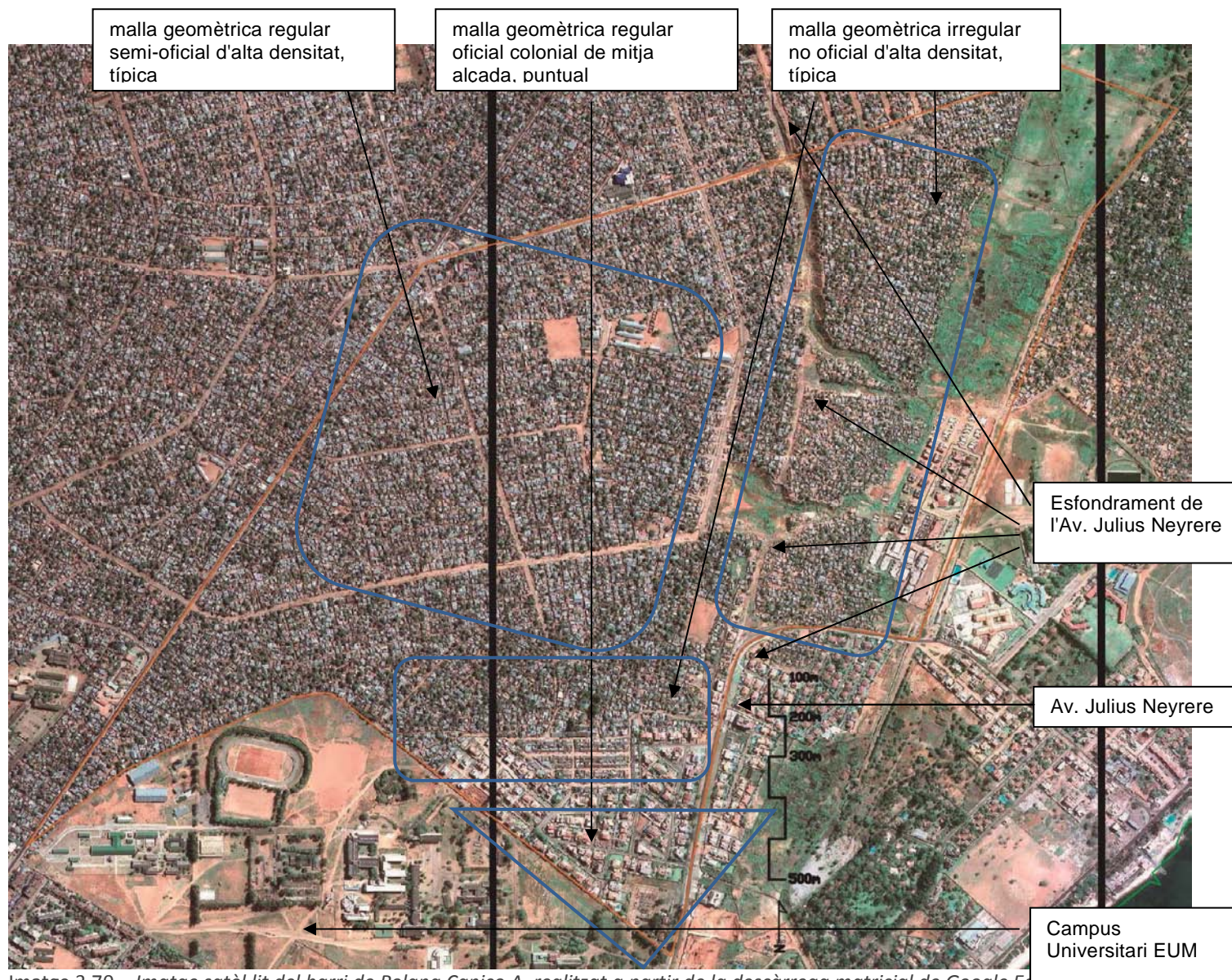
Imatge 3.68

Imatge 3.69

Imatge1 correspon a la malla regular colonial, puntual del barri, situada immediatament posterior al Campus Universitari. Imatge 2 és la malla regular d'alta densitat d'origen colonial, però complementada als inicis del període post colonial. En moltes zones, l'ocupació abusiva del teixit i de les vies ha generat espais similars als de Maxaquene A, tot i que no tant degradats com al barri més antic. Elaboració pròpia a partir de Google Earth, 2011.

Imatge 3.70. Imatge satèl·lit del barri de Polana Caniço A, realitzat a partir de la descàrrega matricial de Google Earth, tractada per a una major resolució de la malla urbana. Elaboració pròpia.

➤ **Barri suburbans recents. Els casos d'Hulene A i Hulene B**

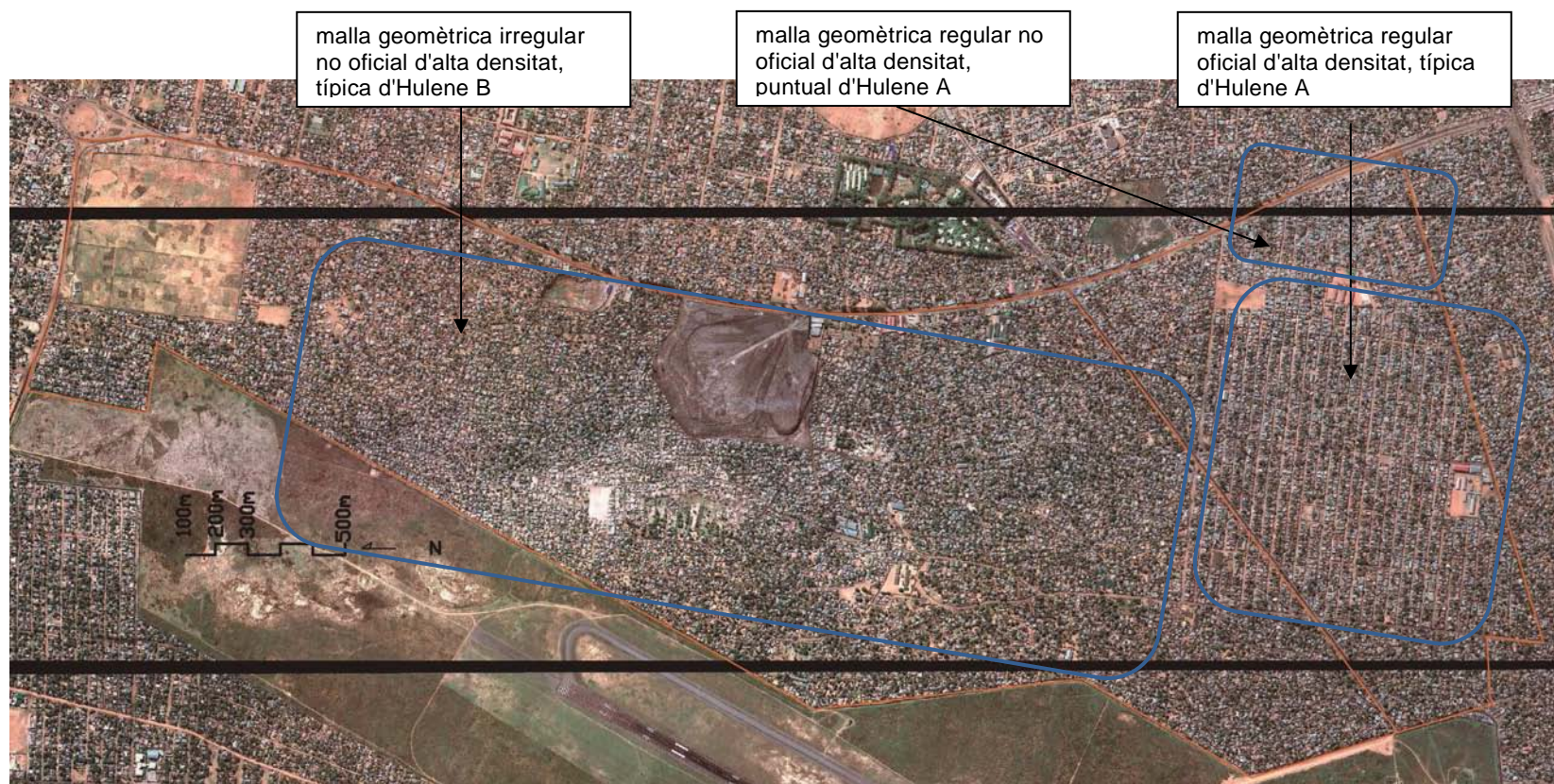
Aquests dos barris suburbans que anteriorment eren un de sol, conformen la contraposició típica de les àrees suburbanes recents, on la dicotomia entre les geometries regulars i irregulars conviu d'una forma directa. Hulene B, té una malla clarament irregular, similar a les característiques de Maxaquene A i Polana Caniço A, tot i que com més allunyat del centre, la densitat disminueix lleugerament. Té una petita part regular que forma part d'un conjunt majoritari de malla regular oficial a Hulene A. Immediatament a aquesta traça regular s'ha desenvolupat una àrea puntual regular no oficial, fruit del mimetisme de la inicial. Els dos barris es localitzen a una àrea especial, degut a estar annexades a l'aeroport, limitades per l'Av. Julius Neyerere i haver absorbit en el seu creixement la deixalleria municipal.

A l'època colonial, Hulene fou venut al sud-africà Cook. Els assentaments, originàriament tradicionals, estaven gestionats per ell, al qual se li pagava un lloguer per l'ocupació de terra. Les regles establertes eren la prohibició de construccions amb materials duradors (per a futurs desallotjaments). Alguns dels equipaments existents foren construïts per aquest privat. Després de la independència, el barri fou dividit en els actuals dos, i passà a ser dirigit per els GD. Molta de la poca infraestructura construïda i instal·lada ha estat gràcies a la organització interna del barri a través de grups de treball, comissions, etc.

Al igual que la resta de barris suburbans, la guerra fou el principal motiu de passar a una ocupació baixa a una densitat mitja. Durant aquest període, fou, tal i com expliquen al barri, el govern local qui repartí les parcel·les, repartint-se i subdividint les existents. Les ocupacions foren gratuïtes, segons comenten, amb la teòrica obligatorietat de tornar als seus llocs d'origen un cop finalitzat el conflicte, cosa que no passà.

Hulene fou, durant la guerra, de les poquíssimes intervencions realitzades pel govern en qüestions de planificació urbana, escollit com a barri pilot, la qual cosa es plasma físicament en la malla de geometria regular que conforma quasi tot Hulene A i part del B. La població d'aquesta trama són les úniques que tenen DUAT i consten de forma oficial, en termes d'ús del sòl. Les parcel·les demarcades són lleugerament inferiors a les dels barris perifèrics, amb mides de 24x12,5 m². Seguint les dinàmiques centrals, molts dels habitatges són llogats a gent de fora i la població comença a migrar a les afores.

Imatge 3.71. Imatge satèl·lit del barri d'Hulene A i Hulene B, realitzat a partir de la descàrrega matricial de Google Earth, tractada per a una major resolució de la malla urbana. (imatge girada 90° en sentit anti-horari, tal i com indica el nord, per a l'augment màxim de la imatge). Elaboració pròpia.

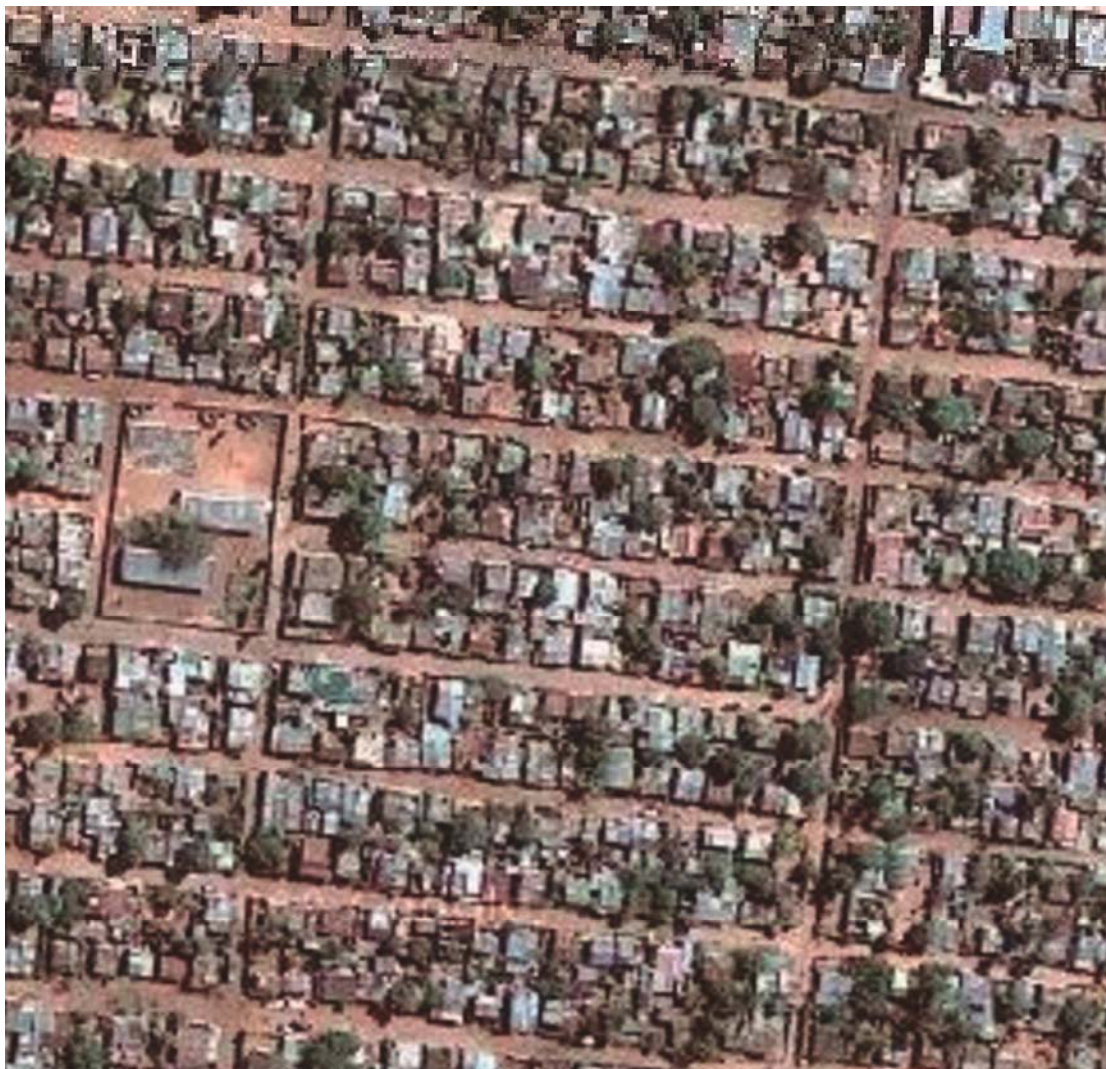

Imatge 3.72. Imatge satèl·lit 1 mostra la malla de geometria irregular característica del barri d'Hulene B.

Imatge 3.73. Imatge satèl·lit 2 correspon a una malla puntual de geometria regular no oficial, seguint les regles físiques del barri pilot executat per el Conselho a finals de la guerra civil, a l'actual barri d'Hulene A. Elaboració pròpia a partir de Google Earth, 2011.

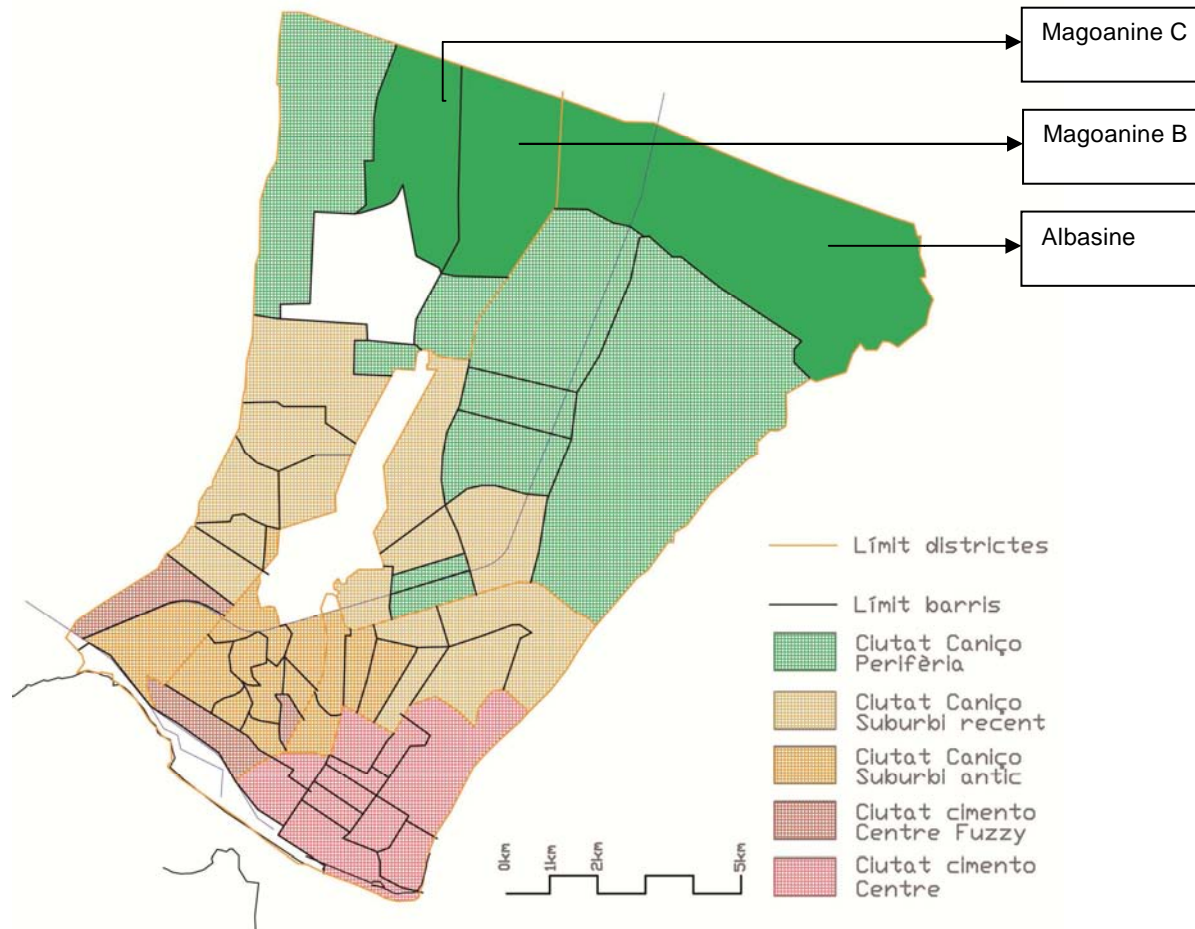

Imatge 3.74. Imatge satèl·lit de la malla de geometria regular oficial d'alta densitat (única població dels dos barris amb possessió de DUAT) característica d'Hulene A. Correspon al barri pilot executat per el Conselho a finals de la guerra civil. Les illes es configuren per 32 parcel·les a doble filera, de 24x12.5m² cada una. Elaboració pròpia a partir de Google Earth, 2011.

➤ *CASOS D'ESTUDI: ELS BARRIS PERIURBANS.*

Tal i com s'ha exposat amb anterioritat, els casos d'estudi suburbans han estat els de Magoanine B, C i Albasine. Magonanine C, per la seva representativitat serà desenvolupat en major grau.

Plànol 3.49. Localització dels barris Albasine, Magoanine A i Magoanine B. Elaboració pròpia.

➤ **Barri periurbà. El cas de Magoanine C**

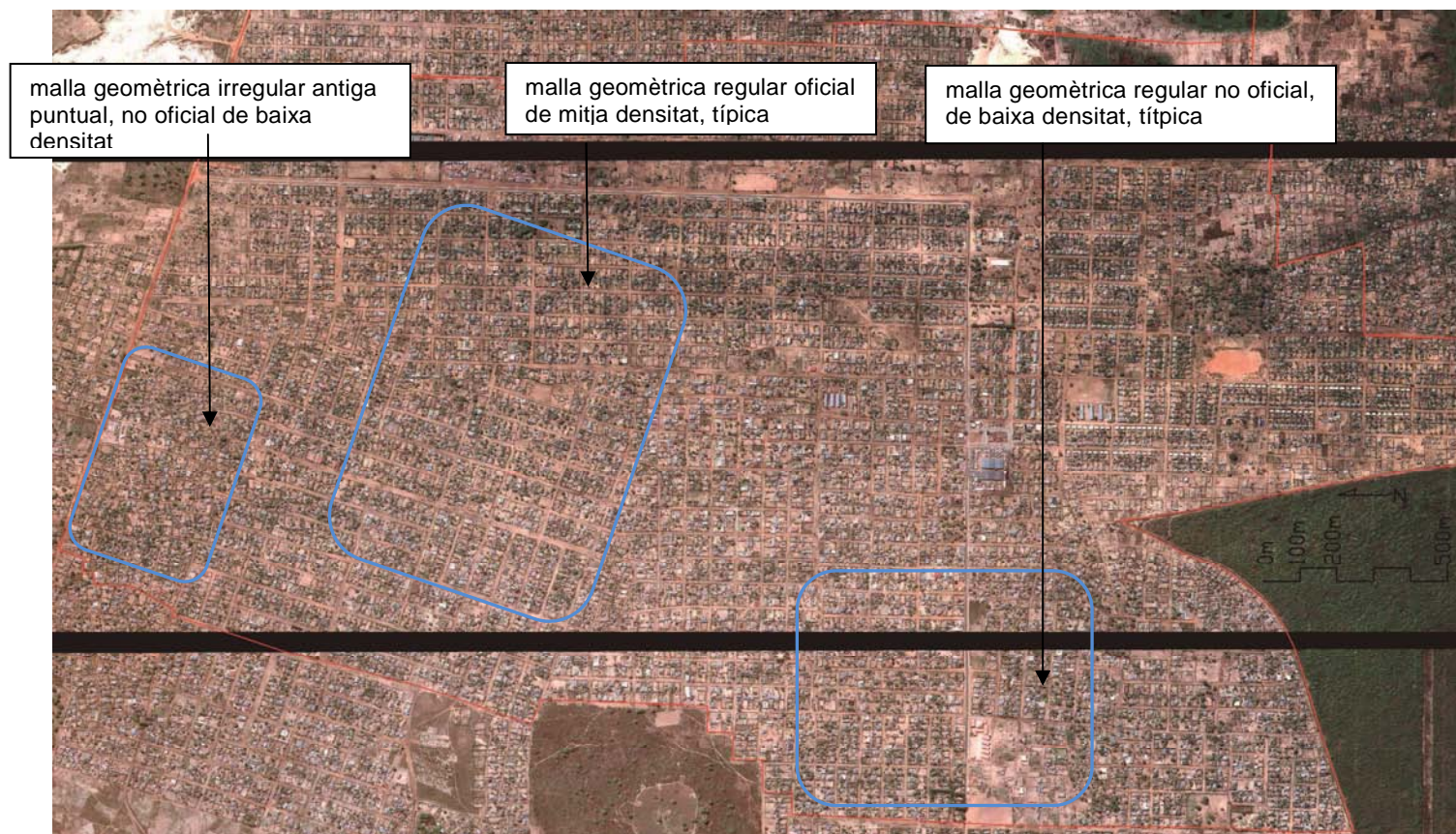
Magoanine C té un origen d'assentaments dispersos tradicionals, que per la seva distància al centre colonial, visqueren un procés de densificació i ocupació més recent respecte a les dues primeres corones suburbanes. A l'època colonial, l'actual zona perifèrica de Maputo, estava fora de l'àmbit de la demarcació de la ciutat de Lourenço Marques. Aquests assentaments eren considerats totalment rurals i les accions de la zona foren nul·les a excepció de les infraestructures de la nacional 1 i la construcció de les vies fèrries. A partir de l'entrevista realitzada a la reina de Magoanine¹²¹ hom pot visualitzar com eren aquests assentaments a nivell d'ocupació: *" les primeres persones a venir s'instal·laven unes lluny de les altres. Quan hi havia necessitat de trobar-se ho feien a la xefia (casa del cap). El mètode de comunicació era mitjançant el fum del vapor d'aigua, que servia com a avís, i a partir del qual el cap realitzava uns sorolls per a visar de la trobada. Tota anàvem a peu. Tampoc després de la Independència vingué ningú, ja que no hi havia transport".*

Tampoc el període post colonial tingué cap incidència important al barri, i d'igual forma durant els èxodes massius de la guerra civil. Fou a partir del fi d'aquesta, i per l'atracció de la ciutat que les famílies, generalment lligades a les natives, que començaren a instal·lar-se a la franja perifèrica, mantenint de totes formes, un perfil dispers, rural, i de densitats molt baixes, amb un total de 70 famílies. Fou doncs a partir de les grans inundacions del 2000, que començà la verdadera ocupació del barri. El secretari del barri explicà que es començà amb 100 famílies del barri d'Inhagoia A, continuant amb les de Polana Caniço, Ferroviario, Luis Cabral, Inhagoia B i Magoanine A. Durant dos anys, es tingué un gran recolzament humanitari, amb la distribució de parcel·les, algunes cases millorades, material precari per a construccions d'habitatges temporals, i la construcció d'alguns equipaments. El nou assentament es creà d'una taula rasa a partir de la malla urbana considerada com a barri tipus. Tal i com es deriva d'algunes entrevistes, la població no rebé tota l'ajuda realment necessària (no tothom rebé el mateix), desapareixent la majoria d'actors un cop pal·liada la situació. A arrel de la instauració d'aquest model, el barri ha continuat creixent de forma no oficial, seguint les regles de regularització establertes pels organismes oficials.

---

¹²¹ Adelina Araun Guetza és anomenada la reina de Magoanine per la seva antiga figura de règula de la zona. Els règulos eren els antics caps tradicionals dels barris que tractaven directament amb els colons. Entrevista realitzada el 8 de desembre del 2010.

El secretari del barri comentà que la distribució dels lots es realitzà segons l'ordre d'arribada, i sovint és fàcil trobar agrupacions d'illes residencials que pertanyin a reassentats d'un o altre barri. Aquest gran desplaçament de persones originà un barri de gran mixtura d'habitants de Maputo, en especial dels nuclis més antics i amb pitjors condicions urbanes.

Imatge 3.75. Imatge satèl·lit del barri de Magoanine C, realitzat a partir de la descàrrega matrper a una major resolució de la malla urbana. (imatge girada 90° en sentit anti-horari, tal i com indica el nord, per a l'augment màxim de la imatge). Elaboració pròpia a partir de Google Earth, 2011.

TIPOLOGIES DE MALLES:

- La malla geomètrica regular oficial de mitja densitat conforma un 50% aproximat del barri. Sorgí dels reassentaments, i fou demarcada majoritàriament pel Conselho Municipal de Maputo i els seus topògrafs. Els principals moviments de població es degueren a les inundacions, però continua essent un barri que rep nous residents de per exemple la construcció del cementiri o millora de vies (ex, Milagro Mabotde, Maxaquene A). Aquests nouvinguts s'estableixen en àrees reservades, i amb el document DUAT per endavant (Dret d'ús i aprofitament de la terra). PEI que se'n desprèn de les entrevistes, tot i que les informacions són poc clares, és que és el Conselho Municipal (CMM) el que realitza les delimitacions de parcel·la.
- La malla geomètrica regular no oficial de mitja densitat sorgí del mimetisme posterior de la malla oficial per part de la població. Aquesta s'adapta sovint a preexistències construïdes anteriors, a elements geogràfics i a camins anteriors. Aquesta tipologia de malla serà posteriorment desenvolupada al capítol dels actors que intervenen en la transformació urbana.

L'atracció al barri es deu sobretot, a la migració interna de la ciutat, provinent dels barris suburbans antics. Habitants que prefereixen llogar les residències més cèntriques, podent amb els diners percebuts, desplaçar-se a zones amb millor qualitat urbana, sobretot pel que fa a l'espai, segons es desprèn de les entrevistes.

S'ha esbrinat que les persones que volen construir al barri, prèviament han d'anar a la secretaria a demanar una declaració que demostrï que són residents, i posteriorment van al CMM a demanar el permís. Per tal d'aconseguir el DUAT (Dret d'ús i aprofitament de la terra) han de fer una petició de regularització (demostrant que no cometen cap irregularitat), amb la qual obtindran el cadastre i posterior DUAT. No obstant, el secretari comentà que aquest és molt difícil d'aconseguir, degut a la falta de plànols existents. Dels 129 *quaterões*, tant sols els de 3 tenen el document. Sobre aquests nouvinguts de forma individual, no s'ha acabat de determinar si és la pròpia població o a estructures de barri que determina les noves parcel·lacions, tot i sembla que així és, prenent desenvolupar els mecanismes d'accés a la terra a la segona fase de recerca.

- Les malles geomètriques irregular no oficial de baixa densitat són puntuals, i reducte dels antics assentaments indígenes. Fruit dels desplaçaments recents de població, aquesta s'ha anat densificant, tot i encara patents els traçats originals. Es pretén esbrinar al llarg de la segona fase, si, tenint en compte la poca densitat general del barri, i havent encara algunes àrees lliures, aquestes subdivisions de les antigues parcel·les han estat obligades pel CMM, són familiars del centre que pacten amb els de les perifèries per establir-s'hi, d'altres desplaçats que els resulta més fàcil negociar amb els autòctons que amb el CMM i Secretaria de barri, etc...

Imatges 3.76 - 77: Imatge 1: àrea amb la única malla geomètrica regular oficial de mitja-baixa densitat. Imatge 2: malla geomètrica regular no oficial e mitja/baixa densitat, comuna al barri. Imatges satèl·lit, realitzades a partir de la descàrrega matricial de google Earth, tractada per a una major resolució de la malla urbana. (imatges girades 90° en sentit anti-horari, seguint orientació d'imatge general del barri). Elaboració pròpia.

Imatge 3.78. Imatge d'àrea amb la única malla geomètrica irregular no oficial de baixa densitat. Imatges satèl·lit, realitzades a partir de la descàrrega matricial de google Earth, tractada per a una major resolució de la malla urbana. (imatges girades 90° en sentit anti-horari, seguint orientació d'imatge general del barri). Elaboració pròpia.

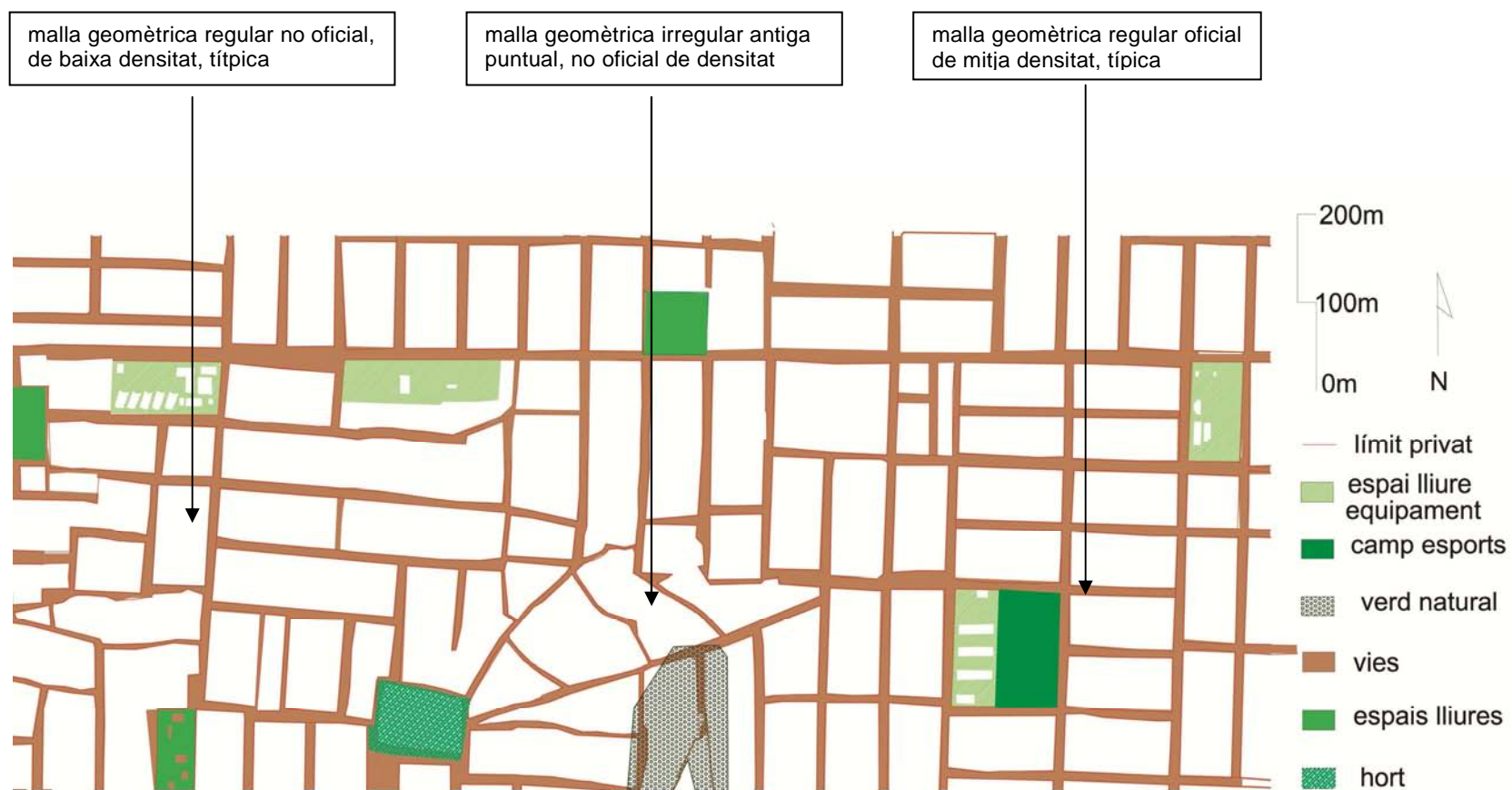

ESPAI PÚBLIC NO CONSTRUÏT¹²²: El barri, ocupat durant l'última dècada, és fruit de l'aplicació de la malla tipus. La població, al seguir-la com a mètode d'una ocupació no legal però acceptada per l'administració, ha respectat els límits regulars. No obstant, **la tendència a la repetició d'aquesta morfologia residencial, no incorpora al teixit urbà els espais públics necessaris per a una comunitat. A excepció dels espais reservats pel municipi o el secretario, i alguns horts restants, en 10 anys, les parcel·les han ocupat quasi tot l'espai restant.**

- **Vies:** Aquestes, totes d'arena, es classifiquen en tres nivells: la estructurant de barri que el comunica amb la resta de la regió i ciutat; vies estructurants secundàries internes; vies estructurants terciàries; vies de circulació menor (cal dir que la via Gran Maputo, límit amb la ciutat de Marracuene, serà pròximament adoquinada, modificant els nivells de vies per la seva connexió nord directe i ràpida transversal de la ciutat). A excepció d'alguna perimetral, totes són de sorra, i tot i que la majoria d'amplades són factibles per al pas d'un o dos vehicles, el material i la irregularitat en dificulta la circulació.
- **Espais lliures:** la baixa densitat, la poca circulació de vehicles, en fan del carrer l'espai més usat. Alhora al barri, existeixen 2 camps de futbol, un parc infantil (amb manteniment nul), i una plaça usada com a mercat informal.
- **Espai verd:** Anteriorment hi havia molta vegetació, però segons s'informa, quan els nadius van saber que s'ordenaria el barri, els varen tallar (falta comprendre els motius). Les reserves de jardins desaparegueren per l'ocupació dels reassentaments. I per altra, tal i com proclama el President del Govern, una família, un arbre, els donants realitzar molts projectes de plantacions, dels quals, els situats a les vies, van ser majoritàriament tallats, probablement pel negoci de la fusta i el carbó. Els arbres de les parcel·les solen són arbres fruiters com a ajuda alimentària. Existeixen també algunes zones d'hortes, i la gran majoria de tancaments perimetrals de parcel·la vegetals, fan que l'espai públic i privat, es mesclin visualment.

---

¹²² Tenint en compte que la recerca de la Tesi està enfocada en l'estudi de l'espai comunitari públic, es farà referència tant als espais no construïts (places, carrers, jardins, passejos, camps esportius, zones naturals, hortes, buits...) com als espais construïts d'ús públic (equipaments, comerços, centres d'associacions...).

Plànol 3.50. Plànol respresentatiu dels espais públics comuns al barri de Magoanine C: vies, espais lliures i espais lliures d'equipaments públics. La imatge mostra la diferència entre zona regular oficial, no oficial, i irregular. El barri, d'ocupació recent mostra una regularització de la inserció dels equipaments i espais lliures d'aquests a la trama. Elaboració pròpia.

ESPAI PÚBLIC CONSTRUÏT: La majoria d'equipaments existents al barri són herència del període colonial i dels primers anys d'independència. Posteriorment la manca d'espai (i recursos) n'ha impossibilitat la construcció de nous. Els únics equipaments (excloent el Ministeri d'agricultura) són els diferents tipus d'escoles. Per a accés a centres de salut, mercats grans, entre d'altres, han de sortir fora del barri. La falta d'espai lliures tant en places com en carrers, i la precarietat d'aquests llocs, també va a la contra de l'establiment de zones comercials. La generalitzada venta informal lineal dels barris de Maputo, tant important pel seu dinamisme i focus social, tant sols es troba, de forma desorganitzada i precària, al llarg de l'avinguda Milagro Mabote. La resta són petites banques localitzades puntualment al llarg de les vies més transitades, o alhora, incorporades a les zones frontals dels propis habitatges.

- **Equipaments:** Els equipaments comunitaris se situen dins la malla per ocupació d'il·les. Sembla que a partir del 2000 es volgué fer una faixa vertical per a l'ocupació d'equipaments, però les parcel·les entre uns i altres han estat ocupades per residències. El barri, gràcies als projectes de cooperació, consta d'un nombre de serveis públics molt més elevat comparant amb els barris suburbans. Els equipaments són: de un centre de salut; dues farmàcies¹²³, una clínica privada, dues escoles bressol, una escola, un centre de formació professional (en construcció), una llar de la 3ª edat, un centre obert per malalts, un centre de formació de xefs de *quarterão* (de la ONG AMDU), 1 centre policial, 5 estacions de bombeig, i moltes esglésies.
- **Comerços:** aquests es poden dividir principalment per volum físic i de servei. El primer és el mercat formal (antigament informal), construït recentment. No obstant, les taxes exigides, i la típica caça del client, fa que aquest s'hagi traslladat fora del recinte, de forma informal, i majoritàriament prop de les parades de xapes. El segon grup són part les cases-botiga, generalment prop de les vies principals, el tercer les petites bancades, també als principals llocs de pas, i puntualment algun venedor ambulant.
- **Espais de relació:** Anteriorment existia una zona de barraques, que es va treure per pressió de les esglésies, segon comenten. Els principals punts de trobada són a l'entorn del mercat, a les esglésies, i al camp de futbol.

---

¹²³ Aquest tipus de comerç, al igual que els bancs i caixers, solen ser catalogats com a equipaments per part de les poblacions locals.

Plànol 3.51 Plànol de tipologia de trànsits, equipaments, espais lliures, comerç i transport públic. (imatge girada 90° en sentit anti-horari, tal i com indica el nord, per a l'augment màxim de la imatge). Elaboració pròpia.

INFRAESTRUCTURES I SERVEIS BÀSICS: El barri no consta de drenatge, al igual que la resta, i té una part susceptible d'inundacions. A partir de les donacions a l'època dels reassentaments, té un bon servei de fonts manuals, i s'està canalitzant aigua, per petició individual. Des del 2002, a través de la companyia elèctrica nacional, s'està portant l'electricitat als barris, tot i que a Magoanine està en procés. En qüestions de recollida de brossa, una micro empresa fa una recollida primària domiciliària, als dies indicats, mitjançant les *txoves* (carros manuals).

L'ESPAI PRIVAT. Magoanine C té una àrea de 6,18km², pràcticament tota residencial.

- **El quarterão:** Maxaquene consta de 129 quarteroes de mides regulars. Aquest està format per conjunts d'illes formades a partir de la repetició dels mòduls de parcel·la 30x15 o 25x12,5m² a banda i banda. Tot i que ens podem trobar amb casos d'illes quadrangulars, la majoria són allargades, de 8x2 parcel·les.
- **Els agregats:** El cas de Magoanine és particular, ja que no hi ha massa agregats degut al control que fa el barri. Els que sí que es permeten són els familiars. Moltes de les construccions, sobretot a les zones antigues, són magatzems, corrals, etc, i no habitacions. Magoanine és un barri amb una gran mescla de motius pels que es té una casa al barri. Primer, hi ha els nadius, segon, els reassentats que es mantenen al barri. Tercer, molts residents dels barris suburbans, que tal i com s'ha explicat, lloguen les seves cases i amb els diners aconseguixen millors condicions als barris perifèrics (tot i que a l'actualitat, ja s'està ocupant fora del límit municipal). Quart, ens podem trobar també amb el cas de les persones, que després de ser reassentades no han estat capaces de construir una casa en 2 anys, motiu pel qual el CMM els fa fora i s'usa per a nous movilitzats. En cinquè lloc, són els propis desplaçats per les inundacions, als quals se'ls va donar una parcel·la i una casa, que la lloguen i tornen als seus llocs d'origen. i per últim, els especuladors, que, en contra de la llei, i mitjançant diferents tàctiques, aconseguixen varies parcel·les per al mercat il·legal de terres.

Seguint les postures camaràries (normatives del CMM), la majoria de construccions a les malles oficials, se situen separades 5 metres de la part frontal de la parcel·la, deixant-ne tres de separació lateral, i amb màxim un 40% de l'espai construït. No obstant, a les malles regulars no oficials, es percep una mixtura entre la nova tendència d'habitatge frontal i jardí posterior, i la tradicional, d'habitatge al fons i hortes al davant. A l'àrea més antiga, necessiten un estudi més aprofundit per esbrinar les transformacions sofertes per la subdivisió, i la forma d'assentament inicial. Tot i així, aquests habitants d'origen més rural, són els de majors agregats per funcions varies, i de major verd privat (arbres i hortes).

Els materials dels habitatges són variats. A l'inici del resassentament, es distribuïren o bé tendes de campanya, o bé material anomenat precari (*caniço* i xapa) per a l'autoconstrucció. Posteriorment, a partir de la cooperació, es realitzaren varies illes amb habitatges d'obra. No obstant, segons expliquen alguns residents, passat el moment de crisi, moltes de les ONGs i agències internacionals marxaren a resoldre altres conflictes, deixant varis projectes sense acabar. La falta d'atenció fa que el Josep explique que viu entre quatre parets, a les quals, per manca de recursos (al perdre-ho tot durant les grans pluges) els hi manca un sostre. Molts d'altres, continuen mantenint les construccions tradicionals de *caniço*, tot i que amb l'entrada del bloc de formigó, a la ciutat estan considerades com a temporals.

Plànols 3.52 - 54. Plànol 1: El gra construït i l'espai verd i edificacions tipus. El plànol mostra les tres zones tipològiques del barri. Plànols 2 i 3 a baix: l'alineació dels habitatges frontals a la malla regular oficial, i l'estructura tipus de la malla a la ciutat, i la malla a zones fora de la ciutat, seguint construcció de casa al fons. Elaboració pròpia.

Plànols 3.55 – 56. Els plànols mostren la mescla de situació de l'habitatge frontal i posterior a la malla regular no oficial, i la malla irregular fruit de la mescla tradicional i la ocupació recent. Elaboració pròpia.

Imatges 3.79 - 82. Imatges que mostren les tipologies habitacionals, la varietat de tancaments i la homogeneïtat de vies. Maputo, 2010.

Imatges 3.83 - 86. Imatges que mostren els materials constructius de les cases: obra d'adob sud africana, xapa, bloc de formigó pinta i caniço. Maputo, 2010.

Imatges 3.87 - 90. La primera imatge (e.d.) mostra l'exemple de construcció paulatina, amb una casa de materials "precaris" i una d'obra en construcció,. Les següents són una mostra dels espais lliures i verds del barri. Maputo, 2010.

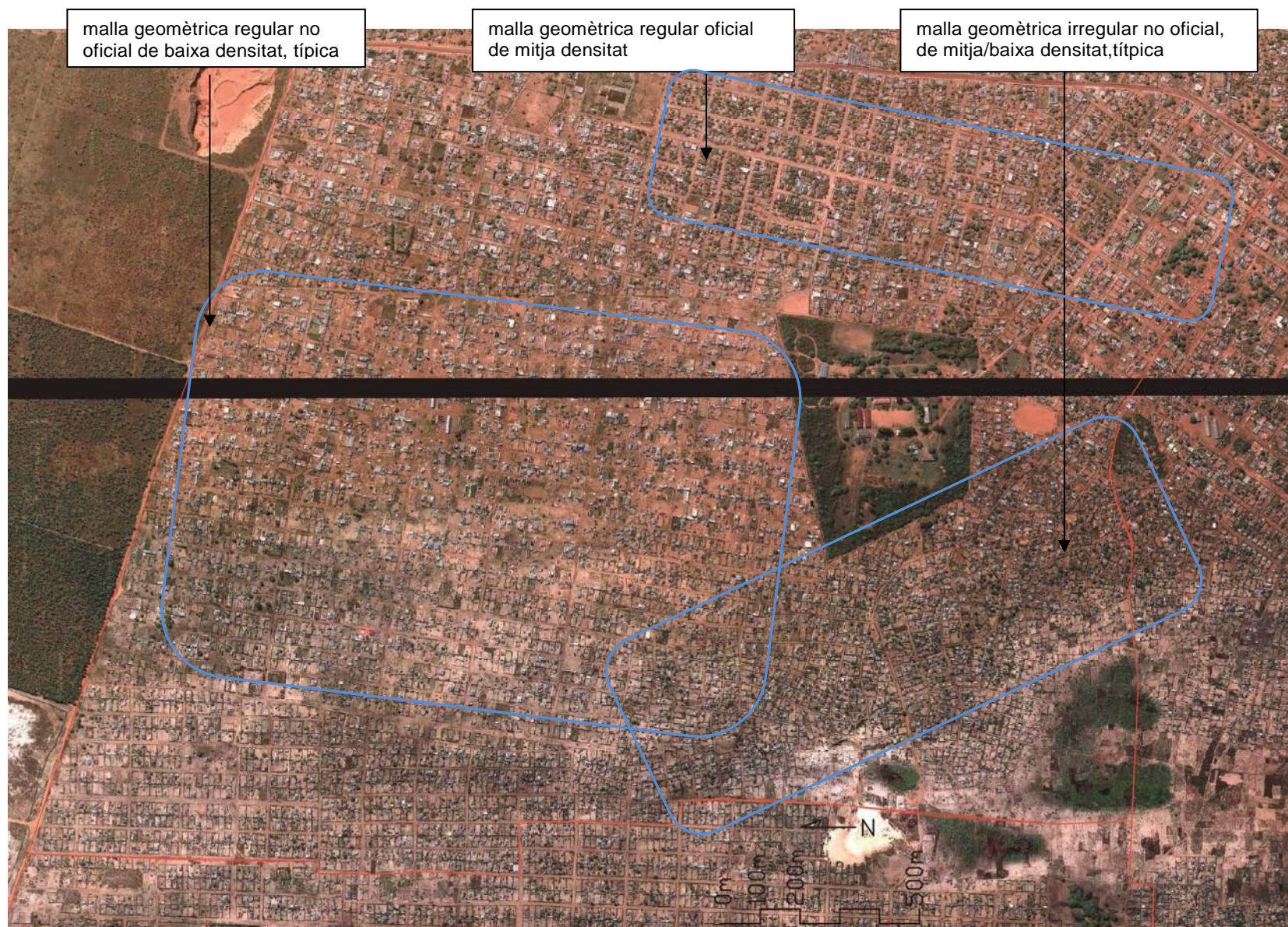

Imatges 3.91 – 92. *Cases-botiga*. Maputo, 2010.

➤ **Barri periurbà. El cas de Magoanine B**

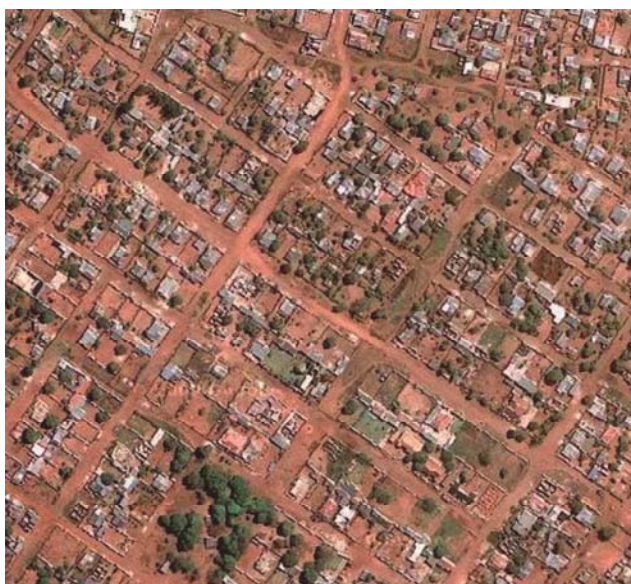
Magoanine B té un origen igual al del C, i un creixement semblant, però encara més recents. Està format dues zones d'assentaments oficials, una part central regular no oficial, i un terç inferior d'estructura irregular. No obstant, la investigació sobre els mecanismes de creixement d'aquest barri encara s'han d'aclarir a la segona fase, degut a la falta d'informació que aportà el secretari del barri i el seu ajudant, la dificultat que em posaren en la tria de població entrevista, i la falta de documentació existent sobre Magoanine B. Cal dir també, que el barri té una barreja que sovint confon. Algunes zones que per imatge satèl·lit podrien semblar organitzades de forma no oficial, resulta que formen part de projectes d'ONGs, i per altra, hi ha alguna superposició entre la malla de geometria regular no oficial i la malla de geometria irregular, en grans parts dels sud del barri (pretenent aprofundir-hi a la recerca de la tesi). Després d'Albasine, Magoanine B, és el barri menys ocupat i densificat de la ciutat. No obstant, cal recalcar que tot i que les imatges de satèl·lit són recents, del 2010, la inspecció realitzada un any després, mostra com aquesta ocupació ha estat contínua, ja ocupant alguns dels terrenys de la veïna Magoanine, encara que a simple vista pugui semblar la continuació de Maputo.

Imatge 3.93. Imatge satèl·lit del barri de Magoanine B, realitzat a partir de la descàrrega matricial de google Earth, tractada per a una major resolució de la malla urbana. (imatge girada 90° en sentit anti-horari, tal i com indica el nord, per a l'augment màxim de la imatge). Elaboració pròpia.

Imatges 3.94 – 97. Imatges satèl·lit dels diferents teixits de Magoanine B: malles de baixa densitat: e.d.: irregular; d.d.: ordenada no oficial; e.b.: regular oficial. Imatge satèl·lit d.b. de malla regular oficial de mitja densitat. Elaboració pròpia

➤ **Barri periurbà. El cas de Albasine**

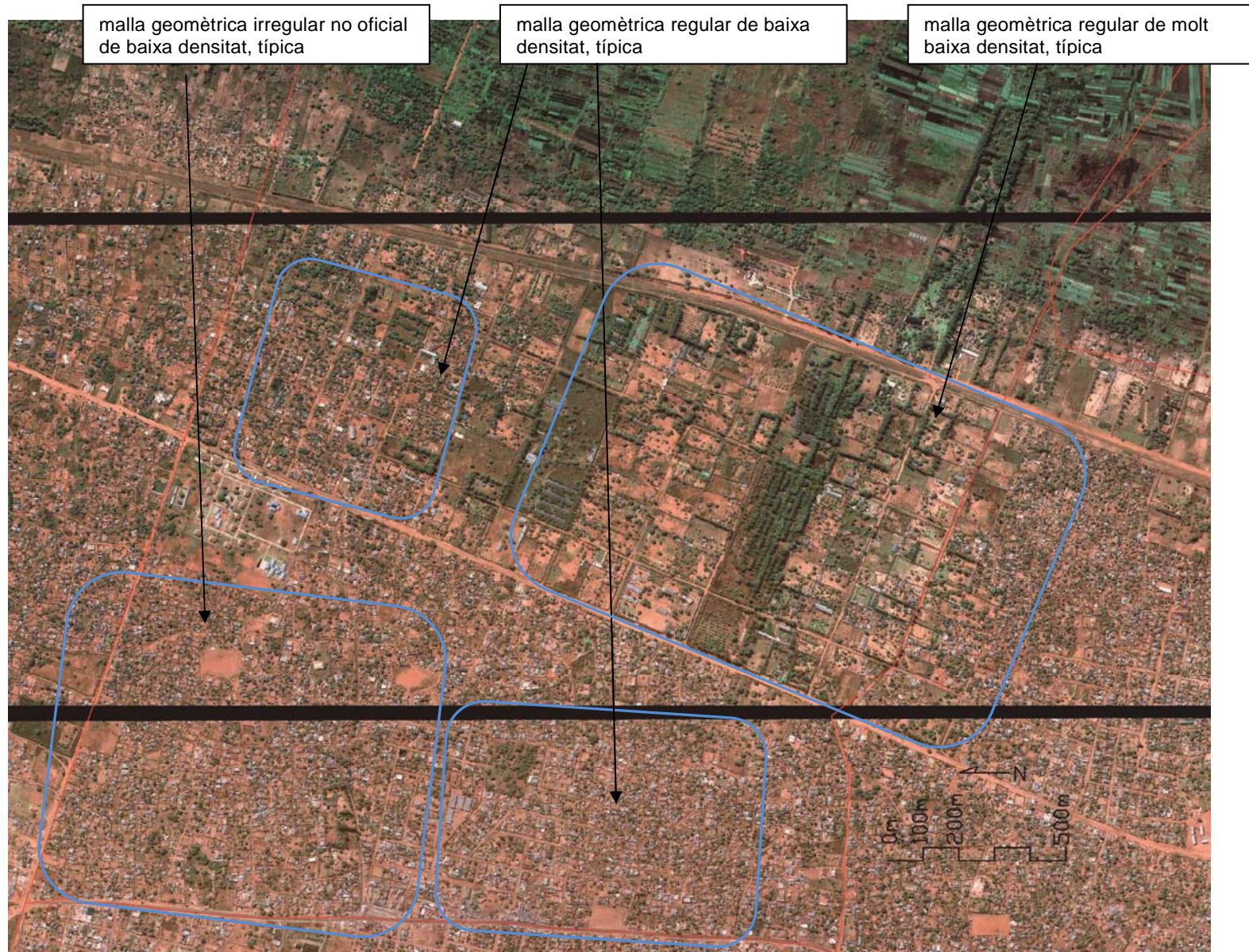
Albasine és el barri, junt amb Mahotas, de menys ocupació i densificació de tota la capital. Té tres tipologies de malla de creixement: la malla de geometria irregular no oficial, la malla de geometria ordenada de baixa densitat, i la malla ordenada de molt baixa densitat. En els dos últims casos, també la falta d'informació, però sobretot l'hermetisme del secretari i de la població escollida per aquest per a ser entrevistada, fa va impossibilitar el seguiment del procés d'ocupació d'Albasine. Aquest, cas d'estudi de la Tesi, serà investigat a fons, perquè tot i que a priori tant sols són percepcions, sembla un possible cas paradigmàtic del control d'un cap (el secretario de barri) sobre tots els aspectes dels seus residents.

En el cas de les parcel·les de molt baixa densitat, cal dir que són les dels nadius pescadors (després de la part residencial, el barri és manglar fins a arribar al mar) i que encara molts mantenen les seves grans parcel·les originals. No obstant, la pressió del mercat, sembla que està començant a "comprar" aquestes parcel·les ubicades en zona privilegiada, on viuen actualment, gran nombre de la elit del partit FRELIMO.

Imatges 3.98 – 99. *Imatges de les parcel·les de molt baixa densitat.* Elaboració pròpia

Imatge 3.100. Imatge satèl·lit del barri de Albasine, realitzat a partir de la descàrrega matricial de google Earth, tractada per a una major resolució de la malla urbana. (imatge girada 90º en sentit anti-horari, tal i com indica el nord, per a l'augment màxim de la imatge). Elaboració pròpia.

4. INTRODUCCIÓ ALS AGENTS INVOLUCRATS EN LA PRODUCCIÓ DE LA CIUTAT

La planificació urbana pot ser definida des de diferents perspectives, contextos i graus de complexitat. Tradicionalment, aquesta estava relacionada directament al rol de l'Estat, en els seus diferents nivells administratius en el pensar, planejar i gestionar les ciutats. Aquest rol "estatal", referit als països occidentals, no és literalment aplicable al marc històric de Moçambique. Primer, perquè al país subsaharià aquest rol superior s'ha distingit per dos poders totalment oposats: el poder colonial portuguès i, posteriorment, el de l'estat independent, inicialment unipartidista i posterior d'obertura democràtica. Aquests actors, junt als models per ells dissenyats i executats, han marcat, amb més o menys força, les directrius sobre el creixement dels assentaments del país. Segon, a diferència de les tendències urbanes als propis països dels colons, aquest control (o falta d'ell), ha determinat una evolució específica per Maputo.

Tal i com s'ha desenvolupat al llarg del capítol 3, la indiferència estratègica per part dels colons, i la incapacitat reaccionària dels poders estatals i municipals, ha derivat a una producció d'assentaments (in)formals i una readaptació urbana, per part de la pròpia població, de lo existent. Aquestes formes de generar ciutat no sempre han caminat ni evolucionat de forma paral·lela, ja que sovint, instruments, funcions i dinàmiques han format part d'una complexa xarxa interna no oficial, però sí acceptada i interioritzada socialment.

A més, tal i com explica Friedmann (1998), no tant sols l'Estat intervé en la planificació urbana, sinó que també ho fa el sector privat i, tal i com s'ha comentat al paràgraf anterior, la societat civil. Segons l'autor, els "planificadors urbans" ja no són tècnics que treballen per la burocràcia estatal i política, sinó també pels desenvolupadors urbans i les organitzacions de la societat civil. En el marc dels països en vies de desenvolupament, i en aquest cas concret, de l'Àfrica subsahariana, a l'actor estatal (en tots els seus nivells), al privat i a la societat civil, se li suma les petites i mitjanes cooperacions, i, sorgit sobretot a arrel de les reestructuracions nacionals i obertures de mercat dels països independitzats, el de l'actor supragovernamental.

Citant a Tewdwr-Jones (1999), "la planificació urbana és, sens dubte, una activitat política basada en una aliança entre professionals, polítics i públic en general". A Maputo, aquesta aliança o aliances, amb major o menor interès mutu, i més o menys grau de fluïdesa i fortalesa, és fruit d'interaccions varies entre diferents actors, en contextos històrics específics, i els quals seran exposats al llarg d'aquest apartat, junt amb les estratègies, eines i projectes més destacables ¹.

4.1 CLASSIFICACIÓ DELS ACTORS HISTÒRICS EN LA PRODUCCIÓ DE LA CIUTAT

Els canvis polítics i de poders al llarg de la història moçambicana, han provocat, en el cas del país, però també de la ciutat, aparicions constant de nous actors, depenent de cada un dels contextos. Després de l'etapa històrica més llarga de Moçambique, controlada pels colons portuguesos, els posteriors períodes dels països suposaren l'aparició de diversos actors, fruit de cada un dels contextos, derivant a unes polítiques i estratègies urbanes determinades. Els nous contextos, tal i com relata I.Raposo, es podrien resumir en el de la independència "amb pas d'una economia colonial capitalista a una economia planificada i centralitzada, d'inspiració socialista i, una dècada després, com a resultat de les crisis nacionals i de les pressions de la comunitat internacional, a un nou canvi de paradigma amb l'obertura a economia de mercat de base neoliberal. Al mateix temps, els governs independents de partit únic [Angola i Moçambique] s'obren al multipartidisme, amb revisió de les constitucions dels dos països, permetent l'aparició de les organitzacions independents, de la societat civil, embrió d'un procés de democratització". Cada un d'aquests contextos i factors, han ajudat a determinar els actors més influents en la transformació històrica de la ciutat, els quals seran esquematitzats a continuació.

- *Període colonial: els colons estrangers amb bases mercantils i de poder, junt a la població rural, amb bases tradicionals.*

---

¹ La escolla dels actors principals involucrats per contacte directe o per influència al l'àmbit del planejament urbà ha estat realitzada a partir de documentació específica com el llibre *Suburbios de Luanda e Maputo*, de l'estudi de diferents estratègies i projectes i de la pròpia percepció al llarg de la investigació.

- *Període post colonial: el govern centralista enfocat en el desenvolupament rural, junt a una població amb una complexitat heterogènia i els òrgans gestors de barri (GD i Secretarios de Bairro).*
- *Guerra civil, programes de reestructuració i obertura de mercat: govern i municipalitat socialista debilitat, en pro de l'entrada dels agents internacionals (cooperadors i finançadors bilaterals i multilaterals), i societat local de barri (població estructures administratives "bottom").*

4.2 CLASSIFICACIÓ DELS ACTORS ACTUALS EN LA PRODUCCIÓ DE LA CIUTAT. ESTRATÈGIES I PROJECTES PRINCIPALS

Al llarg de la seva història, tal i com s'ha explicat al capítol 3 (verificant la 1ª hipòtesi), la complexa realitat actual de Maputo ha resultat ser fruit d'una conjunció de models urbans decretats per un grup d'actors dins el marc d'uns contextos polítics, econòmics, i socials determinats. Avui en dia, la ciutat té una sèrie de motors, tant interns com externs, de diversa índole i amb diferents funcions i metes. En un marc on les forces de la globalització són cada vegada més predominants s'ha sumat, al panorama actual, una sèrie de nous actors que interactuen amb els, fins ara, principals involucrats en la transformació urbana. Els models que s'estan generant, no tant sols són fruit dels models estàndards i generalment amb perspectives occidentals, sinó que estan provocant, alhora, un canvi en el paisatge urbà dels barris suburbans i periurbans, derivat de l'acceptació, per part de la població local, de nous paràmetres i influències a través de la incorporació i la readaptació d'aquests.

Seogns R.Rodríguez² s'ha manifestat "una realitat política nova, en un context de globalització, en la qual no existeix un centre director des del que s'exerceixi el control de l'activitat política.[...]". La governabilitat del sistema polític "reflexa com els estats deixen de dominar l'escenari polític dins i fora del seu territori i comparteixen poder amb un conjunt d'actors cada vegada més ampli, heterogeni i complex".

---

² Roman Rodríguez González. *Territorio. Ordenar para competir*. Gesbiblo, S.L., Oleiros, 2010, pàg. 154.

4.2.1 ACTORS GOVERNAMENTALS

Les reestructuracions de l'aparell administratiu de l'Estat, fruit inicialment de la fuga de professionals colons i els posteriors programes de reestructuració nacional, van fer que les institucions del govern central fossin, fins fa poc, i potser encara ara, els principals actors "up" de l'escena urbana. A través de les institucions municipals, en aquest cas, el Conselho Municipal de Maputo, són els principals interventors a la ciutat. No obstant, la falta de recursos tècnics, materials i econòmics, ha provocat la cessió de part del seu poder de decisió al sector privat i als actors supragovernamentals.

➤ CENTRAL.

Des d'aquest inici del mil·lenni el pas cap a l'obertura neoliberal capitalista del país ha modificat el marc de les polítiques i els poders estatals a nivell nacional. En pocs anys el poder de l'estat està canviant, gradual i oficialment, d'un rol centralista cap a uns governs locals elegits democràticament. Alhora, les reformes institucionals i legals són part dels catalitzadors de la descentralització, enfocades cap a la reducció de la pobresa nacional i municipal (en el cas de Maputo), recolzades generalment per les agències internacionals. No obstant, nombroses opinions d'experts i tècnics municipals, disten de les versions oficials, en que es parla d'un procés de descentralització lent³, paral·lel a la reorganització administrativa municipal i provocant múltiples solapaments entre els diferents nivells de l'administració⁴ (entre departaments, ministeris, lleis i àmbits d'actuació del planejament urbà). Opinions com la de Joseph Hanlon⁵ van més enllà. L'autor ressalta que els incentius internacionals estan potenciant unes elits depredadores (les quals majoritàriament formen part del partit, FRELIMO⁶), retornant cap a velles arrels on es potencia que el desenvolupament tant sols es pugui realitzar per part d'aquestes i grups estrangers.

³ En part per la preocupació per part del partit governant (FRELIMO) de perdre poder i control del territori.

⁴ Maputo escull a través de sufragi universal el president del Conselho Municipal. Alhora, al tenir l'estatut de província -no confondre amb la província de Maputo, la qual ocupa la part meridional del país, a excepció de la ciutat- es decreta, des del govern, un governador per nomenament directe.

⁵ Joseph Hanlon. *Mozambique's elite- Finding its way in a globalised world and returning to old development models*. Seminari Crisis States Research. octubre 2010. http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/2010/en_GB/wp2010-105/

⁶ Únic partit que ha estat al govern des de la proclamació des de la Independència, al 1975.

A nivell legal i oficial, a partir del 97 amb la *Lei de bases das autarquias*⁷ (Llei de les bases dels municipis) i a través de nombrosos programes de reestructuració i recolzament municipal, s'està realitzant la descentralització territorial, político-administrativa i econòmica. Amb el programa de municipis s'ha anat cedint més independència als propis Conselhos (mesures exigides per la gran majoria de programes de cooperació i finançament internacionals), per tal de gestionar i organitzar-se de forma menys centralitzada. A nivell global, Maputo està treballant en la seva independència administrativa i econòmica, principalment a través del programa PROMAPUTO. Avui en dia, no obstant, molts dels seus departaments continuen solapant-se amb varis dels ministeris enfocats a qüestions de d'edificació, infraestructures i planejament urbà, la qual cosa es pretén resoldre definitivament al 2015, últim any d'aplicació de la fase II de PROMAPUTO.

Els programes, estratègies, lleis i regulacions principals nacionals que afecten directament el desenvolupament urbanístic de la capital són els següents:

- **"Lei de Terras nº 19/1997"**, 1997. Estableix la base per a la definició dels drets d'ús de la terra, aportant els detalls dels drets basats en les reivindicacions del dret consuetudinari i els procediments per a l'adquisició dels títols d'ús i aprofitament de la terra per comunitats i individus. Com s'ha comentat amb anterioritat, una de les principals actuacions realitzades per l'estat post colonial foren les nacionalitzacions i en aquest cas, la de la terra. **La seva propietat pertany legalment a l'Estat, sota unes regles de concessió i cessió específiques i regulades.**
- **"Lei de ordenamento do territorio"**, 2007. És un sistema de gestió territorial, el qual no pot ser contrariat per cap norma o llei de nivell inferior. Alguns dels objectius específics que estableix la llei són:
  - **"Garantir el dret a l'ocupació actual de l'espai físic nacional per les persones i comunitats locals, que són sempre considerades com l'element més important en qualsevol intervenció de l'ordenament i planejament de l'ús de la terra, dels recursos naturals o del patrimoni construït; requalificar les àrees urbanes d'ocupació espontània, degradades o aquelles resultants d'ocupacions d'emergència".**

---

⁷ Les autarquies locals són persones col·lectives públiques dotades d'òrgans representatius propis que vetllen pels interessos de les poblacions respectives, sense perjudici dels interessos nacionals i de la participació de l'Estat. *Lei de bases das autarquias*, Lei nº.2/97, de 28 de maig, 1997.

- "L'ordenació del territori ha de garantir l'organització del **domini públic**, designat com a: aigües territorials, les carreteres, els camins públics i de servitud, els llocs sagrats i cementiris, les platges, zones de protecció de la naturalesa, d'ús i interès militar i de les fronteres, ports, aeroports, monuments nacionals i altres, en els termes de la legislació en vigor".
- "El dret de **participació** comprèn la petició d'aclariment, la formulació de suggeriments i la intervenció pública".

La llei estableix com a instruments nacionals:

- *Plano Nacional de Desenvolvimento Territorial* (PNDT).
- *Planos Especiais de Ordenamento do Território* (PEDT), d'àmbit nacional, el qual defineix les directrius generals que han d'orientar l'ús del sòl de tot el territori i les prioritats de les intervencions a escala nacional.
- *Planos Provinciais de Desenvolvimento Territorial* (PPDT), d'àmbit provincial i interprovincial.
- *Planos Distritais de Uso da Terra*, d'àmbit districtal i interdistrictal.

A més dels plànols anteriors, la llei estableix **uns instruments municipals** principals (els quals es desenvoluparan més endavant):

- *Planos de Estrutura Urbana Municipal* (PEUM), d'àmbit municipal.
- *Planos Gerais e Parciais de Urbanização*⁸ (PPU), que estableixen l'estructura i qualifiquen el sòl urbà.
- *Planos de Pormenor*⁹ (PP), defineixen la tipologia d'ocupació de qualsevol àrea específica del centre urbà.

Com es mostra al primer punt dels objectius específics de la llei, no s'incorpora al "domini públic" elements com les hortes urbanes, passejos, rutes verdes, parcs i places, pulmons verds, equipaments comunitaris...S'ha detectat també, un tractament distint pel que fa a les qüestions inherents a la quarta hipòtesi plantejada per la Tesi. És

---

⁸ Plànols generals i parcials d'urbanització.

⁹ Plànols de detall.

clarificador que en aquesta llei, són considerats béns tangibles les collites, immobles i millores realitzades a les parcel·les. I, com a intangibles, les vies de comunicació i accessibilitat als mitjans de transport. Dos adjectius, als quals se'ls dona un significat que difereix molt dels plantejats als objectius de la investigació (al fer referència a una identitat i morfologia urbano-social pròpia de Maputo). També és important subratllar el tercer objectiu de la llei, on la participació és incorporada tant sols en temes d'aclariment, permís a suggeriments i a intervenció pública, però en cap cas a la intervenció directa en el procés de planejament i presa de decisió en el disseny del model de ciutat.

- **"Plano de acção para a redução da pobreza absoluta"**¹⁰ (PARPA), el qual consta de dues fases, i ha tingut com a objectiu disminuir la incidència i la pobresa d'un 54% al 2003 a un 45% al 2009 a nivell nacional. Pel que fa a l'àmbit de la millora i desenvolupament urbà el pla es centrà en elements bàsics com: els serveis d'aigua, sanejament i electricitat; augment dels equipaments de salut i esports; precarietat de l'habitatge (reducció del número d'agregats sense accés per parcel·la); i millora de la xarxa de transports. No obstant, tampoc a cap d'aquests punts està inclòs un programa de desenvolupament urbà integral ni ressalta la necessitat d'incorporar millores en l'espai públic urbà.
- **"Manual de Técnicas Básicas de Planeamento Físico"**¹¹, (2006), és una estratègia de capacitació en matèria d'ordenament territorial i gestió dels recursos naturals a varis nivells. L'estratègia s'ha enquadrat en el procés de descentralització en curs del país i pretén dotar i capacitar als interventors en el procés de planificació a nivell de base, i en particular dirigit als líders comunitaris. Els punts principals tractats (per temes) són:
  - Alineació de les cases/parcel·lació; organització de mesures d'una parcel·la; el bloc (bloc de cases, illa).
  - Equipaments socials i altres serveis.
  - Infraestructures; neteja de l'assentament; aigua sanitària; energia elèctrica.
  - Carrers; obertura de carreteres; el passeig; la línia ferroviària.
  - Distància entre la casa i els locals per a la realització de les activitats bàsiques.

¹⁰ Pla d'acció per la reducció de la pobresa absoluta.

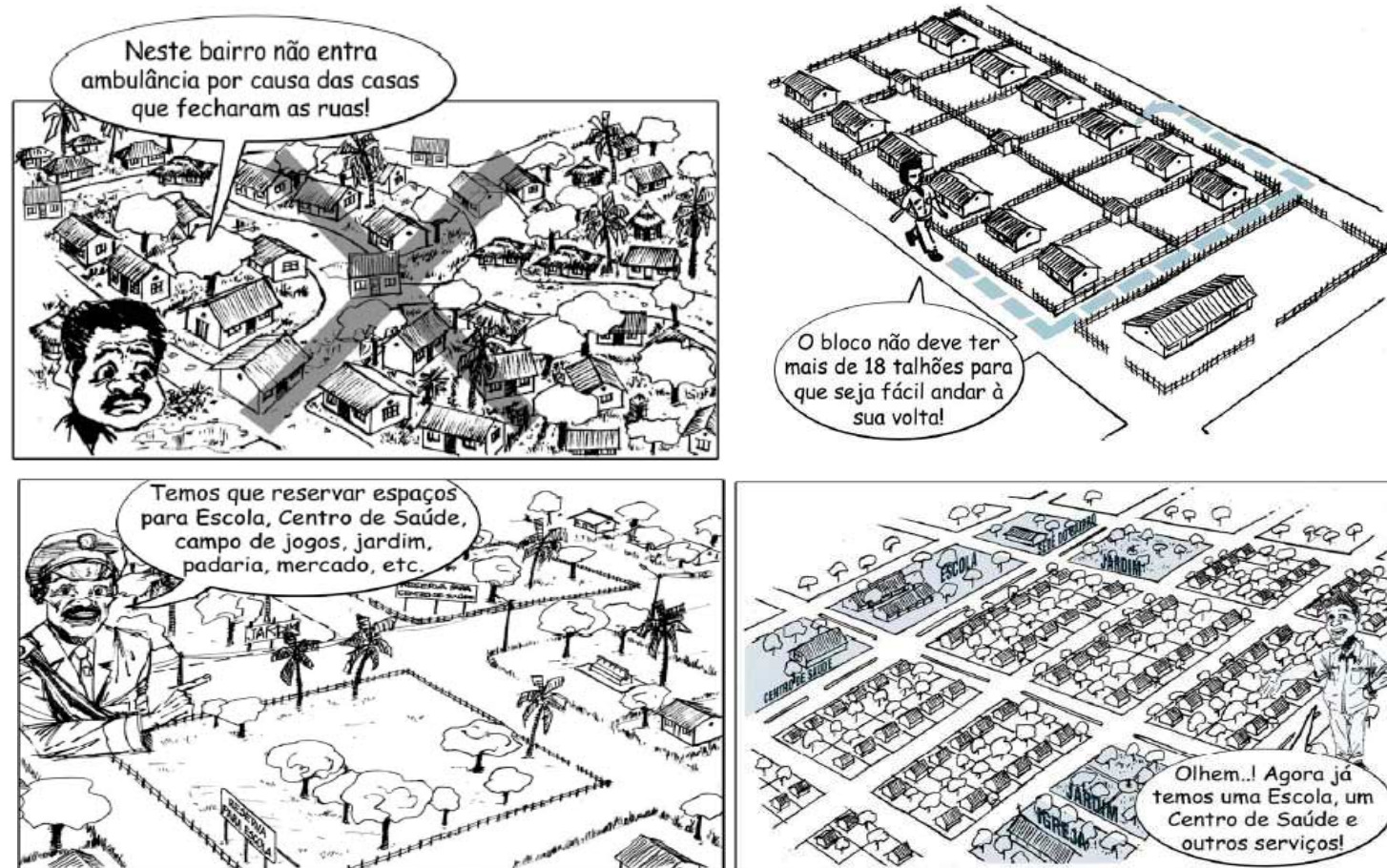
¹¹ Manual de tècniques bàsiques de Planeament. *Ministério para Coordenação da Acção Ambiental MICOA i Direcção Nacional de Planeamento e Ordenamento Territorial (DINAPOT)*, 2006.

- Aixecament de l'ús i ocupació de la terra.
- Millorament d'un assentament ja existent.

El document, el qual abasta tots els elements mínims referents a un assentament urbà, és representatiu del panorama actual del planejament al país. Per un costat està dirigit a un grup específic de la societat, els líders comunitaris. Aquest fet posa de manifest la importància d'un cert actor, el local (de barri en el cas de Maputo), generalment el representant polític del govern (tant de l'àmbit rural com urbà). Els assentaments, pobles i viles de Moçambique estan faltats de tècnics de planejament urbà, o bé la seva capacitació és molt precària, per la qual cosa és generalment el representant local el que gestiona, coordina i controla l'espai urbà (també derivat de les tradicions comunitàries). En el cas dels barris sub i periurbans de Maputo, aquests líders comunitaris són representats per els secretaris de barri i els seus ajudants directes.

Al llarg de la investigació, i a l'apartat referent a la societat civil, es mostra com la falta de recursos per part de l'administració nacional i municipal, i un tradicional consens no oficial per part de la majoria d'actors, fa que els secretaris siguin, generalment, els gestors i controladors de l'ocupació espacial de llurs barris. Per altra, les indicacions, molt bàsiques i necessàries (construcció en llocs elevats, proximitat -però amb distància de seguretat- a vies principals, alineament i control de parcel·les, etc.), mostra la fase inicial en que es troba Moçambique a nivell de cultura urbana, especialment a l'àrea rural del país.

Alhora, tal i com s'ha comentat en els capítols anteriors, s'ha instaurat una idea sobre la morfologia espacial dels barris. Si ens fixem en els esquemes del conjunt residencial, aquest es continua basant en la malla tipus nacionalment estesa, la qual té com a premissa bàsica la funcionalitat (amb els eixos de vies i serveis). Com s'ha comentat amb anterioritat, sembla que aquesta forma d'assentar-se al terreny s'ha imposat com a opció vàlida i única, sorgida de la necessitat de procurar solucions immediates en moments crítics (guerra civil, reassentaments per desastres naturals...). A la majoria d'assentaments de baixa densitat, tant per part de tècnics, de líders comunitaris com per la pròpia població, s'ha arrelat aquesta tipologia urbana, amb poca discussió sobre la viabilitat d'altres possibles organitzacions espacials.

Imatges 4.1 – 4: Imatge e.d.: el manual critica les ordenacions i ocupacions irregulars les quals provoquen accessos tallats per a ambulàncies. Imatge d.d.: recalca que les illes de cases no poden tenir més de 18 parcel·les d'unes mides raonables per als recorreguts dels vianants. Imatge e.b.: subratlla la necessitat de reservar espais per a equipaments. Imatge d.b.: mostra la resultant de les anteriors, amb un esquema de la malla on els equipaments han de substituir algunes illes residencials cada X parcel·les.

Plànol 4.1: esquema en planta dels espais públics, construïts i no construïts del Manual (s.e). Elaboració pròpia.

Imatge 4.5: planta Google Earth de grup d'illes de Magoanine C, Maputo, realitzades durant els reassentaments de les inundacions del 2002.

- "**Lei sobre Parcerias Público Privadas (PPP)**", "**Projectos de Grande Dimensão (PGD)**" i "**Concessões Empresariais (CE)**", 2011. D'origen a l'Europa del s.XII i amb base a les concessions, a partir del XVIII i XIX el paper de les PPP¹² es reforçaren amb l'aparició de les idees liberals, les quals defensaven la disminució del poder de l'Estat a la vida econòmica. Degut a la necessitat de controlar les despeses públiques, a les últimes dècades del s.XX, les associacions público-privades es van difondre per varis països, evitant la perpetuació dels dèficits pressupostaris¹³. El Banc Mundial ha estat un dels actors principals que ha recolzat aquest tipus d'associacions als països en desenvolupament.

¹² Parcerias Público-Privadas, conegudes com a Public Private Partnership en anglès.

¹³ O controlo externo das Parcerias Público-Privadas. Tribunal Administrativo. República de Moçambique, 2006.

Les PPPs¹⁴ als països en desenvolupament són un mètode de relació entre els sectors públics i privats i una forma de viabilitat i implantació de projectes d'infraestructures bàsiques tant per part de país, com dels municipis. A Moçambique, degut als seus escassos recursos estatals, aquesta associació entre estat i actors privats s'ha imposat com a prioritat fonamental per al desenvolupament i expansió dels diversos sectors, ajudant, també, al procés de privatització que està vivint el país.

Aquesta estratègia prioritària nacional està essent aplicada a nivell municipal tal i com s'explicarà al pròxim apartat. En el cas de Maputo té una importància rellevant, essent l'àmbit d'afectació de les PPPs de suma importància pel que fa al planejament urbà, definint noves vies de gestió i producció urbana fins ara desconegudes a la capital.

➤ MUNICIPAL

Al 1997 els municipis foren establerts per llei¹⁵ a Moçambique, i un any més tard es celebraren les primeres eleccions democràtiques de la història del país. Des de llavors el país està vivint un procés asimètric de descentralització, conegut per *gradualitat*, atorgant cas per cas estatus de municipalitat. Potenciat per les estratègies internacionals al país, als municipis se'ls està atorgant més poders per a la gestió de la ciutat. A la contra, aquests estan patint una demanda de serveis, que no va acompanyada pel creixement laboral, la formalització de l'activitat econòmica, i consegüentment, per l'augment d'ingressos (taxes i impostos) per a llur reinversió.

Maputo és dels pocs municipis amb Estatut propi i a partir dels programes de reestructuració nacional i municipals, als últims anys està vivint una transformació interna de l'aparell administratiu, legal i econòmic, com a base per al desenvolupament de la ciutat, menor

---

¹⁴ Específicament una PPP és "una associació on el sector privat projecta, finança, executa i opera una determinada obra / servei, objectivant la millor atenció a una determinada demanda social. Com a prestació, el sector públic paga o contribueix financerament, al llarg del contracte, amb serveis ja prestats a la població, dins del millor padró de qualitat referit pel poder que concedeix". Tenint en compte l'atracció de la inversió i el desenvolupament econòmic i social del país, la llei i les normes orientadores del procés de contractació, implementació i monitorització d'aquestes tres formes de desenvolupament del sector privat en la promoció del desenvolupament. *Manual de Parcerias Público-Privadas*. Conselho Municipal de Maputo, 2007.

¹⁵ Lei de bases das autarquias. Lei nº 2/97, de 28 de Maig de 1997.

dependència estatal i major autonomia respecte la dependència econòmica dels donants i finançadors internacionals¹⁶. Paulatinament el paper passiu del municipi està passant a executor de les accions directes relatives a àmbits institucionals i financers. Aquests han estat identificats com a millores necessàries prèvies per al desenvolupament del rol actiu en la presa de decisions sobre la transformació i creixement de la ciutat. En aquest sentit, seguint les estratègies nacionals, internacionals i municipals, s'estan desenvolupant processos de competència intermunicipal per atraure inversions privades a la ciutat, i així aconseguir un autofinançament a mig termini.

No obstant, a l'altre cara de la moneda, ens trobem amb una lluita d'interessos, viscudes in situ, (plasmada en exemples reals al pròxim apartat) i que l'informe de *Ciudades y Gobiernos Locales Unidos*¹⁷ defineix així: *"la convivència política s'imposa sobre la planificació estratègica i provoca tensions entre el personal tècnic i els polítics, així com entre les diferents esferes del govern. En alguns aspectes, com l'assignació del sòl, sembla ser que els polítics actuen selectivament, utilitzant el sòl com a eina de poder, i no d'acord amb la planificació estratègica urbana"*.

- **PROMAPUTO i PQ.** A partir de l'estratègia establerta per l'expresident del municipi, Eneas da Conceição Comiche¹⁸, es pactà a Washington (2003) un programa finançat (majoritàriament en el seu inici) pel Banc Mundial. El **Programa de Desenvolvimento Municipal de Maputo** pretén reforçar les capacitats de l'ajuntament per desenvolupar, gestionar i mantenir una prestació de serveis per als 1.3 milions d'habitants. El programa consta de tres components principals: desenvolupament institucional i governació municipal, planificació i finances municipals, i rehabilitació d'infraestructures i millora de serveis. PROMAPUTO ha estat dividit en dues fases, havent començat ara l'inici de la segona. La primera (2007-2011) estigué enfocada especialment en qüestions de reorganització administrativa, judicial i legal, i secundàriament a àrees d'intervenció directe en millores urgents d'infraestructures (vies) i serveis urbans (aigua,

---

¹⁶ Cal remarcar que al 2009 aproximadament un 70% dels ingressos del municipi provenien de les ajudes internacionals. Pel que fa a la població, tant sols un 10% pagava impostos, ocupant també el 90% de la ciutat. Dades aproximades segons entrevista amb director associat de Planificació Urbana i Gestió Ambiental del CMM, 2010.

¹⁷ Documento de orientación política sobre la planificación estratégica urbana: Los dirigentes locales preparan el futuro de las ciudades. *Ciudades y Gobiernos Locales Unidos GGLU*, 2010.

¹⁸ Varis tècnics i ex tècnics del municipi, comentaren, *off the record*, que la visió i estratègia de justícia espacial i la conseqüent aplicació dels drets ciutadans des del propi CMM, en contra dels interessos de les elits, van ser motiu d'una expulsió fulminant com President (alcalde) des de les esferes més altes del partit.

sanejament i àrees inundables). La segona fase (2011-16) ha ampliat el seu abastament urbà, incorporant a les polítiques d'actuació la millora dels barris (in)formals. Alhora, s'ha aconseguit coordinar amb el **Programa Quinquenal do CMM** (2009-2013) aconseguint que aquest incorpori com a prioritats les estratègies establertes per PROMAPUTO.

- Les estratègies **del PQ del CMM** específiques del planejament urbà són:
  - Implementació dels mecanismes de divulgació, seguiment i control del *Plano de Estrutura Urbana*.
  - Concepció de l'Estratègia Global d'Implementació dels Projectes d'Intervenció en Assentaments Informals.
  - Elaboració i aplicació dels *Planos Parciais de Urbanização* i els *Planos de Pormenor*.
  - Regularització Massiva de DUAT's¹⁹ en àrees mínimament urbanitzades.
  - Simplificació de procediments de tramitació dels processos.
  - Concepció i implementació dels instruments per a millorar la gestió del sòl urbà i per a la generació de receptes (SIGEM/Cadastre unificat).
  - Creació d'instruments per a la minimització dels danys ecològics en àrees sensibles.
  - Eixos d'Intervenció i gestió.

El PQ del CMM i PROMAPUTO han creat uns eixos d'intervenció per assolir uns objectius específics, a través d'uns instruments principals. Els tres grups de classificació són:

1. **Gestió del sòl urbà**, per tal d'assegurar una gestió de forma adequada s'han decretat els següents instruments principals:
  - *Plano de Estrutura Urbana de Maputo* PEUMM (aprovat 2008 i finançat pel Banc Mundial).
  - *Planos Parciais de Urbanização* PPU (s'ha realitzat els PPU de 9 barris perifèrics).

---

¹⁹*Direito do Uso e Aproveitamento da terra*. Dret d'ús i aprofitament de la terra, determinats per l'Estat, i conferit a les persones singulars o col·lectives tenint en compte el seu fi social. L'Estat reconeix i protegeix els drets adquirits per herència o ocupació, excepte si existeix una reserva legal o si la terra hagués estat legalment atribuïda a una altra persona o entitat. La terra és propietat de l'Estat i no pot ser venuda, o de qualsevol altre forma, alienada, hipotecada o embargada-. El Dret d'ús i aprofitament de la Terra per fins d'activitats econòmiques està subjecte al termini màxim de 50 anys, renovable per un període igual al demanat. Després del període de renovació, un altre petició ha de ser presentada.
www.portaldogoverno.gov.mz/Informacao/dirTerra/

- *Planos de Pormenor PP* (s'han realitzat PPs d'algunes zones de prioritat urgent).
  - *Sistema de Informação Geográfica Municipal SIGEM*²⁰ (el programa, finançat pel Banc Mundial, està essent implementat).
2. Medi ambient, per tal de millorar la gestió ambiental i mitigar l'efecte dels canvis climàtics, la majoria recolzats per el programa CCC²¹ (UN-HABITAT), IDA²² (Banc Mundial) i ICLEI²³. Els instruments principals són:
- *Plano de Zoneamento Ecológico*
  - *Plano de Acção de Mudanças Climáticas (Plànol d'Acció dels canvis climàtics).*
  - *Plano de Maneio da Ilha de Inhaca*
  - *Políticas de Salvaguardas Ambiental e Social*
3. **Intervenció integrada als assentaments informals**, per tal de garantir la millora dels barris i la reducció d'aquest tipus d'assentaments.
- *Estratégia Municipal & Plano de Acção para Intervenção Integrada em Assentamentos Informais (estudis i estratègies recolzades per UN-HABITAT).*
  - *Programa de Melhoramento de Bairros (estudis i estratègies recolzades per UN-HABITAT).*
  - *Regularização Massiva de DUAT's (finançat pel Banc Mundial i IDA).*

---

²⁰ És un sistema d'informació de Gestió Municipal, l'objectiu del qual és afavorir la transparència dels processos, compartir la informació i recolzament al desenvolupament de les diverses activitats d'administració i presa de decisió del CMM. Està format pel sistema geogràfic GEOSIGEM, el sistema d'informacions PROSIGEM, i el sistema interactiu WIKISIGEM.

²¹ *Cities and Climate Change*. Ciutats i Canvi climàtic de UN-HABITAT. <http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=550&cid=9967>, 2011.

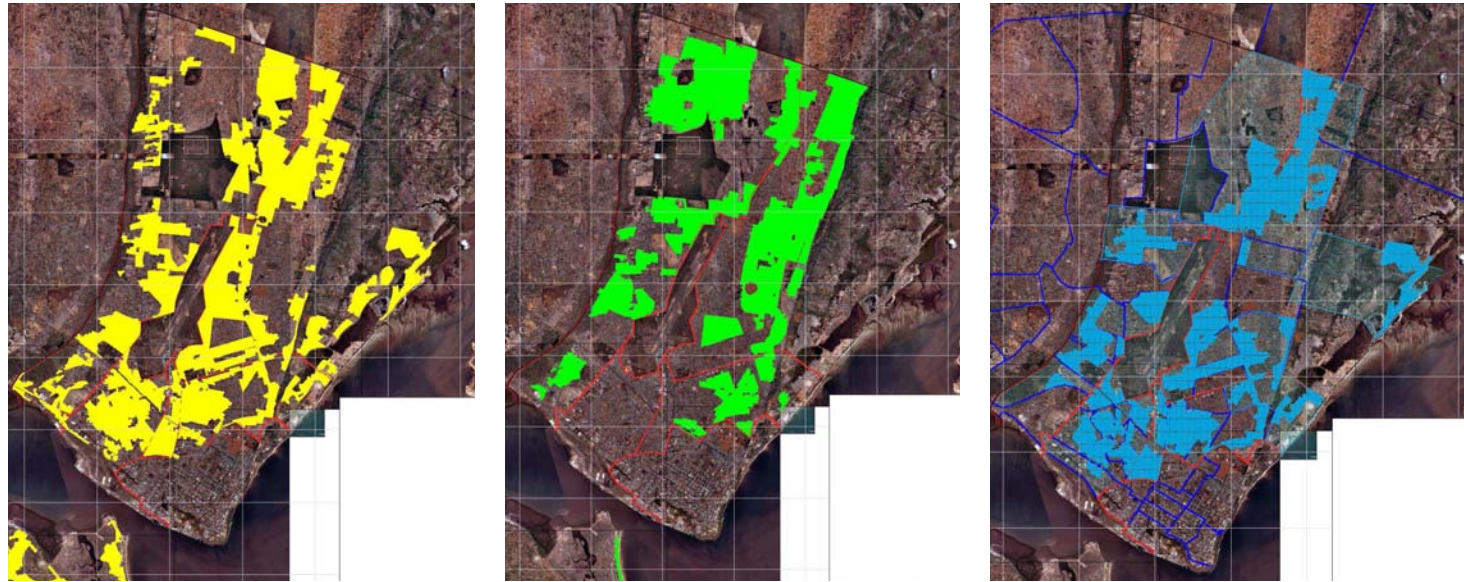
²² Associació Internacional pel Desenvolupament del Banc Mundial. Ofereix assistència als països més desfavorits al facilitar préstecs lliures d'interès (per a la provisió de serveis socials bàsics i la direcció de recolzament a pressupostos) assistència tècnica i assessoria en polítiques públiques. <http://www.brettonwoodsproject.org/es/instituciones/aid/index.shtml>, 2011.

²³ *International Council for Local Environmental Initiatives*. Goversn Locals per a la Sostenibilitat és una associació democràtica i internacional de governs locals i associacions de governs locals nacionals i regionals, que han assumit un compromís amb el desenvolupament sostenible. Com a associació, recolza als governs locals per: generar consciència política en qüestions de sostenibilitat local; establir plans d'acció; treballar en la implementació de projectes; i avaluar el progrés local per accelerar el desenvolupament sostenible. <http://www.iclei.org/index.php?id=469>, 2011.

Aquests eixos d'intervenció volen treballar en tres línies directes: millora de barris; regularització massiva de DUAT's; i intervencions en àrees de risc. El conjunt dels eixos, objectius, instruments i operacions es resumeix en un mapa de processos interconnectats:

- a. La millora de barris, vol garantir les condicions bàsiques d'urbanització en àrees d'ocupació desordenada i precària. Mitjançant el reordenament i la urbanització és pretén desenvolupar l'accés a l'aigua, el sanejament, el drenatge, la il·luminació pública, la gestió de residus i el verd urbà.
- b. La regularització massiva de DUATs té com a objectiu regularitzar les ocupacions a àrees planificades i mínimament urbanitzades a partir dels PPU's, la mobilització, el cadastre i els processos dels DUATs.
- c. La intervenció en àrees de risc té com a objectiu específic reduir les situacions de risc a les ocupacions informals a partir de la identificació i cadastre de les ocupacions en perill (a través de plànols), de projectes i obres de nous assentaments (treballant la urbanització bàsica) i el reassentament de les famílies.

La filosofia dels eixos d'intervenció han estat definits per l'abordatge integrat, la participació comunitària, l'equitat i el respecte als drets dels ciutadans. Principalment, la reorganització interna, la creació de lleis i eines d'aplicació, la millora dels recursos tècnics, materials i econòmics, entre d'altres, volen servir com a base per a fer front comú a les fragilitats actuals de la ciutat, però alhora, poder-se avançar als canvis constants que viu la ciutat, contràriament al que ha esdevingut fins ara.

Plànol 4.2: Millora de barris (s.e.)

Plànol 4.3: Regularització massiva DUATs (s.e.)

Plànol 4.4: Intervenció en àrees de risc (s.e.)

Font: *Instrumentos para uma Gestão Equitativa e Sustentável do Território Municipal*. PROMAPUTO. Maputo, 2011.

Referent al punt 1 sobre la Gestió del sòl urbà, a la fase I de PROMAPUTO es marcà com a prioritat la realització i aprovació d'instruments normatius i d'aplicació legal per a la gestió del territori urbà. El primer instrument, aprovat al 2008 fou el PEUMM, Pla d'Estructura Urbana Municipal de Maputo, el qual serà analitzat amb una atenció especial per les connotacions directes amb el planejament urbà i tema de recerca::

- **PEUMM²⁴**. Realitzat per un equip multidisciplinari i nacional, i, tal i com s'indica a la presentació de PROMAPUTO, el Pla constitueix el principal instrument orientador i coordinador de tot tipus d'ocupació del sòl al territori municipal. Conté les directrius que han de ser seguides pels Plànols Parcial d'Urbanització (PPUs) i els Plànols de Detall (PPs), de nivell inferior.

²⁴ El document substitueix, en part -al ser municipal i no metropolitana- al PEAM, *Plano de Estrutura para a Área Metropolitana de Maputo* del 1999, el qual rarament fou posat en pràctica.

El propi PEUMM "*considera que, en aquesta fase de la història de Maputo, les prioritats han d'estar totes dirigides vers la correcció dels desviaments i de les injustícies històriques que la present estructura espacial de la ciutat reflecteix*". Per primera vegada a la història del planejament de la ciutat, el Pla incorpora per llei els següents drets fonamentals: el dret a la ciutat; el dret a terra urbanitzada; dret a un habitatge digne; dret al trànsit segur i a la mobilitat urbana; el dret a la infraestructura, als serveis i als equipaments urbans per a l'educació, la salut, la informació i la cultura, l'esport, l'esbarjo i la seguretat pública; i el dret a la participació. Drets encara no assegurats, a espera dels resultats de les transformacions del propi municipi, però enfocat al major equilibri de les condicions de vida de la població, corregint les asimetries existents.

Les prioritats del PEUMM i per tant, les prioritats del municipi respecte al planejament urbà de la ciutat, són:

- ***Reordenar els barris informals.***
- ***Recuperar terreny per a totes les activitats socials, pels serveis i equipaments públics.***
- ***Densificar l'ocupació de la ciutat, per evitar l'ocupació dispersa del sòl.***
- *Reservar àrees per restablir i assegurar la qualitat ambiental.*
- *Establir les condicions necessàries per la fluïdesa del trànsit i la mobilitat.*
- *Promoure la construcció d'habitatge social.*
- ***Promoure i facilitar el desenvolupament de l'activitat de l'agricultura urbana.***
- ***Promoure la diversificació de les activitats i funcions urbanes, evitant la sub_urbanització i la segregació espacial i ambiental de les franges socials més desfavorides.***
- *Reduir les asimetries socials i els privilegis en la tria dels llocs per a la distribució de les xarxes d'infraestructures de serveis i equipaments.*

Dels elements relacionats amb la recerca, que el PEUMM distingeix com a essencials per a l'estructura urbana de Maputo, cal destacar:

- **La requalificació dels barris degradats i informals²⁵.** En aquest punt, s'emfatitza que la millora d'aquests barris és prioritària ja que és on viu 3/4 de la població, de la qual depèn la ciutat per a funcionar com a organisme col·lectiu. Com a premissa bàsica, el Pla remarca que les operacions de requalificació són estratègiques i han de ser **respectuoses amb el dret de tots els residents a continuar vivint on viuen, i que per tant, tant sols en casos excepcionals, es podrà considerar el seu reassentament (sempre amb bases voluntàries i compensatòries)**. Aspecte que serà tractat al pròxim apartat (les percepcions dels models dels actors), a partir de l'exemple clau, posant sobre la taula la discussió sobre l'aplicació real d'aquest dret.

A la descripció d'aquests barris informals, cal destacar que es fa referència a ells com a àrees precàries, *slums*, on la falta generalitzada d'aigua neta i suficient, de drenatge i neteja, d'energia elèctrica distribuïda de forma correcta, **de carrers i espais públics organitzats, d'escoles i centres de salut, comerç i serveis públics locals de culte i d'intercanvi cultural, biblioteques**, etc., és generalitzada i preocupant, essent elements bàsics per a la qualitat urbana. Duna banda, cal mencionar la incorporació de trets elementals per a la sostenibilitat i qualitat de l'espai comunitari urbà. Però per altra, no es té en compte la incorporació d'aspectes positius, relatius a les especificitats identitàries d'aquests barris sub i periurbans que podrien ser usades com a elements claus per a una filosofia urbana integral, equilibrada i respectuosa amb la societat.

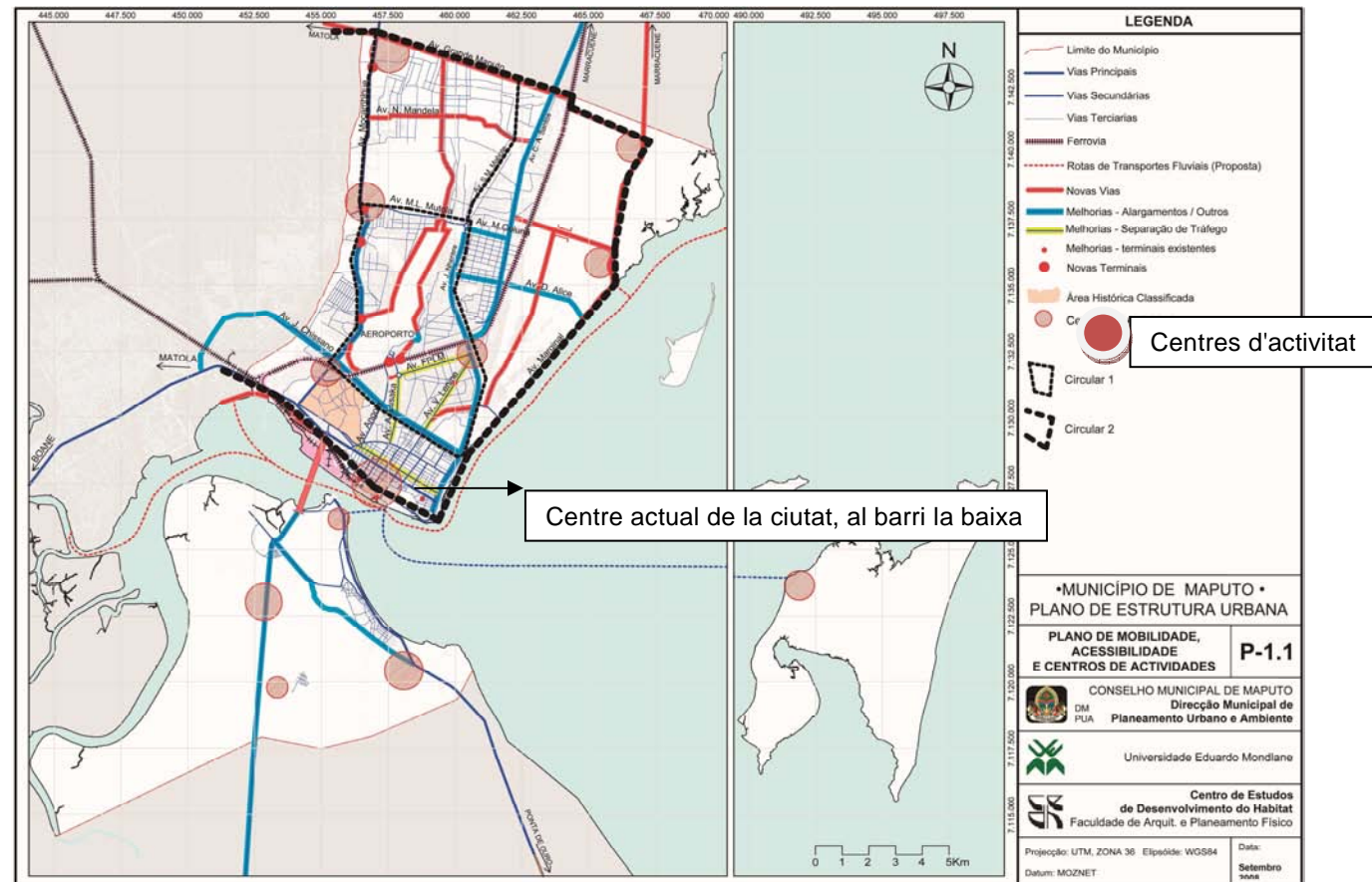
- **La descentralització de la ciutat.** El Pla determina la creació i distribució per tota la ciutat de nous centres d'activitats econòmiques i socials, culturals, d'esbarjo i administratives, dispersos i integrats a una xarxa interdependent. D'aquesta manera, la perifèria serà inclosa en l'actual ciutat (fins ara amb un únic centre descentrat), adquirint els drets als equipaments propis i centres d'activitats mixtes, a través d'una malla de centres de menor ordre.

Aquests nous pols pretenen ser la solució *"a la indisciplina i anarquia del funcionament i de la distribució del comerç informal, que avui es verifica"*²⁶. A través d'una **"progressió de la jerarquització de l'estructura**

²⁵ Article 5. Objectius específics del PEUMM. IV Regulamento do PEUMM. Maputo 2008, pàg.5.

²⁶ Introducció al PEUMM. Les seves raons i filosofia. PEUMM, Maputo 2008, pàg.20.

espacial urbana que porti la formalització de les activitat econòmiques", i la millora de la mobilitat (amb la incorporació de pols de transports als nous centres) s'obtindrà, com a conseqüència, "l'evolució de la qualitat de la infraestructura dels serveis". El Pla ha determinat 10 nous centres a la ciutat, potenciant així, l'ara inexistent multifuncionalitat dels barris.

Plànol 4.5: *Planta de mobilitat, accessibilitat i centres d'activitats. (s.e.)* El plànol mostra els nous 11 centre urbans de la ciutat. Centro de Estudos de Desenvolvimento do Habitat (CEDH) - Faculdade de Arquitectura e Planeamento Físico (FAPF). Plano de Estrutura Urbana (PEUMM). Direção Municipal de Planeamento Urbano e Ambiente, Conselho Municipal de Maputo, 2008.

- **La densificació del teixit urbà permetent la rentabilització de les infraestructures i dels serveis urbans i una major interacció social entre tot els habitants de Maputo.** El cas de les ciutats a Moçambique és similar a les ciutats africanes en general, on el creixement i ocupació del territori municipal ha estat ràpid i descontrolat de forma extensiva i majoritàriament horitzontal. L'extensió actual de la ciutat és de 3.800ha i la població de 1.150.000 habitants aproximadament. Si es descompten de la superfície municipal les àrees reservades per les lleis de Terres i Ambient i d'altres espais naturals, agrícoles i d'infraestructures²⁷ s'obtenen 16.500ha, amb una densitat de 70hab/ha²⁸ (molt inferior, per exemple, als 160hab/ha aproximats de Barcelona²⁹).

La densitat que el PEUMM estipula, per a ser assolida en 30 o 40 anys, és de 140hab/ha, podent augmentar així la població a uns 2.300.000 habitants. Els motius d'aquesta densitat mitja són, per una banda, la situació de grans carències materials i financeres per fer front a les baixes densitats, que augmenten exponencialment els costos de les infraestructures, serveis, equipaments i dels transports, actualment en estat precari. I, alhora, fan perillar les reserves ecològiques i l'equilibri de lo construït i els parcs, jardins, horts i reserves naturals. En una ocupació horitzontal descontrolada, d'un ciutat amb poquíssimes reserves per a habitatge, l'espai públic no construït continua perillat per la pressió constant, sobretot per de la població i especulació immobiliària. Analitzant les premisses de base per a la duplicació de la densitat es detecta que **la primera s'estableix segons criteris funcionals i de sostenibilitat ambiental.**

Per altra, el PEUMM demana que **la població "reconegui i accepti que una ciutat no és un poble gran on les tradicions d'ocupació de l'espai familiar es poden mantenir, al mateix temps que es pretenen tots els beneficis que una ciutat, i tant sols ella, pot i ha d'aportar"**. Fent referència a les qüestions identitàries, subratlla que s'ha d'"incorporar estereotips distanciat de les traces tradicionals i culturals rurals, els quals resulten ser incontrolables a una ciutat. "No ha de semblar, per tant, una imposició deshumana o anticultural que es minimitzin, o s'anul·lin, les distribucions de terrenys per als habitatges aïllats". A l'afirmació es demostra que la segona premissa s'estableix segons criteris d'adopció d'estàndards internacionals.

²⁷ Illa de Xefina, la reserva natural d'Inhaca, les terres humides, els terrenys de l'aeroport, les deixalleries, terres agrícoles, parcs existents, àrees inundables, el Paiol, les zones de camp i les barreres amb perill d'erosió.

²⁸ Basat en dades accessibles al 2007.

²⁹ Anuari estadístic de Catalunya, IDESCAT, 2010. <http://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=250&lang=es>.

A partir de la recerca realitzada, estudiant els articles de les condicions d'habitabilitat, edificatòries, d'ocupació, els índex urbanístics (de baixa, mitja i alta densitat³⁰), i alhora els plànols presentats al PEUMM, sembla que aquesta densificació i models de creixement i/o transformació encara no són possibles, tècnica, cultural i econòmicament per part de la població. Aquests índex urbanístics, més genèrics que detallats (oberts a les propostes dels PPU i PPs), per una banda semblen concordar amb les possibilitats reals de la ciutat, i amb una necessària i primera regulació del conjunt de la ciutat. Però, per altra, **les premisses funcionals i d'estàndards internacionals aplicades a les formes de creixement, no sempre juguen a favor d'un model específic de ciutat pensat i dissenyat sota un consens de totes les parts.**

Ni al text, ni als plànols, es mostra una absorció d'especificitats de la morfologia urbano_social, ni la investigació de noves possibilitats inclusives amb els trets propis (per exemple a través d'un laboratori urbà), verificant la primera afirmació de la hipòtesi 3³¹. *Seria potser discutible l'afirmació taxativa de que les tradicions rurals exportades i adaptades sempre són incompatibles per a una trama i vida urbana, sobretot en una ciutat tant jove i poc planejada com Maputo?* En aquest cas sembla que no, ja que analitzant els dos escenaris plantejats (previs al document final del Pla), els criteris d'ambdues opcions han estat enfocats en qüestions d'accessibilitat i mobilitat, sense ésser plantejades noves vies i models de creixement de les diferents àrees de ciutat.

Havent de complir els índex reguladors, no obstant, aquest marc normatiu obert permet que els disseny sigui també obert a criteris externs, sobretot si es verifica el primer condicionant de la hipòtesi 2³². *Deixant moltes de les decisions en mans dels actors que realitzaran plans parcials i especials, els PPU i PPS (que cal recordar seran la majoria realitzats a través de les Parcerias Público-Privadas), no podria donar com a resultat un funcionament i morfologia de conjunt fruit del collage i l'especulació?*

---

³⁰ Annex II de la tesina.

³¹ La inconsciència generalitzada sobre la capacitat i necessitat de retroalimentació entre els aspectes socials i els urbans, va a la contra d'una justícia espacial autòctona i d'un espai públic convertit en lloc: lloc comunitari, de relació, d'associació i pertinença, d'intercanvi i activitat, funcional i a l'hora emocional.

³² **Les polítiques urbanes actuals de Maputo estan condicionades a interessos individuals**, pressions internacionals i d'estratègies i models "imposats" per les grans cooperacions. Hipòtesi 2.

Plànol 4.6: Esquema de densitats residencials (baixa, mitja, alta) i espais públics construïts (comerç, serveis i equipaments), realitzat a partir de les especificacions del PEUMM (s.e.). L'esquema mostra la uniformitat de densitats establerta per a la ciutat (s'ha exclòs Catembe i les illes, centrant-me en l'àrea escollida per al treball als barris). Elaboració pròpia.

- **Promoure i facilitar el desenvolupament de l'activitat de l'agricultura urbana.** El PEUMM estableix que els espais per a les activitats agrícoles³³ són potencialitats per a la producció de béns agrícoles i equilibri ecològic, les quals estan "*delimitades a les plantes d'ordenació com a ús exclusiu agrícola*". A l'article 12 del volum IV (Regulació del PEUMM), es determina com a objectiu prioritari **la requalificació i integració d'aquests tipus d'àrees verdes, evolucionant cap a sistemes col·lectius**, sempre que sigui possible. Segons s'indica, els espais per a activitats agrícoles s'han delimitat en funció de característiques morfològiques, climàtiques i socials.

Tenint en compte que gran part de la població viu de l'agricultura de subsistència (la majoria mitjançant horts a les pròpies parcel·les) sembla un bon començament incloure aquestes àrees com a béns potencials, incorporant la idea de cooperatives agrícoles (existents en algunes zones, i amb origen post colonial).

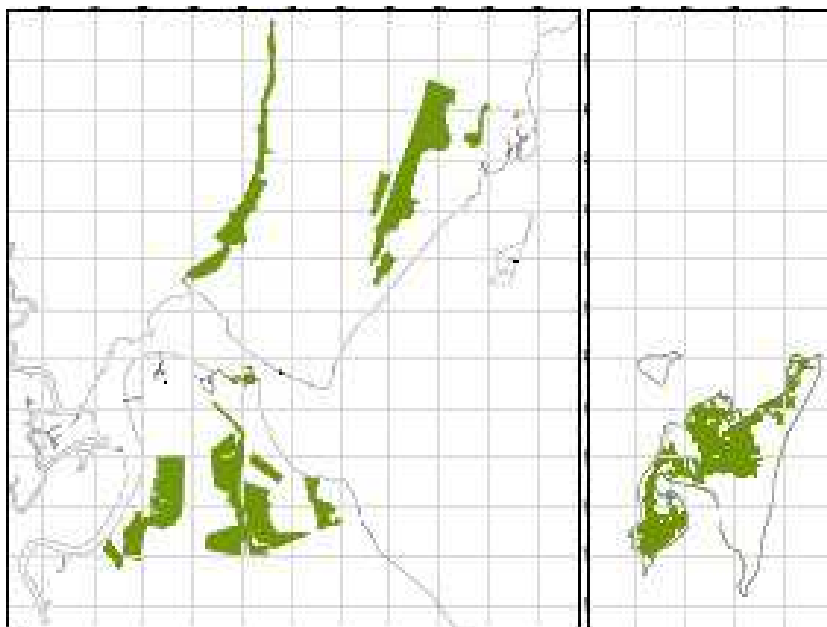
La pressió industrial i residencial que estan patint les zones verdes avui en dia³⁴ posa de rellevància la importància vital d'un estudi aprofundit, el qual serveixi com a base d'un model sostenible urbà propi. Un model, recuperat, recolzat i aplicat a moltes ciutats occidentals, on l'agricultura urbana és considerada un potencial, i no una reminiscència rural. Dissortadament no s'ha trobat informació detallada, ni de forma escrita ni gràfica³⁵ al PEUMM. D'altra banda, l'espai agrícola podria ser incorporat dins l'estructura ecològica (article 13, explicat a continuació)³⁶, i així potenciar la seva recuperació i ampliació, a partir d'àrees de reserva verda.

³³ *Espaço para actividade agrícola. SECÇÃO VIII . Article 73-75. IV Regulamento do PEUMM. Maputo 2008, pàg.31 i 32.*

³⁴ *En especial les grans hortes urbanes -frontera amb Matola, al llarg del riu Infulene-.*

³⁵ S'ha localitzat als plànols les àrees humides i inundables, les susceptibles d'inundacions, verd arbrat natural - camp -, verd urbà de parcs i jardins, i ver urbà de protecció. En canvi, les àrees específiques per a agricultura urbana no estan grafiades ni catalogades.

³⁶ Tampoc s'ha localitzat cap apartat específic que tracti sobre l'agricultura urbana a Maputo al programa de PROMAPUTO.

Plànol 4.7: Espai d'activitat agropecuari actual de Maputo (s.e.). II- *Análise da Situação Actual*. Introducció al PEUMM. Les seves raons i filosofia. PEUMM, Maputo 2008.

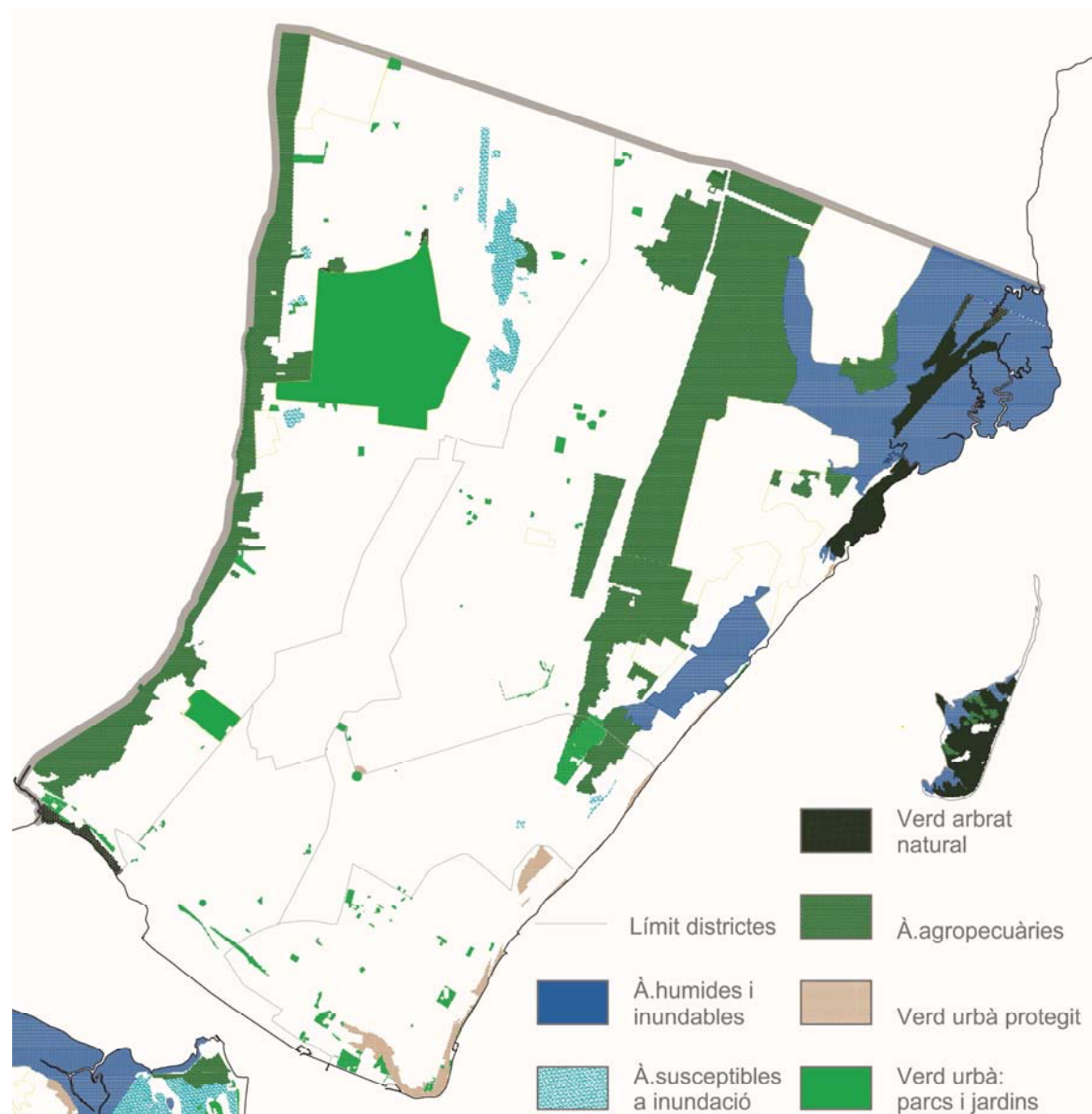
- **Espai d'estructura ecològica.** El PEUMM defineix aquesta estructura com a un "**conjunt d'espais verds, sempre que sigui possible continus i entrelligats, integrats a l'espai urbà, amb la finalitat d'assegurar les funcions dels sistemes biològics, el control dels canals hídrics i atmosfèrics, el confort bicromàtic i la qualitat de l'espai urbà a través de la integració dels espais verds i de les condicions per l'ús d'espais adequats d'esbarjo de la població**".

A l'espai ecològic, constituït per tres sistemes, se li ha definit unes indicacions sobre les preferències d'integració urbana i interconnexió. Els dos primers s'han delimitat al Plànol d'Ordenació com a àrees verdes de protecció, àrees verdes d'esbarjo (parcs i jardins), àrees humides i inundables i àrees susceptibles a inundació. Els conjunt dels tres sistemes és el següent:

- Sistema humit (línies de drenatge pluvial existents a cel obert i subterrànies i les àrees adjacents, conques de recepció d'aigües pluvials, manglars, llacs i basses). **Es pretén instal·lar a les zones humides els espais verds de gran ús (parcs i jardins), com a conjunt paisatgístic.**
- Sistema sec (graveres i pedreres, elements de compartimentació de paisatge rural, àrees de prats de secà d'ocupació condicionada i massissos de vegetació representativa). **S'indiquen les preferències per a instal·lar-hi els espais verds de mitja i baixa utilització, integrant vies i edificis, i respectant zones agrícoles.**
- Corredors que integren faixes de protecció de les vies com els passejos arborats o a arbrar³⁷. **S'indica la preferència a ser lligats entre els sistema humit i el sec, per tal d'assegurar la continuïtat biològica.**

---

³⁷ *Espaço afecto a Estrutura Ecológica. SECÇÃO IX . Artigo 76. IV Regulamento do PEUMM. Maputo 2008, pàg.32.*

Plànol 4.8: Esquema d'estructura ecològica, realitzat a partir de la les especificacions del PEUMM (s.e.). S'ha exclòs Catembe i les illes, centrant-me en l'àrea escollida per al treball als barris. Elaboració pròpia.

L'estructura ecològica del PEUMM, en especial de les àrees de parcs i jardins públics, mostra una falta d'homogeneïtat en la distribució per barris o zones de la ciutat. Tot i que el *mapejat* d'aquests sistemes mostra una mínima diferència entre el plànol actual i el de proposta, els índex urbanístics preveuen un 20% d'espais verds col·lectius a les àrees designades d'alta densitat i un 15% a les de mitja i baixa.

Al novembre del 2010, es realitzà una entrevista a Antonio Simão³⁸, director del Departament d'Edificacions, Parcs i Jardins. L'arquitecte comentà que el departament s'encarrega de la mantenició de més de 30 parcs i jardins del centre (*bairro cimento*), i que no es realitzava al 2010 cap treball als espais verds i públics dels barris suburbans i periurbans de la ciutat. Segons el director, el motiu era la falta d'aquest tipus d'espais a aquests àrees, i alhora, la falta de tècnics qualificats³⁹ al departament. La metodologia i normes que segueixen són les indicades al PEUMM (2008) i als PPU, però, al 2010, encara no hi havia prevista cap línia de treball, a excepció de l'arborització de les vies millorades (en la mesura que les bales de drenatge ho permetessin). Aquesta entrevista mostra la manca de recursos ja comentats, però, igual o més important, la falta d'una línia de treball per a la recuperació, millora i augment d'un conjunt d'espais públics interconnectats en la trama urbana.

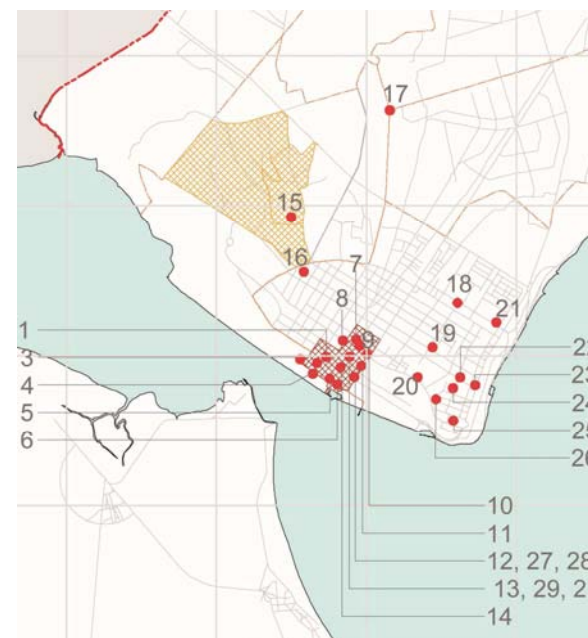
- **La preservació de les qualitats monumentals i del patrimoni cultural i històric.** Els motius per a la preservació d'un cert patrimoni és l'enriquiment cultural i que **"es dona cos a la memòria històrica col·lectiva de la ciutat"**. En concret, i tal i com es mostra al plànol adjunt, el conjunt del patrimoni cultural, en especial arquitectònic, s'ha localitzat tot al *bairro cimento*. Recolzats per d'AECID⁴⁰, la *Faculdade de Arquitectura e Planeamento Físico* realitzà al 2010 l'*Inventário do Património Edificado da cidade de Maputo*. La classificació afecta exclusivament a edificacions colonials i arquitectura contemporània de la *ciutat cimento*, a excepció de dos casos, una escultura i el Centre Associatiu dels Negres.

³⁸ Entrevista realitzada a Antonio Simão, Director Adjunt d'Infraestructures del *Departamento de Edificações, Parques e Jardim*. Maputo, 08_11_2010.

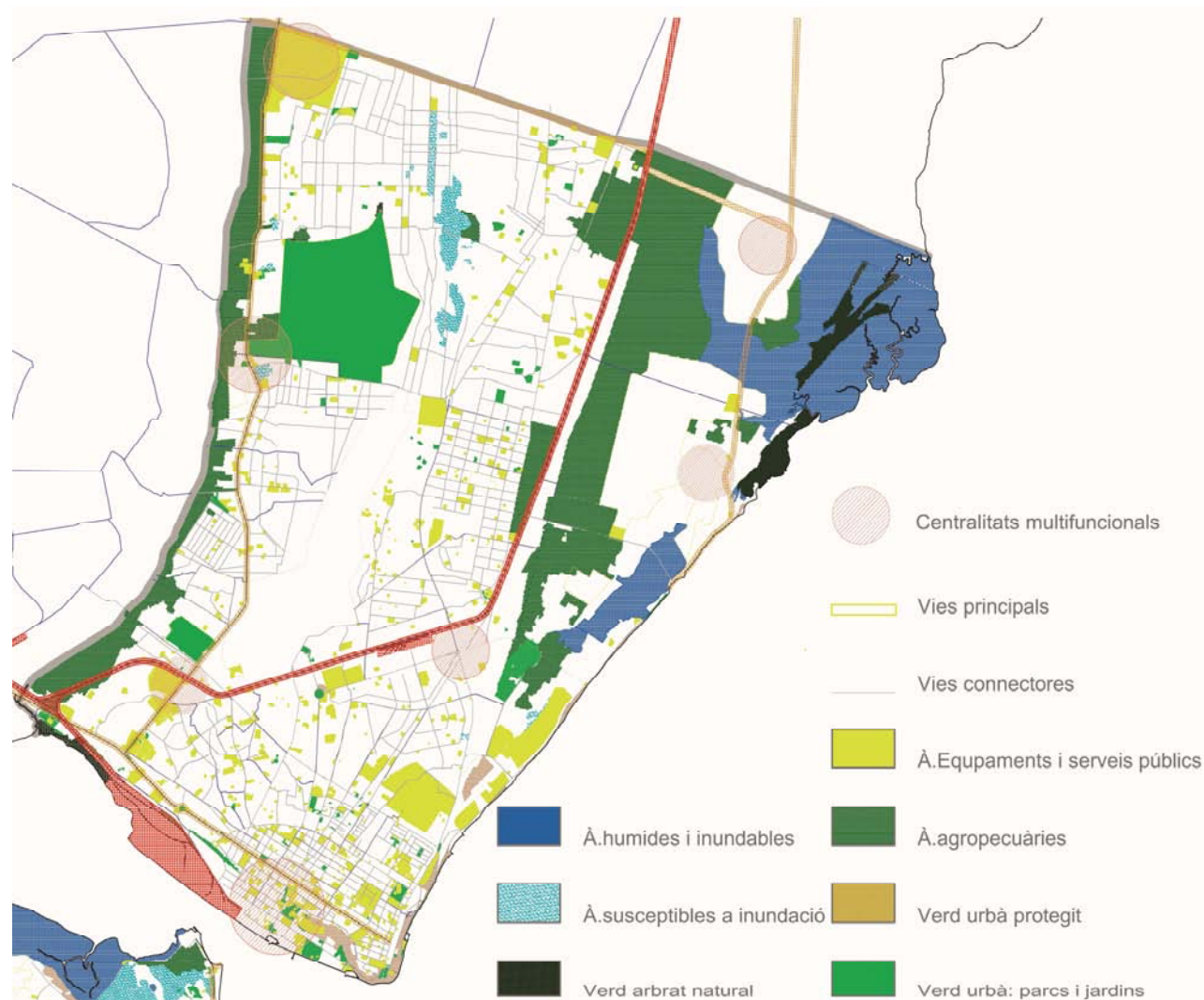
³⁹ A. Simão comenta que seguint les directrius del Programa de PROMAPUTO es contractaren tècnics superiors, els quals han marxat per a treballar en empreses privades arreu de Moçambique.

⁴⁰ *Agencia Española de Cooperación y Desarrollo del Ministerio de Exteriores y Cooperación*.

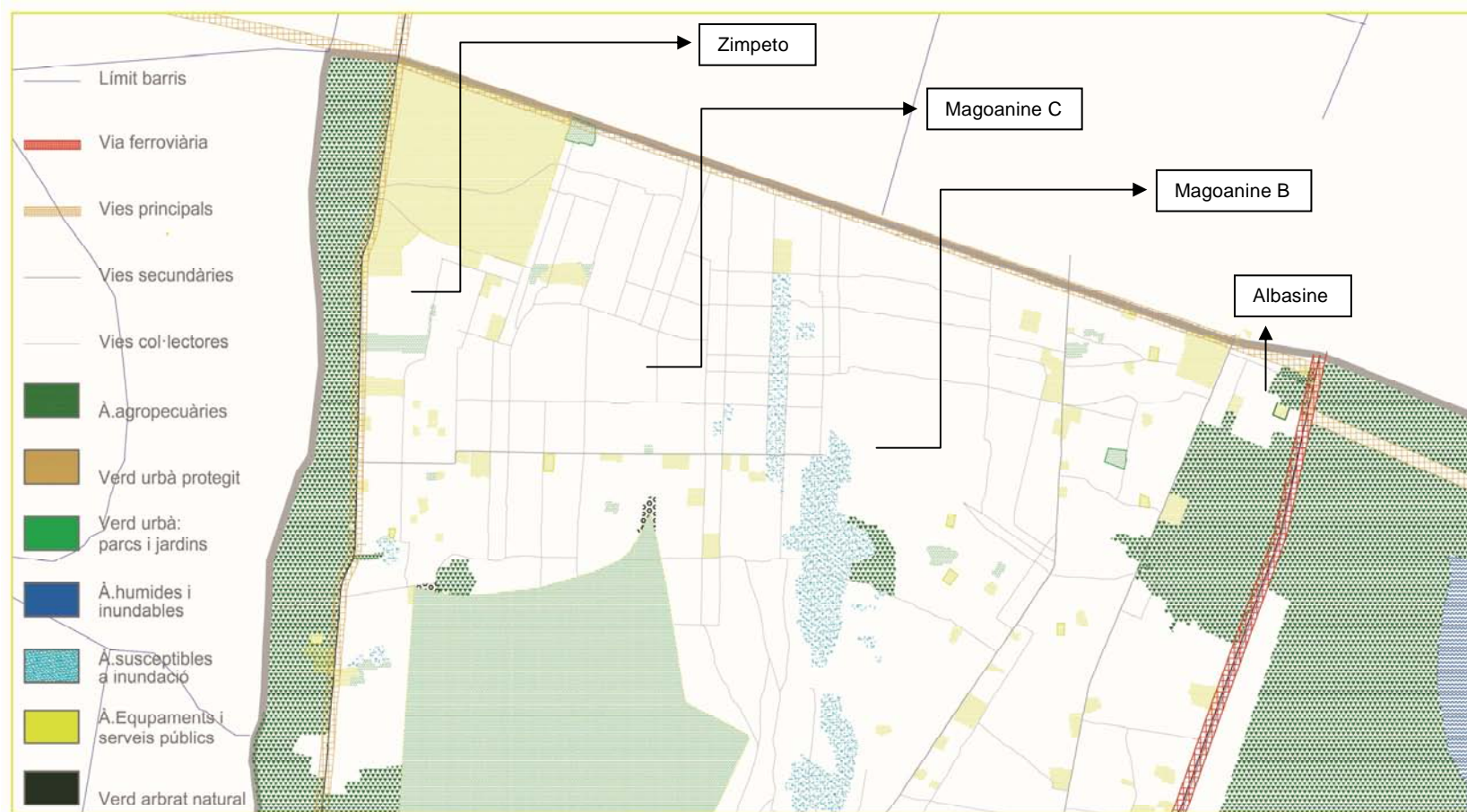
Acceptant plenament la qüestió de la memòria històrica, sembla que es podria ampliar la filosofia sobre el significat del patrimoni cultural i històric, i en especial a un país de colonització recent. Tenint en compte la previsió d'una futura substitució del teixit urbà existent, fóra interessant catalogar certes zones com a representació d'un "futur" passat. Projectes com el que ha realitzat l'associació de guies de Mafalala (ruta del patrimoni cultural revolucionari i arquitectònic, amb les característiques cases de zinc) podrien servir com a base per a la creació d'un patrimoni històric i cultural. Seguint també diversos projectes de patrimoni i paisatge cultural, com per exemple el Parc Agrari del Baix Llobregat, es podria incorporar el potencial agropecuari de la ciutat (amb les hortes urbanes i el barri dels pescadors). Uns recursos patrimonials representatius (històrics i actuals) que podrien formar una sinergia estratègia (de baix cost) per a la ciutat, històrica, social, cultural, i fins i tot econòmica, col·locant al mapa els barris suburbans i periurbans (desapareguts a les guies internacionals, i desconeguts per gran part de la població).

Plànol 4.9: Zoom de zona i elements patrimonials (s.e). *Património Arquitectónico e Urbanístico Classificado*. PEUMM. DMPUA, CMM. Maputo, 2008.

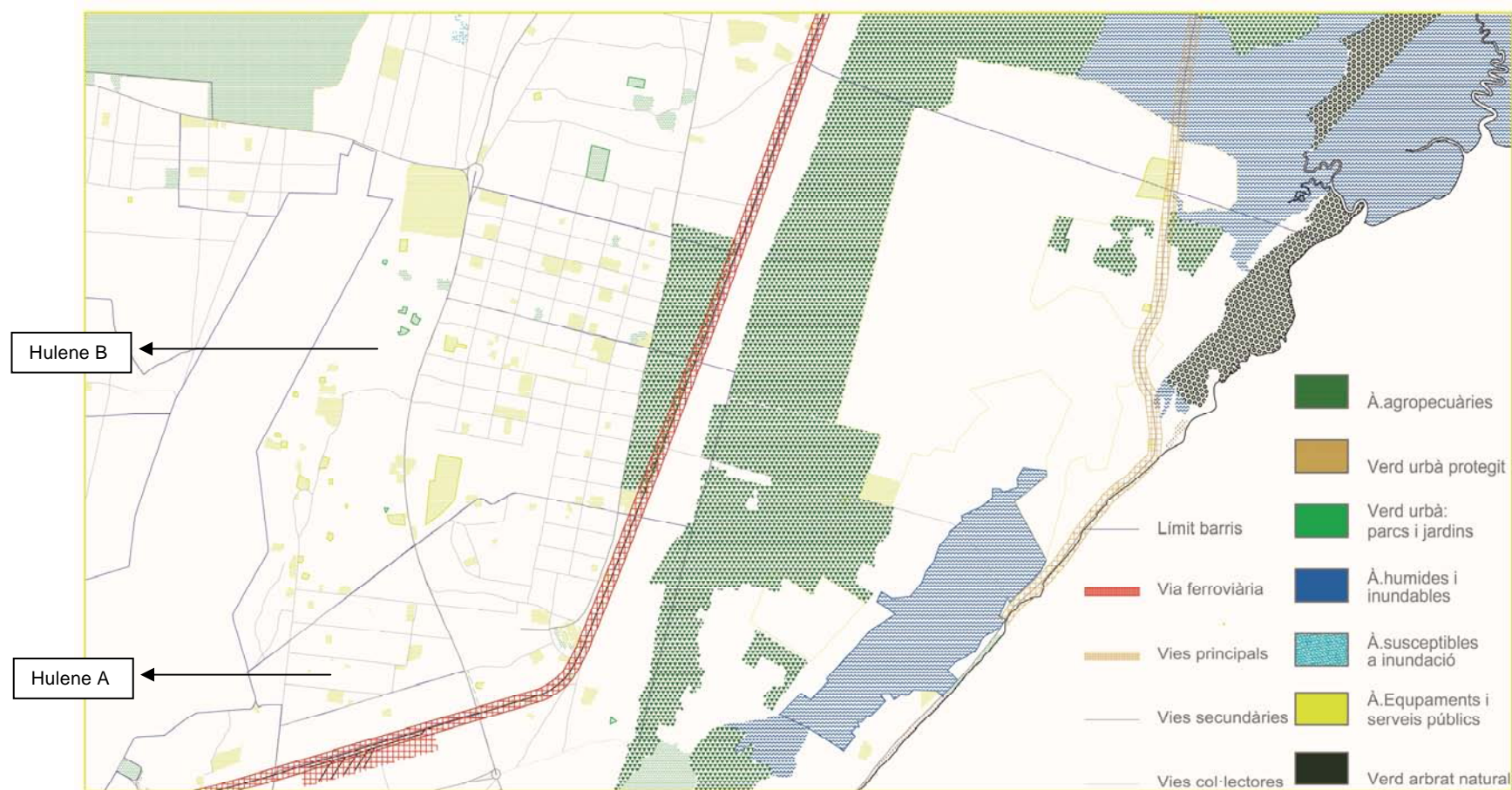

Plànol 4.10: Esquema del conjunt de l'espai públic construït i no construït establerts al PEUMM a través dels següents temes: equipaments i serveis públics, estructura ecològica, zones agrícoles, parcs i jardins. S'ha incorporat les noves centralitats i diferents nivells de vies per mostrar la relació entre elles i les àrees multifuncionals. Realitzat a partir de la les especificacions del PEUMM (s.e.). S'ha exclòs Catembe i les illes, centrant-me en l'àrea escollida per al treball als barris. Elaboració pròpia.

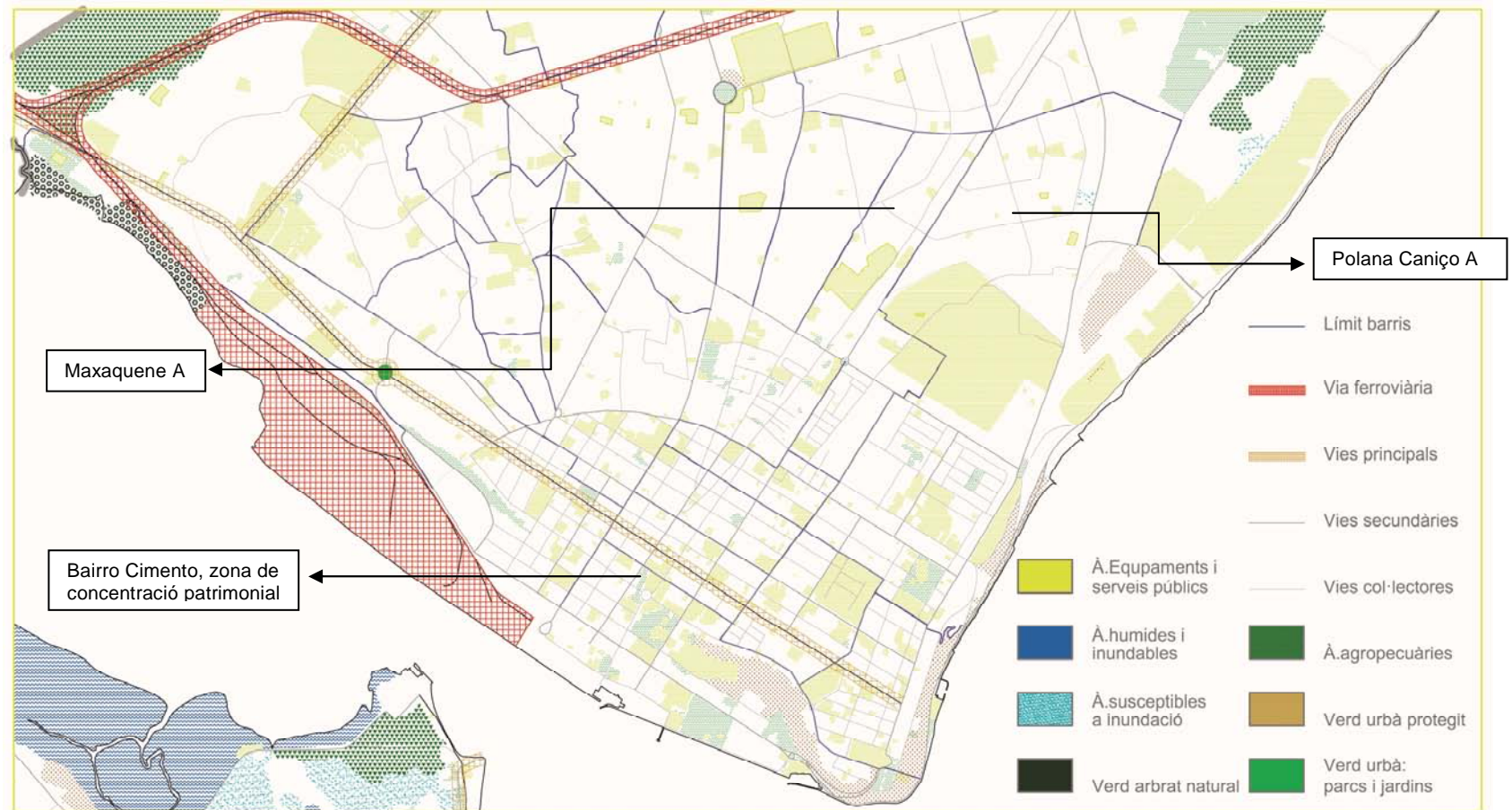
Plànol 4.11: Esquema el conjunt de l'espai públic construït i no construït de la tercera corona urbana La tipologia de creixement d'aquests barris, majoritàriament a partir dels reassentaments del 2000 i posteriors ocupacions ordenades no legals. Les grans àrees agrícoles són predominants, envoltant als barris perifèrics. Mostren una zona intermèdia susceptible a inundació, i un nivell baix d'equipaments (majoritàriament localitzat a les vies principals internes de barri) i pràcticament nul pel que fa a parcs i jardins. Elaboració pròpia.

Plànol 4.12: Esquema el conjunt de l'espai públic construït i no construït de segona corona urbana La tipologia de creixement d'aquests barris és fruit d'una mixtura d'èpoques i tipologies de malles urbanes. Ens podem trobar amb la dicotomia entre Hulene B, absolutament desordenat i els barris majoritàriament ordenats (legals i no legals) de Laulane i Ferroviario, i el paral·lelisme respecte la distribució d'equipaments públics. Els barris limiten per la cantonada superior amb la zona verda militar del Paiol i pel litoral amb la zona de manglars. A excepció d'aquestes àrees perimetrals, el nivell de verd urbà és pràcticament nul. Elaboració pròpia.

Plànol 4.13: Esquema el conjunt de l'espai públic construït i no construït de primera corona urbana. La tipologia de creixement predominant d'aquests barris és la desordenada no legal, d'ocupació i densificació espacial altíssima, i greus problemes d'inundacions i precarietat sanitària. La situació a aquesta corona és fruit de la proximitat al fins ara únic centre urbà formal, i a les diverses etapes migratòries, en especial de finals de la guerra civil. Descomptant el bairro cimento, les zones verdes de diversa índole són pràcticament inexistentes. No obstant, es compte amb un número més elevat d'equipaments respecte a altres barris, tot i que insuficients, gran part de l'època colonial i dels primers anys d'independència. Elaboració pròpia.

- **PPU. *Plano Geral e Parcial de Urbanização***⁴¹. Tal i com defineix el PEUMM aquest tipus de Document és un instrument de gestió ambiental, territorial, de nivell municipal, que estableix i qualifica el sòl urbà, considerant l'equilibri entre les diverses funcions urbanes. Defineix les xarxes de transport, comunicacions, electricitat i sanejament, i els equipaments socials, així com l'espai d'atenció a les zones d'ocupació espontània amb base socio-espacial per a l'elaboració del plànol.

Els Objectius principals són⁴²:

- Regularització i/o atribució de DUATs, incloent la regularització de les construccions existents.
- Millora de les àrees d'ocupació espontània i desordenada.

Els Objectius específics són:

- Reordenament de les àrees crítiques d'ocupació espontània.
- Reserva i demarcació de les zones de protecció de les principals infraestructures d'aprovisionament d'aigua, drenatge, xarxa viària i ferroviària i altres serveis necessaris d'interès públic.
- Millora de les àrees d'ocupació espontània i desordenada.
- Estructuració dels nuclis urbans de la zona.
- Compatibilització dels diferents elements que constitueixen el sistema viari local i el de la ciutat en general.
- Identificació de les àrees per a verd urbà i esbarjo.
- Manteniment de l'estructura natural i ecològica.

Fins a data d'avui, els PPU realitzats són 4 i corresponen a 9 barris. Són plans aprovats recentment, de difícil accés, encara no executats. Per fonts directes del Departament de Planejament Físic i Ambient, s'ha informat que s'està redefinint (i reduint) el marc d'abastament dels plans. Primer, perquè al ser obligatoris els concursos internacionals, els costos de les

---

⁴¹ Pla general i parcial d'urbanització.

⁴² Mauricio Vieira. Instrumentos para uma Gestão Equitativa e Sustentável do Território Municipal . *Workshop* Internacional de Desenho Urbà a Maputo. Cas d'estudi: Zimpeto. Direcció del workshop: Estanislao Roca Blanch. Faculdade de Arquitectura e Planeamento Físico, Maputo, 5-9 de setembre de 2011.

empreses són inviables pel municipi. Segon, el que pretén el departament és la dotació de DUATs, resultant complicat per la complexitat que es transfereix a la realització dels PPU i PP per part dels termes de referència base.

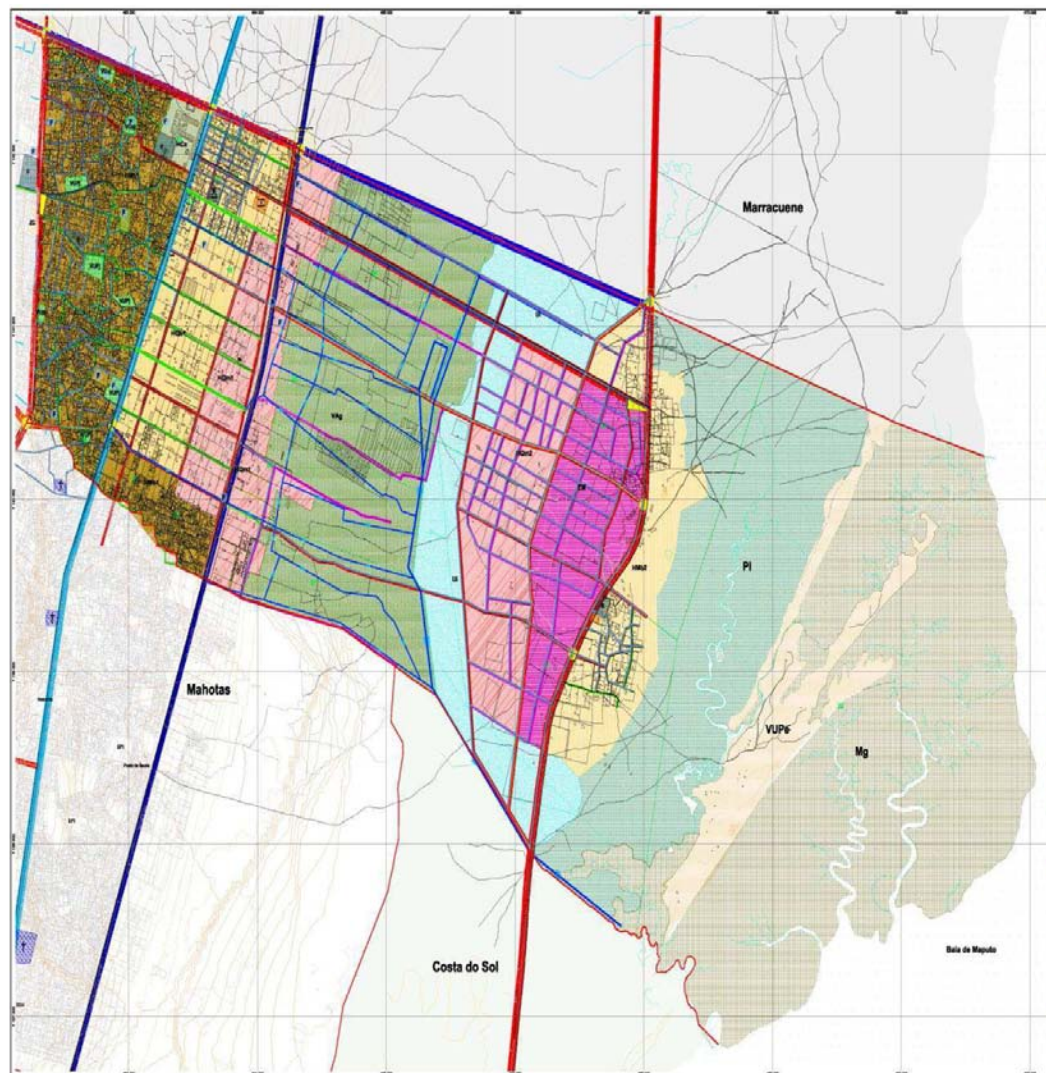
Els barris amb PPU són els següents:

- PPU dels 4 Barris: Ferroviario, 3 de Fevereiro, Laulane i Mahotas (segona corona).

Plànol 4.14: PPU dels 4 Bairros (s.e.). Realitzat per una PPP entre ARCUS Consultores, Lda. i el Conselho Municipal de Maputo. Maputo, agost 2010.

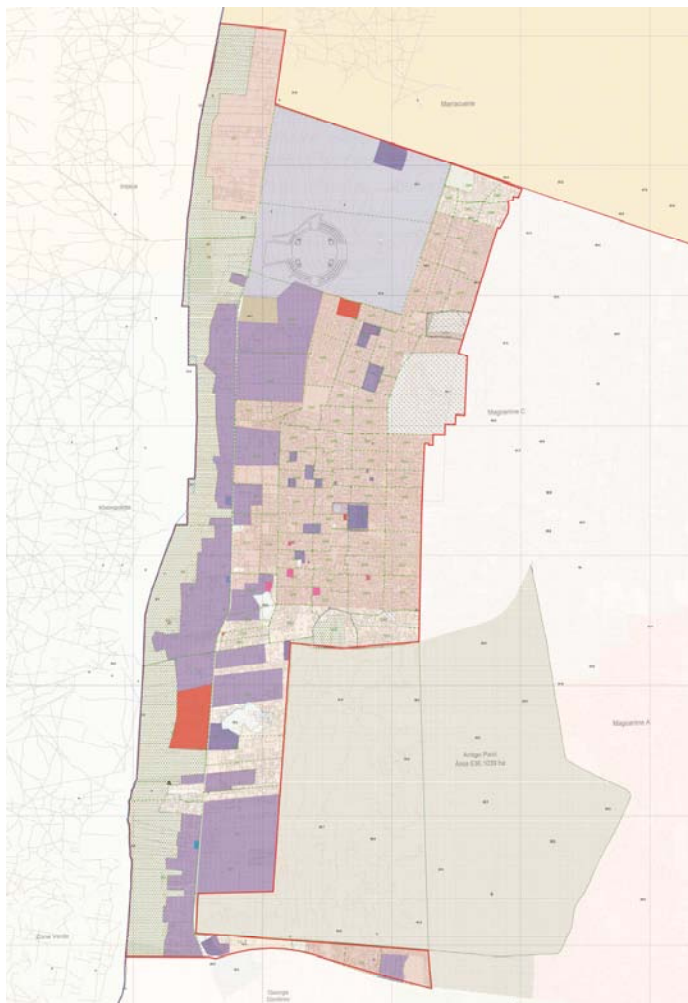
- PPU d'Albazine (tercera corona).

Plànol 4.15: *PPU d'Albasine* (s.e.). Realitzat per una PPP entre ARCUS Consultores, Lda. i el Conselho Municipal de Maputo. Maputo, agost 2010.

- PPU de Zimpeto (tercera corona).

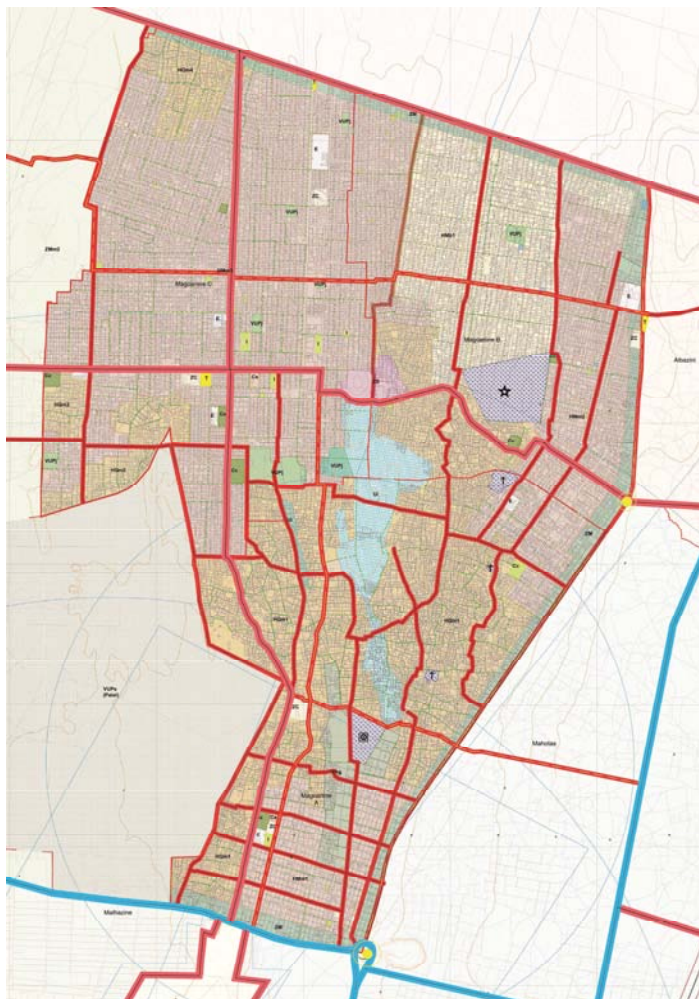

Plànol 4.16: *PPU de Zimpeto (s.e.)*. Realitzat per una PPP entre ARCUS Consultores, Lda. i el Conselho Municipal de Maputo. Maputo, agost 2010.

- PPU de Maganin A, B i C (tercera corona).

Plànol 4.17: PPU de MAgoanine A, B i C (s.e.). Realitzat per una PPP entre ARCUS Consultores, Lda. i el Conselho Municipal de Maputo. Maputo, agost 2010.

- **PP. Plano de Pormenor**⁴³. Tal i com indica el PEUMM els PP són plànols de caràcter tècnic i executiu destinat a promoure el detall d'un PEUM o la realització de projectes d'intervenció urbanística localitzada i parcial, pública o privada, a un centre urbà.

Imatge 4. 6: PP exemple del Barri de Polana Caniço A. Extret del portal <http://www.cmmaputo.gov.mz/>. Presentació de PROMAPUTO. Conselho Municipal de Maputo, 2011.

⁴³ Plànol de detall.

La capital de Moçambique, que a excepció de l'època colonial (amb una idea clara de ciutat, encara que social i físicament injusta), sembla que no ha afrontat encara cap verdadera discussió sobre les possibles vies respecte als models de creixement i transformació de la ciutat. No sembla possible, avui en dia, un model urbà consensuat, propi i adaptat a una societat i context específic. **Les dramàtiques situacions històriques han creat la ciutat dual: la dels interessos de poder i econòmics i la de les estratègies i accions pal·liatives.**

El PEUMM és un instrument de vital importància per a evitar aquesta continuïtat espacial injusta, i essent potser impossible abastar i detallar més (degut als diversos factors i actors), l'anticipació és una carta vital que tot just s'està començant a jugar, a una ciutat de més d'un milió d'habitants. El Pla incorpora aspectes urbans fins ara desconeguts o desatesos per part dels polítics i tècnics del planejament urbà, de vital importància per a una bona qualitat urbana. Partint de la base que el treball s'ha realitzat pràcticament des de zero, i amb una situació actual de falta de discussió urbana, **el resultat és un primer gran pas per a la planificació de la ciutat**. S'ha de ser conscient de la complexa i fràgil situació actual, i alhora la precarietat dels recursos tècnics, materials i financers per a dur a terme una reestructuració equitativa del que hauria d'oferir una ciutat a cada un dels seus ciutadans. **El PEUMM té qüestions de gran complexitat per resoldre, mai viscudes a ciutats europees**, com pot ser el fet d'haver de fer un cadastre d'una ciutat de més d'un milió d'habitants, on el propi procés per determinar el "propietari" d'una parcel·la és d'una immensa dificultat. Partint de la base que un Pla d'Estructura Urbana té un temps d'aplicació limitant, i desitjant que el debat urbanístic comenci a sorgir a partir de les primeres estratègies urbanes, es vol fer uns apunts que considero podrien millorar la filosofia del Conselho de Maputo, enfocat, alhora, a la verificació de les hipòtesis.

Un model urbà, l'oficial, que em porta a les següents qüestions i reflexions: *perquè no pensar-ne un que, en comptes de mimetitzar estàndards i índex urbans occidentals, incorpori la filosofia de l'estratègia personalitzada, ja viscuda a d'altres ciutats de característiques i històries similars?* Els models occidentals estan pensats per ciutats i societats occidentals i, com bé sabem, alguns ni tant sols han funcionat o estan funcionant. Com n'és de beneficiosa l'extrapolació directe d'aquests models a una ciutat subsahariana? És cert, que els èxits i fracassos per tot el globus han certificat la veracitat d'alguns conceptes genèrics i globalment acceptats, a tenir en compte. Però no fou la Chandigarh de Le Corbusier un fracàs al imposar un model absolutament incongruent amb la realitat del lloc? No hem d'oblidar que precisament l'Àfrica subsahariana ha estat molt poc estudiada, és desconeguda a nivell urbanístic i que a més té unes característiques molt distants d'altres societats.

Seguin els fons de les hipòtesis 3 i 4 en les quals es parla de la importància de la retroalimentació entre els aspectes socials i urbans, i la possibilitat d'una identitat urbana pròpia de Maputo, els arguments manifestats per a la requalificació i densificació demostren que no es tenen en compte per part de molts agents. La paraula *slums* i frases com *"aquests nous pols [referint-se a la descentralització] pretenen ser la solució a la indisciplina i anarquia del funcionament i de la distribució del comerç informal, que avui es verifica"* a través d'una *"progressió de la jerarquització de l'estructura espacial urbana que porti la formalització de les activitat econòmiques i la millora de la mobilitat"* són possiblement discutibles.

Primer perquè la paraula *slums* és un diagnòstic: es refereix a la malaltia d'un organisme, en aquest cas dels barris suburbans i periurbans, i no al pacient com a tal. Aquests semblen tractats com a un cúmul de fragilitats i problemes, àrees marginals a ser totalment transformades en 3 o 4 dècades. **Si considerem que sempre hi ha un lligam entre una societat i l'espai habitat, fruit de contextos i factors diversos, sembla excessivament taxatiu afirmar que aquets barris no puguin aportar cap aspecte positiu ni tinguin cap potencialitat a ser desenvolupada.** I més tenint en compte que, en el cas de Maputo, la pròpia població ha donat resposta a unes malles bàsiques i disfuncionals (establertes per part de les autoritats locals i de barri) transformant-les en un paisatge urbà propi, fruit de l'apropiació a través de regles internes socioeconòmiques i culturals.

Segon, perquè donant per fet que la descentralització és imprescindible, la recerca in situ sembla demostrar la importància del comerç, més que informal, lineal dels barris. Precisament a partir de les entrevistes es desprèn que la mobilitat diària de les persones es veu beneficiada per aquest tipus de venda (i no referint-me a la formalitat, sinó a la localització). I no tant sols a nivell funcional, sinó que aquesta vida comercial, vibrant, abocada a la via, és un tret característic de les ciutats africanes. Per tant, sembla que la rotunditat de la segona frase també es podria sotmetre a discussió (descartant-la sobre la lògica necessitat d'una economia formal). **Al llarg de la recerca de la Tesi es vol demostrar que, dins la verificació de la quarta hipòtesi, precisament aquesta linealitat comercial és característica i alhora una potencialitat a tenir en compte.** Els nous centres multifuncionals podran ser una gran aportació per a una major autosuficiència dels barris, però seria interessant la discussió sobre la concentració uniformada d'activitats.

D'altra banda, sobre les qüestions tractades a la quarta hipòtesi de la Tesi, **el Pla ha incorporat per primera vegada els conceptes de sistemes espacials públics i el patrimoni natural, cultural i històric.** El PEUMM principalment es limita a un *mapejat* d'aquests sistemes, establint per norma la protecció de lo existent, i realitza unes indicacions pel disseny de la ciutat (a estudiar als futurs PPU's i PP's). Una de les frases més específiques referents al tema d'estudi de la Tesi, és la que afirma que **"falta una recuperació de les zones públiques de socialització i d'esbarjo incloent la faixa marítima" i "una requalificació estètica de la ciutat amb la creació de marcs visuals i d'intensitat de vida social interrelacionats i estructurats al teixit urbà"**. Veient que no s'ha pogut, o no s'ha volgut⁴⁴, detallar més els estudis i projectes relatius a aquests temes, no es podria trobar la fórmula des de PROMAPUTO per decretar l'obligatorietat de plans o màster plans que estableixin l'estudi i el projecte d'una malla d'espais públics interdependents? **Una trama d'espais naturals urbans, construïts i oberts, lligada als nous centres, al futur pla de transports, als diferents nivells de vies, a les visuals, a recorreguts de vianants** (tant necessaris en una ciutat d'elevada pobresa urbana i per a una ciutat sostenible), **a equipaments i patrimoni, etc.**

---

⁴⁴ Varis arquitectes i professionals varis, tant del Conselho com d'altres entitat, han comentat, *off the record*, que el nivell de detall del PEUMM va ser vetat i que moltes articles van ser retallats per a poder ser aprovat, essent aquest de vital importància per a la ciutat i l'avenç de moltes estratègies de PROMAPUTO.

Tenint en compte que la ciutat pràcticament no ha estat pensada ni planejada fins ara, i que s'han assentat les bases per a canviar aquesta tendència, no es podrien preveure, a priori, un model global a ser desenvolupat als Plans de cada Departament, als PPU i PPS, amb una filosofia interconnectora?

➤ LOCAL

Les estructures administrativo-social per sota del poder municipal foren establertes i escollides per la FRELIMO després de la Independència. A partir dels GD, *Grupos Dinamizadores*, es van determinar unitats inferiors com els caps de *quarteirão* i el cap de les 10 famílies. Aquests grups estaven escollits directament pels òrgans superiors del partit. A partir del 1975 la unitat físico-administrativa més petita estava formada pel *quarteirão* (petit grup d'illes de cases), els conjunts dels quals formaven un barri i una suma d'aquests, el districte. Cada un dels *quarteirões* també es subdividia en 50 *fogos* (encara que a l'actualitat el número és molt divers, havent *quarteirões* on viuen més de 100 famílies). Els càrrecs de cap de *quarteirão* van ser mantinguts després de les eleccions autàrquiques del 1998, tot i que a l'actualitat el seu poder ha disminuït, desenvolupant, actualment, un paper d'intermediaris entre els habitants i el grup superior.

Als anys 80, els GD anaren perdent poder, mantenint-se com a estructures administratives de base fins a inicis del mil·lenni. De seguida, no obstant anaren recorrent a estratègies poc transparent en beneficis personals⁴⁵ fins que, al 1999, durant el debat de la gestió comunitària de l'Assamblea Municipal, els actuals secretaris de barri foren nomenats com a noves estructures administrativo-socials (lligades directament al partit). Al 2004 s'aprovà la nova regulació sobre les estructures administratives locals, on es destacà la figura del secretari com a membre de l'executiva municipal, la rehabilitació de les figures del cap de *quarteirão* i del cap de les 10 cases (tot i no haver estat aplicat fins al 2010), i el reconeixement dels líders comunitaris amb la promoció de comissions de treball local (gestió d'aigua, salut, neteja, educació, cultura i habitatge).

---

⁴⁵ I. Raposo explica que degut a la seva col·laboració repressiva a l'Operació Producció al 1983 i a partir dels canvis econòmics i polítics posteriors, el GD van perdre credibilitat. Raposo, I., Bérnard Da Costa, A., Oppenheimer, J., et al. *Subúrbios de Luanda e Maputo*. Edições Colibri and Centro de estudos sobre África e do Desenvolvimento. Lisboa, 2007, pàg. 24.

Actualment, seguint la Constitució, lleis i regulacions, el President del CMM (òrgan executiu del Municipi), designa durant el seu mandat (5anys) a 15 **vereadores** de la seva confiança política i personal. Aquests es divideixen en els responsables de Departaments de l'Ajuntament i en els dels districtes municipals (5 DM). Com a responsables de nivell inferior hi ha els **secretaris de barri** (alguns dels quals mantenen des de la Independència), que nomenen els seus **caps de *quarteirão* i de les 10 cases** i d'altres **caps de treballs locals**.

La única fórmula d'accés a la terra, a partir de la Llei de Terres del 1997, és adquirint el DUAT. Aquest es pot obtenir per ocupació consuetudinària, ocupació de bona fe o a través d'una petició d'una autorització legal (article 12). D'altra banda, es pot transferir per herència o per intercanvi d'usuaris. Tal i com demostra l'estudi de Morten Nielsen⁴⁶ (2009), aquest criteri ha creat enormes problemes pels residents: *"no tant sols les normes consuetudinàries són extremadament difícils de fer valer a les àrees urbanes, sinó que a més els residents no tenen forma de provar deu anys de residència"*. Degut al descontrol sobre l'ocupació de la terra, Enease Commiche, antic alcalde de Maputo, decretà, al 2004, la parada del procés d'atorgació dels DUATs fins a que les capacitats de les institucions fossin reforçades adequadament. Un procés que ha estat recuperat, recentment, a partir del programa PROMAPUTO. No obstant, és evident que la ocupació dels territoris perifèrics ha continuat fins a ara, ultrapassant els límits legals de la ciutat i penetrant a la veïna Marracuene. La qual cosa significa, evidentment, que l'accés a les parcel·les ha seguit el seu propi procés, acostumat a la falta de control, a la permissivitat de l'administració municipal i les pròpies regles/tradicions internes.

Això es deu a que tot i que teòricament aquestes estructures locals estan lligades directament al municipi i als òrgans superiors, a la realitat, tal i com exposen múltiples professionals de la gestió urbana, majoritàriament tenen regles internes pròpies, depenent únicament del partit. La lògica indica que els barris més històrics han hagut de treballar paral·lelament a la legalitat per tal de fer front a l'accés a la terra dels ciutadans i que els més nous s'han adherit més fàcilment a les estipulacions reglades. No obstant, al llarg del procés d'entrevistes, s'ha percebut un gran ventall de fórmules per gestionar l'espai dels barris suburbans i periurbans. Jenkins⁴⁷, al 2001, plasmà resumidament els que fins a llavors eren els mecanismes usats en el "mercat de terres" informal, i per tant a l'ocupació i extensió i producció de la morfologia física dels barris suburbans i periurbans. A l'article l'autor mostra com els mecanismes d'accés a la terra han estat (i continuen essent) complexes i variats.

---

⁴⁶ Morten Nielsen. *In the Vicinity of the State. House Construction, Personhood, and the State in Maputo, Mozambique*. Tesi Doctoral de la Faculty of Social Sciences, University of Copenhagen. 2009, pàg. 59.

⁴⁷ Strengthening Access to Land for Housing for the Poor in Maputo, Mozambique. *International Journal of Urban and Regional Research*. Volume 25.3, setembre 2001, pàg 639.

Aquests processos d'ocupació de la terra de formes no legals, han estat potenciat per la falta de control o la permissivitat, no sol per les estructures municipals, sinó alhora per les administrativo-socials locals. És ben sabut que la persona que més coneix i gestiona un barri és el propi cap. I en veu dels arquitectes que han estat treballant en plans per a aquests barris, els secretaris dominen, a la "sombra" -pels que desconeixen el funcionament intern dels barris-, molt més que cap vereador o president. Precisament el nou programa de PROMAPUTO, pretén transformar les dinàmiques sobre les formes de gestió de l'espai urbà cap un nivell municipal i legal.

Cada barri és diferent dels altres, al igual que cada secretari, i també cal recordar que hi ha hagut varis relleus al llarg de la història. Com a percepció personal a partir de la recerca i entrevistes de camp, mentre que el secretari d'Hulene B intenta gestionar un barri caòtic morfològica i funcionalment, i abandonat per les institucions, el secretari d'Albasine (el barri d'ocupació total més recent), sembla tenir un control absolut dels moviments de "compres" de parcel·les i accés a aquestes, posseint ell propi una d'enormes dimensions. Vull mencionar, també, que altres motius com l'interès personal, formen part de les interioritats dels mecanismes de gestió de la terra per part dels secretaris, com a mètode d'ingrés econòmic o material. Això es deu, principalment, a que el càrrec de secretari està considerat com "voluntari", i fins fa ben poc, aquest no rebia cap paga pel treball realitzat. Degut als múltiples problemes que això ocasiona, recentment s'ha estipulat una mínima paga a cada un dels secretaris.

En el cas dels barris perifèrics, i en especial els sorgits, en gran part, per els reassentaments de les inundacions del 2000, es va partir d'una ocupació territorial molt més baixa que la dels barris suburbans. El treball de cooperació que es realitzà a través de diverses organitzacions, associacions, ONGs locals i internacionals, professionals del sector, etc., feu que s'usés com a base una malla model tipus per a aquests barris. La composició física del lloc a través d'aquest model (amb arrels post independentistes i d'estàndards mundials en l'àmbit dels assentaments "marginals") s'ha interioritzat i assentat per part dels caps locals i la població, prenent-la com a unitat del barri a copiar, fins a dia d'avui. No obstant, l'accés a les parcel·les continua essent complex i extra oficial, a través del "joc" de producció d'àrees "organitzades" (il)legals, explicat en capítols anteriors.

4.2.2 ACTORS SUPRAGOVERNAMENTALS

A partir del canvi de paradigma del l'Estat cap a una obertura a l'economia de mercat amb base neoliberal i una política multipartidista, els organismes internacionals de cooperació començaren a aparèixer a Moçambique. Els plans de reestructuració del país foren recolzats per organismes multilaterals com el Banc Mundial i les Nacions Unides a través dels diferents programes (PNUD, UN-HABITAT...). El marc d'actuació dels actors supragovernamentals en general està enfocat als països amb crisis de gestió i desenvolupament econòmic, a partir d'un finançament, i unes estratègies i polítiques hegemòniques. En el cas de Moçambique, algunes dels focus d'intervenció de la cooperació són les reorganitzacions dels aparells administratius, de justícia i financers, el desenvolupament de les infraestructures i el dels transports, per a una millor articulació i desenvolupament tant intern, com a escala mundial.

➤ COOPERACIÓ MULTILATERAL

"Els organismes multilaterals són institucions sense ànim de lucre, el capital social dels quals està constituït per les aportacions de diversos governs i la seva actuació està vinculada amb accions multilaterals a estats individuals"⁴⁸.

El programa de PROMAPUTO, integra com a parts principals del procés un conjunt d'actors multilaterals, que en l'àmbit del desenvolupament urbà estan representats en especial per el Banc Mundial i les Nacions Unides. El finançament parcial del Banc Mundial ha ajudat a desenvolupar els instruments de gestió del sòl urbà (PEUMM, PPU, PPs i SIGEM), explicats anteriorment. A l'apartat de Medi ambient, els programes que han recolzat al municipi són els CCC⁴⁹ (UN-HABITAT), IDA⁵⁰ (Banc Mundial) i ICLEI⁵¹ tots referents a aspectes del canvi climàtic.

⁴⁸ Observatorio de responsabilidad social corporativa.

http://www.observatoriosc.org/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=76&lang=es, 2011.

⁴⁹ *Cities and Climate Change*. Ciutats i Canvi climàtic de UN-HABITAT. <http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=550&cid=9967>, 2011.

⁵⁰ Associació Internacional pel Desenvolupament del Banc Mundial. Ofereix assistència als països més desfavorits al facilitar préstecs lliures d'interès (per a la provisió de serveis socials bàsics i la direcció de recolzament a pressupostos) assistència tècnica i assessoria en polítiques públiques. <http://www.brettonwoodsproject.org/es/instituciones/aid/index.shtml>, 2011.

La **intervenció integrada als assentaments informals** pretén garantir la millora dels barris i la reducció d'aquest tipus d'assentaments. Les estratègies i programes desenvolupats són: *Estratègia Municipal i Pla d'Acció per a la Intervenció Integrada a Assentaments Informals*; *Programa de Millora de Barris*; i *Regularització Massiva de DUATs*. Tal i com s'ha comentat anteriorment, aquests són el resultat fruit de la cooperació entre els actors nacionals, en especial municipal, i els multilaterals. Aquests segons s'exposen a continuació junt als treballs realitzats a Maputo dins el programa de PROMAPUTO de les Nacions Unides i el Banc Mundial:

- UN-HABITAT. És el Programa d'Assentaments Humans de les Nacions Unides. Els objectius són promocionar ciutats sostenibles social i medi ambientalment. La visió de UN-HABITAT se centra en l'estratègia del programa "*Cities without Slums*" (CWC), la qual consisteix en la defensa de les normes globals, anàlisi de la informació, proves de camp, aportant solucions i finançament. Segons la opinió d'un membre de la organització a Maputo, UN-HABITAT no té cap línia estratègica definida i es regeix per les premisses establertes pel Banc Mundial. Dins aquest programa, als últims anys s'han desenvolupat alguns estudis previs recolzats per UN-HABITAT, a Maputo, i en alguns casos integrada en l'estudi nacional.
  - "*Moçambique: Millora dels assentaments informals, Anàlisi de la situació i Proposta d'Estratègies d'Intervenció. Volum I- Anàlisi de la situació, ciutats de Maputo, Nacala i Manica*⁵¹". L'estudi ha servit a PROMAPUTO per a detectar les problemàtiques del barri de Maxaquene A com a exemple de la situació d'alguns barris de la ciutat, incloent les estratègies proposades al seu programa. L'estratègia és (o era, en el cas de Maxaquene A) millorar els problemes urbans bàsics, en especial dels serveis mínims (aigua, drenatge, higiene...).
  - "*Estudi del perfil regional del sector urbà de Moçambique*". El projecte, de UN-HABITAT, fou realitzat al 2008 i forma part del RUSPS (*Rapid Urban Sector Profiling for Sustainability*), finançat per la Comissió Europea, el Govern

---

⁵¹ *International Council for Local Environmental Initiatives*. Governos Locals per a la Sostenibilitat és una associació democràtica i internacional de governs locals i associacions de governs locals nacionals i regionals, que han assumit un compromís amb el desenvolupament sostenible. Com a associació, recolza als governs locals per: generar consciència política en qüestions de sostenibilitat local; establir plans d'acció; treballar en la implementació de projectes; i avaluar el progrés local per accelerar el desenvolupament sostenible. <http://www.iclei.org/index.php?id=469>, 2011.

⁵² L'estudi ha estat finançat pel programa de CWS de UN-HABITAT, ha tingut com a promotor la *Direcção Nacional de Planeamento e Ordenamento Territorial* (DINAPOT) i el *Ministério para a Coordenação da Acção Ambiental* (MICOA), i ha estat desenvolupat per la *Centro de Estudos de Desenvolvimento do Habitat* (CEDH) de la Universidade Eduardo Mondlane (UEM). Maputo, 2005.

d'Itàlia, de Bèlgica i dels Països Baixos. Aquest estudi aporta l'anàlisi i avaluació de la situació urbana actual al país, i una fitxa específica de Maputo.

Els estudis i diagnòstics formen part de l'anàlisi i estratègies per a la millora dels barris (in)formals de Maputo. Els objectius són incloure'ls al teixit urbà, millorant les condicions de vida, una redistribució més equitativa dels recursos, el recolzament de les comunitats, garantir l'accés a la terra i establir els mecanismes per a les intervencions.

- Banc Mundial. Tal i com s'ha desenvolupat amb anterioritat, el WB ha assentat les bases per al desenvolupament global de la ciutat. A la fase I, el recolzament fou major en temes de reorganització administrativa, financera i legal, potenciant algunes àrees d'interès específic dins estratègies urbanes urgents, com el desenvolupament del programa del DUAT i alguna millora de vies. Ja a la segona fase (2011-16) el finançament ha afavorit, respecte a la fase anterior, les qüestions de planejament de la ciutat, amb un 27% dirigit al desenvolupament urbà i un 42% a serveis urbans i habitatge. No obstant, i seguint les seves línies estandaritzades d'actuació, els temes concrets finançats pel WB, dins el conjunt de projectes de PROMAPUTO, són els transports (amb millores de camins i carreteres), aprovisionament d'aigua i sanejament, protecció contra les inundacions, i gestió dels residus sòlids.

➤ COOPERACIÓ BILATERAL

*"La cooperació bilateral és aquella en la que els governs donants canalitzen els seus fons de cooperació directament cap als receptors, siguin aquests governs dels països receptors o altres organitzacions"*⁵³.

Aquestes estructures internacionals d'organitzacions governamentals parteixen de la base de les conductes d'interaccions polítiques regulars, a través de treballs regulars, procediments consensuats i seguiment permanent. Fins fa poc, aquest tipus de cooperació suposava un % més elevat d'aportacions econòmiques que les multilaterals a la ciutat. Els programes de cada país estranger, no obstant, generalment han treballat individualment amb el CMM sense permetre, en general, la viabilitat de projectes més amplis entre països.

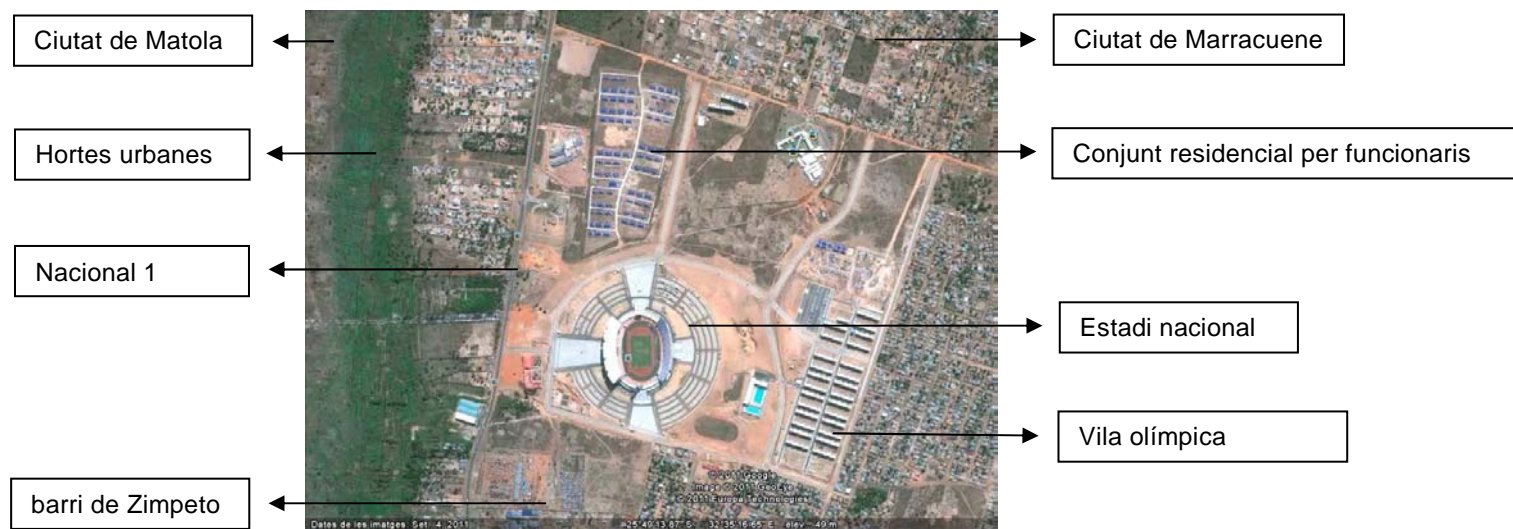
---

⁵³ Observatorio de Responsabilidad Social Corporativa.

http://www.observatoriorisc.org/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=76&lang=es, 2011.

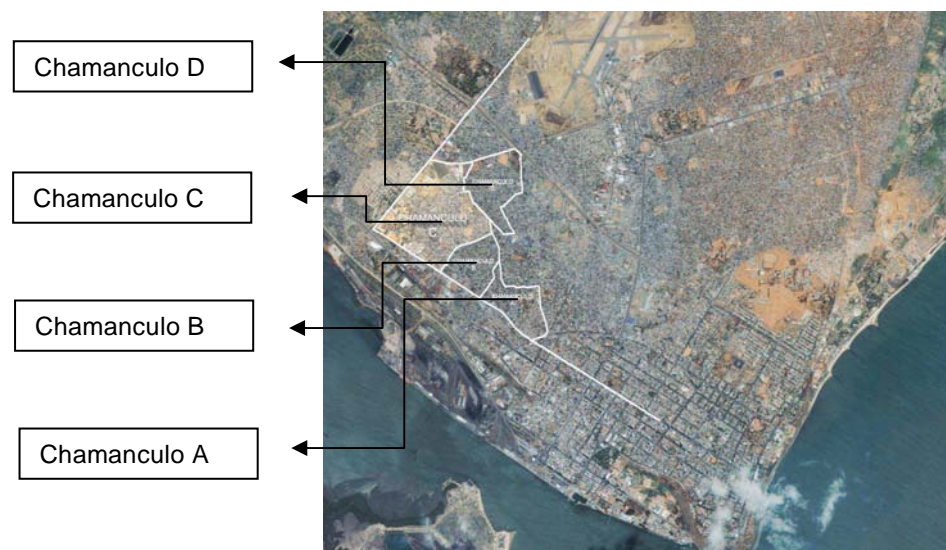
Maputo avui en dia és receptora de múltiples interaccions amb països d'arreu de món. Al període post independència els països majorment involucrats eren els de línies polítiques pròximes com Cuba, la URSS i Xina. Amb l'obertura a mercat, els països europeus entraren al món de la cooperació moçambicana. Les estratègies, en general, estan enfocades al recolzament dels drets humans, salut i educació, reestructuració municipal i bona governació, canvi climàtic, cultura, i aspectes relacionats amb la transformació econòmica, a partir del desenvolupament de la indústria i el sector privat. Pel que fa als aspectes que afecten la millora de les condicions del teixit urbano-social de la ciutat, les línies de treball parteixen de la mitigació d'aquesta pobresa urbana, amb rutes d'actuació, àmpliament esteses, de projectes d'equipaments sanitaris, educatius i serveis bàsics. Els últims anys, els governs que més estan interactuant amb el país i la ciutat són els lligats per vincles històrics i regionals. Brasil i la Xina estan resultant ser dues grans potències d'incursió al país, i alhora els seus projectes de cooperació també han augmentat.

- *Estadi nacional de Zimpeto, vila olímpica i conjunt residencial per funcionaris.* En el cas de la Xina, és inevitable ressaltar que les crítiques són constants, ja que tot i la oficialitat de la cooperació, els projectes realitzats s'han traduït, per a gran part de la opinió pública, en compensacions insuficients per a l'espoli que s'està duent al país. Alguns dels projectes realitzats a Maputo són l'ampliació de la terminal de l'aeroport i l'estadi nacional a Zimpeto, junt a una àrea residencial de cases unifamiliars prefabricades (per als treballadors de l'administració) i els blocs residencials per a atletes dels passats jocs olímpics africans. La zona, estudiada durant el workshop codirigit per la ETSAB i la FAPF (MAputo 2011), hagué d'enfrontar-se als projectes xinesos com a paradigma de la mala intervenció en el teixit urbà.

Imatge 4.7: Conjunt d'equipaments de l'àrea de l'estadi nacional a Zimpeto (s.e.). Font: Google Earth, octubre 2010.

- "Recolzament a la requalificació del barri de Chamanculo "C" (2009) en l'àmbit de l'Estratègia global de Reordenament i Urbanització dels Assentaments Informals del Municipi de Maputo". Aquesta "UTE" forma part d'un projecte trilateral entre els governs de Brasil, Moçambique i Itàlia, i serà desenvolupat amb el Conselho Municipal i el recolzament de *Cities Alliance*. El treball, en procés inicial al 2010, és un projecte pilot pel barri de Chamanculo C, la filosofia de la qual es pretén que serveixi com a base per a l'aplicació a altres barris suburbans de la ciutat. La política establerta pel barri pilot té una visió d'estratègia global on la requalificació, reordenament i urbanització, són una premissa bàsica i necessària, però no única. El desenvolupament de la investigació, propostes i accions, estan previstes per a ser realitzades a partir d'un grup de professionals multidisciplinari, i amb un enfocament integrat que millori tant el teixit urbà com el social. El barri forma part del conjunt d'assentaments més antics, a la primera corona de la ciutat, amb alts índex d'ocupació i precarietat urbana, en especial pels problemes d'inundacions que pateixen els d'aquesta franja. El número d'habitants que es veuria afavorit pel projecte és d'uns 26.000 en una àrea total de 138ha. Dissortadament sembla que per diverses raons i incompatibilitats diverses entre actors, el desenvolupament de la fase prèvia està, de moment, parada.

Imatge 4.8: Localització dels barris de Chamanculo (s.e.).
Font: Google Earth, octubre 2010. Elaboració pròpia.

4.2.3 ACTORS PRIVATS

Tal i com s'ha comentat prèviament, a partir de l'obertura a l'economia de mercat, amb base neoliberal, els actors privats aparegueren a l'escena moçambicana. Aquestes empreses privades estrangeres, junt a les nacionals i també l'associació entre ambdues, formen el panorama actual dels agents econòmics. Un sector emergent, involucrat en diversos plans del desenvolupament del país i del municipi, i alhora, base de la constant especulació, com a base continuïsta del dualisme urbà de la ciutat.

➤ CONSULTORIES I EMPRESES TÈCNIQUES INTERNACIONALS

A partir d'un dels principals eixos d'actuació del *Plànol d'acció per a la Reducció de la Pobresa Absoluta*, PARPA (2005), les *Parcerias Público Privades* han anat agafant pes al país, com a mesura d'aportació financera, logística, tècnica i material externa. L'aprovació a l'agost del 2011 de la *Llei sobre les PPP*, els *Projectes de Gran Dimensió* (PGD) i les *Concessions Empresariales* (CE), han reforçat el paper d'unes determinades empreses en les polítiques estratègiques de transformació interna, i externa, del país. A partir del *Guió del Sector Privat sobre les PPP* del 2007, Maputo ha estat porta d'entrada per a la incursió, en l'àmbit del planejament urbà, de múltiples consultories i empreses tècniques internacionals. L'aparició d'aquest sector internacional es deu a les polítiques establertes pels actors multilaterals (WB i FMI) amb uns marcs normatius que obliguen al CMM a obrir a concurs projectes relacionats amb el sector privat. **Aquests nous actors, segons lo estipulat al manual, han d'assumir el paper de funcionaris o de quadres de gestors de la institució, a partir del programa de reestructuració de PROMAPUTO.** Les empreses que més relació directe estan tenint en l'àmbit del planejament urbà són les consultories contractades per a realitzar els estudis i propostes dels PPU i PPs. Per altra, hi ha les empreses tècniques, encarregades del desenvolupament del SIGEM, recolzament a les bases gràfiques i documentals del DUAT i al cadastre, com a un conjunt.

Concretament pel que fa referència als Plans Parcial d'Urbanització, el municipi està començant a tenir els primers problemes d'especulació urbana per part de les empreses. La, o les, que realitzen els estudis previs, són les encarregades de fer les propostes per al disseny de l'àrea especificada. Posteriorment a l'avaluació i correcció per part dels tècnics del municipi, una empresa privada serà l'encarregada de l'execució de les obres. Empresa, o empreses, que sovint estan lligades directament a les pròpies consultories, les quals, a partir del seu paper com a desenvolupadors urbans i immobiliaris, estan intentant guiar el creixement urbà en funció de beneficis econòmics. Segons Pérez (2002)⁵⁴ "*els desenvolupadors urbans utilitzen la planificació urbana no com a eina que serveix als interessos públics, sinó com a un mitjà per produir àrees urbanes que satisfacin les necessitats particulars*". Jorgen Andersen⁵⁵ (2009), fent referència a les àrees periurbanes de Maputo, explica que "*les pràctiques especulatives per part de les elits polítiques i econòmiques, a través de pràctiques corruptes amb les autoritats locals i les pràctiques expoliatives dels operadors del sector privat informal, han esdevingut l'ordre del dia a molts assentaments informals*".

⁵⁴ Pedro Pérez. *Buenos Aires: fragmentació i privatització de la ciutat metropolitana*. Environment and Urbanization, 2002, Vol. 14, pàg. 145-58.

⁵⁵ Jorgen Andersen. *Meanings and perceptions of the built environment in peri-urban areas of Maputo, Mozambique*. African Perspectives 2009. The African Inner City: [Re]sourced. Department of Human Settlements, School of Architecture, Copenhagen, 2009.

➤ EMPRESSES CONSTRUCTORES I IMMOBILIÀRIES NACIONALS I INTERNACIONALS

D'altra banda, el sector privat enfocat al parc immobiliari i a la construcció, ha existit des de les èpoques colonials. A partir de la burocratització de l'aparell administratiu de l'estat i el municipi i l'empoderament d'una petita elit es recuperà el dualisme en la transformació de la ciutat. Joseph Hanlon, a través dels múltiples estudis realitzats sobre el sector bancari (2002), els donants internacionals (2002), la corrupció (2004) i les elits i la globalització (2009), ha denunciat que el desenvolupament del país en 35 anys d'independència, encoratjat per les forces internacionals, **ha convertit aquestes elits en autèntics depredadors**. Depredadors accionistes, socis, participants o directors de gran part de les grans empreses de Moçambique i Maputo. **Elits que formen part de l'aparell polític nacional i municipal, d'empreses constructors i immobiliàries i que influeixen directament en la transformació de la ciutat**. Una ciutat que continua extenent-se a través dels condominis privats al llarg de la Costa del Sol, del barri de pescadors i Catembe, i que sembla que les pròximes bases d'establiment especulatiu ja estan assentades a la primera corona suburbana de Maputo. Les ciutats que formen part de l'àrea metropolitana, estan, també, subjectes a projectes immobiliaris vinculats amb els privilegis de la línia de costa, com per exemple el *waterfront* de Matola.

4.2.4 ACTORS NO GOVERNAMENTALS I SOCIETAT CIVIL

➤ AGENTS SOCIALS INTERNACIONALS

➤ ONGs i Associacions Civils.

En l'àmbit del planejament urbà, o millor dit, en la millora de les condicions urbanes dels barris suburbans i periurbans de Maputo, les ONGs i associacions civils internacionals han format part important del procés postcolonial. A partir de la proclamació de la independència, tècnics i professionals de diversos països ajudaren, en la mesura de lo possible, al recolzament del Conselho Executiu de Maputo. Tant es realitzaren cursos de formació de tècnics i ajudants (relacionats en qüestions de desenvolupament urbà) degut a

l'èxode de professionals portuguesos, com en el disseny i implementació d'alguns barris pilots com Maxaquene A i Polana Caniço. No obstant, amb el començament de la guerra civil, la majoria desaparegueren, al igual que a moltes altres ciutats africanes. Algunes excepcions com Isabel Raposo, Paul Jenkins i Jorguen Eskemose (citats al llarg de la tesina) recolzaren el municipi i la població durant anys, a partir del disseny i execució d'algunes àrees de la segona i tercera corona de la ciutat. Ja a partir de l'any 92, amb el fi de la guerra civil i el canvi de paradigma polític, l'entrada d'aquests agents socials internacionals tornà a brotar.

Maputo ha depès, i continua depenent, de les ajudes i finançaments externs que arriben a la ciutat. Aquestes associacions i ONGs han format part de múltiples projectes per a la millora dels barris. **En general, no obstant, l'àmbit d'actuació d'aquestes està virat en la construcció d'equipaments puntuals (educatius i de salut, sobretot), el desenvolupament de serveis bàsics (latrines, drenatges, dotació d'aigua potable, etc.).** Els motius d'una manca d'actuació integrada a mig i llarg termini, menys immediata (o pal·liativa), sovint provenen de les necessitats de la pròpia pobresa urbana, la manca de fons econòmics, visió i estratègia de les ONGs des del país d'origen, i dels propis programes i polítiques dels governs on s'actua. La llista d'ONGs detectades en l'àmbit d'actuació urbana als barris és extensa, tot i que generalment no continua en el temps. Algunes de les més efectives són WATERAID, que proporciona aigua potable i WSUP, la qual treballa en els sectors de millora d'aigües i serveis sanitaris.

Altres ONGs d'àmbit espanyol, són FCear Habitáfrica i ESF. La primera, dins les estratègies de desenvolupament econòmic i social, ha estat treballant a Maputo pel reforç de les capacitats tècniques i l'habitabilitat bàsica del districte de Matutuine, a través de la construcció de noves infraestructures sanitàries, escoles, sanejament, servei de regadiu i el recolzament a la població en la millora de la producció agrària. La segona, més pròxima als casos d'estudi de la tesi, ha viscut una evolució, transformació i alhora un treball integral amb diversos actors. L'àmbit d'actuació d'ESF-Cat (Enginyers Sense Fronteres de Catalunya) ha estat a MAXaquene A, projecte que serà desenvolupat al subapartat següent.

De les entrevistes realitzades a membres d'aquestes ONGs i a tècnics locals involucrats en el procés, es perceben múltiples fragilitats i potencialitats, tant en el sector públic com el de l'agent extern i el local (població i contraparts). Sense voler extrapolar-lo a tots els projectes i actors, es vol presentar una petita aproximació del funcionament d'aquests actors i la interacció entre ells:

- El Conselho Municipal està patint un problema de solapament de funcions amb el govern central. Les Ongs internacionals que volen cooperar al país, han de demanar les autoritzacions i permisos directament a l'Estat. Aquest, el qual no té una estructura de coordinació i organització que trameti la informació de forma pertinent als òrgans inferiors, genera múltiples dificultats entre les organitzacions i el CMM (al no tenir prou poder de decisió). Tot i que s'està desenvolupant una posició del govern sobre l'assistència de les cooperacions al país, aquesta encara no està aprovada. **En un país, on el 50% del pressupost de l'Estat prové de les ajudes internacionals, i al qual el WB ha definit com un dels països més dependents mundialment⁵⁶, és de necessitat immediata una llei de regulació i òrgans estatals i municipals que es coordinin i gestionin aquesta entrada de divises de forma eficaç.**
- A reunions amb varis tècnics del municipi s'ha comentat que sovint, tant per part de la falta de fluïdesa informativa del govern (i per tant de control del propi municipi), com per la falta d'atenció de les ONGs vers les lleis i regulacions del municipi, s'ha arribat a trobar aquestes actuant *in situ* per compte propi (sense seguir les estratègies i previsions del CMM). Al barri de Maxaquene, precisament, se'm va informar d'un cas concret, on dues organitzacions es van descobrir que els projectes de drenatge que havien estat realitzant era el mateix, localitzant-se al mateix carrer (havent començat per extrems oposats), i sense haver estat informats.
- D'altres inconvenients provenen dels terminis i directrius establertes per la seu al país d'origen de les ONGs, amb estratègies i regles distanciades de la realitat del lloc. També és el cas respecte als donants de les pròpies ONGs, generalment agències de cooperació i desenvolupament estatals. Alhora, les lleis internacionals de la cooperació estableixen que les ONG i personal expatriat treballi conjuntament amb ONGs i associacions locals, sense estratègies de preparació prèvia. Trobant-se, com per exemple ESF, en la complexa situació de Maputo, amb contraparts poc preparades per seguir les exigències superiors, els terminis, i amb estructures internes sovint fràgils i amb poca experiència.

---

⁵⁶ World Development Indicators 2005. Taula 6.10. Aid Dependency del Banco Mundial. 2005.

- A través de les entrevistes realitzades, també s'ha detectat que, en general, les ONG no treballen a partir d'equips multidisciplinaris. Aquests resulten ser imprescindibles per comprendre les realitats del lloc i actuar en conseqüència, aconseguint que el projecte tingui un impacte més integrat i participatiu. Aquest va ser el cas inicial d'ESF, que finalment va acabar treballant amb tècnics socials, una antropòloga, i integrant el projecte de bales de drenatge inicial, en un projecte integral de planejament pel bari de Maxquene A, conjuntament amb una arquitecta portuguesa i la CEDH (*Centro de Estudos do Habitat*, dins l'estructura de la *Faculdade de Arquitectura e Planeamento Físico de Maputo*).

➤ AGENTS SOCIALS LOCALS

Les pràctiques diàries de la gestió i producció urbana als barris suburbans i periurbans de Maputo estan englobades dins un marc d'actors socials locals, conformats tant per les ONGs, associacions civils, congregacions religioses, com la pròpia població. Fins fa poques dècades, els principals actors de l'escena de barri eren les estructures administrativo-socials i les pràctiques diverses de la pròpia població local. Cada dia més, però, tant per la necessitat imperiosa en la resolució dels problemes urbans bàsics com per la falta de reacció per part de l'administració, el sorgiment d'aquest tipus d'associacions, sovint vinculades com a contraparts a ONGs internacionals, va en augment. Alhora, altres actors com els agents econòmics locals han aparegut a l'escena urbana local, a partir de les influències globals i les obertures de mercat.

➤ ONGs i Associacions Civils i Religioses

L'extensió, densificació i complexitat dels problemes dels barris sub i periurbans, un planejament i control tot just incipient del municipi, ha fet que la societat civil actuï paral·lelament per solucionar les emergències urbanes. No tant sols els donants internacionals estan recolzant als actors locals, sinó que dins la pròpia societat de Maputo, cada cop més emergeixen més ONGs o OCB (Organitzacions Comunitàries de Base) realitzant un treball comunitari. **Generalment l'àmbit d'actuació a nivell de la gestió urbana local, és la de la milloria dels serveis socials (Educació i salut) i de les infraestructures bàsiques (aigua, sanejament, recollida d'escombraries), essent la seva actuació en general de caràcter puntual i pal·liatiu.** Sustentades per un discurs d'ajuda i

desenvolupament aquest actor, sorgit per iniciativa local, és àmpliament recolzat per estructures majors com ONG i agències internacionals i multilaterals, i pel propi poder local. No obstant, l'àmbit d'aplicació i els projectes en si, són encara força precaris degut a la falta de recursos, a la necessitat de millora de metodologies més adequades i d'un treball més autosuficient i continuat. De totes maneres, la manca d'efectivitat del municipi, fan que aquestes assumeixin el paper d'executores de projectes, sovint com a contraparts

d'organismes externs, i/o el paper d'assessoria tècnica i financera i de monotorització. D'aquesta manera, molt dels projectes puntuals d'actors externs poden formar part, dins lo possible, d'un conjunt d'accions més bastes.

Algunes d'aquests ONGs han estat realment decisives en situacions extremes. És el cas de FDC (*Fundação para o Desenvolvimento da Comunidade* presidida per Graça Machel) i AMDU (*Associação Moçambicana para o Desenvolvimento Urbano*), entre d'altres, tant nacionals com internacionals, en els reassentaments de les inundacions del 2000. Enormes conjunts de *quarterões* van ser "dissenyats", parcel·lats i urbanitzats en part, concentrant-se la major part al barri de Magoanine C. **El resultat dels nous assentaments, fruit de accions in situ, sense plànols, i amb la participació de múltiples agents (tant nacionals com internacionals), ha deixat una petjada a la morfologia urbana important, i en especial al haver estat continuada per la població fins a l'actualitat. Tal i com s'ha explicat a les tipologies de creixement, aquestes malles van ser fruit de la situació d'urgència extrema, però alhora, per l'aplicació continuista d'un model tipus assumit, tant per part dels tècnics del municipi com per les organitzacions internacionals.**

Cal dir també, que aquestes organitzacions, en general, no estan exemptes de crítica. I.Raposo⁵⁷ ho explica referint-se a que moltes de les que reben les institucions públiques, també poden ser extrapolables a les OCB locals, pels beneficis personals d'alguns dels líders o la falta de transparència en els comptes oficials (interferint sovint en contra del benefici del barri). A més, el concepte de participació patent a tots els documents oficials es refereix a la participació en l'aplicació dels plànols definits i no tant sols en la discussió associada a aquests. La reflexió sobre l'apropiació de les comunitats al planejament i gestió dels seus barris ha estat restringit a l'àmbit de cada organització, tot i alguns projectes de capacitat de governs locals i desenvolupament de les comunitats, realitzat per ONGs de major nivell.

---

⁵⁷ I.Raposo. *Suburbios de Luanda e Maputo*. Edições Colibri and Centro de estudos sobre África e do Desenvolvimento. Lisboa, 2007, pàg. 25.

➤ AGENTS LOCALS DE BARRI: LA POBLACIÓ

Les pràctiques realitzades per part de la població al llarg de la història de la ciutat han tingut un pes determinant en l'evolució de la morfologia i funcionament de la ciutat. Aquestes han estat diverses, depenent del context històric, i l'entorn implicat en l'àrea de producció urbana. Tal i com s'ha anat desenvolupant al llarg del document, l'agent base, amb una manca de recursos i recolzament extern, ha seguit mètodes i estratègies distintes difícils de simplificar. **La participació de les poblacions més desfavorides generalment ha estat restringida al procés de decisió, tant per falta de voluntat política, desconeixement i falta d'informació dels mecanismes de participació, com per la seva manca de recursos front les forces superiors.** Tot i el discurs oficial sobre una relació més directe amb la població i les estructures locals, amb la inclusió en les processos de presa de decisions, a la pràctica, la seva integració en les polítiques urbanes de la ciutat han estat febles.

Tal i com s'ha anat desenvolupant al llarg dels primers anys d'independència, la població estava directament vinculada en el procés a les estructures administrativo-socials dels barris. Inicialment, els GD, lligats a la cèl·lula del partit, tenien el rol de gestionar les comunitats i l'ocupació als barris suburbans. A finals del mil·lenni, l'òrgan local gestor de la comunitat passà a ser el secretari i les comissions de treball, en especial a les àrees de serveis bàsics.

Els efectes de la guerra civil, provocaren a Maputo, al final dels últims anys, l'afluència massiva de la població rural, ocupant les àrees no construïdes lliures dels barris més pròxims al centre colonial, i expandint-se a les àrees perifèriques amb l'ocupació dels camps i terres sense ús. Aquesta afluència i el continu procés de densificació i expansió del territori de la ciutat ha generat uns creixements urbans no uniformes, amb una sobre ocupació dels barris suburbans i una menor densitat als perifèrics.

- **La població dels barris suburbans.** La població de la primera corona de la ciutat, és la que pateix els problemes de major fragilitat urbana de Maputo. A finals de la guerra civil, les poblacions ocuparen els espais lliures previstos per a l'expansió planejada de la ciutat. Amb el permís del govern, els GD cediren terres amb la condició del retorn al finalitzar el conflicte. Altres formes d'accés es realitzaven a partir dels tractes realitzats entre la pròpia població. Al finalitzar la guerra civil, no obstant, l'atracció de la ciutat no acabà amb les migracions a les àrees més cèntriques. Els moviments poblacionals a partir dels 90 han resultat ser tant externs com interurbans. La falta de control per

incapacitat dels òrgans administratius ha generat una ocupació quasi total d'aquets barris. **La pràctica de l'ocupació desordenada, descontrolada i quasi pervertida per part de la població ha degenerat en les subdivisions de les parcel·les, moltes sense accés directe a les vies, i fins i tot l'ocupació d'aquestes i els espais per a equipaments i serveis públics i comunitaris. Les pròpies parcel·les han estat ocupades per agregats, no tant sols familiars, sinó llogats.**

Barris com Maxaquene A, són un niu d'agregats que no compleixen els mínims d'il·luminació i ventilació per la seva construcció mur contra mur amb els veïns. En molts casos, les vies han estat reduïdes a passos de 50cm, i molts dels accessos als "habitatges" es realitzen a través dels veïns. Un gran nombre de la població, influït per la demanda de sostre de treballadors i estudiants desplaçats als barris suburbans més centrals, ha migrat a barris més perifèrics o ciutats properes, fugint alhora de les pitjors condicions de salubritat i de les inundacions. Actualment, tal i com es desprèn de les entrevistes realitzades a la població, l'ocupació ha arribat al seu límit, provocant l'ocupació dels barris més perifèrics i ultrapassant els límits municipals.

- **La població dels barris periurbans.** La població originària de la tercera corona de la ciutat, forma part dels grups nadius de l'actual àrea de Maputo. Les seves parcel·les originals, sense estructures regulars, eren de dimensions molt més grans que les actuals. A partir dels desplaçaments, tant de fora la ciutat, com interns, els poders locals començaren a repartir part del terreny dels habitants originals. Gran part de l'ocupació d'aquests barris ha estat fruit del processos de reassentament per motius variats: obres d'infraestructures, desastres humans (explosió dels magatzems armamentístics del Paiol), com desastres naturals. A partir dels estudis de Morten Nielsen⁵⁸, han sortit a la llum uns **mecanismes de reproducció de les malles urbanes** realitzades pels tècnics municipals i les ONGs internacionals i nacionals. La finalitat de la reproducció és la d'aconseguir la oficialitat per l'ús de la parcel·la. Els mecanismes per aconseguir-les són múltiples i variats. Des de l'intercanvi, l'herència, la "compra"⁵⁹, la cessió, entre d'altres. Aquest "mercat de terres" informal és el més important en l'ocupació dels barris.

⁵⁸ Morten Nielsen. *Regulating Reciprocal Distances. House Construction Projects as Inverse Governmentality in Maputo, Moçambique*. Centre for Cosmopolitan Studies, Departament d'Antropologia Social, University of St. Andrews. 2009, pàg. 24.

⁵⁹ Tot i que la terra és pública, i només es poden comprar les millors fetes en serveis i urbanització, existeix un mercat de terres l·legal, on la casa i el terreny estan en venda.

Pels residents, les fórmules legals d'adquisició de terra, han estat fins ara desgastadores i poc resolutives.

Per aconseguir documents oficials, a menys que el terreny estigui parcel·lat per una autoritat competent i amb un número de registre, no es pot requerir els permisos d'ús i construcció. La llei de Terres (1997) estableix que els drets d'ús provenen per l'ocupació (per normes consuetudinàries o de bona fe almenys durant 10 anys) o per autorització legal. La problemàtica sorgeix, primer, per la falta de plans que estipulin les regulacions del sòl i la seva administració (Allen 2004)⁶⁰, i segon, per les dificultats de demostrar les normes consuetudinàries. Tal i com explica Nielsen (2009) "*els drets legals de la propietat només es poden obtenir basats en l'existència a priori d'un pla d'urbanització*". Com que aquests no existeixen, i els que hi ha, generalment no es fan servir, la única forma restant és la parcel·lació del terreny. "*Parcel·lar el terreny és al mateix temps transformar el paisatge de rural a urbà i s'ha de realitzar en concordància amb les normes de planejament de cada context particular*". Al no existir ni els plans ni les regles la única forma és la parcel·lació il·legal la qual, la majoria dels casos, està recolzada per un tècnic del municipi (topògraf, per exemple) de forma no oficial. Com la persona adquireix el terreny (mentre no existeixi cap conflicte amb d'altres projectes municipals) al municipi no li interessa (M.Nielsen 2009), però si com s'estableix al lloc. Degut a la falta de normes, **la població (i els tècnics que la recolza extraoficialment) segueix unes normes associades al barri model. No model com a exemplar, sinó com a l'únic real a imitar.** D'aquesta manera, les malles creades a partir de les agrupacions de parcel·les de 30x15 o 25x12,5m² s'estenen pel territori periurbà, talment com si haguessin estat ordenades a partir d'un plànol del municipi.

Malles que cal recalcar, no provenen originàriament com a concepte establert pels tècnics del municipi, sinó que a través de revisions de projectes varis arreu del país, s'han estat executant, no tant sols per part de la població i els tècnics locals, sinó per part de moltes ONGs internacionals. Un model de malla urbana que sembla que prové de les unitats urbanes mínimes per a resoldre qüestions de pobresa urbana i rural de forma pal·liativa.

---

⁶⁰ Allen, C. (2004). Law and Land Tenure Reform, Mozambique Chapter. Maputo, 2004.

➤ AGENTS ECONÒMICS LOCALS

Els agents econòmics locals són, cada cop més, més influents a la transformació urbana dels barris suburbans i periurbans. Els identificats com a principals involucrats en els processos de transformació urbana són dos: per un costat tenim els tècnics del municipi, actuant de forma extraoficial, i per altra el sector privat informal.

➤ **Tècnics “il.legals”.** Aquests professionals del sector urbà, que sembla ser que treballen pel Conselho Municipal, han estat identificats com els tècnics que ajuden a les parcel·lacions ordenades no legals. **De forma extra oficial**, i imagino que amb una certa compensació pel treball, aquest actor, **junt a les estructures de barri i la població, estan continuant el model de malla urbana interioritzat com a la tipologia a seguir.** D'aquí en surten extenses trames urbanes que pràcticament han ocupat les perifèries de Maputo.

➤ **Sector privat informal.** L'agent del sector privat local, està format tant per les petites empreses de construcció dels barris, com les petites empreses immobiliàries informals. Alhora, se li suma una part de la població amb recursos més elevats a la mitja, que imitant l'especulació a nivell més alt, està inflant els preus del mercat il·legal de terres. Com que l'estructura en la qual es recolza la transformació urbana dels barris sub i **periurbans és el carrer o carretera millorada, les franges laterals a aquestes estan essent víctimes de l'especulació. Seguint les tendències globals, la població ven les parcel·les lligades a les noves vies, o vies rehabilitades principals de barri, a uns preus més alts que els del mercat.** A partir de la venda de la parcel·la, la persona es desplaça a àrees més aïllades per un preu més reduït.

D'altra banda, **les empreses o particulars que es dediquen al sector privat informal, a través d'estratègies múltiples, aconseguixen més terrenys de lo legal, o s'estableixen en àrees de futura requalificació, aprofitant-se del desconeixement de les persones més desfavorides.** Un cas viscut en directe, fou quan un treballador, que no tècnic, del Departament d'Infraestructures, veient els problemes d'inundació de parcel·la que sofria un vell pescador, li oferí una nova parcel·la i una petita casa nova. Tot i que inicialment l'home es negà a

abandonar el seu lloc, el tècnic l'anà convencent a partir de raonaments de salubritat, contraproductes per l'edat avançada del pescador. Posteriorment, el funcionari m'explicà que a canvi d'una parcel·la i casa amb mínimes condicions, costant-li X, ell ho revendria pel triple o més (la qual cosa sabia, perquè no era la primera vegada que ho feia). Perquè? Perquè sabia que era una àrea pròxima als condominis privats de la Costa del Sol, i el municipi tenia previst els drenatges de la zona per evitar les inundacions.

➤ EL MÓN DE LA RECERCA I LA UNIVERSITAT

El món de la recerca, tot i que no és a priori el principal implicat en el planejament i la transformació urbana, la realitat demostra el contrari. **Per una banda, diversos investigadors de varis sectors han estat realitzant estudis en transcurso de temps llargs, servint com a font de dades per al municipi. Estudis que com a base de coneixement han estat, són, i seran d'importància vital, degut a la manca de treball realitzat per les administracions en l'aportació científica.** Un dels principals exemples és el del HOME SPACE i la CEDH/FAPF:

- **HOME SPACE⁶¹**, investigació desenvolupada per varies universitats i finançada pel Danish Research Council for Innovation . Els objectius de la recerca són obtenir dades científiques fonamentades en les formes d'habitar urbà a les àrees periurbanes, tenint en compte les dinàmiques del procés de transformació urbana dels espais de la llar, i a partir de informació directe de camp i dels seus habitants. Els altres objectius com a base de coneixement són servir per a les futures gestions urbano-culturals en les transformacions dels teixits de ciutats i països amb cert paral·lelisme actual, en especial a l'Àfrica subsahariana. Aquest estudi començà a inicis dels 90, i ha estat continuat fins a dia d'avui, a través del seguiment de 50 casos escollits de parcel·la construïda.

---

⁶¹ Integrants: *Royal Academy of Fine Arts, School of Architecture, Copenhagen , Denmark; Edinburgh School of Architecture & Landscape Architecture / School of the Built Environment, Edinburgh, Scotland UK; Centro do Estudos Africanos, ISCTE-IUL, Lisboa, Portugal; Centro de Estudos de Habitat, Faculdade de Arquitectura e Planeamento Físico, UEM, Maputo.*

- **CEDH/FAPF.** Per un costat tenim la Facultade de Arquitectura e Planeamento Físico de Maputo, integrada dins la Universidade Eduardo Mondlane. El seu conjunt de professors, a part de ser la font de tècnics municipals, ha estat, i és, l'encarregada de múltiples estudis i investigacions per a Cities Without Slums, Cities Climate Change, Millora dels Assentaments Informals, Cities Alliance, entre d'altres. Recentment han realitzat el Catàleg del Patrimoni Arquitectònic de Maputo, finançat per AECID.

- Per altra costat, el CEDH, Centre d'Estudis de Desenvolupament de l'Hàbitat, és un centre integrat dins l'estructura de la FAPF. El CEDH ha estat desenvolupant aquests últims anys, a falta de tècnics capacitats, tots els PEUM existents al país (inclòs el de Maputo), així com nombrosos Plans d'Urbanització, aixecaments, etc. Forma part, alhora, del projecte urbà de Maxaquene A, junt amb Enginyers Sense Fronteres, explicat a continuació.

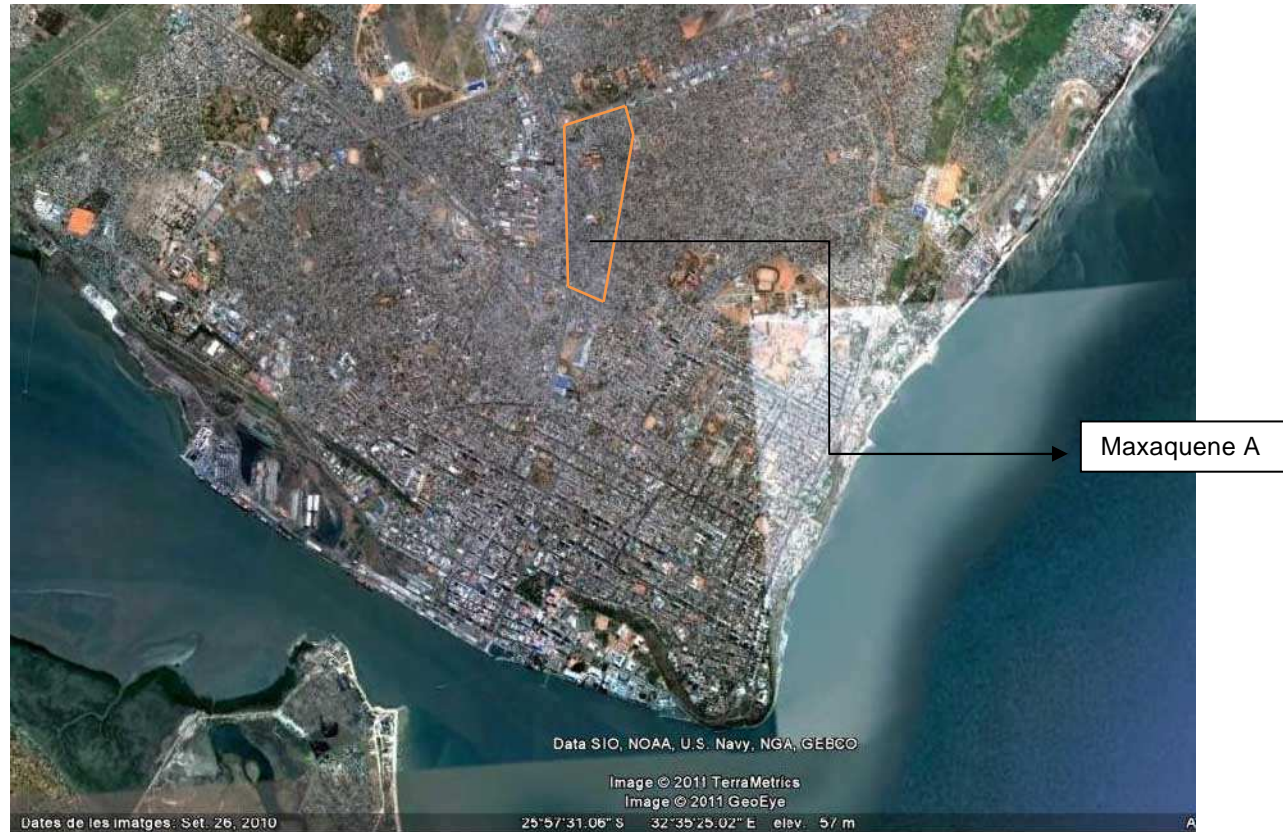

4.3 PERCEPCIONS DELS MODELS "UP" A TRAVÉS DELS CASOS. ESTRATÈGIES, GESTIÓ I PROJECTES

Aquest apartat pretén ser una aproximació dels models dels agents multilaterals, municipals, i del sector privat. A partir de l'experiència viscuda a Maputo, i a través del seguiment de dos casos concrets, vull mostrar el que em sembla, a priori, una de les principals tendències que viurà la ciutat. en cap cas vol ser una afirmació taxativa del que està esdevenint, principalment perquè són casos molt recents i la informació és mínima oficialment i impenetrable l'extra oficial. A partir d'una estància més prolongada d'un any a la ciutat, desenvoluparé, a la recerca de la Tesi, els models urbans dels actors, no tant sols "up", sinó també els "bottom".

4.3.1 EL CAS DE MAXAQUENE A

Maxaquene A és un barri amb una situació estratègica respecte al centre actual de la ciutat, però amb unes condicions de vida urbanes per sota dels mínims exigibles. Les causes i resultats han estat exposades ja al llarg dels capítols de transformació històrica i de l'estudi de casos. Les dades censals del 2007 apunten una població de 22.759 habitant, repartida en 87,50 ha, o sigui amb un promig de 271habitants / ha. Les principals carències i fragilitat del barri són l'elevada densitat d'ocupació i construcció; falta de serveis bàsics (aigua, sanejament, recollida de brossa, electricitat i telecomunicacions); vies i camins mal definits i subdimensionats; ocupacions de zones de risc per inundacions; estancaments d'aigües brutes; habitatges amb condicions infrahumanes; i la falta d'espais i equipaments públics. Per la qual cosa, precisament aquesta falta d'ordre i sobre ocupació (no tant sols de les parcel·les sinó del propi espai comunitari), dificulta extremament la canalització de serveis, obertura de vies i d'espai públic, i l'execució d'equipaments.

Imatge 4.9: Localització del barri de Maxaquene A (s.e.). Font: Google Earth, octubre 2011. Elaboració pròpia.

L'any 2006, ESF-Cat⁶² decidí realitzar un projecte de construcció de bales de drenatge per a la millora de les condicions d'insalubritat del barri. El treball de camp, no obstant, els feu constatar la impossibilitat de l'execució sense un previ planejament més integral, degut a les condicions existents. Així començà el repte pel disseny d'un pla urbanístic a partir del procés participatiu ciutadà, conjuntament amb tècnics locals i autoritats del barri i del CMM. El treball integral es va realitzar amb la contrapart AMDEC⁶³, el CEDH-FAPF⁶⁴ i una arquitecta de la Universitat Tècnica de Lisboa. Així sorgí l'elaboració i aplicació del "Plànol de Reordenació de Maxaquene A".

⁶² Associació Catalana d'Enginyers Sense Fronteres.

⁶³ Associação Moçambicana para o Desenvolvimento Concertado

A partir d'un aixecament exhaustiu del barri, consultes i reunions amb les autoritats i població local, s'estudiaren les potencialitats de Maxaquene A a tenir en compte al desenvolupament urbanístic. Les potencialitats detectades foren⁶⁵:

- **La localització estratègica** per la proximitat al centre ciutat i a les principals fonts de treball
- **La bona accessibilitat de l'entorn**
- **Un cert nombre d'equipaments interns i pròxims al barri**
- L'existència de comerç local
- Les millores realitzades per ESF-AMDEC i WSUP
- Les obres de millora de la via principal del barri per part del CMM (Milagro Mabote)
- **Un fort sentit de comunitat , veïnatge i autoajuda**
- L'existència de varies associacions locals d'àmbit social
- Una fort sentit de mobilització dels residents

Alhora, es formularen uns objectius a mig i llarg termini consensuats amb els tècnics del municipi, i els agents locals:

- Millora de les condicions de vida de la població
- **Revitalització urbanística de l'àrea d'intervenció i l'entorn del barri**
- **Integració del barri a la malla urbana**
- Manutenció de les infraestructures
- Definició dels eixos d'accessibilitat i mobilitat a l'interior del barri
- Correcció de les distorsions del creixement urbà
- Salvaguardar l'interès públic
- Regularització dels espais ja ocupats (atribució de DUATs)
- **Assegurar els drets fonamentals dels ciutadans.**

---

⁶⁴ Centre d'Estudis de Desenvolupament de l'Hàbitat, Faculdade de Arquitetura e Planejamento Físico de Maputo.

⁶⁵ Dades cedides per el Director del CEDH, João Tique. Maputo, juliol 2011.

Imatges 4.10 – 14. *Imatges de l'estat actual precari de l'espai públic, vies d' accessos, insalubritat, venta informal, etc.* Octubre 2010.

Les premisses del treball inicial foren les d'assegurar els drets fonamentals dels ciutadans, complint els articles de la Llei de Terres i del PEUMM. Tal i com es va comprovar *in situ*, a partir de l'assistència a algunes de les reunions participatives i informatives pels residents, i de les entrevistes realitzades, els habitants del barri consideraven, en general, que ja havien ultrapassat els límits de precarietat urbana. Els estudis previs d'ESF determinaren que a partir d'un acord consensuat de la població, s'havia arribat a acceptar que un terç es reassentés fora de Maxaquene A.

A partir d'un joc d'estratègies d'acupuntura urbana per fases, es volia transformar el teixit del barri, mobilitzant el mínim de residents possible. La primera fase d'execucions d'obres, a curt termini, estaven previstes per servir a unes segones, i permetre que la pròpia població, a partir d'unes regles urbanes establertes i reglamentades, l'anés transformant juntament amb d'altres agents externs. L'estratègia de la primera fase fou la de rehabilitar i ampliar unes vies transversals lligades a les longitudinals perimetrals, per tal de crear unes millors connexions internes de barri i externes amb la resta de la ciutat. Aquestes vies-bala principals servien alhora de vies rodades, per vianants, zona arbrada, drenatge general del barri, i l'establiment de serveis i comerços més regularitzats. La segona fase, pretenia rehabilitar, obrir i millorar unes vies secundàries i terciàries, de nivells funcionals i dimensionats diferents, creant una malla interna lligada als serveis i equipaments de barri. Alhora, l'obertura de camins de vianants, permetrien l'accés als habitatges aïllats als interiors de les illes. A partir de petits projectes, relativament poc costosos, s'aconseguiria la millora de l'espai comunitari, repercutint alhora en la millora de la qualitat urbana. Seguint les normes no escrites de les estratègies de la població, la millora del conjunt de vies era la base que provocaria una rehabilitació del teixit, començant per les zones adjacents a aquestes, i produint una cadena de transformació interna. Les noves construccions i parcel·lacions, estipulat a les normes urbanístiques del Pla d'Urbanització, haurien de seguir, ja, uns índex urbanístics amb paràmetres edificatoris a mitja altura, de menor ocupació espacial, separacions pertinents de vies i % d'espais lliures i verds urbans respectats.

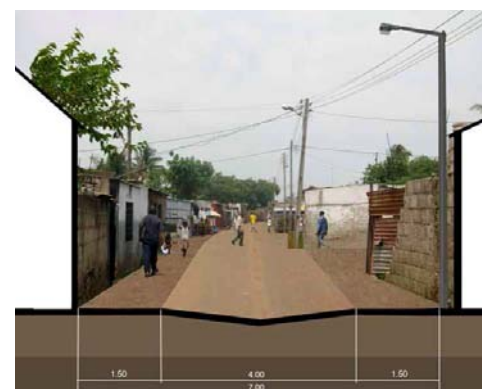

Plànols 4.18 – 19. *Imatge esquerra: escenari d'intervenció a curt termini, amb la regularització urbanística, recol·locació de les xarxes d'aigua potable i construcció de vies-bala (s.e.). Plànol 4.19: Imatge dreta: escenari a llarg termini, amb una renovació urbanística de les faixes junt a les avingudes perimetrals i principals internes del barri, regularització urbanística de les àrees envoltants als equipaments principals, requalificació dels espais públics, millora de les xarxes de serveis i regularització fundiària (s.e.). Font: Director del CEDH, Jaño Tique. Maputo, juliol 2011.*

Imatges 4.15 – 20. Comparativa de l'estat actual i les intervencions estratègiques de baix cost als espais públics. Imatge e.d i e.b.: transformació d'espai residual en parc pel lleure. Imatge c.d. i c.b. reconversió de via secundària rodada en via-bala millorada. Imatge d.d. i d.b. camí de vianants no capacitat pel trànsit rodat, transformat en carrer de vianants i bala. Font: Director del CEDH, Jaão Tique. Maputo, juliol 2011.

Imatges 4.21 – 26. Comparativa de l'estat actual i les intervencions estratègiques de baix cost als espais públics. Imatge e.d i e.b: via longitudinal perimetral de barri i transformació en passeig arbrat. Imatge c.d. i c.b: carrer d'accés rodat amb projectes de construcció de bala realitzat per ESF i proposta final amb la millora del paviment per al bon funcionament de la bala de drenatge. Imatge d.d. i d.b.: secció actual i secció millorada (s.e.). Font: Director del CEDH, Jaão Tique. Maputo, juliol 2011.

INTRODUCCIÓ ALS ACTORS INVOLUCRATS EN LA PRODUCCIÓ DE LA CIUTAT

Aquesta proposta de transformació estratègica i integradora del teixit urbà, fou presentada a la població local, junt als tècnics involucrats de les ONGs, la CEDH i del Municipi. De mutu acord, fou acceptada junt a les reglamentacions urbanístiques establertes pels experts. D'aquesta manera, Maxaquene A, es convertí en un projecte pilot, fins ara mai realitzat, per a la lluita de la precarietat urbana i perseguint els drets de la població local (establert a les lleis i normatives i al programa de PROMAPUTO i les regles del WB).

No obstant, durant la presentació del PPU de Maxaquene als nivells més alts del CMM, a inicis del 2011, es demanà una segona opció per a una transformació del barri més ràpida i "agressiva", considerant que el barri estava massa degradat i que no hi havia els fons per a tal transformació. A partir de les premisses marcades pels dirigents, el grup d'ESF / CEDH/ AMDEC treballà en un segon escenari alternatiu. Escenari presentat al juliol del 2011 i "acceptat" extraoficialment.

Quines són les bases del nou Pla acceptat? La versió oficial estableix el següent:

- Promoure el redimensionament de la malla urbana de forma que es concreti en una estructura regular urbana
- Promoure les accions de parcel·lació que potenciïn la requalificació urbanística
- Promoure la construcció de blocs plurifamiliars, dels quals el 80% han de ser de costos controlats

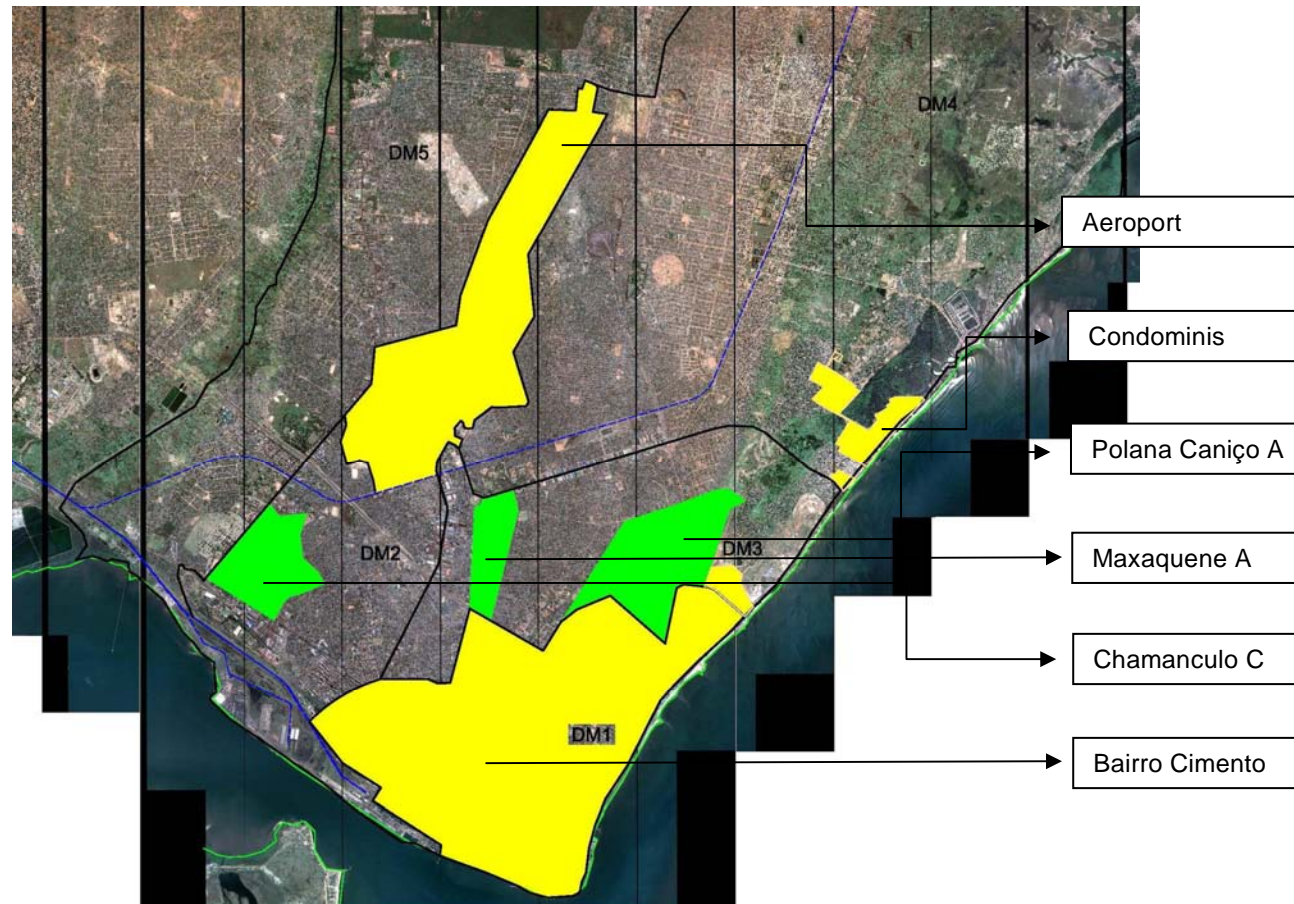
El que si més no, sembla sospitos, és que primer de tot, s'hagi estat treballant durant anys en una línia filosòfica concreta, amb el treball, acceptació i compromís de la població i en pocs mesos les altes esferes li hagin donat la volta. Segon, aquesta "acceptació" del nou escenari per part del Preseident del Conselho, no ha estat oficialitzada ni a nivell públic, i a la pròpia població. Tercer, el primer escenari fou fruit d'un treball de camp intens i prolongat, multidisciplinari, i en canvi el segon, ha estat fruit d'un procés ràpid i sobtat. Quart, paral·lelament als esdeveniments de Maxaquene A, projectes com l'estudi integral de Chamanculo C com a barri pilot (capitanejat per alguns arquitectes de PROMAPUTO), ha estat temporalment aturat. Alhora, Polana Caniço A, barri estudiat durant la recerca del 2010, també ha estat notícia recentment per la sortida a concurs de les propostes de requalificació urbana. Quines són les característiques especials (potencialitats) dels tres barris? Tal i com s'ha ressaltat al principi de la presentació de Maxaquene, la localització estratègica, la bona accessibilitat des de l'entorn i un cert nombre d'equipaments pròxims al barri, i un equipament important per ell sòl, el barri cimentó.

Plànols 4.20, 21, 22: Escenari escollit per al barri de Maxaquene A (s.e.). Fase I: transformacions del teixit urbà a partir de les vies perimetrals principals. Reconversió del teixit existent de Milagro Mabote (color marró) en zona mixta residencial, comercial i de serveis. Reconversió del teixit existent de l'Avinguda Acordos de Lusaka (color blau), via estructural de la ciutat lligada a l'aeroport, en zona. Fase II: primera franja de penetració interna amb una corona residencial de mitja densitat (color crema) i espais per a equipaments públics (color verd) a l'extrem nord. Fase III: penetració final de transformació del barri complet. Font: Director del CEDH, Jaão Tique. Maputo, juliol 2011.

Quines són les bases, criteris, premisses, itineraris d'intervenció, processos amb la comunitat, etc? No s'ha informat. Quins seran els terminis d'execució? Sortirà a concurs, serà un projecte capitanejat pel municipi? Qui realitzarà els projectes d'urbanització i construcció? Si els costos del conjunt de projectes estratègics de l'escenari 1 eren massa elevats pel Conselho, com es pretén que amb un a transformació ràpida i radical els que assumeixen els riscos acceptin el 80% de residència de baix cost?

Imatge 4.27. Localització dels barris Chamanculo C, Maxaquene C i Polana Caniço A (s.e.). L'esquema mostra la proximitat estratègica al Bairro Cimento, a la costa i a l'aeroport. El conjunt dels tres barris forma la primera corona de suburbis del nucli central colonial. Elaboració pròpia.

Al llarg de les entrevistes realitzades a la població de Polana Cainço A (2010), em quedà constància de la falta d'informació sobre el futur d'aquest. Els residents, font d'especulacions i opinions diverses, repetien generalment, que Polana Caniço seria adquirida pels xinesos i que la població seria reassentada en la seva totalitat. La falta d'informació sobre els drets d'ús de les parcel·les i la pròpia legalitat també era constant. Alguns dels entrevistats mantenien que desde feia anys no havien realitzat millores als habitatges ni a les parcel·les per por que, a curt termini, ja no fossin allà. Avelinio Tivane, resident del barri, explicà que comprenia la millora necessària del teixit urbà, i que estava disposat a cedir la seva parcel·la per a que s'hi construís un bloc. A canvi, demanava un apartament en aquest nou edifici, per tal de quedar-se al seu barri, prop de la família i els amics. Els més pròxims a l'Avinguda Julius Neyrere (via principal paral·lela a la costa a la zona de Polana Caniço) comentaven que el CMM els havia fet alguna proposta de compensació per sortir, però que les condicions eren insostenibles.

A partir d'aquest treball de camp, vaig decidir obtenir més informació per tal d'assabentar-me del futur de Polana Caniço A. Des del Departament de Planejament se m'indicà que el barri tenia previst, dins del les accions per a barris informals i zones de risc, un pla parcial a l'entorn de l'Avinguda Julius Neyrere (via que sofrí grans esllavissades de terra degut a les inundacions del 2000 i que actualment està tallada a varis quilòmetres). El PPu estava lligat a un projecte finançat pel WB de rehabilitació i reconstrucció de la part afectada d'aquesta via principal. Els possibles afectats pel pla es localitzaven en aquesta àrea, però a la resta de barri no hi havia prevista cap afectació.

L'entrevista a João Muguambe (desembre 2010), Director d'activitats econòmiques del Conselho, ratificà el terreny afectat pel PPU. El WB tenia previst un finançament de part dels costos pel reassentament de la població, però des del Conselho s'havia preferit gestionar-ho per si sol. No obstant, tot i que creia que els estudis de PPS havien de ser realitzats pel propi municipi, aquest no tenia els recursos necessaris per tirar-ho endavant. Motiu pel qual, el pla s'havia integrat dins el grup d'estudis i projectes a realitzar per Parcerias Público Privades, amb la intenció que Polana Caniço servís de laboratori d'aquest tipus d'actuacions. La idea era, que en 10 anys, la transformació del barri fos total. No obstant, a les qüestions de com plantejaven resoldre l'afectació directe a la població implicada (permutes, reassentament total, mixtura de població actual i nouvinguda) el director no em sabé respondre. No hi havia, encara, cap estudi de com resoldre la situació social dels habitants del barri. Teòricament, la intenció del municipi no era que marxés tota la població, passant a formar part del propi projecte, mitjançant la inclusió a l'economia formal. De totes maneres, al seu parer, els residents de Polana Caniço serien incapaços d'assumir els costos dels nous habitatges, establerts segon preu de mercat del barri central. Per altra, considerava que probablement, els nous residents, difícilment acceptarien que tant els espais comunitaris dels blocs com del barri fossin una barreja entre una qualitat de vida alta i una típica de les poblacions dels barris suburbans.

Mentrestant, la web oficial del municipi mostra, dins els projectes de PROMAPUTO, un PPU tipus d'un *quaterão* de Polana Caniço. La intervenció és relativament baixa, amb la millora de vies, serveis i accessos a les parcel·les. La densitat i ocupació apareixen similars als actuals de moltes parcel·les del barri.

Imatge 4.28. PP exemple del Barri de Polana Caniço A. Extret del portal <http://www.cmmaputo.gov.mz/>. Presentació de PROMAPUTO. Conselho Municipal de Maputo, 2011.

Un PPU que concretament no apareix a les presentacions oficials de PROMAPUTO, a les informacions obtingudes per part de l'assessor internacional del programa, ni com a mostra d'actuació a les vàries conferències i reunions dirigides a arquitectes de la FAPF. Aquest octubre, 2011, a través d'un anunci oficial del CMM, ha sortit a concurs la requalificació dels barris de Polana A i B on es demana: PPU's; PP's; Pla d'acció de reassentaments de les poblacions afectades; pla de desenvolupament econòmic local; estudis de les necessitats en infraestructures i serveis públics; estudi d'impacte ambiental i social; estudi de viabilitat econòmica i financera; identificació dels projectes encara en desenvolupament; i estratègia de promoció i actuació del projecte. El conjunt dels treballs està obert als consultors nacionals i internacionals.

Com a apunt, vull mencionar que hi ha altres barris amb característiques de precarietat urbana similars a Maxaquene A i Polana Caniço A, com el de Mafalala i Urbanizaçao. Barris que tenen les mateixes localitzacions privilegiades, però no obstant de moment, no són objectes de requalificació. Mafalala, està considerat un barri històric referent per ser la font dels dirigents revolucionaris, presidents del govern, pensadors, escriptors...Urbanizaçao, d'altra banda, és un barri fort a nivell d'associacions i accions de barri, com a exemple d'èxit de les actuacions de la força local.

Cal doncs preguntar-se quines són les premisses que regeixen la requalificació d'aquests barris d'una forma tant sobtada, poc transparent enfocades a unes transformacions radicals a curt termini. Pel que se'n dedueix, ni les poblacions han estat degudament informades dels seus drets ni s'han realitzat estudis multidisciplinaris previs als PPU's. Aquests barris estan estretament llogats a pols d'atracció com la costa, el barri colonial i l'aeroport. La reconversió de lo existent es deixa en mans de les consultories privades (segons Muguambe per falta de recursos i capacitat dels tècnics del municipi) els nous models de teixit urbà. No sembla tampoc, que hi hagi cap intenció de crear laboratoris urbans per a un amalgama entre els residents actuals i els nous, a través de la inserció social mútua. Al llarg de la història del país, a més, hi ha hagut, i continua havent, una falta de consciència sobre la importància del planejament urbà a priori, que el planejar, gestionar i executar de forma integral, té un efecte beneficiós a altres àmbits de l'escena urbana, i principalment en la pròpia societat.

Tot i que les percepcions presentades seran desenvolupades i ratificades, o no, durant la recerca de la Tesi, aquest apartat ha volgut apropar-se a la hipòtesi 3, i en especial a la 2, fent una verificació a priori sobre les polítiques urbanes condicionades pels interessos individuals i les estratègies i models contraris a la cultura urbana autòctona. Sembla doncs, que les tendències actuals sobre la creixent dualitat de la ciutat, ja investigades per diversos professionals, està potenciada per les elits polítiques i els sectors privats, darrera dels interessos de requalificació d'aquests barris estratègics. No s'ha de negar que la situació d'aquests és una font de fragilitats urbanes que van en contra dels mínims d'habitabilitat de la població. També és cert, que ni el Govern ni el CMM tenen els recursos necessaris per a la realització de grans projectes de millora del teixit urbà. Però d'altra banda, projectes estratègics com els realitzats a Curitiba, a través dels Faros del Saber, són mostra de com les petites intervencions d'acupuntura urbana, són sovint més eficaces que els macro projectes urbans. Alhora, les poblacions estan incloses en el procés, permetent l'apropiació del mateix i la participació real en les preses de decisió sobre el seu paisatge urbà.

Citant a Isabel Raposo: "*en el context neoliberal, les tensions entre les àrees urbanes formals i informals i entre els habitants més pobres i més rics està augmentant. Les noves estratègies macroeconòmiques de privatització, desregulació o descentralització, assenten el concepte d'un estat petit i eficient i la maximització de la productivitat urbana, eficiència i competitivitat, generen transformacions fonamentals a la forma urbana i les estructures espacials de la ciutat -renovació urbana, noves centralitats i extensió dels slums. igual que en la capacitat de planejament i gestió urbanes*"⁶⁶.

---

⁶⁶ Isabel Raposo. *Urban planning and management instruments and institutions versus socio spatial cohesion in Maputo and Luanda: resettlement or upgrading and rehabilitation of the informal peri-urban areas (land and housing issues)*. Workshop: Informality and Access to Services in Cities of Africa. School of Architecture and Planning a Wits University. a Johannesburg, July 2008.

5. CONCLUSIONS

A partir dels criteris i instruments d'anàlisi aplicats per a la recollida de dades, el processament d'aquestes, la informació obtinguda de llur procés, conjuntament amb els respectius anàlisis, s'han obtingut uns resultats que em permeten presentar un conjunt de conclusions. Basant-me en una sèrie d'objectius més generals i més específics, es varen plantejar unes hipòtesis enfocant llur verificació a concretar al llarg de la recerca i desenvolupament de la Tesi.

Aquesta tesina i projecte de tesi, englobats com a primera part d'un projecte doctoral, han servit tant per a una aproximació de la verificació de les hipòtesis, com per a la resposta de la primera. En aquest apartat s'ha pretès recollir els diferents treballs que s'han anat realitzant al llarg de la present tesina, tot demostrant de forma més clara i concisa les principals conclusions. Aquestes conclusions seran exposades a partir dels quatre apartats plantejats:

Per respondre a les causes de l'actual situació urbana de Maputo, s'ha procedit a realitzar un profund anàlisi i descripció dels processos viscuts a partir d'un conjunt de contextos històrics, en els quals s'emmarca la ciutat, i dels principals agents involucrats en la seva producció i transformació. De tot això se'n poden extreure les següents conclusions que verifiquen la primera hipòtesi, tal i com queda demostrat al subcapítol 3.2:

- Maputo és una ciutat que parteix d'una creació recent amb un ràpid creixement, marcat pels constants canvis històrics, on tant els actors "up" com els "bottom" han generat una paisatge urbà complex a través de percepcions i transformacions paral·leles del territori.
- Amb un origen mercantil de la ciutat, l'espoliació dels recursos naturals i humans a mans dels colons portuguesos, **l'interès vers la població com a simple mà d'obra barata i una visió ruralista dels nadius, l'antiga regió de Lourenço Marques desembocà a una ciutat social, política, econòmica, i físicament segregada.** Tot i els projectes puntuals de control i de caire populista realitzats als barris indígenes, l'interès especulatiu del territori de la ciutat generà un dualisme entre la ciutat colonial i els barris suburbans.

Aquests últims, poblats pels ciutadans "il·legals", sense drets i serveis urbans, a partir de les bases de temporalitat aplicades pels colons, crearen uns teixits tradicionals a la primera corona de la ciutat, readaptats físicament i alhora desfragmentant la base de llur sistema comunitari.

- La manca de recursos tècnics, materials i financers del nou govern independent, junt a una filosofia inicial social-marxista que veia les ciutats com a un focus de consum, feu **que la importància de la planificació urbana fos pràcticament apartada de les estratègies de reestructuració nacionals i municipals**. La falta de control del creixement del teixit residencial, perjudicat per una migració massiva camp-ciutat provocada per una prolongada guerra civil, **abocà a la població i a les estructures administratives locals de barri (GD i secretaris de barri) a unes ocupacions descontrolades, transformant els barris suburbans a partir de mecanismes i interaccions internes pròpies**. Les poques accions municipals urbanes, més enfocades en la millora de les infraestructures, es realitzaren puntualment en la creació de barris pilots residencials horitzontals basats en un únic model de malla urbana bàsica i alhora ruralista.
- Les posteriors polítiques neoliberals de postguerra, enfocades a l'obertura de mercat, i reforçades per les estratègies dels organismes internacionals, junt a una tecnocratització de l'administració i l'assentament d'una petita elit (generalment lligada al partit polític governant), han abocat a una nova dualitat urbana. **Al llarg de les dues últimes dècades, la constant falta de recursos, de visió unitària estratègica d'un model de ciutat i l'acceptació dels estàndards mundialment assumits, han provocat un buit en les polítiques urbanes integrals de la ciutat**.
- Tot i que legalment la terra pertanyi a l'Estat, gratuïta per a l'ús residencial i l'agricultura familiar, aquest continu abandó de la població i la desinformació cara els mecanismes oficials d'accés a la terra, han reafirmat unes estratègies intrínseques d'apropiació del territori suburbà i periurbà. Al llarg de l'últim segle, **el model de malla bàsica aplicada per part dels estaments municipals i els organismes internacionals ha servit de referent com a mètode d'integració al teixit urbà i "oficial" de la ciutat. Un procés informal, realitzat per part de la societat local, i transformant el territori periurbà semi-rural en àrees extensives purament residencials de baixa densitat**.

El següents passos realitzats han estat enfocats a la formulació d'unes conclusions inicials i aproximatives que seran desenvolupades dins el marc de la recerca de la Tesi. El segon apartat, plantejat per a la detecció de les polítiques i estratègies urbanes actuals i els condicionants adjacents a elles, s'ha realitzat a partir de la identificació dels principals agents implicats en l'actual transformació de la ciutat. El treball ha estat fruit d'una busca exhaustiva de fonts documentals, gràfiques i normatives, de l'observació de camp i d'un conjunt d'entrevistes (de caire més qualitatiu que quantitatiu) al conjunt dels diversos agents detectats, en un marc de poca fluïdesa dels canals d'informació. Les conclusions inicials, les quals han estat desenvolupades al capítol 4, i que hauran de ser corroborades en la segona fase de recerca i modificades en cas de ser necessari, són les següents:

- Maputo com a capital, dins el context nacional immers en un marc globalitzador, és focus d'atracció d'un conjunt d'agents cada vegada més ampli. **Als poders estatals, municipals, locals i a les petites i mitjanes cooperacions, se li suma el creixement d'un poder elitista especulatiu i dels sectors privats, amb un arrelament de les polítiques i estratègies urbanes supragovernamentals.**
- No havent-se contemplat a la segona hipòtesi, cal incloure el recent treball realitzat per part del municipi i els seus tècnics, en la creació d'unes bases i eines que suportin les polítiques de planificació urbana, i que puguin avançar-se als fets. No obstant, dins el programa de desenvolupament de la municipalitat, les polítiques i estratègies que el sustenten, semblen una arma de doble fil. Els estàndards imposats per les agències internacionals, fa que **les bases de la planificació urbana formin part de les polítiques de desenvolupament econòmic més que de les del desenvolupament integral d'un model a mig i llarg termini de ciutat, específic i de qualitat. Els estudis i estratègies específiques vers la millora qualitativa de l'espai públic, és basen únicament en la preservació d'aquest, sense potenciar-lo amb el suport d'una cultura urbana i de supervivència pròpia, ni integrar-lo en un conjunt de plans de mobilitat, equipaments, etc.** Aquest fet ha estat demostrat al llarg del desenvolupament de les principals eines i projectes dels actors "up".

- En contra, el model aplicat als barris suburbans i periurbans es basa en una anàlisi parcial d'aquests territoris, recolzant-se en criteris funcionals, i considerant-los com a zones de total transformació en el decurs de les pròximes 3 o 4 dècades. **Les bases del treball no semblen nodrir-se d'un estudi multidisciplinari profund de la realitat.** La resultant és un conjunt d'estratègies poc obertes i pròximes als aspectes bàsics d'una vida comunitària urbana i del propi ésser humà. Aspectes tant tangibles com intangibles, que **incorporin a l'estratègia els beneficis i les potencialitats d'un espai públic de qualitat, en concordança amb la naturalesa del lloc i de la seva societat.** Tampoc se'n desprèn una visió estratègica municipal consensuada, que coordini les perspectives bottom-up i top-down, a diferents nivells d'escales, plans i estratègies, desenvolupat en els programes urbans municipals.
- Sota les premisses de la millora infraestructural i legal urbana dels barris classificats com a informals (i per tant com a precaris/marginals), **la requalificació urbana d'aquests es deixa en mans de les consultories externes privades**, en un marc de poca fiabilitat político-administrativa i de fermesa vers la qualitat urbana global.
- Alhora, el sector privat, es nodreix de les polítiques permissives, basades en interessos individuals, i recolzades per la fins ara manca d'interès en el desenvolupament d'una ciutat equitativa i respectuosa amb els drets del conjunt de la societat. El creixement dels condominis privats (aïllats socio-econòmic i físicament), l'especulació de les zones estratègiques de la ciutat (com els barris suburbans antics), **i el reassentament de la població original a parts més perifèriques d'aquesta, estan ratificant una gentrificació de l'espai urbà.**
- **El territori perifèric ha sorgit d'un model de malla regular residencial extensiva "pal·liativa", de baixa densitat, que no incorpora en el seu espai urbà una xarxa pensada, planejada i gestionada enfocada en la qualitat integral del mateix.** Aquest teixit és àmpliament aplicat tant per part de l'administració, com dels agents cooperants i finançadors.

Les conclusions del tercer apartat, formen part d'aquesta aproximació inicial mencionada. Les fonts usades, junt a un treball de camp diversificat, basat en l'estudi, anàlisi i producció de resultats propis han servit per a la detecció de les malles de creixement tipològiques de la ciutat, com a base per a la percepció dels processos generadors de l'espai urbà, contrastat en el desenvolupament dels casos d'estudi. Alhora, les entrevistes, sobretot a tècnics de municipi i a la població d'aquests barris, ha servit per concloure amb les següents afirmacions, les quals seran desenvolupades en una segona fase:

- Els contextos històrics gestionats pels agents "up" han derivat en una resposta paral·lela als òrgans oficials per part de la població. **La falta de control per part dels poders municipals i la inconsciència generalitzada sobre la importància del lligam urbano-social, ha permès que la cultura de la supervivència i l'accés als serveis mínims, i unes arrels tradicionals, ocupessin de forma desorganitzada l'espai suburbà.**
- Aquests assentaments, en mans d'una població lluny dels conceptes d'urbanitat normalment acceptats, i la **falta de planificació prèvia, mostra un paisatge degradat, on la precarietat dels mínims necessaris per a una vida urbana es concentra en els barris suburbans de Maputo.**
- **Les ocupacions densificades de l'espai privat i públic, la irregularitat dels traçats, la impossibilitat d'un procés d'identificació i legalització dels "propietaris", la manca de serveis bàsics, i la localització geogràfica de riscos naturals, dificulta la regeneració d'un teixit** amb immensa pobresa urbana tant per part dels residents, de les ajudes externes, com dels estaments oficials.
- La manca d'una aplicació del teòric dret a la participació comunitària en les decisions de la planificació urbana (qüestió concurrent, demostrada al llarg dels capítols d'evolució històrica i actuals), i la falta de polítiques estratègiques d'acupuntura urbana, pels interessos externs cap a aquests àrees de localització atractives, provoquen una creixent fragilitat dels barris suburbans. **La dependència d'un centre principal, font de llocs de treball, i del conjunt de serveis urbans d'una ciutat retroalimenten l'enorme complexitat inherent, econòmica, urbana i socialment.**

- Per contra, tot i el pressupost d'una també precarietat urbana dels **barris perifèrics**, de les entrevistes realitzades de forma aproximativa als secretaris de barri i a la pròpia població d'aquets, **no se'n desprèn el descontent generalitzat sobre la morfologia de baixa densitat i localització del lloc** (tot i la visió d'informalitat per part dels òrgans oficials). **Es percep a priori, un arrelament de la malla tipus aplicada pel municipi, desenvolupada per aquest, les ONGs, i mimetitzada per la pròpia població**, on les fragilitats es recalquen tant sols en els aspectes econòmics de la producció individual de l'espai privat, i en l'aspecte funcional de la mobilitat urbana. La tranquil·litat, l'espai obert, els espais privats per a hortes urbanes, la baixa densitat, són aspectes valorats per la població.

El quart apartat, plantejat com a element focal de la recerca de la tesi, a partir d'una interacció prèvia als casos d'estudi, verifiquen parcialment l'última hipòtesi plantejada. Es pretén, al llarg de la recerca, realitzar un aprofundiment dels casos estudiats, a partir de la recerca de camp, un treball d'entrevistes quantitatiu i qualitatiu enfocat en el desenvolupament específic, la representació gràfica i documental i una anàlisi dels resultats generats. La tesi pretén ser una ampliació de la tesina, tant en la revisió teòrica com en la complexitat metodològica.

- De l'estudi dels assentaments originals, previs a la colonització, se n'extreu una organització comunitària i espacial, basades en els centre jeràrquics i de relació. **Encara ara, en les malles de geometria irregular menys densificades, es percep una certa organització espacial estrellada. Per contra, l'organització en malla regular trenca amb un teixit polinuclear, en pro d'una estructura simplista organitzada únicament en funció de les vies i les infraestructures bàsiques. La necessitat de visibilitat i legitimitat legal i administrativa per part de la població, fa que, aquest model extrapolat de les polítiques urbanes pal·liatives, sigui incorporat en els mecanismes d'ocupació no oficials del sòl, tal i com s'ha demostrat als capítols de transformació històrica i en l'aproximació als agents civils locals.**

- Aquest aspecte, junt al clàssic focus d'atracció dels eixos comercials subsaharians, situa els eixos lineals de vies principals i millorades en les principals zones de major moviment poblacional i transformació perimetral del teixit adjacent. Per altra, les barraques, els mercats, les esglésies, els camps d'esports i els llocs de l'ombra són els principals centres de relació de la població. Aquesta, per tant, **ha readaptat els tradicionals punts de trobada i intercanvi concèntrics, en una organització mixta de linealitat (lligada al comerç i a la caça del client) i de punts d'atracció puntuals i disseminats, sense a priori, premisses espacials internes.**
- Havent constatat les dificultats de transformació del paisatge públic degut a la gran fragilitat dels barris suburbans antics, i les properes requalificacions i dràstiques transformacions estratègiques d'aquesta barris, em plantejo per a la recerca de Tesi, una modificació dels escenaris a estudiar, com a aportació a la base del coneixement. **L'apropiació i adaptació contínua del teixit existent en un paisatge urbà específic, sembla sorgir de les iniciatives individuals multiplicadores.** Comprendre aquets processos convertirà l'informal en una contribució en la gestió de nous conceptes d'urbanitat, adequades a les estratègies de la millora de les condicions de vida i adaptades a les realitats del lloc. **Xipamanine, barri de nova centralitat informal, mostra com una nova terminal de transport de xapes, i una via rehabilitada, tenen la capacitat de transformar el teixit perimetral. Aquesta apropiació i adaptació de l'existent per part de la població, que s'estén tot i les pròpies fragilitats, podran servir de base per a l'estudi de les futures transformacions de les zones periurbanes** (on ja existeix una previsió oficial de vies millorades).
- La tensió entre les idees de tradició i modernitat, de ruralitat i urbanitat, d'endogeneïtat i exogeneïtat, de negació i acceptació de l'informal, ha constituït sempre un terreny de contradiccions. Mentre que els organismes "up", s'enfoquen en una imatge idíl·lica del desenvolupament / modernitat, d'una ciutat edificada en altura i assentada en els serveis terciaris, les aspiracions socio-culturals i econòmiques de gran part de la població dista d'aqueta imatge. **En una primera aproximació, els sentiments de pertànyer de la població, la seva visió respecte les diferències de les diverses zones de la ciutat, les sensacions d'aïllament, els conceptes de família i comunitat, les acceptacions de les estructures jeràrquiques del cap, entre d'altres, mostren , a priori, uns referents socioculturals i de supervivència respecte al ser i estar d'una ciutat, distints als "usualment" coneguts i acceptats. La gran diferència entre les opinions generacionals, mostren ahora uns canvis i influències externes de penetració veloç, on la sofisticació i modernització dels processos han de ser tinguts en compte a la futura investigació.**

- **Alhora, serà necessària la comparativa amb referents culturals d'actuacions paradigmàtiques en barris de característiques similars, preferiblement en ciutats subsaharianes,** podent ajudar en la segona fase del treball a ampliar el marc teòric d'aplicació real. Incloent als èxits, també els fracassos obtinguts en casos similars, es procurarà centrar-se en **projectes d'acupuntura urbana on les accions estratègiques i participatives prevalguin sobre dels macro projectes urbanístics.** I, en especial, les polítiques inclusives i integrals que facin referència a l'espai públic i comunitari, incloent-hi els llocs de relació construïts i no construïts, els equipaments públics, els serveis estratègics de les ciutats subsaharianes, com poden ser els mercats i les esglésies, els espais verds naturals, urbans, les hortes urbanes, les rutes de mobilitat, etc, i la interacció entre aquestes xarxes.

6 REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

AGENTS

- Allen, C. *Law and Land Tenure Reform*. Law, Land Tenure and Gender Review Series: Southern Africa. Mozambique Chapter of UN-HABITAT. 2004. Recuperat al 04/2011 des de ww2.unhabitat.org/programmes/landtenure/.../MozambiquFinal.doc
- Friedmann, J. *Empowerment: the politics of alternative development*. Blackwell. Oxford, 1992.
- Friedman, J. "Context and Contestation in the Development Process: Lessons from Kaokoland (Namibia)", *European Journal of Development Research*, 21(3), pp.325-343. 2009.
- Groenewald, L. et al. "Breaking down the binary: meanings of informal settlement in southern african cities". In Fourchard, L. and Bekket, S. (eds.) *Governing African Cities*, pp.1-21. Karthala. Paris, 2010.
- Hanlon, J. *Mozambique's elite- Finding its way in a globalised world and returning to old development models*. Seminari Crisis States Research. octubre 2010. Recuperat al 12/2010 http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/2010/en_GB/wp2010-105/

- Homerin, J. *As organizações da sociedade civil em Moçambique: actores em movimento*. Ambassade de France au Mozambique, Service de Cooperation et d' Action Culturelle. Maputo, 2005. Recuperat al 2010, des de <http://www.ambafrance-mz.org/IMG/pdf/RAPPortugais.pdf>
- *Manual de Parcerias Público Privadas*. Conselho Municipal de Maputo. Maputo, 2007. [Document intern cedit pel director del departament d'economia de Maputo].
- Raposo, I. "Décentralisation, acteurs et plans d'aménagement de quartiers périurbains à Maputo ". In L. Fouchard (dir.) *Gouverner les villes d'Afrique. Etat, gouvernement local et acteurs privés*, pp.53-68. Karthala. Paris, 2007b.
- Raposo, I., Ribeiro, M. "As ONG, um novo actor do desenvolvimento urbano em Luanda e Maputo". In Oppenheimer i Raposo (eds.) *Subúrbios Luanda e Maputo*, pp.175-218. Edições Colibri. Lisboa, 2007.
- Rosario, M. "Participatory Development & Urban Management". In Ferraz, B. and Munslow, B. (eds.) *Sustainable Development in Mozambique*, pp.183-201. Africa World Press. James Currey Ltd. Oxford and Trenton, NJ: MICOA, 1999.

ARQUITECTURA

- Forjaz, J. *Landscape architecture in Mozambique*. Contribution to the 30th IFLA World Congress, 1993. Recuperat al 09/2010, des de <http://www.joseforjazarquitectos.com/textos/landscape.html>.

- Forjaz, J. *Os materiais da arquitectura*. FAPF, 2002. Recuperat al 09/2010, des de <http://www.joseforjazarquitectos.com/textos/os%20materiais.html>.
- Forjaz, J. *Gestão dos recursos naturais e política ambiental*. FAPF, 2004a. Recuperat al 09/2010, des de <http://www.joseforjazarquitectos.com/textos/gestao.html>.
- Forjaz, J. *Progetto e produzione nei paesi in via di sviluppo*. FAPF, 2004b. Recuperat al 09/2010, des de <http://www.joseforjazarquitectos.com/textos/progetto.html>.
- Forjaz, J. *Training architects in developing countries*. FAPF, 2004c. Recuperat al 10/2010, des de <http://www.joseforjazarquitectos.com/textos/training.html>.
- Forjaz, J. *What is an African architecture?* Contribution to the Conference on African Architecture. Maputo, 2007.
- Forjaz, J., Correia Guedes, M., Aleixo, J., Lage, L., Calixto, L., Et al. *Arquitectura sustentável em Moçambique. Manual de boas práticas*. Departamento de Engenharia Civil, Arquitectura e Georrecursos, CPLP, 2011.
- García Huidobro, F., Torres, D., Tugas. N. *PREVI Lima: 35 años después*. ARQ ,Num. 59, Santiago, 2006.
- González Ortiz, H. *Caminos hacia lo alternativo dentro del ámbito conceptual, proyectual y contextual de la arquitectura*. Departament de Projectes Arquitectònics, UPC-ETSAB, 2001. Recuperat al 11/2010, des de <http://www.tdx.cat/handle/10803/6794>.

- Heath K. *Vernacular architecture and regional design: cultural process and environmental response*. Elsevier Ltd. Oxford, 2009.
- Jenkins, P. *Housing and Living Conditions in two Peri-urban Bairros of Maputo City*. UNDP-UNCHS Project MOZ/86/005, 1991.
- Lage, L. "Produção de habitações informais : o caso de Maputo". *Um olhar para o habitat informal moçambicano: de Lichinga a Maputo*, pp.69-85.. Centro de Estudos e Desenvolvimento do Habitat. Maputo, Junho. 2001.
- Loayza, R., Sandóval Tejada, R. *Manual para Autoconstructores LAKA'Uta*. Proyecto AHSA Asentamientos Humanos Sostenibles en el Altiplano. Bolivia, 1999.
- Portas, N. "Habitação Evolutiva". In *Arquitectura(s): Teoria Desenho, Investigação e Projecto*, vol.2, pp.173-230. FAUP publicações. Porto, 2005a.
- Simons, H.J., Seymour, T., Martin, R., Muller, M. S. *Slums or self reliance ? Urban growth in Zambia*. Institute of African Studies. Lusaka, 1976.
- Tracey-White, J. *A planificação e concepção dos mercados rurais*. FAO. Roma, 2004.
- Van Lengen, J. *Manual del arquitecto descalzo*. Editorial Pax México. México, D.F., 1981.
- Vaz Milheiro, A., Costa Dias, E. "Arquitectura em Bissau e os Gabinetes de Urbanização colonial (1944-1974)". *Usgt - Arq. Urb*, num 2, pp. 80-114, 2009. Recuperat al 10/2010, des de http://www.usjt.br/arq.urb/numero_02/artigo_ana.pdf.

DESENVOLUPAMENT I COOPERACIÓ

- *Agenda 2025. Visão e Estratégias da Nação.* Comité de Conselheiros, Yoyoyoyoyo. Maputo, 2003. Recuperat al 12/2010, des de http://www.italcoopmoz.com/docs/documenti_governo/agenda_2025.pdf.
- *A apresentação do PROMAPUTO II.* Programa de desenvolvimento municipal do município de Maputo, Fase II, PROMAPUTO, 2010.
- *Cities and Climate Change.* Ciutats i Canvi climàtic de UN-HABITAT. Recuperat al 08/2011 des de <http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=550&cid=9967>, 2011.
- da Silva Francisco, A., Matter, K. *Poverty Observatory in Mozambique: Final Report.* Commissioned to Gerster Consulting by the Swiss Agency for Development and Cooperation (SDC) and by The Participation and Civic Engagement Team in the Social Development Department of the World Bank, 2007. Recuperat al 2010, des de <http://www.gersterconsulting.ch/docs/mozambique-poverty-report.pdf>.
- Dray, M., Nhancale, B. *Quadro de gestão ambiental e social.* Programa de desenvolvimento municipal do município de Maputo, Fase II, PROMAPUTO, 2010.
- Fox, L., Benfica, R., Ehrenpreis, M., Nordang, H., Owen, D., Sekkel, M., Van den Broek, K. *Beating the Odds. Sustaining inclusion in Mozambique's growing economy.* A World Bank Poverty, Gender, and Social Assessment. International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank. Washington, 2008. Recuperat al 10/2010, des de http://siteresources.worldbank.org/INTPGI/Resources/Moz_PAGASA_Summary.pdf.

- Lacharte, B. « Qui a peur des ONG au Mozambique ? La relance d'une controverse ». *Lusotopie*, pp.161-169. Paris, 2002. Recuperat al 2/2011 des de www.lusotopie.sciencespobordeaux.fr
- *Performance Assessment Framework (PAF) 2005, 2006 i 2007-09*. PAF, PARPA, Governo da República Democrática de Moçambique, 2005-2006, 2007- 2009.
- *Plano de acção para a redução da pobreza absoluta 2006-2009*. PARPA II, Governo da República Democrática de Moçambique, 2006. Recuperat al 10/2010, des de http://www.pap.org.mz/downloads/parpa_ii_aprovado_pt.pdf.
- *Programa da reforma do sector público. Fase II (2006-2001)*. Governo da República Democrática de Moçambique, 2006. Recuperat al 12/2010, des de http://www.portaldogoverno.gov.mz/docs_gov/programa/ref_sec_pub_fII_06_11/Programa_Reforma_Sector_Publico_Fase_II.pdf.
- *Quadro avaliação de desempenho 2009*. QAD, Governo da República Democrática de Moçambique, 2009.
- *Report on the millenium development goals*. Ministry of Planning and Development, Republic of Mozambique, 2008. Recuperat al 2010, des de <http://www.undp.org.mz/en/content/download/1453/6512/file/2008%20Mozambique%20Report%20on%20the%20Millennium%20Developm ent%20Goals.pdf> .
- Salas,J. *Contra el hambre de viviendas: soluciones tecnológicas latinoamericanas*. Edit. Escala. Bogotá, 1998.

- Salas, J. *Mejora de barrios precarios en latinoamérica. Elementos de teoría y práctica*. Edit. Escala. Bogotá, 2005.
- Thompson, G. *Quadro da política de reassentamento*. Programa de desenvolvimento municipal do município de Maputo, Fase II, PROMAPUTO. 2010.
- *World Development Indicators 2005: Taula 6.10. Aid Dependency* del Banco Mundial. 2005.
- Young, T. "The politics of development in Angola and Mozambique". *African Affairs*, 87(347), pp.165-184. 1988.

GEOGRAFIA I DEMOGRAFIA

- *II Recenseamento geral da população e habitação, Moçambique, 1997*. Document ID RGPH97, Instituto Nacional de Estatística. Maputo, 1997.
- Lopez-Escartin, N. *Données de base sur la population: Mozambique 1993*. Centre français sur la population et le développement. Paris, 1993.
- Madeira Santos, M.E., Gaspar Rodriguez, V.L. *Cartografar África em Tempo Colonial (1876 -1940): Um Registo patrimonial para a Compreensão Histórica dos Tempos Actuais*. IICT. Lisboa, 2006.

- Roque, A.C. *Do esboço ao mapa elementos para um guia da documentação cartográfica sobre a Ilha de Moçambique*. UTL,IICT. Lisboa, 2009a.
- Roque, A.C., Ferrão,L. *Documentacao Cartográfica sobre a Ilha de Moçambique*. UTL, IICT. Lisboa, 2009b.

HISTÒRIA

- Acordo entre o Estado Português e a Frente de Libertação de Moçambique celebrado em Lusaka em 7 de Setembro de 1974. Recuperat al 11/2010, des de www.aemo.org/Acordo_Lusaka.doc .
- Ajayi, J.F.A. . *História geral da África VI. África do século XIX à década de 1880*. Comitê Científico Internacional UNESCO para Redação da História Geral da África. Brasília, 2010. Recuperat al 11/2010, des de <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001902/190254por.pdf>. (202)
- Alfonso, A. *Aspectos da guerra colonial 1961-1975*. IICT. Lisboa, 2010. (24)
- Boahen, A.A. *História geral da África VII. África do sob dominação colonial 1880-1935*. Comitê Científico Internacional UNESCO para Redação da História Geral da África. Brasília, 2010. Recuperat al 11/2010, des de <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001902/190255por.pdf>.
- Cortés López, J.L. *Historia contemporánea de África : desde 1940 hasta nuestros días*. Mundo Negro, DL. Madrid, 2007.

- El Fasi, M. *História geral da África III. África do século VII ao XI*. Comitê Científico Internacional UNESCO para Redação da História Geral da África. Brasília, 2010. Recuperat al 11/2010, des de <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001902/190251por.pdf>.
- KI-Zerbo. *História geral da África I. Metodologia e pré-história da África*. Comitê Científico Internacional UNESCO para Redação da História Geral da África. Brasília, 2010. Recuperat al 10/2010, des de <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001902/190249por.pdf>.
- Martinez Carreras, J.U. *Africa Subsahariana (1885-1990). Del colonialismo a la descolonización*. Editorial Síntesis. Madrid, 1993.
- Mazrui, A.A. . *História geral da África VIII. África desde 1935*. Comitê Científico Internacional UNESCO para Redação da História Geral da África. Brasília, 2010. Recuperat al 11/2010, des de <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001902/190256por.pdf>.
- Mokhtar, G. *História geral da África II. África antiga*. Comitê Científico Internacional UNESCO para Redação da História Geral da África. Brasília, 2010. Recuperat al 11/2010, des de <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001902/190250por.pdf>.
- Niane, D.T. . *História geral da África IV. África do século XII ao XVI*. Comitê Científico Internacional UNESCO para Redação da História Geral da África. Brasília, 2010. Recuperat al 11/2010, des de <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001902/190252por.pdf>.
- Ogot, B.A. *História geral da África V. África do século XVI ao XVII*. Comitê Científico Internacional UNESCO para Redação da História Geral da África. Brasília, 2010.
- Roque, A.C. *Terras de Sofala Persistências e Mudança*. UTL,IICT. Lisboa, 2003.

PLANS I PLÀNOLS

- *Albazine Parcela 663 Quintas*. Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 1989.
- *Albazine Quintas*. Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 1989.
- *Albazine Zona Habitacional*. Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 1989.
- *Atalhoamento Magoanine*. Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 1989.
- *Bairro de Polana Caniço*. Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 1989.
- *Maxaquene 2010*. Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 2010.
- *Novas vias MGZimpeto*. Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 2010.

- *PDU de Lourenço Marques*. Plànol.Ciutat:Maputo.FAPF,1969.
- *Plano de estrutura da área metropolitana de Maputo*. Plànol.Ciutat:Maputo. FAPF,1999.
- *Plano de estrutura Maputo*.Ciutat:Maputo.FAPF,1985.
- *Plano de estrutura urbana do municipio de Maputo.Introdução ao Peumm suas razões e filosofia*. Plànol.Ciutat:Maputo.CEDH/FAPF/CMM, 2008.
- *Plano de estrutura urbana.Mapa de enquadramento A-01.Zona 36*.Plànol.Ciutat:Maputo. FAPF,2008.
- *Plano de Reordenamento de Maxaquene A*.Ciutat:Maputo. CEDH,2009.
- *Plano de urbanização-atalhoamento.Suburbios de Magoanine (Matendene)*. Plànol.Ciutat:Maputo.FAPF,1989.
- *Plano geral de urbanização de Lourenço Marquez*.Plànol.Ciutat:Maputo.FAPF,1952.

- *Plano parcial de urbanização de Magoanine.* Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 1996.
- *Plano parcial de urbanização de Magoanine.* Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 2006.
- *Plano parcial de urbanização. Barrio de Albazine.* Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 2010.
- *Plano parcial de urbanização. Barrio de Magoanine.* Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 2010.
- *Plano parcial de urbanização. Barrio de Zimpeto.* Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 2010.
- *Plano parcial de urbanização. Dos Bairros.* Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 2010.
- *Plànol Estructura de Matola*
- *Plànols antics Hulene B 1989.* Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 1989.

- *Plànols antics Hulene B.* Plànol. Ciutat: Maputo. 1989. Font: Secretari d'Hulene B.
- *Planta de levantamento topográfica das parcelas 654.655.847 e 7071.* Plànol, 1977. Ciutat: Maputo. FAPF, 1989.
- *Planta do bairro de Hulene.* Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 1989.
- *Zimpeto Antigo.* Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 1989.
- *Zimpeto parcela 76A-atalhoamento.* Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 1989.
- *Zimpeto Quintas Port 16220 B0 33 18.8.62.* Plànol. Ciutat: Maputo. FAPF, 1989.

POLÍTICA I ECONOMIA

- Brück, T., FitzGerald, V., Grigsby, A. *Enhancing the Private Sector Contribution to Post-War Recovery in Poor Countries*. Working Paper Number 45(1). University of Oxford International Development Centre. U.K., 2000.
- Brück, T., Van den Broeck, K. *Growth, Employment and Poverty in Mozambique*. Issues in Employment and Poverty Discussion Paper 21, University of Oxford International Development Centre.U.K., 2006.
- *Constituição da República*. Governo da República Democrática de Moçambique, 2004. Recuperat al 11/2010, des de <http://www.mozambique.mz/pdf/constituicao.pdf>.
- Hodges, T., Tibana, R. *Political economy of the budget in Mozambique*. Mimeo, Oxford Policy Management (later published in Portuguese as *A Economias Política do Orçamento em Moçambique*, Princípios, Maputo 2005). Maputo, 2004.
- *Lei autarquias locais*. Boletim da República, Governo da República Democrática de Moçambique. Maputo, 1997. Recuperat al 12/2010, des de http://www.portaldogoverno.gov.mz/Legisla/legisSectores/adminEst/lei_autarquias%20locais.pdf.
- Maximiano, N., Arndt, C., R. Simler, K. *Qual foi a dinâmica dos determinantes da pobreza em Moçambique?*. Discussion papers. No. 11P, Direcção Nacional do Plano e Orçamento, Ministério de Planificação e Desenvolvimento. Maputo, 2005.
- Morozzo Della Rocca, R. *Mozambique. Una paz para África*. Editorial Icaria Antrazyt: Paz y conflictos. Barcelona, 2003.

- *Programa da frelimo*. Programa de partit aprovat al 9e. Congres, quelimane, novembre 2006. Frelimo, 2006.
- *Programa Quinquenal do governo para 2005-2009*. Boletim da República, Governo da República Democrática de Moçambique. Maputo, 2005. Recuperat al 11/2010, des de http://www.dno.gov.mz/docs/politicas_globais/ResolucaoAR_Programa_Governo_2005_2009.pdf.
- *Regulamento da Lei dos órgãos Locais do Estado*. Boletim da República, Governo da República Democrática de Moçambique. Maputo, 2005. Recuperat al 12/2010, des de http://www.dno.gov.mz/docs/legislacao_interna/orgaos_locais/Regulamento_LeiOrgaosLocaisEstado.pdf.
- Rodríguez González, R. *Territorio. Ordenar para competir*. Gesbiblo. Oleiros, 2010,
- Sciara, A., Raposo, I., Gorbán, P., Maldonado, L., Cafarell, S., et al. *La relación nacion-provincia y la programación de la inversión pública en el país*. Instituto de investigaciones económicas, Decimocuartas Jornadas “Investigaciones en la Facultad” de Ciencias Económicas y Estadística, 2009. Recuperat al 12/2010 des de <http://www.fcecon.unr.edu.ar/investigacion/jornadas/archivos/Sciara,Raposo,%20la%20relacion%20nacion.pdf>.

SOCIOLOGIA I ANTROPOLOGIA

- Agostinho Chavana, X. *Mobilidade residencial e dinâmica da reprodução da pobreza na Cidade de Maputo*. II conferência do IESE, Dinâmicas da Pobreza e Padrões de Acumulação em Moçambique, Maputo, 2009.
- Alberdi, J., Alcalde, A.R., Bidaurratzaga Aurre, E., et al. *África en el horizonte. Introducción a la realidad socioeconómica del África subsahariana*. Editorial Catarata, Universidad Complutense de Madrid . Madrid, 2006.
- Barley, N. *El Antropólogo inocente : notas desde una choza de barro*. Anagrama. Barcelona, 2005.
- Bénard da Costa, A. *Famílias na periferia de Maputo. Estratégias de Sobrevivência e Reprodução Social*. Dissertação de Doutoramento em Estudos Africanos, ISCTE, 2002.
- Bénard da Costa, A. *O preço da sombra: sobrevivência e reprodução social entre famílias de Maputo*. Livros Horizonte. Lisboa, 2007.
- Bénard da Costa, A. “Educação escolar e estratégias de famílias dos subúrbios de Maputo”. *Cadernos de Pesquisa*, 39(136), pp. 13-39,. Lisboa, 2008.
- Bénard de Costa, A., Rodriguez, C. *Estratégias de sobrevivência de famílias em Luanda e Maputo*. VI Luso-Afro-Brazilian Congress. Oporto, 2003.

- Cahen, M., Waniez, P., Brustlein, V. "Pour un atlas social et culturel du Mozambique». *Lusotopie* 2002(1), pp.305-362. Karthala, Paris, 2002. Recuperat al 10/2010, des de <http://www.lusotopie.sciencespobordeaux.fr/cahen-waniez-brustlein.pdf>.
- De Sousa Miguel, J. "O lugar da cultura acústica moçambicana numa antropologia dos sentidos". *SCRIPTA*, 4(8), pp.208-228. 1º sem, 2001.
- Dias Antunes, L.F. *A Ilha de Moçambique: memórias do património e do seu povo*. IICT. Lisboa, 2007.
- Francisco, A., Mucavele, A., Monjane, P., Seuane, S. *Índice da Sociedade Civil em, Moçambique 2007. A sociedade civil moçambicana por dentro: avaliação, desafios, oportunidades e acção*. Fundação para o Desenvolvimento da comunidade (FDC), PNUD. Maputo, 2007.
- Harvey, D. *Spaces of capital: towards a critical geography*. Routledge. New York. 2001.
- Harvey, D. *Spaces of Global Capitalism: Towards A Theory of Uneven Geographical Development*. Verso. London, 2006.
- Harvey, D., Potter, C. "The right to the Just City". In Marcuse, P. et al. (eds.) *Searching for the Just City: Debates in urban theory and practice*, pp.40-51. Routledge. Oxford and New York, 2009.
- Junod, H. *Usos e costumes dos bantu*. 1912, Reeditada Arquivo Histórico de Moçambique. Maputo, 1996.
- Lacharte, B. *Enjeux urbains au mozambique: de Lourenço Marques a Maputo*. Karthala, Hommes et Sociétés. Paris, 2000.
- Lemanski, C. "Global Cities in the South: Deepening social and spatial polarisation in Cape Town". *Cities Journal*, 24(6), pp.448-461. 2007.

- Low, S., Lawrence-Zuñiga, D. (eds.) *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*. Blackwell. Oxford, 2003.
- Macamo Raimundo, I. *Gender, Choice and Migration Household Dynamics and Urbanisation in Mozambique*. University of the Witwatersrand. Johannesburg, 2009.
- Mendes, C. *Maputo antes da independencia. Geografia de uma cidade colonial*. Centro de Estudos Geográficos da Universidade de Lisboa. Lisboa, 1979.
- Nielsen, M. *In the Vicinity of the State: House Construction, Personhood, and the State in Maputo, Mozambique*. PhD series no. 51, Department of Anthropology, University of Copenhagen. Copenhagen, 2009a.
- Nielsen, M. *Regulating Reciprocal Distances. House Construction Projects as Inverse Governmentality in Maputo, Mozambique*. Danish Institute for International Studies, DIIS. Copenhagen, 2009b.
- Oppenheimer, J., Raposo, I. *A pobreza em Maputo*. Ministério do Trabalho e da Solidariedade, Departamento de Cooperação, Coleção Cooperação. Lisboa, 2002.
- Pujolle, T. *El África negra: una exposición para comprender. Un ensayo para reflexionar*. Editorial Debate, Dominós. Madrid, 1995.
- Rita-Ferreira, A. *Os africanos de Lourenço Marques*. Memórias do Instituto de Investigação Científica de Moçambique. Instituto de Investigação Científica de Moçambique, 9, série C. Maputo, 1967/68.

- Roque, A.C. *Uma História Comum. Um Património Partilhado. A Coleção da Missão Antropológica de Moçambique*. UTL,IICT. Lisboa, 2007.
- Soja, E. "The city and spatial justice". *justice spatiale / spatial justice*. 2009. 8 p. Recuperat 05.05.2010 des de www.jssj.org
- *The Mfecane and its effects*. In Encyclopaedia Britannica, 1995.
- Udelsmann Rodrigues, C. "Survival and Social Reproduction Strategies in Angolan Cities". *Africa Today*, 5(1), pp. 90-106. 2007.
- Zamparoni, V. "Genero e trabalho doméstico numa sociedade colonial: Lorenzo Marques, Moçambique, C.1900-1940". *Afro-Asia*, 23, pp.145-172. Universidad Federal da Bahia. 2000.

URBANISME

- Agadjanian, V. "Trapped on the Margins: Social Characteristics, Economic Conditions, and Reproductive Behaviour of Internally Displaced Women in Urban Mozambique". *Journal of Refugee Studies*, 11(3), pp.284-303. 1998.
- Aloko-N'guessan, J., Diallo A. & Motcho Kokou H. *Villes et organisation de l'espace en Afrique*. Maîtrise de l'espace et du Développement, vol.4. Karthala. Paris, 2010.

- Andersen, J., Jenkins, P. *HomeSpace Maputo: Meanings and Perceptions of the Built Environment in Peri-Urban Areas of Maputo, Mozambique*. The Royal Danish Academy of Fine Arts, School of Architecture, 2009.
- *Ante-Projecto de lei do ordenamento do territorio*. Ministério para a coordenação da acção ambiental, 2006.
- Anuari estadístic de Catalunya, IDESCAT, 2010. Recuperat al 03/2011 des de <http://www.idescat.cat/pub/?id=aec&n=250&lang=es>.
- *Apoio à requalificação do bairro chamanculo c no âmbito da estratégia global de reordenamento e urbanização dos assentamentos informais do município de Maputo*. Programa de desenvolvimento municipal do município de Maputo, PROMAPUTO, Fase II. Maputo, 2009.
- Araújo, M.G. "Cidade de Maputo. Espaços contrastantes: do urbano ao rural". *Finisterra revista portuguesa de geografia*. 34(67/68), pp.175-90. Lisboa, 1999.
- Araújo, M.G. *As cidades de Maputo e da Matola: Espaço urbano demograficamente multifacetado*. CEP/FLCS, UEM. Maputo, 2005.
- Assael, D., Gatica, M., Román, J. *Jorge Mario Jáuregui: El rol del arquitecto en la participación*. Revista CA, Ciudadanía, Num 127, Editorial Todos Juntos. Chile, 2006.
- Auria, V., De Meulder, B., Shannon, S. *Human Settlements: Formulations and (re) Calibrations*. SUN Academia. Amsterdam, 2010.
- Bekker, S., Fourchard, L. *Governing cities in Africa: law, local institutions and urban identities since 1945*. (GDRI) Proposal for the National Research Foundation (NRF). South Africa, 2005.
- Brandão Alves, F., Leite Viana, D. "Maputo, from the colonial paradigm to the peripheralization of the contemporary urban space". *URBANISTICA PVS, International Journal of human settlements culture and planning in developing countries*, nº 42, pp.1-10. 2006.

- Bret, B., Gervais-Lambony, G., Hancock, C., Landy, F. (eds.) *Justice et injustices spatiales*. Presses Universitaires de Paris Ouest. Paris, 2010.
- Bruschi, S. *Campo e cidade da África antiga. História concisa da cidade Africana*. Centro de Estudos e Desenvolvimento do Habitat. Maputo, 2001a.
- Bruschi, S. *Campo e Cidades da África Antiga*. Centro de estudos e desenvolvimento do habitat/IGAL. Maputo, 2001b.
- Bruschi, S., Lage, L. *O desenho das cidades. Moçambique até o Século XXI*. Edições FAPF. Maputo, 2005.
- Busquets, J. *La urbanització marginal*. Edicions UPC. Barcelona, 1999. Recuperat al 10/2010, des de http://books.google.com/books?id=u06bvTMncAgC&printsec=frontcover&hl=es&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Busquets, J. *Las "coreas" de Barcelona. Un estudio sobre la urbanización marginal*. Ph.D. thesis. Edicions UPC. Barcelona, 1974.
- Cahen, M. *Bourgs et Villes en Afrique lusophone*. L'Harmattan. Paris, 1989.
- Calengo, A.J., Moreno, E.L. *A segurança de posse da terra das famílias vítimas das cheias em Moçambique*. UN-HABITAT, MICOA. Mozambique, 2002.
- Carley, M. "Top-down and bottom-up: the challenge of cities in the new century". In Carley, M., Jenkins, P., Smith, H. (eds.) *Urban Development & Civil Society*, pp.3-15. Sterling, Va. Earthscan Publications, 2001.

- Carley, M., Jenkins, P., Smith, H. (eds.) *Urban development & Civil society*. Sterling, Va. Earthscan Publications, 2001.
- Carrilho, J., Bruschi, S., Menezes, C., Lage, L. *Traditional Informal Settlements in Mozambique: From Lichinga to Maputo*. FAFP. Maputo, 2004.
- Carrilho, J., Di Nicola, F., Lage, L. *Regularização do solo urbano nas áreas informais da cidade de Maputo*. CICUPE/FAPF-UEM/DMCU-CMCM. Maputo, 2005.
- *Carta Mundial por el Derecho a la Ciudad*. Evento: Foro Social de las Américas (Quito, Julio 2004), Foro Mundial Urbano (Barcelona, Octubre 2005), Foro Social Mundial (Porto Alegre, Enero 2005), Revisión Previa a Barcelona, Septiembre 2005.- Coalición Internacional para el Hábitat (HIC). Recuperat 2010, des de <http://www.hic-al.org/documentos/cartaderechociudad.pdf>.
- Casey, C. "Hypocrisy, Spatial (In)justice and Youthful "Policing" in Northern Nigeria". In Bret, B. et al (eds.). *Justice et injustice spatiales* Presses Universitaires de Paris Ouest. Paris, 2010.
- CCCI. *Initiative: Adaptation to and Mitigation of Climate Change in the City of Maputo: Preliminary Assessment*. UN-Habitat Cities and Climate Change Initiative, United Nations Press, 2010.
- CEDH. *Elaboração e Implementação de Planos de Requalificação dos Assentamentos Informais. Nacala, Monapo, Chimoio e Vilankulo. Relatório final*. PROGROV, 2008.
- CEDH-FAPF. *RUSP Maputo*. UN-HABITAT, United Nations Human Settlements Programme, FAPF. 2007. Recuperat 2010, des de http://www.unhabitat.org/downloads/docs/6007_26351_Maputo_Mozambique.pdf.

- CEDH-FAPF. *RUSP Moçambique*. UN-HABITAT, United Nations Human Settlements Programme, FAPF, 2008.
- Chitsungo, Z. *Política e Estratégia de Habitação para Moçambique*. Ministério da Administração Estatal. Maputo, 2011. Recuperat al 07/2011, des de http://www.mae.gov.mz/index.php?option=com_phocadownload&view=file&id=194:politica-e-estrategia-de-habitacao-para-mocambique-&Itemid=122.
- Coquery Vidrovitch C., d' Almeida-Topor, H., Sénéchal, J. (eds.) *Interdépendance villes-campagnes en Afrique. Mobilité des hommes, circulation des biens et diffusion des modèles depuis les indépendances*. Ed. l'Harmattan. Paris, 1996.
- Da Conceição Junior, P. *Climate Change Assessment for Maputo, Mozambique: a summary*. United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat), United Nations University Press. Nairobi, 2010.
- Departament mercaderies i festes. Documentacions diverses de reglament intern cedida per el director municipal de mercaderies i festes. Conselho Municipal de Maputo. Maputo, [cedit 2010].
- *Estratégia Municipal de Intervenção em Assentamentos Informais*. Conselho Municipal de Maputo, Pelouro de Planeamento Urbano e Ambiente. Maputo, 2010
- Fainstein, S. "Planning and the Just City". In Marcuse, P. et al. (eds.) *Searching for the Just City: Debates in urban theory and practice*, pp.19-39. Routledge. Oxford and New York, 2009a.

- Fainstein, S. "Spatial Justice and Planning". *justice spatiale | spatial justice*. 2009b. 20 p. Recuperat 10/2010 des de www.jssj.org
- FAPF. *O planeamento físico: novos instrumentos e antigos problemas*. Caderno 4, FAPF. Maputo, 1997.
- FAPF . *Projectar activamente com a natureza: um guia para planificar e projectar em regiões quentes e secas e temperadas e húmidas*. Development and Advisory Group. FAPF. Maputo, 2006. UB Foeken, D.W.J. "Coping with urban poverty in Sub-Sahara Africa, with special emphasis on urban agriculture". *West Asia and Africa*, 6, pp.54-58, 1999.
- Forjaz, J. *The shelter problems in Suburbs*. FAPF, 1993.
- Forjaz, J. *Between Adobe and Stainless steel. The role of the architect and planner in the Third World*. Caminho. Lisboa, 1999.
- Forjaz, J. *A planificação física em Moçambique independent*. 2004a. Recuperat al 09/2010, des de <http://www.joseforjazarquitectos.com/textos/planmocind.html>.
- Forjaz, J. *A estruturação do planeamento territorial em Moçambique*. 2004b. Recuperat al 09/2010, des de <http://www.joseforjazarquitectos.com/textos/estplanmoz.html>.
- Forjaz J., Carrilho, J., Lage, L., Et al. *Moçambique, Melhoria dos Assentamentos Informais*. CEDH, Vol. I, Análise da Situação, Cidades de Maputo, Nacala e Manica. Maputo, 2005. Recuperat al 2010, des de http://www.unhabitat.org/downloads/docs/4399_50963_CWS%20in%20portuguese.pdf.

- Forjaz, J., Carrilho, J., Lage, L., Et al. *Moçambique, Melhoramento dos Assentamentos Informais, Parte I: Análise da Situação – Cidades de Maputo, Nacala e Manica, Parte II: Proposta de Estratégias de Intervenção, Proposta Final*. Centro de Estudos de Desenvolvimento do Habitat (CEDH), Universidade Eduardo Mondlane. Maputo, 2006a. Recuperat al 10/2010 des de http://www.unhabitat.org/downloads/docs/4399_50963_CWS%20in%20portuguese.pdf.
- Forjaz, J., Carrilho, J., Lage, L., Mazembe, A., et al. *Moçambique Melhoramento dos Assentamentos Informais*. Direcção Nacional de Planeamento e Ordenamento Territorial (DINAPOT), Ministério para a Coordenação da Acção Ambiental (MICOA), Programa das Nações Unidas para os Assentamentos Humanos (UN-HABITAT), Land Tenure Section - Shelter Branch, Programa Cities Without Slums, 2006b.
- Forjaz, J., Carrilho, J., Laje, L., Mazembe. A., Et al. *Mozambique, Cities Without Slums, Analysis of the Situation & Proposal of Intervention Strategies*. UN-Habitat, “Cities Without Informal settlements” Program. Maputo, 2006c.
- Fotografies aèries de faixes de Maputo 1969, 1982, 1983, 1991. Cedides per la FAPF, Maputo, Setembre 2011.
- Fourie, C. *The use of new forms of spatial information, not the cadastre, to provide tenure security in informal settlements*. International Conference on Spatial Information for Sustainable Development. Nairobi, 2001. Recuperat al 12/2010, des de <http://www.fig.net/pub/proceedings/nairobi/fourie-TS10-1.pdf>.
- Freund, B. *The African City: A History (New Approaches to African History)*. Cambridge University Press. USA, 20010.

- Friedmann, J., Wolff, G. "World city formation: an agenda for research and action". *International Journal of Urban and Regional Research*, 6(3), pp.309-344. Sept.1982. *IJURR* online publication 14 Oct. 2009.
- García Martín, Antonio. "El urbanismo árabe, entre el caos y la comprensión". *Jano arquitectura & humanidades*, 27, pp. 67-71, 1975.
- Ginisty, K. *Justice spatiale et développement : étude de cas du service de l'eau potable et de ramassage des déchets ménagers à Maputo*. Master 2, Recherche "Dynamiques Urbaines Comparées", Université Paris X (UPX), GECKO. Paris, 2007.
- Grest, J. "Urban Management, Local Government. Reform and the democratisation Process in Mozambique: Maputo City 1975-1990". *Journal of Southern African Studies*, 21(1), pp.147-164, March 1995.
- Grünewald, F., et Levron E. *Villes en guerre et guerres en ville. Pratiques humanitaires en question*. Karthala. Paris, 2004.
- Hancock, C., Landy, F. "Justice Spatiale, Identités, Minorités" In Bret, B. et al. *Justice et injustices spatiales*, pp.195-200. Presses Universitaires de Paris Ouest. Paris, 2010.
- Henriques, C. *Maputo. Cinco décadas de Mudança Territorial. O uso do solo observado por tecnologias de informação geográfica*. Cooperação Portuguesa, Instituto Português de Apoio ao Desenvolvimento, Ministério dos Negócios Estrangeiros. Lisboa, 2008. Recuperat al 12/2010, des de <http://cdh.fa.utl.pt/files/Capa.pdf>.
- Hilgers, M. *Une ethnographie à l'échelle de la ville*. Karthala. Paris, 2009.

- Hiria kolektiboa (Albeniz Goikoetxea, A., Alonso Mendez, A., Ruiz Menéndez, O., Telleira Andueza, K). *Manual de análisis urbano: género y vida*. Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco, 2010.
- Jenkins, J., Smith, H. *A case study of research into appropriate land management mechanisms for peri-urban areas in Mozambique and Angola*. Paper presented at N-AERUS Annual Seminar "Beyond the neo-liberal consensus on urban development: other voices from europe and the south". Paris, 2003.
- Jenkins, P. *National and international shelter policy initiatives in Mozambique: housing the urban poor at the periphery*. Ph.D. thesis, 2 vols. College of Art, School of Planning & Housing, Centre for Environment & Human Settlements, 1998.
- Jenkins, P. " City profile: Maputo ". *Cities Journal*, 17(3), pp.207-218. 2000a.
- Jenkins, P. "Urban management, urban poverty and urban governance: planning and land management in Maputo". *Environment and Urbanization*, 12(1), pp.137-152. 2000b.
- Jenkins, P. *Regularising "informality": turning the legitimate into legal? Land reform and emerging urban land markets in post-Socialist Mozambique*. ESF/N-AERUS workshop, 2001a.
- Jenkins, P. *Emerging urban residential land markets in post-Socialist Mozambique: the impact on the poor and alternatives to improve land access and urban development. An action-research project in peri-urban areas of Maputo*. Edinburgh Collage of Art/Heriot-Watt University, School of Planning & Housing. Research Paper No.75. Edinburgh, 2001b.
- Jenkins, P. "Strengthening access to land for housing for the poor in Maputo", *Mozambique. International Journal of Urban & Regional Research*, 25(3), pp. 629-648. 2001c.

- Jenkins, P. "Investigating the Concepts of Legality and Legitimacy in Sustainable Urban Development: a Case Study of Land Use Planning in Maputo, Mozambique". In *Human Settlement Development*, UNESCO-EOLSS, vol.4. 2002.
- Jenkins, P. "In search of the urban–rural frontline in postwar Mozambique and Angola". *Environment&Urbanization*, 15(1), pp.121-134. IIED, 2003.
- Jenkins, P. *Xilunguine, Lourenço Marques, Maputo – structure and agency in urban form: past, present and future*. 2009. African Perspectives 4: The African city centre (re-)sourced, University of Pretoria/Thswane, 2009.
- Jenkins, P., Smith, H., Wang, Y.P. *Planning and housing in the rapidly urbanising world*. Routledge. London, 2007.
- Jenkins, P., Wilkinson, P. "Assessing the growing impact of the global economy on urban development in southern African cities - Case studies in Maputo and Cape Town". *Cities Journal*, 19(1), pp.33-47. 2002.
- Jorge, S. *Da produção à qualificação do espaço urbano de génese ilegal: o caso da freguesia de Unhos* (Dissertação de Mestrado). Faculdade de Arquitectura, Universidade Técnica de Lisboa. Lisboa, 2010.
- Kuper, K. *Maputo Urban Development Program*. The World Bank, 2006/7.
- Lage, L., Carrilho, J., Tique, J., et al. *Mozambique Urban Sector Profile*. RUSPS: United Nations Human Settlements Program, UN-HABITAT. Nairobi, 2008.
- Laguerre, M. *The Informal City*. Macmillan. London, 1994.

- Lefebvre, H. *The production of space*. Blackwell Publishing. Oxford, 1991 [ed. frances original 1974].
- Lefebvre, H. *Le droit à la ville*. Ed du Seuil, Collection Points, Economica Anthropos, 3er ed. Paris, 2009 [1968].
- *Lei de bases das autarquias, Lei nº 2/97, de 28 de Maio*. República de Moçambique, Assembleia da República, 1997. Recuperat al 12/2010, des de http://www.dno.gov.mz/docs/legislacao_interna/autarquias/LeiBasesAutarquias.pdf.
- *Lei de Ordenamento do Território (Lei Nº 19/2007, de 18 de Julho)*. Boletim da República, Governo da República Democrática de Moçambique. Maputo, 2007. Recuperat al 12/2010, des de http://www.scaldeira.com/Legislacao/PT/DireitoAdministrativo/Lei_19_2007.pdf.
- *Lei de Terras 1997*. Boletim da República, Governo da República Democrática de Moçambique. Maputo, 1997. Recuperat al 2010, des de http://www.scaldeira.com/Legislacao/PT/Terras/Lei_19_1997.pdf.
- Lerner, J. *Acupuntura urbana*. IAAC/Actar. Barcelona, 2004.
- Loeckx, A. et al (eds.). *Urban trialogues: visions_projects_co-productions*. Agenda 21: UN-HABITAT. Nairobi, 2004.
- Manguela, A., *Maputo Municipal Council Climate Change Challenges and Need for Action*. International Conference on Cities and Climate Change and Launch of the “Cities and Climate Change” Initiative (CCI), UN-HABITAT, United Nations University. Oslo, 2009.
- Maquico, H., Mdimba, S., Ramos, R., *Plano de Reordenamento de Maxaquene A*. ESF-Cat / AMDEC / CEDH-FAPF. Maputo, 2009.

- Marcuse, P., Connolly, J., Novy, J., et al. (eds.) *Searching for the just city. Debates in urban theory and practice*. Questioning Cities Series, Routledge. New York, 2009. Recuperat al 11/2010, des de <http://www.ewidgetsonline.com/dxreader/Reader.aspx?token=b2rVGOnMg4axTVYvu0OGsQ%3d%3d&rand=1162289869&buyNowLink=&page=&chapter=> .
- Mashini, D. *Favela Barrio: Un gran ejemplo para las políticas de Vivienda Social en Chile* . 2007. Recuperat al 12/2010, des de <http://www.plataformaurbana.cl/archive/2008/02/20/favela-barrio-un-gran-ejemplo-para-las-politicas-de-vivienda-social-en-chile/>.
- Max-Neef, M. (con Elizalde, A., Hopenhayn, M.) *Desarrollo a escala humana. Conceptos, aplicaciones y algunas reflexiones* Development Dialogue, Numero especial, CEPUR, Fundación Dag Hammarskjöld, 2on ed. en español: Icaria. Barcelona, 1998.
- Melo, V. *Reflexão sobre o urbanismo português em contexto africano: a cidade de Maputo, passado, presente e futuro*. Faculdade de Arquitectura da Universidade Técnica de Lisboa , 2010.
- *Ministério para Coordenação da Acção Ambiental MICOA i Direcção Nacional de Planeamento e Ordenamento Territorial (DINAPOT)*, 2006.
- Negrão, J. *Mercado de terras urbanas em Moçambique*. Paper presented at the Land in Africa Conference. London, 2004.
- Nicchia, R. "The emerging role of Mozambican small urban centres in local development: the case of Caia District". Department of Civil and Environmental Engineering, University of Trento: I Congresso de Desenvolvimento Regional de Cabo Verde. Cabo Verde, 2010.
- Nicchia, R. *Planning African rural towns. The case of Caia and Sena, Mozambique*. PhD thesis, University of Trento, 2011.

- Oppenheimer, J., Raposo, I. (eds.) *Suburbios de Luanda e Maputo*. Edições Colibri and Centro de estudos sobre África e do Desenvolvimento. Lisboa, 2007.
- Ouis, K., Myllyluoma, L., Lindgren, H. *Exploring the Informal City: Maxaquene Maputo Mozambique*. The Royal Danish Academy of Fine Arts, School of Architecture. Copenhagen, 2010.
- Penvenne, J.M. *Citadines africaines à Lourenço Marques (Mozambique), 1945-1975*. Les Éditions de l' Atelier. Paris, 2003.
- Piermay, J.L., Sarr C. *La ville sénégalaise. Une investigation aux frontières du monde*. Karthala. Paris, 2007.
- Pinsky, B., Svendsen, J.V., Gregersen, E. *Urban planning and housing in independent Mozambique*. Centre for urban and community studies, University of Toronto and School of Architecture Denmark, WUS, 1983.
- Pérez, P. "Buenos Aires: fragmentació i privatització de la ciutat metropolitana". *Environment and Urbanization*, 14, pp.145-58. 2002.
- *Plano Director: Gestão de Resíduos Sólidos Urbanos na Cidade de Maputo*. Conselho Municipal de Maputo, 2008.
- Portas, N. "Cerdá e os Traçados". In *Os Tempos das Formas : A Cidade Feita e Refeita*, vol.1. pp.67-83.Universidade do Minho. Guimarães, 2005b.
- *Quadro de gestão ambiental e social*. PROMAPUTO, Fase II.. The World Bank, 2010.

- Rakodi, C. *The urban challenge in Africa. Growth and management of its large cities*. United Nations Human Settlements Programme (UN-HABITAT), United Nations University Press. Nairobi, 2009.
- Raposo, I. "Instrumentos e práticas de planeamento e gestão dos bairros peri-urbanos de Luanda e Maputo". In Oppenheimer, J. and Raposo, I. (eds.) *Subúrbios Luanda e Maputo*, pp.219-246. Edições Colibri. Lisboa, 2007a.
- Raposo, I. *Urban planning and management instruments and institutions versus socio spatial cohesion in Maputo and Luanda: resettlement or upgrading and rehabilitation of the informal peri-urban areas (land and housing issues)*. Workshop: Informality and Access to Services in Cities of Africa. School of Architecture and Planning at Wits University, South Africa. Johannesburg, July 2008.
- Raposo, I., ú, C. *(Sub) urbanidad e transformação do uso do solo na periferia de Maputo*. Cadernos da Faculdade de Arquitectura da Universidade Técnica de Lisboa, Num. 5. Lisboa, 2005.
- Raposo, I., Salvador, C. *Habitar nos subúrbios de Luanda e Maputo – relatório de especialidade 5, do projecto de pesquisa “Urbanização acelerada em Luanda e Maputo: impacto da guerra e das transformações socioeconómicas (décadas de 80 e 90)”*, financiado pela Fundação para a Ciência e Tecnologia, PRAXIS XXI / POCTI, CEsA/ISEG. Lisboa, 2004 (versão revista).
- Raposo, I., Salvador, C. "Há diferença, ali é cidade aqui é subúrbio". In Oppenheimer, J. and Raposo, I. (eds.) *Subúrbios Luanda e Maputo*, pp.105-138. Edições Colibri. Lisboa, 2007.
- *Regulamento do Solo Urbano*. Decreto lei nº 6012/2006. Boletim da Republica: I Serie, Num.51. 26 de dezembro 2006. Recuperat al 12/2010 des de www.salcaldeira.com/Legislacao/PT/Terras/Decreto_60_2006.pdf

- Roca, E. *Cap a una ciutat sostenible*. Imagina Palma, Revisió del pla general d'ordenació urbana, Ajuntament de Palma. Barcelona, 2010a. Recuperat al 12/2010, des de <http://imaginapalma.com/lang/es/09/11/2010/palma-%E2%80%93cap-a-una-ciutat-sostenible-estanislauroca-arquitecte/>.
- Royal Academy of Fine Arts, School of Architecture, Copenhagen , Denmark. Edinburgh School of Architecture & Landscape Architecture. School of the Built Environment, Edinburgh, Scotland UK. Centro do Estudos Africanos, ISCTE-IUL, Lisboa, Portugal. Centro de Estudos de Habitat, Faculdade de Arquitectura e Planeamento Físico, UEM, Maputo. *Compreender o 'Espaço do Lar' na cidade Africana*. Danish Research Council for Innovation, 2010.
- Salas, J. *Cuatro realizaciones de habitabilidad básica en África: Angola, Mauritania, Mozambique y Namibia*. Fundación CEAR, Cyan, Proyectos y Productos Editoriales,S.A.. Madrid, 2007.
- Salvador, C. *Mutações nas periferias das cidades africanas*. Congrés Internacional d'Estudis Africans. IV Congrés d'Estudis Africans del M n Ib ric: " frica camina", Organizat per la Generalitat de Catalunya i LISA, 2004.
- Sica, P. *Historia del urbanismo. El siglo XIX*. Instituto de Estudios de Administración Local. Madrid, 1982.
- Simmie, J. "Planning, Power and Conflict". In Paddison, R. (ed.) *Handbook of Urban Studies*. Sage. London; Thousand Oaks, Calif., 2001. Versio online: 2009. Recuperat al 10/2010 des de <http://www.worldcat.org/title/handbook-of-urban-studies/oclc/45868171?lang=es>
- Sol -Morales i Rubió, M. *Cuatro líneas, tres artículos, siete ideas: las formas de la Proyección Urbanística* . A: 'Proyectar la ciudad : programa de asignaturas : marzo-mayo 1995'. Barcelona : [S.n.], 1995.

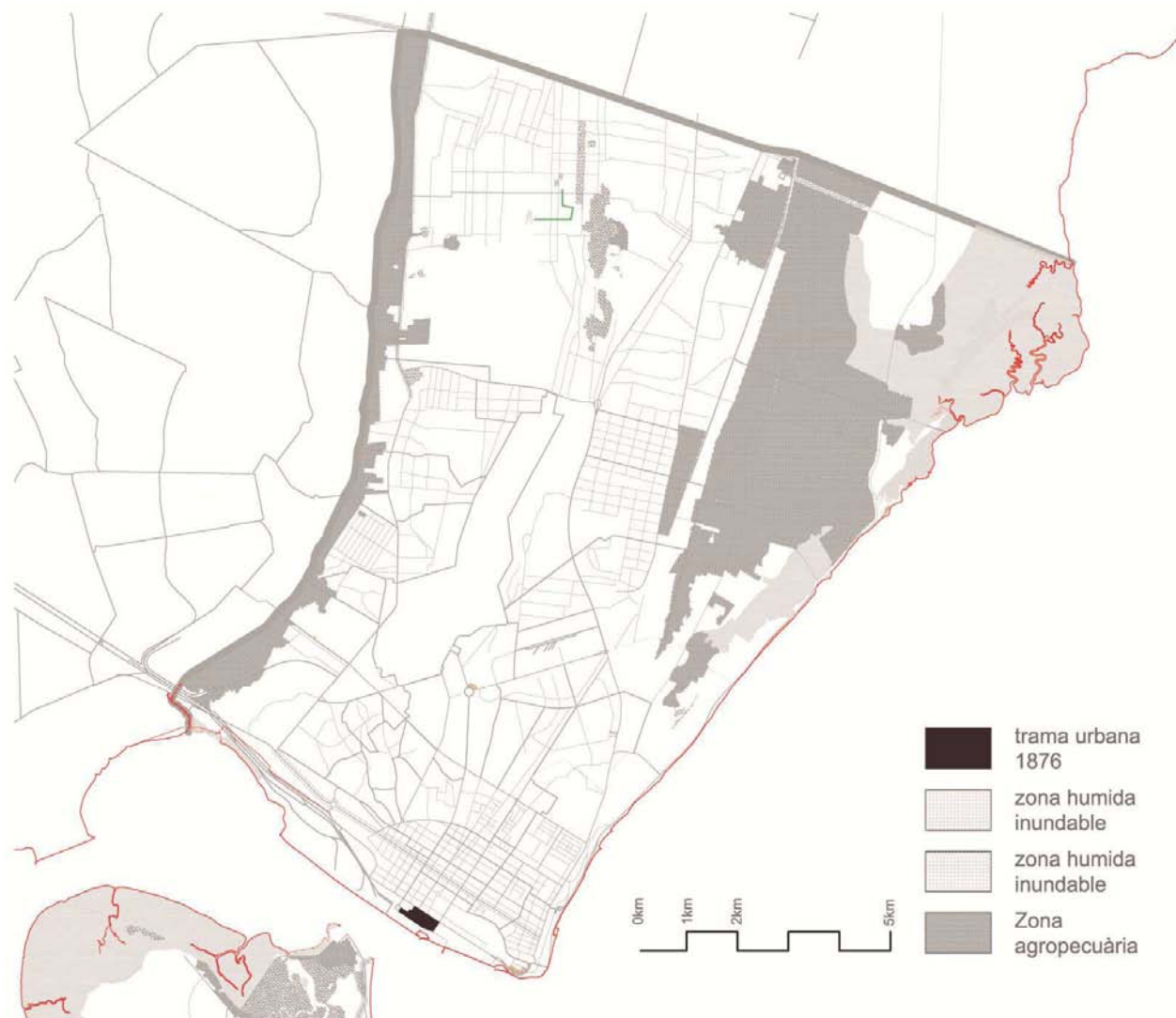

- Solà-Morales i Rubió, M. *Las formas de crecimiento urbano*. Col·lecció d'arquitectura, 10. Ediciones UPC. Barcelona, 1997.
- Sopa, A., Rungo, B. *Maputo-Roteiro Histórico Iconográfico de Cidade..* Centro de Estudos Brasileiros da Embaixada do Brasil. Maputo, 2006.
- Sousa, J. *Maputo, patrimonio da estrutura e forma urbana. Topologia do lugar*. Livros Horizonte. Lisboa, 2001.
- Spaliviero, G. *From regional to urban planning: experiences in Africa*. Maputo, 2004.
- Spaliviero, M. "Integrating Slum Upgrading and Vulnerability Reduction in Mozambique". Open House International (OHI), Special Issue: *Managing Urban Disasters*, 31(1), pp.106-115, 2006.
- Spire, A. *L'étranger et la vielle en Afrique de l'Ouest*. Karthala. Paris, 2011.
- Tall, S.M. *Investir dans la ville africaine. Les émigrés et l'habitat à Dakar*. Karthala. Paris, 2009.
- The World Bank. *Urban policy and economic development: an agenda for the 1990s*. The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank Publication, Report Number 9576, Vol 1. Washington D.C., 1991.
- Trínade, C.T.G., *Upgrading and land titling in informal settlements - Manica City. The great importance of the PSM true colour quickbird satellite image as a cartographic document*. Centro de Estudos de Desenvolvimento do Habitat, Faculdade de Arquitectura e Planeamento Físico, Universidade Eduardo Mondlane. Maputo, 2004. Recuperat al 10/2010, des de http://www.fig.net/commission7/nairobi_2004/papers/ts_07_1_trindade.pdf.

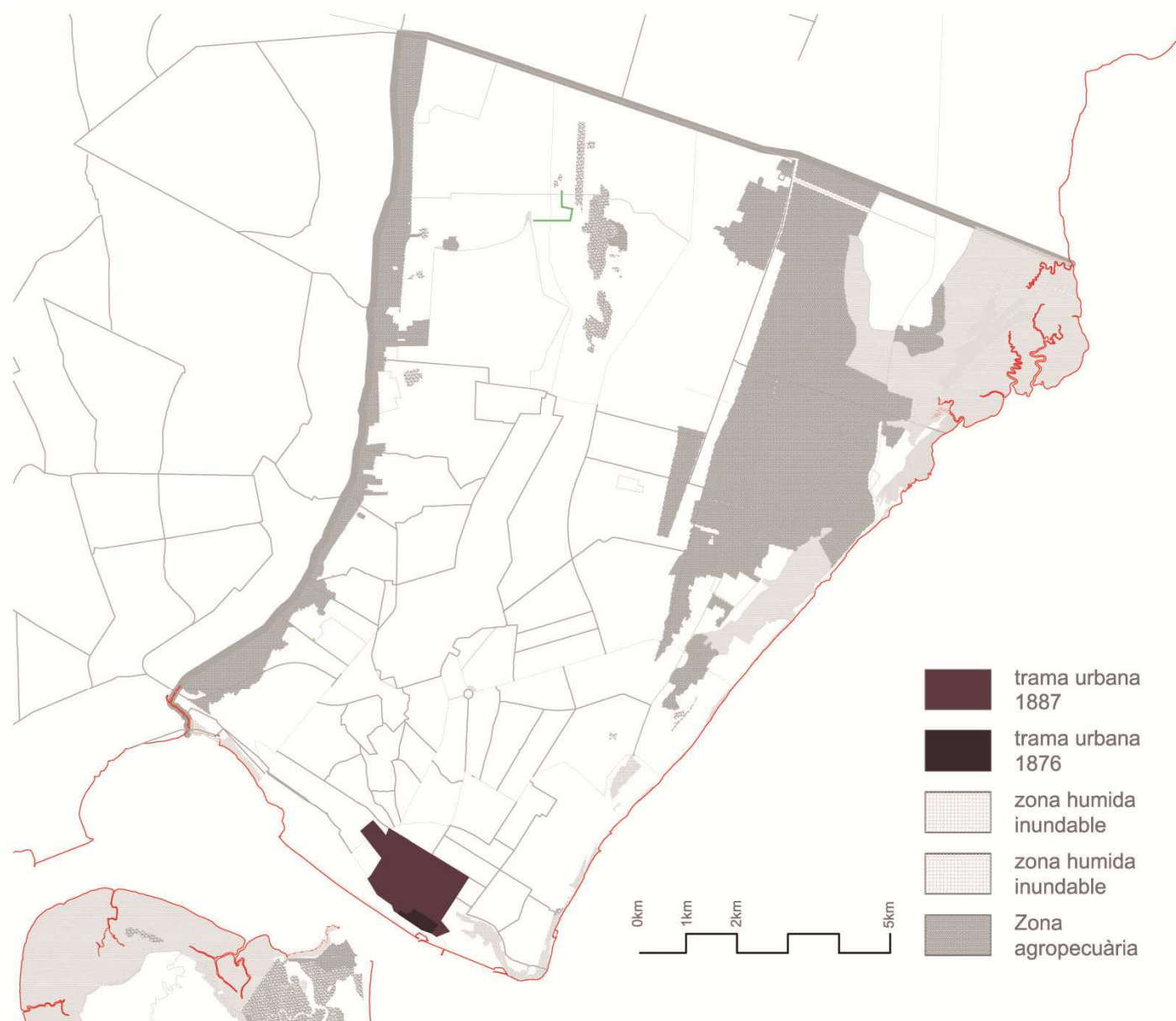
- rindade, C., Bruschi, S., Do Valle, K. *Informal settlements upgrading in Manica city, Manica province, Mozambique central region*. CEDH, 2003.
- Valeriani, E. *Cultura e sviluppo urbano*. Intervista a José Forjaz. 2004. Recuperat al 10/2010, des de <http://www.joseforjazarquitectos.com/textos/cultura.html>.
- Vellut, J.L. *Villes d'Afrique. Explorations en histoire urbaine*. Cahiers Africains num. 73, Ed. l'Harmattan. Paris, 2007.
- Vanin, F. *Maputo città aperta indagini su una capitale africana*. PhD thesis. Departament de Urbanisme, Università Iuav di Venezia, 2008.
- Viana, D. "African City: towards a new paradigm – "chameleonic" urbanism for hybrid cities". In Viana, D. (ed.) *The African Inner City: [Re]sourced*, i-ix. African Perspectives 2009. Gallaecia Higher Education School, Rural Building and Environment Research Centre. Vila Nova de Cerveira, Portugal, 2009.
- Vieira, S. *Os eléctricos de Lourenço Marquez*. Edição do Autor. Maputo, 1997.
- Watson, V. "The planned city sweeps the poor away...': Urban planning and 21st century urbanisation". *Progress in Planning*. 74(3), pp. 151-194. 2009a.
- Watson, V. "Seeing from the South: Refocusing Urban Planning on the Globe's Central Urban Issues". *Urban Studies*. 46(11), 2259-2275. 2009b.
- Zannad, T. *Tunis, une ville et son double*. Maison Tunisienne de l' Edition. Tunis, 1995.

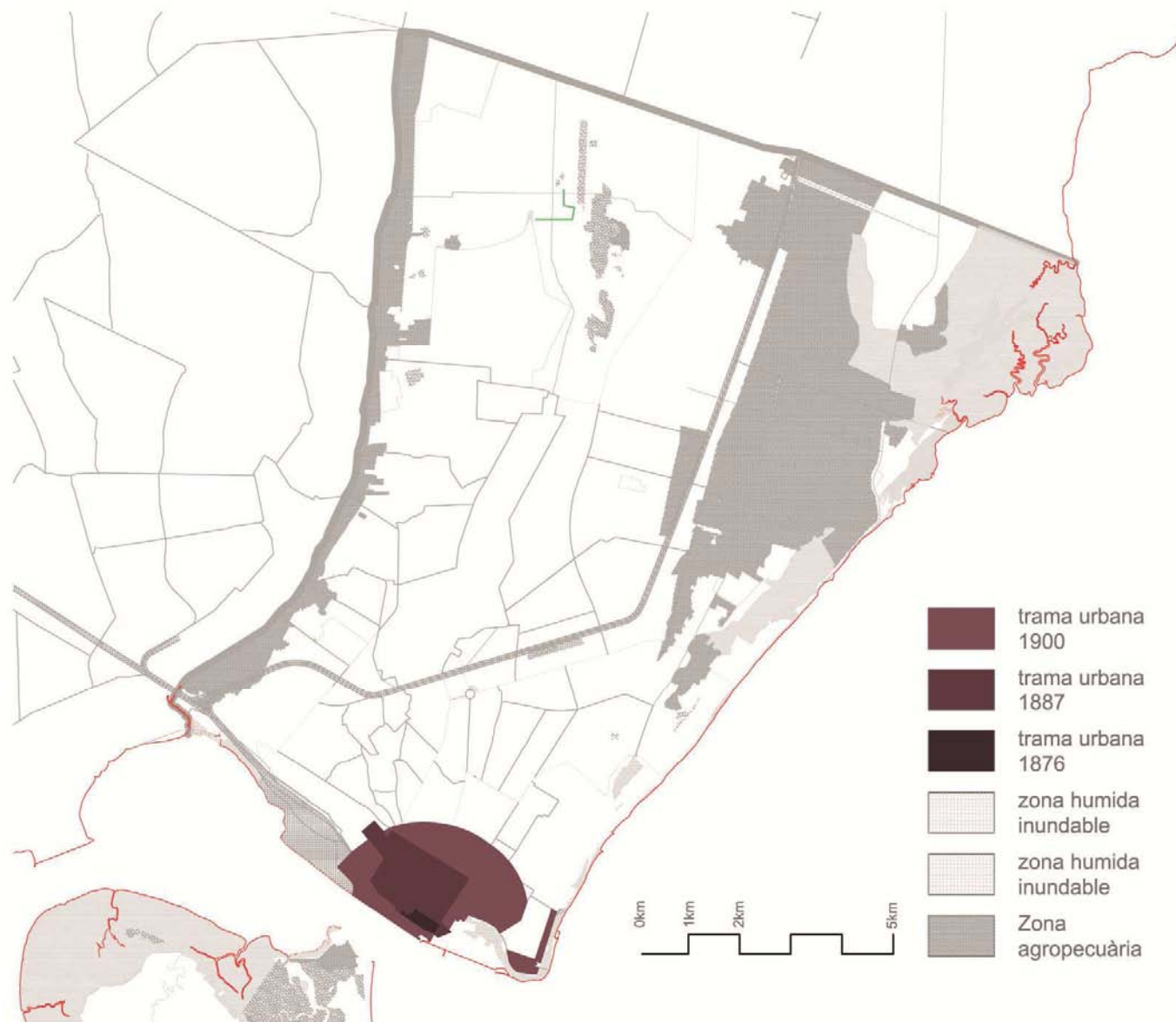
ANNEX I- EVOLUCIÓ HISTÒRICA DEL CREIXEMENT DE LA CIUTAT 1876-2008

Plànol de creixement històric de la ciutat fins al 1876. Elaboració pròpia.

Plànol de creixement històric de la ciutat fins al 1887. Elaboració pròpia.

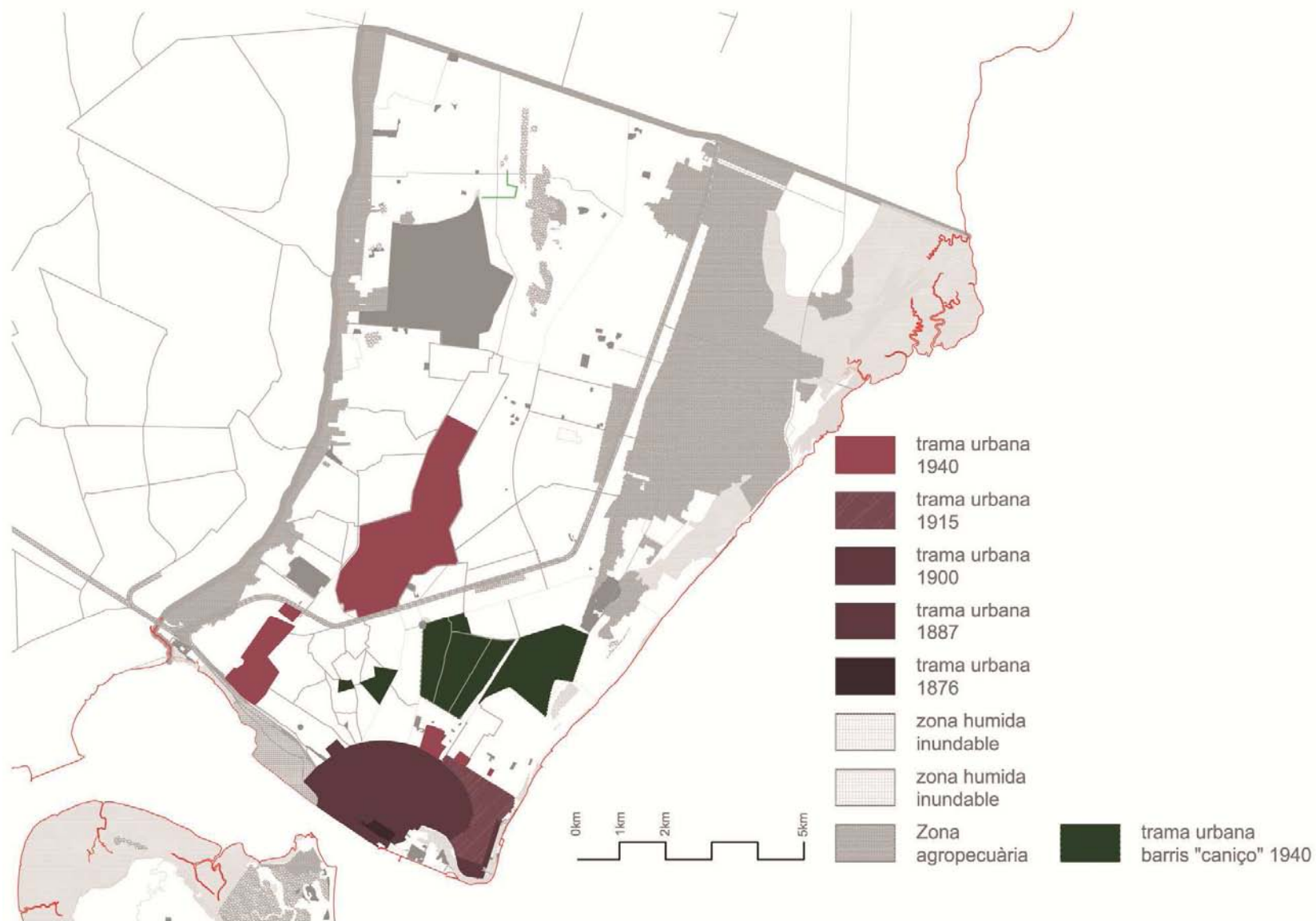

Plànol de creixement històric de la ciutat fins al 1900. Elaboració pròpia.

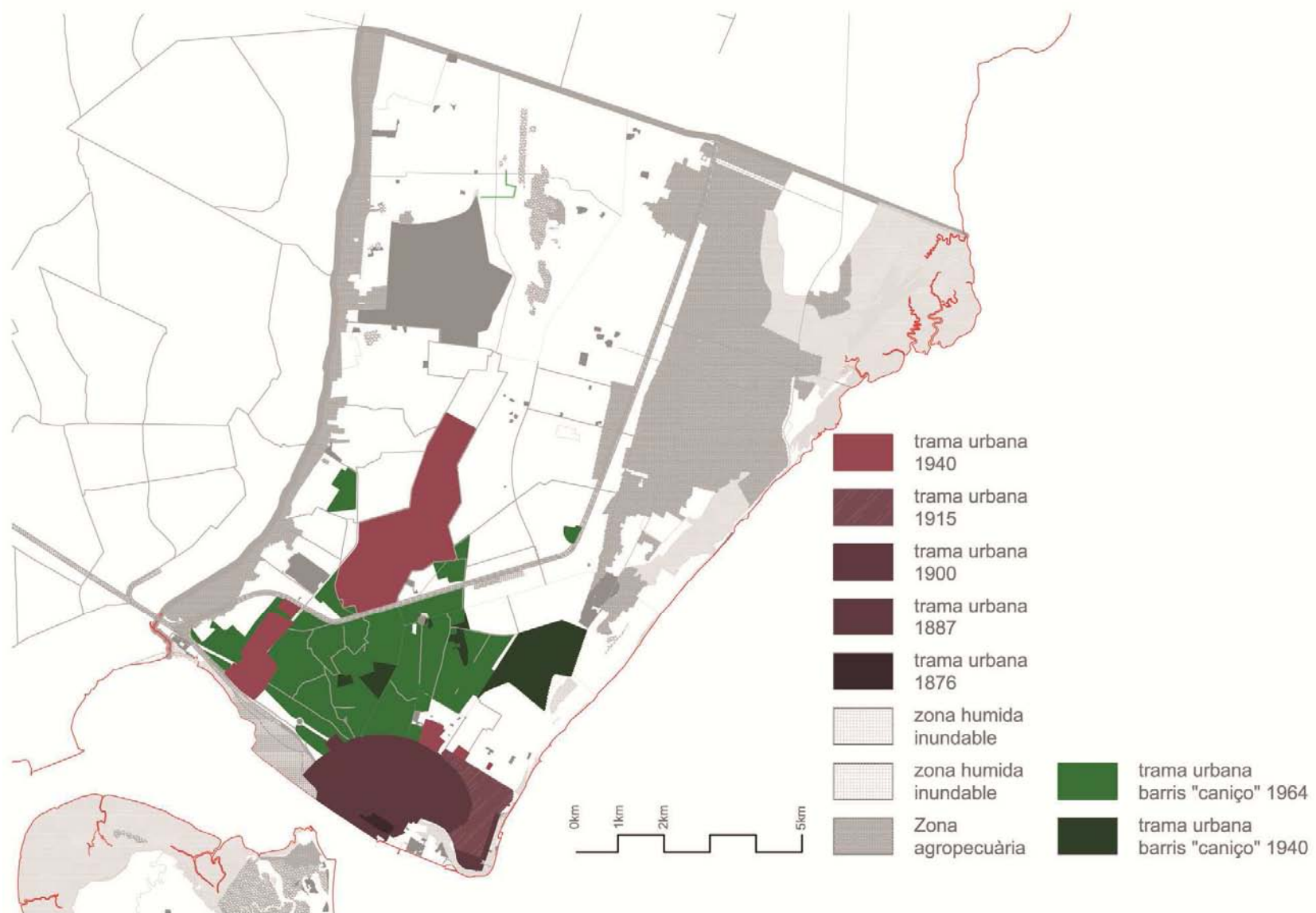

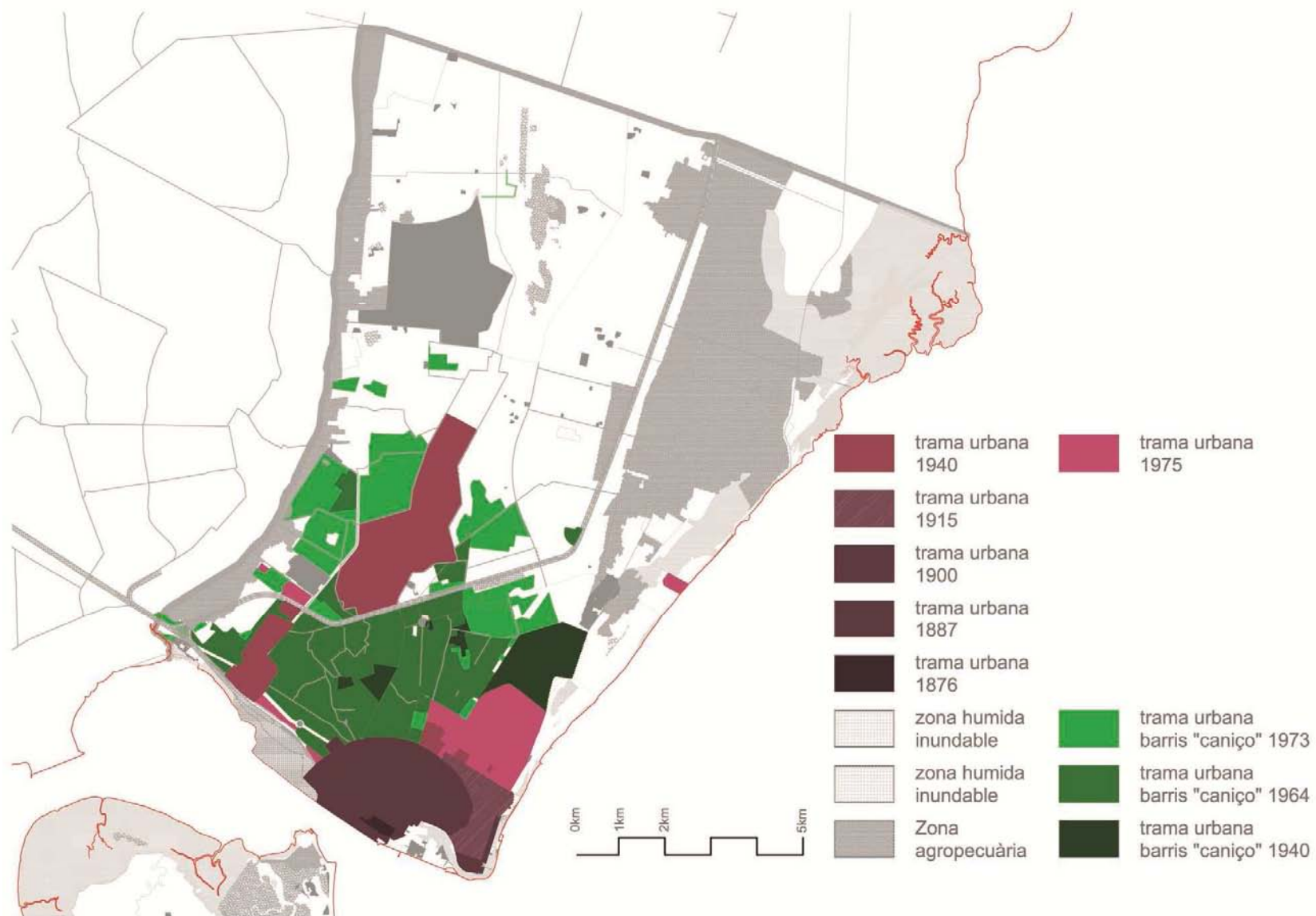
Plànol de creixement històric de la ciutat fins al 1915. Elaboració pròpia.

Plànol de creixement històric de la ciutat fins al 1940. Elaboració pròpia.

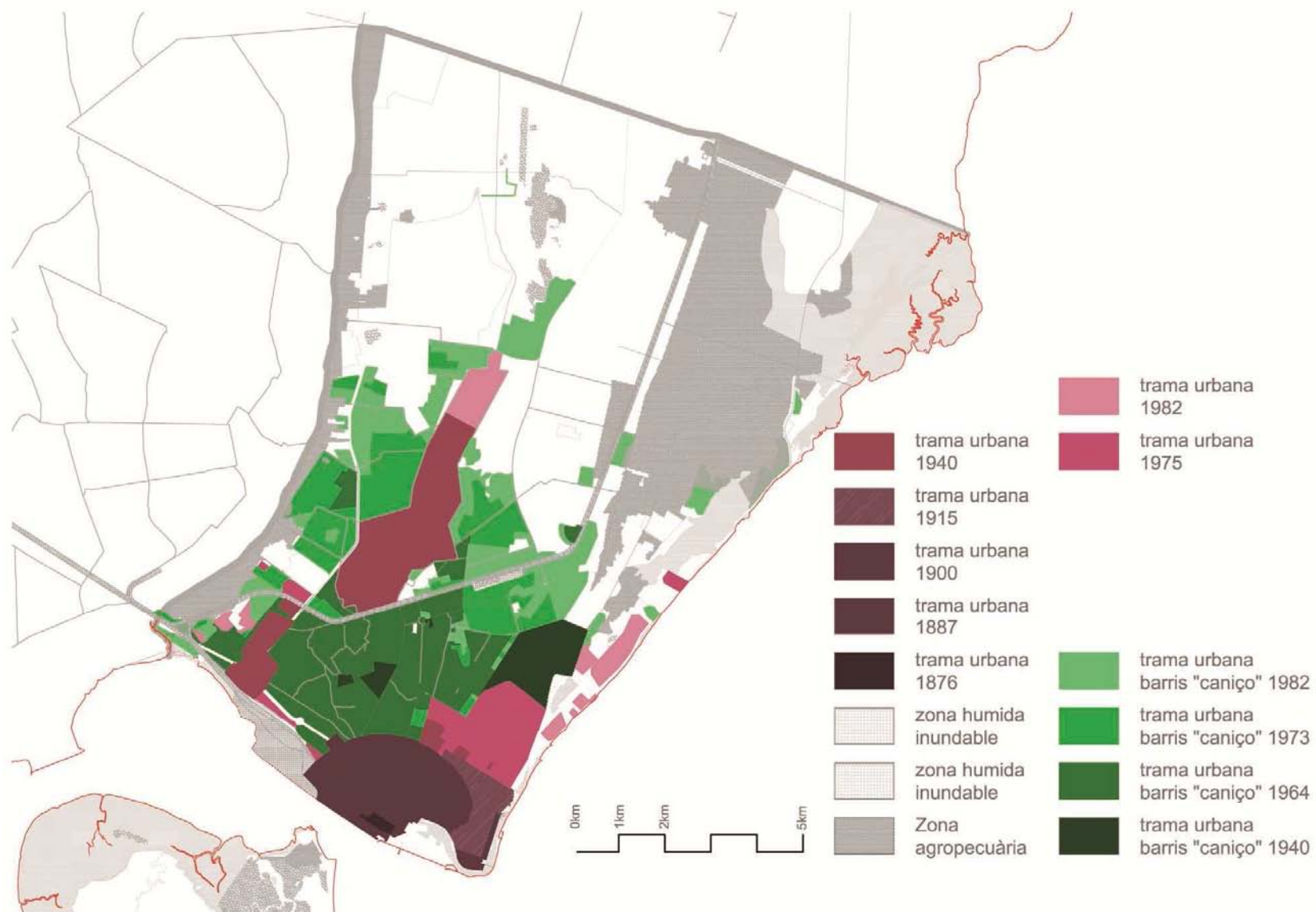

Plànol de creixement històric de la ciutat fins al 1964. Elaboració pròpia.

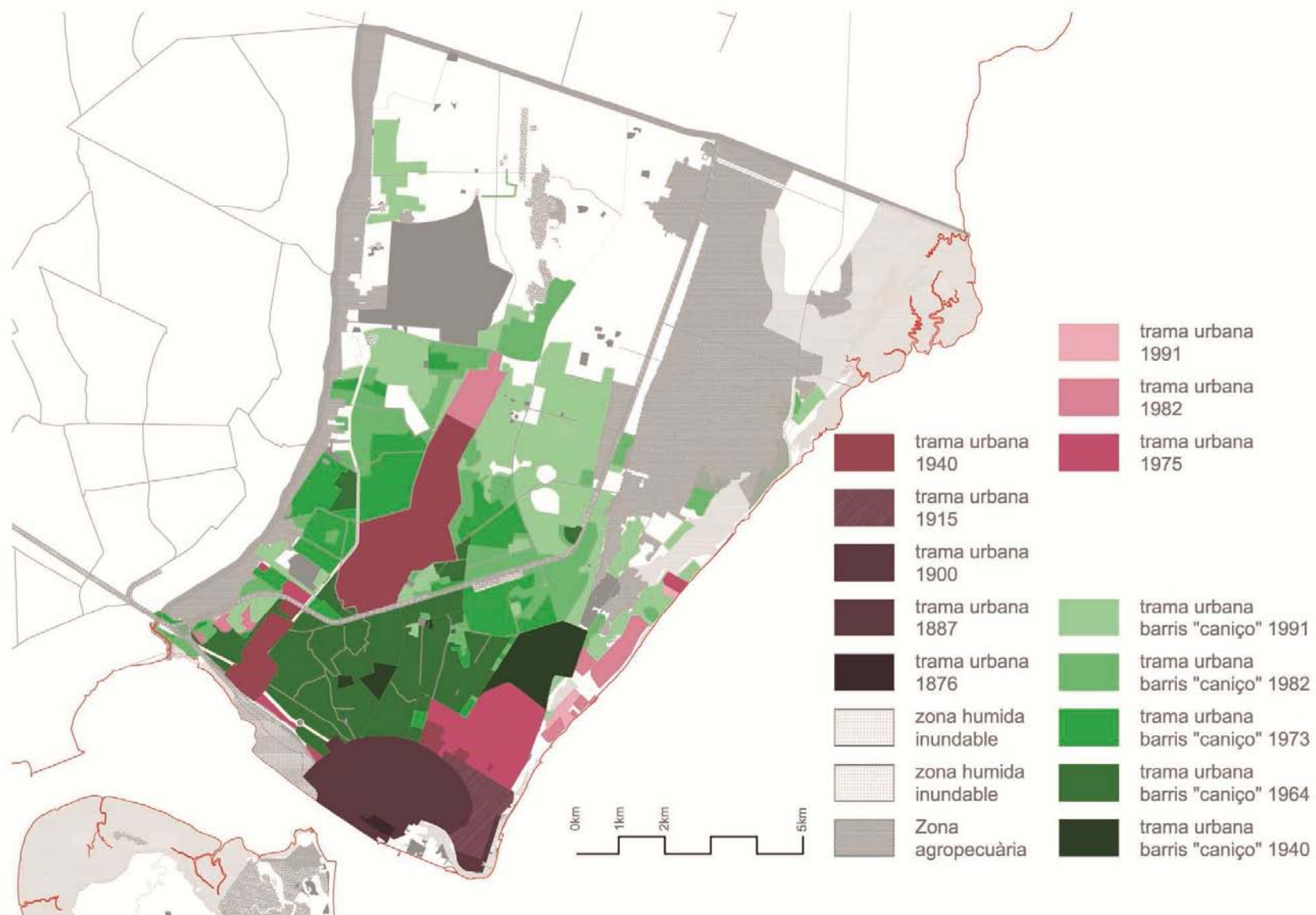

Plànol de creixement històric de la ciutat fins al 1973-75. Elaboració pròpia.

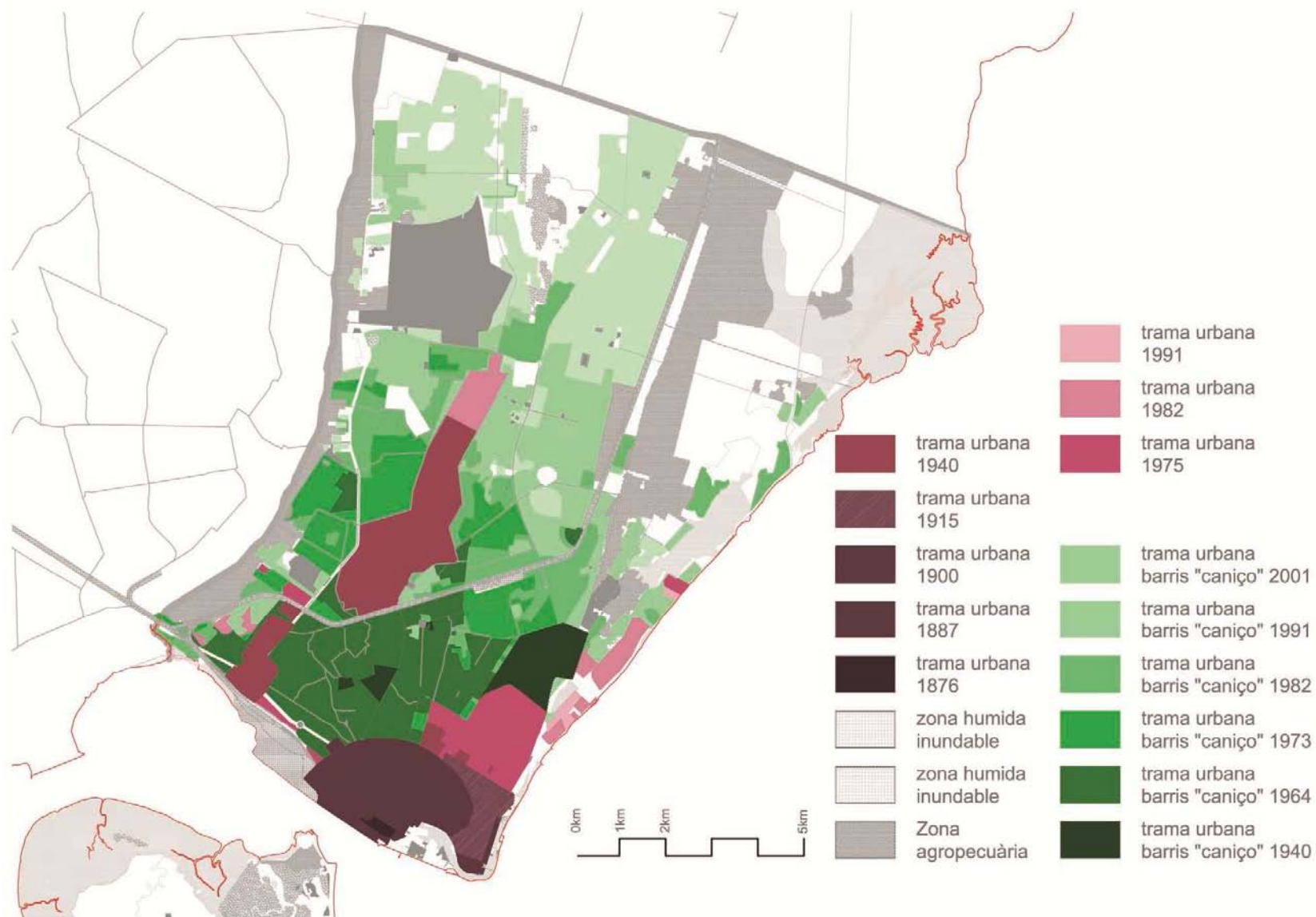

Plànol de creixement històric de la ciutat fins al 1982. Elaboració pròpia.

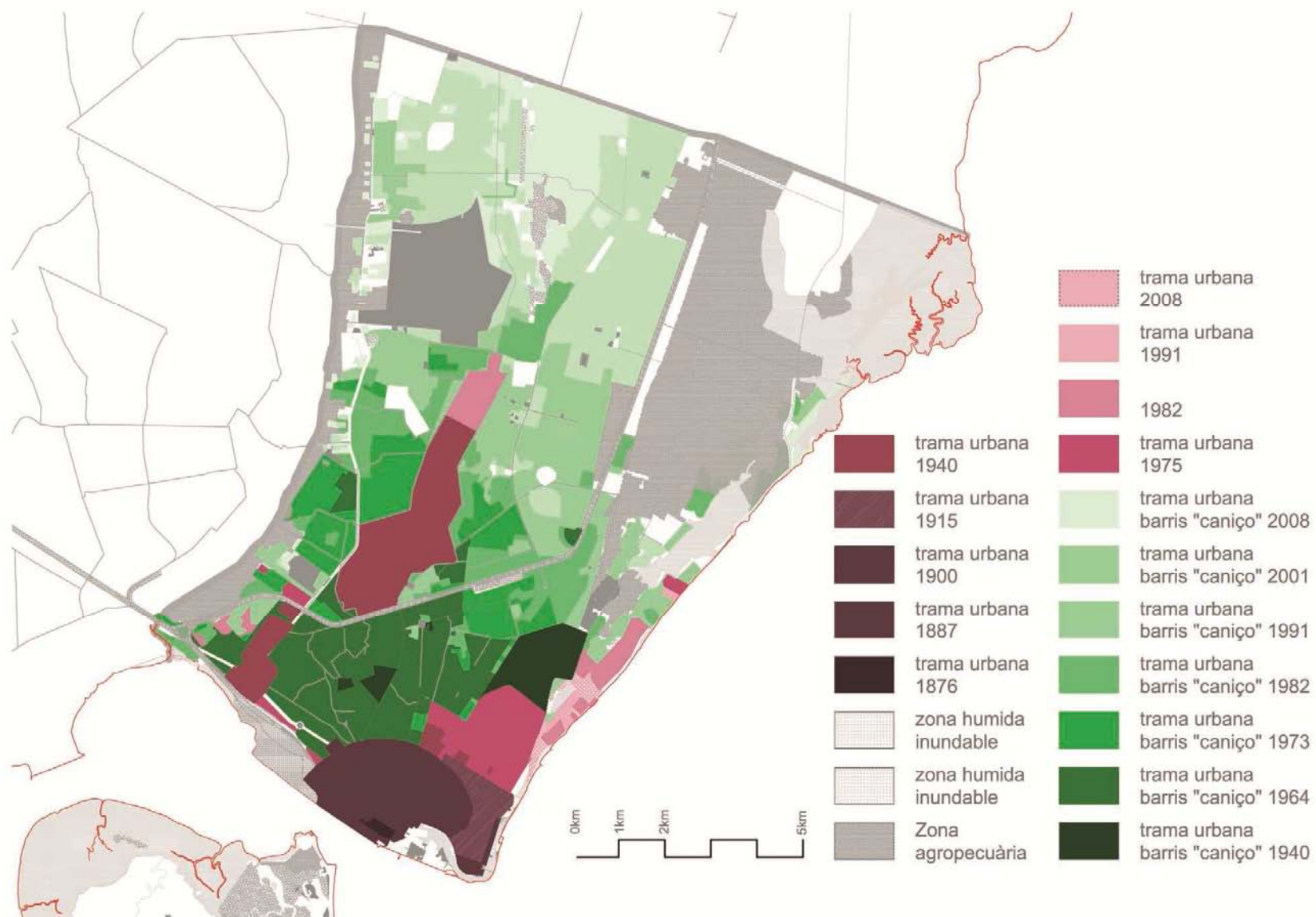

Plànol de creixement històric de la ciutat fins al 1991. Elaboració pròpia.

Plànol de creixement històric de la ciutat fins al 2001. Elaboració pròpia.

Plànol de creixement històric de la ciutat fins al 2008. Elaboració pròpia.

ANNEX II - ARTICLES NORMATIUS DEL PEUMM¹

Es presenten a l'annex articles seleccionats que fan referència a les normatives que conformaran/afectaran la morfologia urbana.

ARTICLE 29. CONDICIONS D'EDIFICABILITAT.

- Quan no existeixin edificis adjacents, la profunditat màxima admissible és de 15 metres en els casos d'habitatge, podent arribar als 18 metres en casos de serveis en general, i en qualsevol dels casos, mesurats entre les alineacions de les façanes oposades, comptant com efectiva qualsevol sortint respecte al plànol de les façanes, amb excepció de les baranes o galeries autoritzades sobre la via pública.
- A les Àrees Urbanitzades amb precedents constructius estructurats per accessos existents, siguin camins, carreteres o vies municipals, i pels quals no existeixen Plànols de *Pormenor* o d'Alineacions i Alçades Edificables aprovats pel Conselho Municipal, les edificacions que necessitin llicència per l'alineació de les façanes i per les alçades edificables dominants de la via on s'insereixen no poden invocar l'existència eventual d'edificis veïns que hagin excedit l'alçada o alineament dominant del conjunt.
- L'alçada de les façanes haurà de seguir l'alçada edificable dominant de cada tros de via, no essent admesos plantes endarrerides. Aquests tant sols seran admesos en casos especials quan es pretengui l'harmonització en alçada amb els edificis adjacents.
- No està permesa l'ocupació integral de la parcel·la amb les construccions principals, essent el màxim d'ocupació el 75% de l'àrea de la parcel·la, no comptant les àrees de cessió a domini públic al càlcul d'aquest percentatge. Són excepcions els aparcaments l'ocupació del qual pot arribar al 100% de la parcel·la.

ARTICLE 38 - UNITAT DE CONSTRUCCIÓ PER PARCEL·LA O BLOC.

- A cada *talhão* o parcel·la no es podrà edificar més d'una construcció unifamiliar o multifamiliar. .
- S'exceptua respecte a lo anterior les construccions eventuais de recolzament o annexes, sense perjudici, no obstant, de lo que s'ha previst a les disposicions legals aplicables, designades a les que regulen les operacions de parcel·lació i obres d'urbanització.

---

¹ Extret del Regulamento do Plano de Estrutura Urbana do Município de Maputo. PEUMM, Maputo 2008, pàg.16,19, 20, 21 i 22.

ARTICLE 41 - IMPLEMENTACIÓ DEL PLÀNOL.

- A les àrees a ocupar per edificis residencials, els Plànols d'Urbanització o de *Pormenor* (detall) que siguin elaborats han de destinar el 75% d'aquestes a habitatge multifamiliar i el 25% a habitació unifamiliar.
- A les àrees destinades a habitatge, el 60% d'aquestes ha de ser destinat a construcció d'habitatge social.
- Els índex establert per les diverses classes, zones i categories d'espais seran respectats als Plànols d'Urbanització, Plànols de *Pormenor* o operacions de parcel·lació a elaborar.

ARTICLE 44 - ÍNDEX URBANÍSTICS

Als Plànols de *Pormenor* que realitzin la parcel·lació de les àrees de nova construcció, d'àrees a recuperar o a reconvertir, han de considerar els índex urbanístics màxims següents:

Per àrees d'ús predominantment residencial d'alta densitat (plurifamiliar). Més de 60 residències/ha.

- Densitat poblacional – 500 hab/ha
- Coeficient d'Afectació del Sòl (CAS) - 0,2
- Coeficient d'Ocupació del Sòl (COS) -1,2
- Coeficient d'Impermeabilització del Sòl (CIS) – 0,5
- Percentatge d'àrea per a Espais Verds d'utilització col·lectiva – 20%
- Percentatge d'àrea per Equipaments – 15%

Per àrees predominantment residencials de mitja densitat (plurifamiliar) entre 20 e 60 residències/ha.

- Densitat poblacional – 240 hab/ha
- Coeficient d'Afectació del Sòl (CAS) - 0,2
- Coeficient d'Ocupació del Sòl (COS) -0,8
- Coeficient d'Impermeabilització del Sòl (CIS) – 0,5
- Percentatge d'àrea per a Espais Verds d'utilització col·lectiva – 15%
- Percentatge d'àrea per Equipaments – 15%

Per àrees d'ús predominantment residencial de baixa densitat (unifamiliar) – menys de 20 residències/ha.

- Densitat poblacional – 80 hab/ha
- Coeficient d'Afectació del Sòl (CAS) - 0,3
- Coeficient d'Ocupació del Sòl (COS) - 0,6
- Coeficient d'Impermeabilització del Sòl (CIS) – 0,5
- Percentatge d'àrea per a Espais Verds d'utilització col·lectiva – 15%
- Percentatge d'àrea per Equipaments – 10%
- Aparcament- un lloc per apartament.

ANNEX III- TRANSCRIPCIONS DE LES ENTREVISTES

CAS D'ESTUDI: MAXAQUENE A

➤ *ENTREVISTA 1* 23_11_10 Simião Valente Ndíaze, Secretari de barri

Comentaris introductoris: Parlen perfectament portuguès. L'entrevista es fa a una caseta de xapa que hi ha al centre de l'administració del barri. Hi participa en Pedro Bulande. Al final, el secretari diu que li ha agradat molt l'entrevista perquè és amena, es parla de tot i de coses de la vida.

1. HISTORIA DEL BARRI

El barri té: 60 quarteroes, 22.750 habitants, 4349 agregats familiars, 11.615 dones, 11.135 homes.

1.1 *Em pot explicar una mica l'història del barri?*

a. *Quan van començar a ocupar el barri?*

Abans, el barri tenia una densitat baixa. La gent va venir del camp a la ciutat a causa de la guerra, sobre tot els refugiats del '83 i '84. No estava parcel·lat però tenia infraestructures

b. *Com es va fer la parcel·lació i les cases?*

Els refugiats del '83 i '84 van ocupar tot l'espai. Cadascú ocupava com volia.

c. *Qui va fer la parcel·lació i els habitatges? (administració nacional, municipal, districtal, de barri, ONG, associacions, població, empresa privada...)?*

El govern central va usar uns espais per col·locar la gent durant la guerra per ocupar-lo de forma provisional, a canvi que després de la guerra tornessin als llocs d'origen, però no va passar. Distribuïen terra sense preguntar als veïns. La gent pagava perquè els altres marxessin després de la guerra, i no tornaven a la seva terra d'origen. Els que ara venen, han de parlar amb els amos, i això fa augmentar els agregats econòmics. La part petita ordenada era de l'època colonial, quan Maxaquene A estava ben parcel·lat pels blancs (Vieira).

d. *Com es va fer la distribució dels lots?*

e. *Quan es van fer, si es van fer, les infraestructures?*

Abans de fer fora la gent de Milagro Mabote, els van donar el DUAT i els van indemnitzar. Ara treballem amb el Conselho, per obrir les vies. Actualment hi ha molts perills i no podem viure així. Farem reassentaments fora de Maxaquene A. Hi ha consens de millora.

f. *Qui va fer les infraestructures?*

1.2 *Quins tipus d'ocupació existeixen ara a aquest barri?*

Arbitrària. Ningú té DUAT ni títol. Molts quintals tenen famílies diferents i ara tenen problemes amb el DUAT.

1.3 *D'on eren originàries les persones del barri?*

Eren de províncies diferents.

a. *Quin tipus de persones eren?*

b. *D'on venen els habitants de cada tipus d'ocupació?*

c. *Hi ha persones que venen al barri? D'on venen?*

Ja no ve ningú de fora.

d. *Qui va fer els equipaments?*

e. *Quan es van fer?*

f. *Quins tipus d'equipaments existeixen? (mercats, escoles, escoles bressol, instituts, hospitals, centres de salut, esglésies, camps d'esports...)*

Educació: Hi ha 4 escoles: 1 preuniversitària Nord-Oest 1; 1 secundària Nord-Oest 2; 1 escola completa FPLM; 1 escola primària Unidade 24. Serveixen també per als altres barris.

Comerc: no té mercat formal.

Salut: no té centre de salut. El més a prop és Mavalane i Malhangalene

g. *Quants n'hi ha de cada tipus?*

h. *On estan?*

1.4 *Sap si els habitants es traslladen molt o es mantenen al mateix lloc?*

1.5 *Sap si hi ha més cases pròpies o llogades?*

Algunes persones lloguen la seva casa i viuen a Manhiça per guanyar uns ingressos (els que no tenen feina). Però hi ha més cases pròpies que llogades a causa del decret d'*Alineação*. Els que no van poder pagar continuen llogant.. Algunes persones compren *talhoes* dels veïns i lloguen a preus més alts (havent fet infraestructures i rehabilitació).

1.6 *Hi ha persones més riques que visquin a aquest barri?*

1.7 *Hi ha molts agregats a les parcel·les? Són agregats familiars o llogats a altres persones?*

La majoria són agregats familiars. Poden haver uns 3 o 4 agregats per parcel·la. Hi ha llocs que n'hi ha menys perquè no tenen espai.

2. OPINIÓ

2.1 *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet al barri? Perquè?*

Hi ha molts problemes degut a la centralització del Govern. Per posar terra als carrers van haver de demanar-ho al govern central. Van haver d'esperar molt, quan el districte ho podria haver fet. Hi ha una descentralització teòrica.

a. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet als habitatges? Perquè?*

Wsup millorà algunes casetes que estaven en condicions molt i molt precàries. Van fer els aixecaments, etc.

b. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet a les infraestructures? Perquè?*

ESF [Enginyers Sense Fronteres] per a les latrines i drenatges.

Wsup. Fa 2 anys que estan acabant de fer la connexió domiciliaria d'electrificació, i també projectes de latrines.

Livaningo és una associació local, contraparts de Wsup en el treball de les latrines.

Horizonte Azul és una associació local, contraparts de Wsup en el treball de les latrines.

AMUDEFA és una altre associació local, contraparts de Wsup en el treball de les latrines.

AMDEC és la contrapart local d'ESF.

ACUTENGA.

c. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet als equipaments? Perquè?*

2.2 *Què és el que té de bo el barri, i de dolent, i què és el que falta?*

El problema principal va ser la guerra.

De bò té: aigua, energia i petits drenatges.

Ara hi ha una petita micro-empresa de recollida de *lixo* amb xoves, de casa en casa, pel problema de les vies d'accés.

De dolent: les males vies d'accés són un problema per a la recollida d'aigua. Quan plou els hi arriba l'escorrentia d'altres barris. Ara faran drenatges. Els llogaters marxen si se'ls inunda la casa. Els propietaris es queden. Molts venen les cases a altres que desconeixen el problema real. Les pitjors zones: zona nord-oest 2 a Maxaquene B.

2.3 *Què opina de les ocupacions als carrers de part dels venedors informals?*

Tot el treball és informal. Les persones són individualistes. No hi ha associacionisme.

- a. *Li agrada més els mercats tancats, o ordenats i ben organitzats al llarg del carrer amb espais per als vianants?*
- b. *I si els venedors es posessin ordenadament sense ocupar la zona dels vianants al llarg del carrer, li agradaria mes o menys que un mercat tancat en un lloc concret?*
- c. *Si li agrada més un mercat tancat, tindria problemes per anar-hi?*

2.4 *Què opina dels espais públics?*

- a. *Quins son els espais per l'esbarjo dels nens? Opina que son bons espais? Perquè?*
- b. *Quins son els espais per l'esbarjo dels joves? Opina que son bons espais? Perquè?*
- c. *Quins son els espais per l'esbarjo dels de mitjana edat? Opina que son bons espais? Perquè?*
- d. *Quins son els espais per l'esbarjo dels mes vells? Opina que son bons espais? Perquè?*
- e. *Quins son els espais per l'esbarjo de les dones? Opina que son bons espais? Perquè?*
- f. *Quins son els espais per l'esbarjo dels homes? Opina que son bons espais? Perquè?*

2.5 *Opina que el barri es formal o informal, organitzat o no organitzat? Perquè?*

Informal. Les persones són individualistes. No hi ha associacionisme.

2.6 *Opina que tota la ciutat és igual o que hi ha parts diferents?*

- a. *Si opina que és igual, Perquè?*
- b. *Si opina que hi ha parts diferents, quines son aquestes parts?*

La ciutat és el barri cimento. Jo visc als suburbis. En termes reals no estem a la ciutat.

- c. *Quines son les diferències?*

[Distingeix segons: els problemes d'aigua, l'estètica i alineació, el desordre].

Per sentir-se ciutadà necessitaria parcel·lar, bones vies, infraestructures, equipaments. No té res a veure si hi ha *predios* o no.

2.7 *Què opina de la localització del barri en relació amb la ciutat de Maputo? Es bona o dolenta?*

La localització és bona. No és necessari utilitzar la xapa.

a. Se sent a dins de la ciutat o fora, aïllat o integrat? Perquè?

No em sento aïllat.

3. MOBILITAT

3.1 *S'ha de desplaçar-se sovint al centre de la ciutat? Per quins motius?*

Si, cada dia varies vegades al dia. Vaig amb xapa (poc) o a peu.

3.2 *Quant temps triga per arribar al centre de la ciutat?*

Trigo 30 minuts màxim.

3.3 *Quins transports agafa? Amb quina freqüència passen? Quant costen?*

Al districte hi vaig a peu. Al Conselho Municipal, vaig amb xapa.

3.4 *Què opina dels mitjans de transport disponibles referent a la durada del trajecte, la seva freqüència i el seu cost?*

Hi ha dificultats. A les hores puntes és molt complicat perquè no hi ha un Terminal. S'ha d'anar a la Plaça OMM o Acordos de Lusaka, però com que van plenes, passen de llarg.

4. VIDA DIÀRIA

4.1 *Dades personals i d'altres.*

a. Edat.

Vaig néixer l'1-01-1942.

- b. *Casat/da o solter.*

Casat

- c. *Fills i les edats.*

En tinc 4: 2 fills i 2 filles. El gran té 36 (casat, viu a casa pròpia), la segona té 33 (casada, viu a casa pròpia), els altres dos tenen 22 i 19 anys (viuen amb els pares).

- d. *Els habitants de la parcel·la i els vincles.*

Jo, la dona, el fill petit i la filla petita.

- e. *Motius pels quals viuen tots junts.*

- f. *Estudia? En quin curs? Treballa? Quina classe de treball? A on? Quantes hores? Quants dies? Li agradaria canviar d'estudis o de treball?*

Treballo com a secretari de barri. Sóc *aposentado* en educació. Vaig estudiar a Maputo cap al '72-73. Vaig deixar d'estudiar al '79.

- g. *Quins són els estudis o els treballs dels qui habiten a la casa? A on? Quantes hores? Quants dies?*

4.2 És nadiu del barri? I els seus pares?

- a. *A on va néixer?*

- b. *A on habitava abans?*

Xiboto

- c. *Perquè va venir a viure aquí?*

Vaig venir al 1968, per motius econòmics.

- d. *Com va venir a viure aquí?*

Amb la família

4.3 Com va aconseguir la parcel·la o l'habitatge?

4.4 *Té una altre parcel·la? Amb casa? Quin ús té cada una? Té hort o animals? Per ús particular o per vendre?*

Tinc 2 parcel·les a Matendene. Tinc 1 parcel·la a Boane amb *machamba* (mafui-ne). Tinc un pavelló amb dues parts, una amb 350 pollastres i l'altre amb 350.

4.5 *Com és la casa, i com està distribuïda?*

Casa tipus 3

4.6 *La parcel·la té tancament? Perquè? Vol un altre tipus de tancament? Quin? Perquè?*

Si. Té mur de bloc. Per la seguretat i per estètica – per ser una mica ‘ciutat’. No tinc cap problema amb la privacitat.

4.7 *Li agrada viure aquí?*

Si.

a. *Si pogués escollir, on viuria? (Pot escollir dins o fora de la ciutat). Perquè?*

Preferiria fora de la ciutat, amb una *machamba*, però amb millors condicions de transport. La majoria de ciutadans cada dia ha d'anar a la ciutat i el transport és un problema.

Dins de la ciutat: viuria a Maxaquene A quan sigui millorat. No a Zimpeto, perquè les persones estan transformant la ciutat.

4.8 *On viu la resta de la família?*

Una part viu a Nord-Oest 1. Molts viuen a Xibuto

Alguns (pocs) viuen a la ciutat (Maxaquene D – un fill del meu germà, Polana Caniço B –un germà-, i Xiquelene)

4.9 *Com i quan es troba amb la família?*

A casa meva. A vegades a Xibuto (on hi ha moltes millors condicions)

4.10 *Forma part d'algun grup religiós, associació civil, de barri, esportiva, política, etc.?*

Estic batejat per l'església catòlica. Però no hi vaig per problemes de temps. No pertanyo a cap associació civil, ni cap esportiva.

4.11 *De quin grup se sent que forma part principalment? I després?(família, església, partit polític, treball, associació, amics/amigues..)*

Primer del barri, segon,de la família, i tercer, la resta.

a. *Del barri o de fora?*

Em trobo amb la gent pel barri. Per a coses específiques em desplaço. Vaig a la *machamba* on tinc els *frangos*.

4.12 *Té temps per descansar a la vida diària? Cada dia o els caps de setmana?*

a. *Quines són les seves activitats preferides?*

b. *On es troba amb els amics, amigues, família, grup religiós, etc.? Quan?*

4.13 *On compra els productes per la casa? Quan compra? Qui compra?*

4.14 *Coneix algun hort públic? Funciona?*

No conec cap *machamba* pública al barri. N'hi ha una a OMM (*bobole*).

4.15 *Hi ha llocs fora del barri que visita? Perquè li agrada o per necessitat?*

No tinc hàbit de passejar. Els fins de setmana vaig a visitar les germanes a Maputo, i estar amb els amics.

4.16 *Quins son els seus somnis de futur?*

Només viure. I fer el que pugui al barri, per millorar-lo, dins les meves possibilitats.

CAS D'ESTUDI: MAXAQUENE A

➤ ENTREVISTA 2 3_12_10 João Severino

Comentaris introductoris: sabater que viu a un carrer molt estret amb vala de drenatge feta per Enginyers sense Fronteres, quasi tota la parcel·la està construïda, i té una feina que dona just a l'entrada al carrer /. Quaterão 57, nº4

1. HISTORIA DEL BARRI

1.1 *Em pot explicar una mica l'història del barri?*

No ho sé... Als últims anys ha millorat molt; amb els drenatges ha millorat el barri. Després de la guerra va venir molta població. La gent es parlava entre ella. Moltes cases no tenen aigua potable perquè es molt cara, i llavors la compren al veí. Només han fet bales de drenatge la comunitat del barri amb una ONG [no sap quina].

a. *Quan van començar a ocupar el barri?*

No ho sé.

b. *Com es va fer la parcel·lació i les cases?*

Les varem fer nosaltres mateixos.

c. *Qui va fer la parcel·lació i els habitatges? (administració nacional, municipal, districtal, de barri, ONG, associacions, població, empresa privada...)?*

L'organització APIEE [es una organització de l'estat]. Els pagaven a ells. Es va fer a partir de la Llei d'*Alineação dos Predios*. En aquella època amb la llei, per viure s'havia de comprar. Això va ser just després de la guerra. Ara no hi ha gent que les llogui. La persones de províncies lloguen habitacions. Moltes.

d. *Com es va fer la distribució dels lots?*

e. *Quan es van fer, si es van fer, les infraestructures?*

No ho sé.

f. *Qui va fer les infraestructures?*

1.2 *Quins tipus d'ocupació existeixen ara a aquest barri?*

No hi ha cap lloc organitzat.

1.3 *D'on eren originàries les persones del barri?*

a. *Quin tipus de persones eren?*

b. *D'on venen els habitants de cada tipus d'ocupació?*

Venen de diferents llocs.

c. *Hi ha persones que venen al barri? D'on venen?*

Les persones ara venen perquè falta treball a les províncies. No hi ha persones que vinguin d'altres barris.

d. *Qui va fer els equipaments?*

e. *Quan es van fer?*

No ho sé.

f. *Quins tipus d'equipaments existeixen? (mercats, escoles, escoles bressol, instituts, hospitals, centres de salut, esglésies, camps d'esports...)*

No hi ha cap mercat, no hi ha biblioteca, ni hi ha cap centre de salut. Tampoc hi ha cap camp de futbol. Però hi ha tres escoles: una completa i dues de segon grau. El barri té tres mesquites. Hi ha moltes esglésies a cada nucli.

g. *Quants n'hi ha de cada tipus?*

Tres escoles: una completa i dues de segon grau. Tres mesquites. Moltes esglésies.

h. *On estan?*

1.4 *Sap si els habitants es traslladen molt o es mantenen al mateix lloc?*

1.5 *Sap si hi ha més cases pròpies o llogades?*

Hi ha mes persones que lloguen [que estan de lloguer]. Però ara no queden cases per llogar.

1.6 *Hi ha persones més riques que visquin a aquest barri?*

1.7 *Hi ha molts agregats a les parcel·les? Són agregats familiars o llogats a altres persones?*

Si, molts. Hi poden haver deu agregats a cada parcel·la. Cada quarto te una família. Poden ser tres matrimonis amb fills dividits amb cortines a cada quarto.

2. OPINIÓ

2.1 *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet al barri? Perquè?*

Les ONGs. El govern no ha fet res.

a. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet als habitatges? Perquè?*

No s'ha fet cap millora a les cases. Sé per la radio que volen fer algunes millores. Potser el govern es quedi els diners.

b. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet a les infraestructures? Perquè?*

c. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet als equipaments? Perquè?*

2.2 *Què és el que té de bo el barri, i de dolent, i què és el que falta?*

Coses bones: comença a tenir drenatge i carrers. Espero que el govern no pari i tinguem assistència.

Coses dolentes o que falten: Necessitem més carrers perquè ara no poden entrar ni les ambulàncies ni els bombers; organitzar millor. Falten espais d'esbarjo, treball, aigua. El problema de l'aigua és que primer s'ha de pagar la connexió per poder tenir aigua. S'hi t'ho descomptessin poc a poc cada mes... El govern no ho ha fet bé, s'ha de pagar de cop. Falten escoles; no tenen cadires a les escoles; han de portar les *capolanes* per seure a terra a les escoles. Tampoc hi ha

campes de futbol. Un altre problema: cuiden molt poc la higiene. Falta sensibilització de sanitat i drenatge. Hi ha persones que pensen que les bales son per posar les escombraries. S'informa a la gent, però són durs de cap els africans.

2.3 *Què opina de les ocupacions als carrers de part dels venedors informals?*

- a. *Li agrada més els mercats tancats, o ordenats i ben organitzats al llarg del carrer amb espais per als vianants?*

M'agrada més els mercats que no la gent venent al carrer. M'agrada més un mercat al mig. Perquè ho trobo mes bonic...

- b. *I si els venedors es posessin ordenadament sense ocupar la zona dels vianants al llarg del carrer, li agradaria més o menys que un mercat tancat en un lloc concret?*

...Tot i que un mercat lineal seria bonic, amb algun mercat puntual per a la venda informal.

- c. *Si li agrada més un mercat tancat, tindria problemes per anar-hi?*

2.4 *Què opina dels espais públics?*

- a. *Quins son els espais per l'esbarjo dels nens? Opina que son bons espais? Perquè?*
 b. *Quins son els espais per l'esbarjo dels joves? Opina que son bons espais? Perquè?*
 c. *Quins son els espais per l'esbarjo dels de mitjana edat? Opina que son bons espais? Perquè?*
 d. *Quins son els espais per l'esbarjo dels mes vells? Opina que son bons espais? Perquè?*
 e. *Quins son els espais per l'esbarjo de les dones? Opina que son bons espais? Perquè?*
 f. *Quins son els espais per l'esbarjo dels homes? Opina que son bons espais? Perquè?*

2.5 *Opina que el barri es formal o informal, organitzat o no organitzat? Perquè?*

Informal

2.6 *Opina que tota la ciutat és igual o que hi ha parts diferents?*

La ciutat té parts diferents.

- a. *Si opina que és igual, Perquè?*

b. *Si opina que hi ha parts diferents, quines son aquestes parts?*

Mafalala està bastant bé, no tenen problemes d'aigua. Matola, el barri de Costa do Sol i Bairro Cemento són bonics. Els barris perifèrics son molt macos i les zones són alineades. Els africans son així, ocupen tot. Per exemple: Polano Caniço A no està ordenat.

c. *Quines son les diferències?*

[Distingeix segons: els problemes d'aigua, l'estètica i alineació, el desordre].

2.7 *Què opina de la localització del barri en relació amb la ciutat de Maputo? Es bona o dolenta?*

Bona localització.

a. *Se sent a dins de la ciutat o fora, aïllat o integrat? Perquè?*

Aïllat. Em sento bé perquè no gasto diners amb xapes.

3. MOBILITAT

3.1 *S'ha de desplaçar-se sovint al centre de la ciutat? Per quins motius?*

Cada dia per anar a treballar. Treballo a l'Avinguda 24 de Julio.

3.2 *Quant temps triga per arribar al centre de la ciutat?*

A peu trigo una hora i mitja si hi ha problemes d'aigua [pluges i inundacions].

3.3 *Quins transports agafa? Amb quina freqüència passen? Quant costen?*

3.4 *Què opina dels mitjans de transport disponibles referent a la durada del trajecte, la seva freqüència i el seu cost?*

Hi ha molts problemes. És molt car: em costaria 300 meticaïs cada mes [per això va a peu].

4. VIDA DIÀRIA

4.1 Dades personals i d'altres.

a. *Edat.*

b. *Casat/da o solter.*

Estic casat per un casament tradicional.

c. *Fills i les edats.*

Tinc dos fills i dues filles. Un de 23 anys, un altre de 14 [no dóna més informació].

d. *Els habitants de la parcel·la i els vincles.*

Vivim sis persones a la casa. La dona treballa a la casa. Els fills estudien. Els fills es desplacen, i jo també, cada dia tots, a peu.

e. *Motius pels quals viuen tots junts.*

f. *Estudia? En quin curs? Treballa? Quina classe de treball? A on? Quantes hores? Quants dies? Li agradaria canviar d'estudis o de treball?*

Jo treballo de la venda ambulant, veng roba al carrer.

g. *Quins son els estudis o els treballs dels qui habiten a la casa? A on? Quantes hores? Quants dies?*

Un fill que té 23 anys està a segon any de l'Institut Industrial.

4.2 És nadiu del barri? I els seus pares?

a. *A on va néixer?*

Vaig néixer a Nampula.

b. *A on habitava abans?*

c. *Perquè va venir a viure aquí?*

d. *Com va venir a viure aquí?*

Vaig venir a Maputo l'any 1981, ja que estava al servei militar obligatori.

4.3 *Com va aconseguir la parcel·la o l'habitatge?*

4.4 *Té una altre parcel·la? Amb casa? Quin ús te cada una? Té hort o animals? Per ús particular o per vendre?*

No tinc cap altre casa, ni hort.

4.5 *Com és la casa, i com està distribuïda?*

La casa té tres habitacions i una sala. L'hem anat construint poc a poc. Té una habitació pel matrimoni; el fill més gran dorm sol, i els altres tres dormen a una habitació.

4.6 *La parcel·la té tancament? Perquè? Vol un altre tipus de tancament? Quin? Perquè?*

No té cap tancament; es tanca amb els [murs dels] veïns.

4.7 *Li agrada viure aquí?*

a. *Sí pogués escollir, on viuria? (Pot escollir dins o fora de la ciutat). Perquè?*

M'agradaria viure al barri de Zimpeto.

4.8 *On viu la resta de la família?*

A Nampula.

4.9 *Com i quan es troba amb la família?*

Jo vaig a Nampula. És molt car [el desplaçament].

4.10 *Forma part d'algun grup religiós, associació civil, de barri, esportiva, política, etc.?*

Som musulmans [tots els de la casa]. El barri té tres mesquites. Hi ha moltes esglésies a cada nucli.

4.11 *De quin grup se sent que forma part principalment? I després?(família, església, partit polític, treball, associació, amics/amigues..)*

El més important es la família, segon, l'església, tercer, els amics.

- a. Del barri o de fora?

4.12 *Té temps per descansar a la vida diària? Cada dia o els caps de setmana?*

No tinc temps per res, ni pels amics.

- a. *Quines són les seves activitats preferides?*

M'agrada fer coses, i passejar fora de la ciutat.

- b. *On es troba amb els amics, amigues, família, grup religiós, etc.? Quan?*

A vegades em trobo a Maxaquene o a altres barris, i a vegades a casa. A les barraques no hi vaig mai; hi va molta gent però beuen.

4.13 *On compra els productes per la casa? Quan compra? Qui compra?*

A la cantina del costat. A vegades comprem a Zimpeto, a Malhanga, a Xipamanine. És la dona que compra.

4.14 *Coneix algun hort públic? Funciona?*

4.15 *Hi ha llocs fora del barri que visita? Perquè li agrada o per necessitat?*

No surto mai del barri. M'agrada anar a la meva província.

4.16 *Quins son els seus somnis de futur?*

Tenir una casa moderna, millorar l'economia perquè els fills puguin estudiar i anar a la facultat.

CAS D'ESTUDI: POLANA CANIÇO A

➤ ENTREVISTA 1 30_11_10 Lídia Cufene Massingue, secretaria del barri

Comentaris introductoris: el barri té 77 quarteroes i 45.697 habitants. Ella és una persona sèria, amb poques ganes de fer l'entrevista, i sobretot amb poc temps. L'entrevista es fa a la seu del barri, dins les típiques casetes-contenidors de xapa, de color blanc, prefabricades. En Pedro Bulande està a l'entrevista.

1. HISTORIA DEL BARRI

1.1 *Em pot explicar una mica l'història del barri?*

A l'any 1974, durant el govern de transició, van començar a crear i organitzar les cèdul·les comunais als barris, perquè no estaven parcel·lades jurídicament. Abans no existia la diferència entre Polana Caniço A i B. El xef de Polana fins al '74 va ser el Sr. Mallangalah.

Als anys '76 i '77, amb la guerra, van començar a construir cases a les zones de *machamba*, i apareix el tema de les *aldeias comunais*. Ells es van ajuntar per no estar dispersos.

A l'any '78 van haver intervencions d'ANE, fent carreteres i ajudant a ordenar.

A l'any '80 es creen els barris comunals (*comunais*) i es divideix en Polana Caniço A i B. (abans es vivia en cèdul·les comunais), i van posar més gent per ajuntar les cèdul·les. Es creen els *quarteroes* per controlar tanta gent.

Posteriorment la gent del camp va ocupar la cèdul·la 4A durant la guerra, després de Julius Nyrere.

Dins les cèdul·les hi havia els *quarteroes*. Es separava en unitats (a, b, c, d, e, f) i en 6 zones.

a. *Quan van començar a ocupar el barri?*

[Vegeu l'apartat anterior]

b. *Com es va fer la parcel·lació i les cases?*

c. *Qui va fer la parcel·lació i els habitatges? (administració nacional, municipal, districtal, de barri, ONG, associacions, població, empresa privada...)?*

d. *Com es va fer la distribució dels lots?*

e. *Quan es van fer, si es van fer, les infraestructures?*

f. *Qui va fer les infraestructures?*

1.2 *Quins tipus d'ocupació existeixen ara a aquest barri?*

Existeixen zones desordenades prop del campus, des de l'època de la guerra civil. És una zona reservada. Ara mateix, si els indemnitzen, marxen.

1.3 *D'on eren originàries les persones del barri?*

a. *Quin tipus de persones eren?*

b. *D'on venen els habitants de cada tipus d'ocupació?*

c. *Hi ha persones que venen al barri? D'on venen?*

d. *Qui va fer els equipaments?*

e. *Quan es van fer?*

f. *Quins tipus d'equipaments existeixen? (mercats, escoles, escoles bressol, instituts, hospitals, centres de salut, esglésies, camps d'esports...)*

Després de la independència hi ha:

- **2 campus**
- **1 escola completa**
- **1 escola comunitària**
- **3 escolinhas**
- **Moltes esglésies: 1 assemblea de deus, 1 catòlica, 2 metodistes, esglésies zion, velha apostó....**

g. *Quants n'hi ha de cada tipus?*

[Vegeu l'apartat anterior]

h. *On estan?*

1.4 *Sap si els habitants es traslladen molt o es mantenen al mateix lloc?*

No hi ha molt moviment. Sí que n'hi ha al costat de la Julius Neyrere.

1.5 *Sap si hi ha més cases pròpies o llogades?*

Hi ha poques cases llogades.

1.6 *Hi ha persones més riques que visquin a aquest barri?*

A la Julius Neyrere, Somerchield 2 (quarteroe 49A de Polana Caniço A). A dins del barri n'hi ha alguns.

1.7 *Hi ha molts agregats a les parcel·les? Són agregats familiars o llogats a altres persones?*

Hi ha molts agregats familiars i molts per llogar a estudiants, i a treballadors de la ciutat.

2. OPINIÓ

2.1 *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet al barri? Perquè?*

El Govern. Hi ha ajudes per orfes, famílies sense recursos etc.

ONGs: Culima i MOSOP (estrangeres).

Livaningo, que va ajudar amb temes de latrines i ara tancs d'aigua.

a. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet als habitatges? Perquè?*

b. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet a les infraestructures? Perquè?*

c. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet als equipaments? Perquè?*

2.2 *Què és el que té de bo el barri, i de dolent, i què és el que falta?*

Bo: Es treballa bé amb els xefs dels *quarterões* i el Consell Consultiu de Barri. Hi ha molt de treball a tota la ciutat.

Fan patrulles de nit amb policia degut a problemes de bandits i la seguretat ha millorat molt.

Tenen electricitat. Tenen aigua. La resta està bé.

Dolent: hi ha preocupació perquè haurien de tenir un centre de salut (per no haver-se de desplaçar, ja que el de Polana Caniço B no cobreix les necessitats dels dos barris),

Falta una comisaria. Falta més vies. Falta il·luminació de les vies

2.3 *Què opina de les ocupacions als carrers de part dels venedors informals?*

La gent no vol anar al mercat, prefereixen estar a les vies.

a. *Li agrada més els mercats tancats, o ordenats i ben organitzats al llarg del carrer amb espais per als vianants?*

Per mi són millors els mercats perquè allà no hi ha moviment [se suposa, moviment de peatons i vehicles].

- b. *I si els venedors es posessin ordenadament sense ocupar la zona dels vianants al llarg del carrer, li agradaria més o menys que un mercat tancat en un lloc concret?*
- c. *Si li agrada més un mercat tancat, tindria problemes per anar-hi?*

2.4 *Què opina dels espais públics?*

- a. *Quins son els espais per l'esbarjo dels nens? Opina que son bons espais? Perquè?*
- b. *Quins son els espais per l'esbarjo dels joves? Opina que son bons espais? Perquè?*
- c. *Quins son els espais per l'esbarjo dels de mitjana edat? Opina que son bons espais? Perquè?*
- d. *Quins son els espais per l'esbarjo dels mes vells? Opina que son bons espais? Perquè?*
- e. *Quins son els espais per l'esbarjo de les dones? Opina que son bons espais? Perquè?*
- f. *Quins son els espais per l'esbarjo dels homes? Opina que son bons espais? Perquè?*

2.5 *Opina que el barri es formal o informal, organitzat o no organitzat? Perquè?*

Formal. Estem organitzats: tenim cèdul·les, quarterões, escola, electricitat, aigua, control del llixo...

2.6 *Opina que tota la ciutat és igual o que hi ha parts diferents?*

- a. *Si opina que és igual, Perquè?*

És tot el mateix, tots estan dins la ciutat. La única diferència són els diners.

- b. *Si opina que hi ha parts diferents, quines son aquestes parts?*
- c. *Quines son les diferències?*

[Distingeix segons: els problemes d'aigua, l'estètica i alineació, el desordre].

La única diferència són els diners.

2.6 *Què opina de la localització del barri en relació amb la ciutat de Maputo? Es bona o dolenta?*

Bona. Volem que facin fora als no ordenats. Però no volem que facin fora els ordenats i parcel·lats. La població, com que veuen que estan desplaçant gent, pensen que els faran fora a tots.

- a. *Se sent a dins de la ciutat o fora, aïllat o integrat? Perquè?*

3 MOBILITAT

3.1 *S'ha de desplaçar-se sovint al centre de la ciutat? Per quins motius?*

3.2 *Quant temps triga per arribar al centre de la ciutat?*

3.3 *Quins transports agafa? Amb quina freqüència passen? Quant costen?*

A peu perquè les xapes venen plenes.

3.4 *Què opina dels mitjans de transport disponibles referent a la durada del trajecte, la seva freqüència i el seu cost?*

Només hi ha xapes a la Vladimir Lenine. Potser millorarà després de la rehabilitació de la Julius Neyrere.

4 VIDA DIÀRIA

4.1 *Dades personals i d'altres.*

a. *Edat.*

b. *Casat/da o solter.*

Casada

c. *Fills i les edats.*

Tinc 8 fills: 5 nois i 3 noies. El més gran és del '65.

d. *Els habitants de la parcel·la i els vincles.*

3 fills viuen amb mi, i molts nets. A la casa som 19.

e. *Motius pels quals viuen tots junts.*

f. *Estudia? En quin curs? Treballa? Quina classe de treball? A on? Quantes hores? Quants dies? Li agradaria canviar d'estudis o de treball?*

Sóc secretaria del barri. Vaig estudiar a Maputo fins a la 6ª classe.

g. *Quins són els estudis o els treballs dels qui habiten a la casa? A on? Quantes hores? Quants dies?*

4.2 *És nadiu del barri? I els seus pares?*

a. *A on va néixer?*

A la província de Gaza, a Chibuto. Vaig estudiar a Machulane-Manjacaze, província de Gaza.

b. *A on habitava abans?*

Vivia a Acordos de Lusaka amb el meu marit [era militar].

c. *Perquè va venir a viure aquí?*

Varem comprar la parcel·la perquè estava més a prop de la ciutat. Hi havia més treball a la ciutat.

d. *Com va venir a viure aquí?*

4.3 *Com va aconseguir la parcel·la o l'habitatge?*

4.4 *Té una altre parcel·la? Amb casa? Quin ús te cada una? Té hort o animals? Per ús particular o per vendre?*

No, ni estic buscant. Tampoc tinc *machamba*

4.5 *Com és la casa, i com està distribuïda?*

Tinc una casa tipo 3.

4.6 *La parcel·la té tancament? Perquè? Vol un altre tipus de tancament? Quin? Perquè?*

4.7 *Li agrada viure aquí?*

Ja em sento del barri. Vaig arribar al '71. Durant el Govern de Transició era *chef* de la cèdul·la OMM. Després, secretària de OMM. Al '90 vaig ser secretària del barri. L'any passat vam fer eleccions i vaig guanyar.

a. *Si pogués escollir, on viuria? (Pot escollir dins o fora de la ciutat). Perquè?*

4.8 *On viu la resta de la família?*

Tots viuen a Maputo i a Gaza.

4.9 *Com i quan es troba amb la família?*

Es troben tant a Maputo com a Gaza.

4.10 *Forma part d'algun grup religiós, associació civil, de barri, esportiva, política, etc.?*

Estava a la Mazareno. Ara estic a la Metodista lliure.

4.11 *De quin grup se sent que forma part principalment? I després?(família, església, partit polític, treball, associació, amics/amigues..)*

Primer, la família, segon, l' Església, i tercer, el poble.

a. *Del barri o de fora?*

4.12 *Té temps per descansar a la vida diària? Cada dia o els caps de setmana?*

a. *Quines són les seves activitats preferides?*

M'agrada visitar la meua família.

b. *On es troba amb els amics, amigues, família, grup religiós, etc.? Quan?*

Sempre a casa o a l'església. No vaig a les cases dels altres perquè no m'agrada que les persones parlin malament de mi, al ser secretària.

4.13 *On compra els productes per la casa? Quan compra? Qui compra?*

A les barraques i als contenidors. I al mercat Compone, a Maxaquene C, i al mercat 1 d'Agost.

4.14 *Coneix algun hort públic? Funciona?*

4.15 *Hi ha llocs fora del barri que visita? Perquè li agrada o per necessitat?*

4.16 *Quins son els seus somnis de futur?*

Voldria tenir una barraca per ajudar-me econòmicament.

CAS D'ESTUDI: POLANA CANIÇO A

➤ ENTREVISTA 2 30_11_10 Avelina Tivane i Vasco Tivane

Comentaris introductoris: Parlen perfectament portuguès. M'acosto a ells perquè anteriorment la dona m'ha donat indicacions amablement per anar a la secretaria de barri. Té una petita botiga que dóna al carrer i que està dins la parcel·la. Tot i que comença ella a parlar, de seguida es dedica a cuidar la neboda que està amb ells i el marit acaba contestant a totes les preguntes.

1. HISTORIA DEL BARRI

1.1 Em pot explicar una mica l'història del barri?

Ell:

L'any '69 Polana era camp i horts. Al '69 gent de Maxaquene, Xipamanine, Mafalala, etc. venen a Polana Caniço A [és el que entenc, potser vol dir que aquests barris eren iguals a PCA?].

Del '69 al '75 augmenta la població. Després de l'independència el barri estava ple de residents. No teníem vies.

Ella:

Només hi havia una via des de J-N fins a Compone.

Ell:

No hi havia escoles ni centres de salut.

L'any '78 construeixen una escola i un centre de salut a Polana Caniço B.

A Polana Caniço A hi havia una escola primària [anterior, potser, o a la mateixa època?].

L'any '78 ve un equip de tècnics de Cuba a fer les primeres demarcacions [de vies i parcel·les?]. Després n'obriren més.

Hi va haver un reordenament del barri i més o menys una parcel·lació parcial. Cada persona té una parcel·la de 10 x 16m² [amplada x llargada]. Prohibien construir en bloc perquè tenien projectes per construir cases convencionals. El barri seria *Bairro Eduardo Mondlane*. No es va concretitzar, ja que el Govern no tenia capacitat degut a la guerra.

Del '78 fins ara no hem rebut respostes. Estem cansats de construir amb caniço, ja que s'ha de renovar cada 2 anys. Al '90 van decidir construir en bloc fins ara. Últimament diuen que ha de venir un projecte dels xinesos des de la Coop fins a la Praça dos Combatentes. No sabem ni que ni com.

L'any 2000, als barris perifèrics de la ciutat, Maxaquene, Mafalala, Chamanculo, després de les inundacions i les coves (també dins de Polana), van fer la rua Costa do Sol, i la van pavimentar. També es va fer la rua de Polana Caniço, CMC. Nosaltres varem demanar títol de propietat fa molts anys i encara no ens han respost. L'any '93 bamp enviar al Conselho el requeriment, tal i com ens hi van dir que ho féssim. Els del cadastre van venir a medir. Després van fer la canalització d'aigua, que abans anava cap a terra. Al principi havia aigua a alguns pous. Després, cada *quartoe* tenia pou. Es va espatllar per falta de mantenició. Ara l'aigua és canalitzada. Quan s'espatlla, anem a l'únic senyor que ven aigua, ja que té un pou, a 1,000meticaís/20litres.

- a. *Quan van començar a ocupar el barri?*

L'any '69 Polana era camp i horts. Al '69 gent de Maxaquene, Xipamanine, Mafalala, etc. Van venir a Polana Caniço A [és el que entenc, potser vol dir que aquests barris eren iguals a PCA?].

Del '69 al '75 augmenta la població.

Post independència el barri està ple de residents. [Vegeu l'apartat anterior.]

- b. *Com es va fer la parcel·lació i les cases?*

Cada persona té una parcel·la de 10*16m2 (amplada, llargada).

- c. *Qui va fer la parcel·lació i els habitatges? (administració nacional, municipal, districtal, de barri, ONG, associacions, població, empresa privada...)?*

Un equip de cubans, el Conselho Ejecutivo de la Cidade de Maputo (ara Conselho Municipal) i la Direcção de Construcção i Habitação de la ciutat. El president del Conselho l'any '78 era enginyer, Joao Batista Cosme.

L'habitatge el fa la població amb el constructor. El pedrer li diu el que li fa falta i el propietari compra tot el material.

- d. *Com es va fer la distribució dels lots?*

- e. *Quan es van fer, si es van fer, les infraestructures?*

L'any 2000, després de les inundacions i les coves (també dins de Polana), van fer la rua Costa do Sol i la van pavimentar. També es va fer la rua de Polana Caniço, CMC. [es diu CMC o la va fer CMC?].

Hi havia aigua a alguns pous. Després, cada quarteroe tenia pou. Es va espatllar per falta de mantenició. Ara l'aigua és canalitzada. Quan s'espatlla, van a l'únic senyor que ven aigua, ja que te un pou, i la ven a 1,000meticais/20litres [es deu referir a un meticai?].

- f. *Qui va fer les infraestructures?*

1.2 *Quins tipus d'ocupació existeixen ara a aquest barri?*

Més o menys reordenat, comparat amb Maxaquene.

1.3 *D'on eren originàries les persones del barri?*

- a. *Quin tipus de persones eren?*
b. *D'on venen els habitants de cada tipus d'ocupació?*

El nostre *quareroe* és dels més antics. Ell: soc de Xai-Xai. Vaig venir al 1967, el 3 d'agost a Lourenço Marquez. Les persones del costat de la J.N van venir, sobretot, il·legalment durant la guerra, per tenir més seguretat.

c. *Hi ha persones que venen al barri? D'on venen?*

d. *Qui va fer els equipaments?*

Cooperació espanyola, ISCTEM,

e. *Quan es van fer?*

Actualment estan construint un hospital privat (ISCTEM)

f. *Quins tipus d'equipaments existeixen? (mercats, escoles, escoles bressol, instituts, hospitals, centres de salut, esglésies, camps d'esports...)*

Cooperació espanyola va fer el Centre de Salut. No hi havia diners per a un centre i la CoopEspanyola va acabar el projecte amb la Dra. Raquel. Ara el centre és de la ciutat de Maputo. [crec que està a Polana Caniço B, frontera amb PCA]. S'està construint un hospital privat per part d'ISCTEM. Tenim un camp de futbol (7 d'abril)

g. *Quants n'hi ha de cada tipus?*

Un

h. *On estan?*

**El centre de salut està passat el mercat [Compone, la via que divideix Polana Caniço B i A]
El nou hospital privat està al costat de l'escola portuguesa.**

1.4 *Sap si els habitants es traslladen molt o es mantenen al mateix lloc?*

Es mantenen constants. Algunes de les que vivien a la JN, quan va passar lo de les inundacions, el Conselho Municipal els va enviar a Matendene. El Conselho treu gent, els envia a altres llocs que estan sense construir. O els propietaris construeixen al lloc on són enviats, i després tornen a la parcel·la. Alguns venen la casa o la lloguen i van a Congolote, Matola, Marracuene.

1.5 *Sap si hi ha més cases pròpies o llogades?*

La majoria són pròpies.

1.6 *Hi ha persones més riques que visquin a aquest barri?*

Lloguen els apartaments per 1000, 2000 meticaïs i ven aquí a llogar una casa [imagino que parla de la gent de la ciutat].
Alguns ajunten prous diners per aconseguir una parcel·la i construeixen.

1.7 *Hi ha molts agregats a les parcel·les? Són agregats familiars o llogats a altres persones?*

Alguns tenen 2, 3, 4, 9, 10....15 habitants. Normalment són familiars. La majoria entre 8 i 10. La majoria dels fills volen marxar a una casa pròpia.

2. OPINIÓ

2.1 *Qui és qui ha contribuït mes a les millores que s'han fet al barri? Perquè?*

- a. *Qui és qui ha contribuït mes a les millores que s'han fet als habitatges? Perquè?*
- b. *Qui és qui ha contribuït mes a les millores que s'han fet a les infraestructures? Perquè?*
- c. *Qui és qui ha contribuït mes a les millores que s'han fet als equipaments? Perquè?*

2.2 *Què és el que té de bo el barri, i de dolent, i què és el que falta?*

De bo: El comerç. Les botigues i les barraques. Electricitat. Tenen molts espais recreatius. Tenen camp de futbol (7 d'abril)

De dolent: les vies estretes. Haurien de trobar la manera de millorar els carrers i allargar-los.

La criminalitat: ara ha millorat molt per la policia comunitària. Però fins ara cada setmana mataven a una noia (les violaven).

Aquí ni hi ha aparcament, ni passejos, ni jardins. Tot està de qualsevol manera, brut...Les barraques no són higièniques. Tenen problemes de drenatge. Les persones haurien d'estar obligades a fer el drenatge i no deixar tot que vagi cap al carrer (amb els problemes de mosquits, malalties...).

Falta jardins. Nosaltres tenim ombra a casa, però hi ha persones que no tenen arbres i no tenen lloc per descansar, conversar. La majoria van a la platja.

Hauria d'haver un centre del Conselho que controli que ningú connecti al carrer. Es fan poques reunions amb la població. Si no es pot comunicar un cas, no diuen res. En temps de Samoa Machel recollien opinió. Només es reuneixen quan hi ha eleccions.

Hi ha la necessitat d'anar a la ciutat a buscar certes coses, perquè no hi són al barri (documents, BI biomètric...) i no hauríem de gastar tants diners en xapes. Diuen que els diners es descentralitzen, però no és així. Només ho munten tot quan hi ha eleccions.

2.3 *Què opina de les ocupacions als carrers de part dels venedors informals?*

Ell: **sóc civilitzat. Com que no tinc diners** [potser vol dir encara que no tingui diners?].

- a. *Li agrada més els mercats tancats, o ordenats i ben organitzats al llarg del carrer amb espais per als vianants?*

Ell: **és molt millor concentrar** [els venedors] **per vendre. El carrer és per vianants i cotxes. Els productes del carrer porten infermetats.**

- b. *I si els venedors es posessin ordenadament sense ocupar la zona dels vianants al llarg del carrer, li agradaria més o menys que un mercat tancat en un lloc concret?*

Si fossin ordenats i lineals, sí. M'agradaria molt.

- c. *Si li agrada més un mercat tancat, tindria problemes per anar-hi?*

2.4 *Què opina dels espais públics?*

- a. *Quins son els espais per l'esbarjo dels nens? Opina que son bons espais? Perquè?*
- b. *Quins son els espais per l'esbarjo dels joves? Opina que son bons espais? Perquè?*
- c. *Quins son els espais per l'esbarjo dels de mitjana edat? Opina que son bons espais? Perquè?*
- d. *Quins son els espais per l'esbarjo dels mes vells? Opina que son bons espais? Perquè?*
- e. *Quins son els espais per l'esbarjo de les dones? Opina que son bons espais? Perquè?*
- f. *Quins son els espais per l'esbarjo dels homes? Opina que son bons espais? Perquè?*

2.5 *Opina que el barri es formal o informal, organitzat o no organitzat? Perquè?*

Està mínimament organitzat. Falta l'allargament de les vies i l'atribució del títol de propietat. La gent no fa res perquè no sap què passarà al barri.

2.6 *Opina que tota la ciutat és igual o que hi ha parts diferents?*

Hi ha desigualtat.

- a. *Si opina que és igual, Perquè?*
- b. *Si opina que hi ha parts diferents, quines son aquestes parts?*

Ciutat Cimento; Polana Caniço; Mafalala; Magoanine; Mahotas, Laulane, Congolote; Chipamanine, Chamancul; Bello horizonte, Libertade, Fomento.

c. *Quines son les diferències?*

[Distingeix segons: els problemes d'aigua, l'estètica i alineació, el desordre].

Ciutat Cimento: té rues asfaltades, cases grans, tot el necessari per a una ciutat.

Polana Caniço: Aquí ni hi ha aparcament, passejos, jardins. Tot està de qualsevol manera, brut...Les barraques no són higièniques. Tenen problemes de drenatge. Les persones haurien d'estar obligades a fer el drenatge i no deixar tot que vagi cap al carrer (amb els problemes de mosquits, infermetats...). [Vegeu l'apartat 2.2]

Mafalala és molt pobre. **Magoanine** té parts bones i dolentes.

Mahotas, Laulane, Congolote, té més igualtat amb PCA.

Chipamanine, Chamanculo, és una desgràcia. Tenen problemes d'aigües estancades per les pluges.

Bello horizonte, Libertade, Fomento, estan molt millorats. Són més rics que PCA.

Amb un carrer gran i millorat, milloraria el barri (hi hauria farmàcies, botigues, els burundins i els nigerians portarien els seus contenidors....).

2.7 *Què opina de la localització del barri en relació amb la ciutat de Maputo? Es bona o dolenta?*

Està bé, però si es milloressin les cases seria més semblant a la ciutat.

Si fessin predios, no ens enviessin fora, ens deixessin quedar a un apartament, ja que seriem els propietaris de la parcel·la. El Govern hauria de servir al poble. Però no està bé si ens envien lluny, amb problemes per construir, de transport, lluny de la família.

Tenim una bona localització, però hauria de millorar-se per ser una ciutat urbanitzada [ara és periurbana].

a. *Se sent a dins de la ciutat o fora, aïllat o integrat? Perquè?*

Està més o menys aïllat de la ciutat, perquè les vies no estan bé. Tenim la necessitat d'anar a la ciutat a buscar certes coses, perquè no hi són al barri (documents, BI biomètric...)

3. MOBILITAT

3.1 *S'ha de desplaçar-se sovint al centre de la ciutat? Per quins motius?*

A vegades. A l'hospital, a comprar roba nova... Comprem a la ciutat (al magatzem Atlántico), i altres senyores ens porten productes de l'Àfrica del Sud (Danone, espelmes, sardines, tomàquet, mantega...).

3.2 *Quant temps triga per arribar al centre de la ciutat?*

Anem amb xapa. Triga perquè a vegades està plena i si ells van carregats no ens porten.

3.3 *Quins transports agafa? Amb quina freqüència passen? Quant costen?*

Xapa

3.4 *Què opina dels mitjans de transport disponibles referent a la durada del trajecte, la seva freqüència i el seu cost?*

És una despesa excessiva. Estan fent reducció de rutes (de les xapes). Han de fer moltes legalitzacions, i paguen més [vol dir que llavors les xapes varien les seves rutes segons els convingui econòmicament]. Et costa 20 meticals, quan n'hauries de pagar 10. I som jo, la dona, i els fills.

4. VIDA DIÀRIA

4.1 *Dades personals i d'altres.*

a. *Edat.*

Ell: calculo que vaig néixer al 1951.

b. *Casat/da o solter.*

Casat.

c. *Fills i les edats.*

Tenim 2 nois i 3 nenes.

1a filla té 28 anys (viu a la seva casa); 2a filla té 26 i és professora d'anglès i viu a Zambezia;

3er fill té 22 anys i viu amb ells, és solter i s'està preparant per un dia tenir la seva dona;

4rt té 20 anys i viu amb ells. Estudià [o vol estudiar] per ser informàtic després del 12è curs; no va entrar a la facultat perquè la nota que demanaven és molt alta. La gent ha de pagar (subornar), per poder entrar. 5è fill té 15 anys. Està a la 10a classe.

d. *Els habitants de la parcel·la i els vincles.*

Som 5 +1 persones a la casa: jo, la dona i 3 fills. La cosina viu amb nosaltres però a un agregat.

- e. *Motius pels quals viuen tots junts.*
- f. *Estudia? En quin curs? Treballa? Quina classe de treball? A on? Quantes hores? Quants dies? Li agradaria canviar d'estudis o de treball?*

Ell: **Vaig estudiar fins a 3a classe. Vaig començar a treballar a Alto Mae, a Teresa Lino e Filhos Ldt (empresa de transports). Netejava la casa, posava taula, rentava plats i comprava. La resta la feien els altres servents. Hi vaig treballar 3 anys. Del 1970 al '75 vaig treballar a la Església de Santa Antonia de Palma, com a sacristà. Del '75 al 2002, vaig treballar a CFM. Van reduir la plantilla. Ara treballo des de l'any passat a l'empresa TIENS. Venen medicaments de la Xina (tradicionals). Tinc el nivell de 4a estrella. Vull arribar fins a la 8a estrella, ja que em donen com a premi un cotxe BM.**

- g. *Quins són els estudis o els treballs dels qui habiten a la casa? A on? Quantes hores? Quants dies?*

La dona treballa a la botigueta que tenim dins la casa, i ens compren des del carrer.

Volem fer una altra barraca per vendre pa, fruita, verdura....

El 3er fill que té 22 s'està preparant per un dia tenir la seva dona;

El 4rt que té 20 estudià [o vol estudiar] per ser informàtic després del 12è curs, perquè no va entrar a la facultat perquè la nota que demanaven és molt alta. La gent ha de pagar (subornar), per poder entrar.

El 5è fill que té 15 anys està a la 10a classe.

4.2 *És nadiu del barri? I els seus pares?*

- a. *A on va néixer?*

A Gaza.

- b. *A on habitava abans?*

- c. *Perquè va venir a viure aquí?*

Per la pobresa. El meu pare era *camponès* i treballava a l'Àfrica del Sud, des del 1932. L'any '61 es va jubilar. No guanyava diners a les mines. No podia sustentar la família. Jo era el fill més gran. Vaig anar a Lourenço Marquez per treballar i ajudar els germans a estudiar i treballar al CFM. Hi vaig anar amb 16 anys. Sol.

- d. *Com va venir a viure aquí?*

Vaig venir l'any 1967, el 3 d'agost a Lourenço Marquez. Tenia el meu tiet que treballava aquí i em va rebre.

4.3 *Com va aconseguir la parcel·la o l'habitatge?*

Fàcilment. Vaig contactar amb el xef de la comunitat (el régulo, xef de quarteroe). Ell coneixia els terrenys, i els habitants antics. I distribuïa. Marcaven amb pals i voltaven amb canigo. No hi havia venta. El terreny era gratuït. Li pagaven dues cerveses, o una gallina, per agrair-li. Actualment es ven la terra.

La parcel·la era més gran però el van disminuir per fer carrers i per el reordenament que feu el Conselho i el Govern. Abans teníem mandioques, mill, anacards... No ens van compensar econòmicament. Ni tant sols quan ens hi van fer la via al davant (2001-02, després de les inundacions).

[*Comentar que anteriorment tenien una parcel·la molt més gran que l'habitual. Ara tenen les mides estàndards.]

4.4 *Té una altre parcel·la? Amb casa? Quin ús te cada una? Té hort o animals? Per ús particular o per vendre?*

No, volia, però els diners no arribaven.

4.5 *Com és la casa, i com està distribuïda?*

És una casa tipus 4: hi ha 2 sales, 1 habitació per les nenes i una habitació per als nens. I una pels pares. La cosina i el bany estan a fora.

4.6 *La parcel·la té tancament? Perquè? Vol un altre tipus de tancament? Quin? Perquè?*

Té mur de bloc. El volem pujar per temes de seguretat, per pujar la barana i per no ser vistos per tothom.

4.7 *Li agrada viure aquí?*

Sí.

a. *Si pogués escollir, on viuria? (Pot escollir dins o fora de la ciutat). Perquè?*

Aquí.

4.8 *On viu la resta de la família?*

**La filla que viu a la Zambèzia torna per Nadal. L'altra filla viu a la 24 de Julho, a Maputo
Un germà viu al mateix quarteroe (treballa a CFM). Un altre germà viu a Manhiça (treballa a CFM)
Un altre germà viu a prop de Magoanine.**

4.9 *Com i quan es troba amb la família?*

A diferents llocs.

4.10 *Forma part d'algun grup religiós, associació civil, de barri, esportiva, política, etc.?*

**Sóc soci adeppte al Club Ferroviari de Maputo.
Tota la família és de la Església Adventista del 7è dia.**

4.11 *De quin grup se sent que forma part principalment? I després?(família, església, partit polític, treball, associació, amics/amigues..)*

Primer, de la Església. S'hi entretén. Saben ajudar, aproximar. Segon, la família.

a. *Del barri o de fora?*

4.12 *Té temps per descansar a la vida diària? Cada dia o els caps de setmana?*

Els dissabtes estic tot el dia a la església, a Laulane.

a. *Quines són les seves activitats preferides?*

Anar a l'església. Assistir als malalts (amb la companyia). [Imagino que parla de la companyia xinesa de medicaments]

b. *On es troba amb els amics, amigues, família, grup religiós, etc.? Quan?*

Els dissabtes tot el dia estic a la església, a Laulane. Amb la família ens trobem a vegades per reunions.

4.13 *On compra els productes per la casa? Quan compra? Qui compra?*

Per a la botiga: comprem a la ciutat (al magatzem Atlántico) i altres senyores ens porten productes de l'Àfrica del Sud (Danone, espelmes, sardines, tomàquet, mantega...).

4.14 *Coneix algun hort públic? Funciona?*

4.15 *Hi ha llocs fora del barri que visita? Perquè li agrada o per necessitat?*

La Baixa. Dins de Polana Caniço A, el camp de futbol.

4.16 *Quins son els seus somnis de futur?*

Treballar a la companyia xinesa fins a aconseguir la 8a estrella i rebre el cotxe.

CAS D'ESTUDI: ALBASINE

➤ ENTREVISTA 1 2_12_10: Sr.Nabingo, secretari de barri

Comentaris introductoris: El secretari no volia que fes les entrevistes lliurement pel meu compte, i va triar segons els criteris entregats les persones per entrevistar. A més a més, havia de estar acompanyada per un ajudant seu.

1. HISTORIA DEL BARRI

1.1 *Em pot explicar una mica l'història del barri?*

Albasine era una família *camponesa* de Cabo Verde, que s'instal·là aquí. El nom verdader era Guaba (abans de la Independència). Als anys '80 es feu el primer cens. La *Direcció de Bairros Comunaís* i l'*Assamblea* van demanar un nou barri i algú va dir que podria ser Albasine.

La població era als anys '80 aproximadament 8.300 persones. A l'any 2010 hi havia més de 17.000 persones. La majoria són gent que ve de la ciutat. comencen a venir aquests cap a Albasine l'any 1998.

El *Regulo* atribuïa l'espai. El *Conselho Municipal de Maputo* distribueix la terra. Tot està parcel·lat.

No hi ha construccions del *Conselho*. Hi ha reassentaments per obres a les carreteres i el *Conselho* els envia aquí.

a. *Quan van començar a ocupar el barri?*

A banda de la família Albasine de Cabo Verde, als anys '80 es feu el primer cens. Ja als anys '80 hi havia aproximadament 8.300 persones. Al any 2010 hi havia més de 17.000. La majoria són gent que ve de la ciutat. Al 1998 comencen a venir cap a Albasine.

b. *Com es va fer la parcel·lació i les cases?*

El *Regulo* atribuïa l'espai.

El *Conselho Municipal* distribueix la terra. Tot està parcel·lat.

c. *Qui va fer la parcel·lació i els habitatges? (administració nacional, municipal, districtal, de barri, ONG, associacions, població, empresa privada...)?*

El *Conselho Municipal*.

d. *Com es va fer la distribució dels lots?*

El *Conselho Municipal* distribueix la terra. Tot està parcel·lat.

- e. *Quan es van fer, si es van fer, les infraestructures?*
- f. *Qui va fer les infraestructures?*

1.2 *Quins tipus d'ocupació existeixen ara a aquest barri?*

Tot està parcel·lat.

1.3 *D'on eren originàries les persones del barri?*

A banda de la família *camponesa* Albasine original de Cabo Verde, la majoria són gent que ve de la ciutat.

- a. *Quin tipus de persones eren?*
- b. *D'on venen els habitants de cada tipus d'ocupació?*

La majoria són de la ciutat, i molts són reassentats per infraestructures.

- c. *Hi ha persones que venen al barri? D'on venen?*
- d. *Qui va fer els equipaments?*
- e. *Quan es van fer?*
- f. *Quins tipus d'equipaments existeixen? (mercats, escoles, escoles bressol, instituts, hospitals, centres de salut, esglésies, camps d'esports...)*

Educació: hi ha 2 escolinhes, 1 construïda al '99 al barri militar.[A una visita posterior, m'expliquen que és molt cara per a les persones normals i que està mig buida.]. **Hi ha 5 escoles : 1 primària, 1 secundària, 3 completes.**

Sanitat: 1 centre de salut amb una maternitat i una farmàcia

Esport: 3 camps de futbol (un està ben construït). Construïts entre el 1955 i el 2010.

Religió: hi ha moltes esglésies. N'hi ha a cada quarteroe. (abans hi havia una catòlica i una IPM suïssa, però després de la Independència comencen a sortir-ne més). Ocupen la casa del pastor, o requereixen un espai a les autoritats.

Comerç: hi ha 1 mercat a Magoanine, prop CMC (no Albasine).

- g. *Quants n'hi ha de cada tipus?*

[Vegeu l'apartat anterior.]

On estan?

- h. **Una escolinha és al barri militar.**

1.4 *Sap si els habitants es traslladen molt o es mantenen al mateix lloc?*

Poca gent surt. Si surten van a la *machamba* i tornen.

1.5 *Sap si hi ha més cases pròpies o llogades?*

N'hi ha moltes llogades. La majoria tenen dues cases (una per llogar i per guanyar diners).

1.6 *Hi ha persones més riques que visquin a aquest barri?*

Hi ha poca diferència de diners.

1.7 *Hi ha molts agregats a les parcel·les? Són agregats familiars o llogats a altres persones?*

A cada casa hi ha una família. Jo tinc mitja hectàrea. Els meus fills viuen a la parcel·la en cases diferents. Les persones natives tenen més espai i divideixen entre la família. Son 15m x 30m [vol dir que els nadius tenen 15*30 o que divideixen quedant parcel·les de 15m x 30m?].

2. OPINIÓ

2.1 *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet al barri? Perquè?*

Depèn del tema. El Govern, respecte el parcel·la ment. [Es deu referir al Conselho Municipal]

a. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet als habitatges? Perquè?*

b. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet a les infraestructures? Perquè?*

c. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet als equipaments? Perquè?*

2.2 *Què és el que té de bo el barri, i de dolent, i què és el que falta?*

De bo: Té transport, aigua, electricitat, un centre de salut. No té problemes de drenatge.

De dolent: s'haurien de millorar les carreteres, i hauria de millorar la xarxa de l'electricitat.

2.3 *Què opina de les ocupacions als carrers de part dels venedors informals?*

No m'agrada veure persones als carrers però la gent no vol anar al mercat perquè no hi ha negoci . Tenen contenidors que funcionen com botigues.

- a. *Li agrada més els mercats tancats, o ordenats i ben organitzats al llarg del carrer amb espais per als vianants?*
- b. *I si els venedors es posessin ordenadament sense ocupar la zona dels vianants al llarg del carrer, li agradaria mes o menys que un mercat tancat en un lloc concret?*
- c. *Si li agrada més un mercat tancat, tindria problemes per anar-hi?*

2.4 Què opina dels espais públics?

- a. *Quins son els espais per l'esbarjo dels nens? Opina que son bons espais? Perquè?*
- b. *Quins son els espais per l'esbarjo dels joves? Opina que son bons espais? Perquè?*
- c. *Quins son els espais per l'esbarjo dels de mitjana edat? Opina que son bons espais? Perquè?*
- d. *Quins son els espais per l'esbarjo dels mes vells? Opina que son bons espais? Perquè?*
- e. *Quins son els espais per l'esbarjo de les dones? Opina que son bons espais? Perquè?*
- f. *Quins son els espais per l'esbarjo dels homes? Opina que son bons espais? Perquè?*

2.5 Opina que el barri es formal o informal, organitzat o no organitzat? Perquè?

Està tot organitzat, és formal.

2.6 Opina que tota la ciutat és igual o que hi ha parts diferents?

No hi ha diferències.

- a. *Si opina que és igual, Perquè?*

Perquè tenen aigua, electricitat, escoles, transport, botigues, tenen gallines... Aquí vivim millor que els que viuen a la ciutat.

- b. *Si opina que hi ha parts diferents, quines son aquestes parts?*

- c. *Quines son les diferències?*

[Distingeix segons: els problemes d'aigua, l'estètica i alineació, el desordre].

2.7 *Què opina de la localització del barri en relació amb la ciutat de Maputo? Es bona o dolenta?*

Bé.

a. Se sent a dins de la ciutat o fora, aïllat o integrat? Perquè?

No està aïllat.

3. MOBILITAT

3.1 *S'ha de desplaçar-se sovint al centre de la ciutat? Per quins motius?*

Haig d'anar a la secretaria del districte a Laulane. Haig de assistir a les reunions del Conselho Municipal de Maputo. També vaig per interessos personals. Per passejar vaig a Manhiça.

3.2 *Quant temps triga per arribar al centre de la ciutat?*

3.3 *Quins transports agafa? Amb quina freqüència passen? Quant costen?*

**Tenim 4 *machimbombos* [autobusos]: TPM (2 van a Museum i 2 a Baixa).
Hi ha 6 *machimbombos* particulars.**

3.4 *Què opina dels mitjans de transport disponibles referent a la durada del trajecte, la seva freqüència i el seu cost?*

El cost és correcte.

4. VIDA DIÀRIA

4.1 *Dades personals i d'altres.*

a. Edat.

b. Casat/da o solter.

Estic casat oficialment. Tinc dues dones: una a Albasine i l'altre viu a T3. Visc amb una des del '69.

c. Fills i les edats.

Tinc 14 fills: 10 noies i 4 nois. Van de 40 a 3 anys.

d. *Els habitants de la parcel·la i els vincles.*

Vivim jo, la meva dona i 4 fills. Els fills viuen en diferents cases dins la parcel·la.

e. *Motius pels quals viuen tots junts.*

f. *Estudia? En quin curs? Treballa? Quina classe de treball? A on? Quantes hores? Quants dies? Li agradaria canviar d'estudis o de treball?*

Soc funcionari del Ministeri d'Administração Estatal. Formo part del Govern de la ciutat.

g. *Quins són els estudis o els treballs dels qui habiten a la casa? A on? Quantes hores? Quants dies?*

Els petits estudien i els altres treballen a la ciutat (s'han de desplaçar).

4.2 *És nadiu del barri? I els seus pares?*

a. *A on va néixer?*

b. *A on habitava abans?*

c. *Perquè va venir a viure aquí?*

d. *Com va venir a viure aquí?*

4.3 *Com va aconseguir la parcel·la o l'habitatge?*

4.4 *Té una altre parcel·la? Amb casa? Quin ús te cada una? Té hort o animals? Per ús particular o per vendre?*

Tinc una a Boane, amb *machamba*, i amb casa de camp, per descansar. Tinc cabrits a la *machamba*.

4.5 *Com és la casa, i com està distribuïda?*

La parcel·la té mitja hectàrea. Els fills viuen a ella en cases diferents.

4.6 *La parcel·la té tancament? Perquè? Vol un altre tipus de tancament? Quin? Perquè?*

4.7 *Li agrada viure aquí?*

a. *Si pogués escollir, on viuria? (Pot escollir dins o fora de la ciutat). Perquè?*

Si pogués viuria al camp.

4.8 *On viu la resta de la família?*

3 fills viuen a T3. Tinc família dins el Gran Maputo.

4.9 *Com i quan es troba amb la família?*

4.10 *Forma part d'algun grup religiós, associació civil, de barri, esportiva, política, etc.?*

De l'església catòlica.

4.11 *De quin grup se sent que forma part principalment? I després?(família, església, partit polític, treball, associació, amics/amigues..)*

Primer, de la església; en segon de la família; tercer, del esport.

a. *Del barri o de fora?*

4.12 *Té temps per descansar a la vida diària? Cada dia o els caps de setmana?*

a. *Quines són les seves activitats preferides?*

Fins ara, l'esport. Els diumenges vaig a l'església. Cada dia a la tarda vaig a les barraques. Una agrupació a vegades es troben a les barraques del mercat, les altres a la seva [no acabo d'entendre-ho].

b. *On es troba amb els amics, amigues, família, grup religiós, etc.? Quan?*

Ens trobem tot el temps lliure al bar.

4.13 *On compra els productes per la casa? Quan compra? Qui compra?*

4.14 *Coneix algun hort públic? Funciona?*

4.15 *Hi ha llocs fora del barri que visita? Perquè li agrada o per necessitat?*

M'agrada estar a la meva *machamba*. Vaig a Marracuene a refrescar-me. Anar al centre de la ciutat no m'agrada.

4.16 *Quins son els seus somnis de futur?*

Tenir cotxe. Construir cases per llogar, per poder retirar-me, tenir bous per criar. Ja tinc cabrits a la meva *machamba*.

CAS D'ESTUDI: HULENE A

- *ENTREVISTA 1 7_12_10* Sr.Cossa, secretari del barri, i la seva ajudant

Comentaris introductoris: El barri té 1,245km², 4288 agregats familiars, 28240 habitants, 77 quarterões (cens 2010), limita al nord amb la Rua de Beira, al sud amb la Rua das Mahotas (mavalane), al est amb l'Avinguda Julius Neyrere, al oest amb el Mur de l'Aeroport.

1. HISTORIA DEL BARRI

1.1 *Em pot explicar una mica l'història del barri?*

Els portuguesos van vendre el barri al Sr. Cock, i així es va convertir en un barri sud-africà, anomenant-se Barri Cock. En aquella època, el barri era Hulene A i B els quals van ser dividits més o menys cap al any 1982 en els dos barris, en Hulene A i Hulene B, per distingir millor el barri. El nom del barri, Hulene, es va donar perquè hi ha un capin anomenat *hula* que tapa les arrels i el que n'hi ha a sota. Concretament a Hulene hi havia molt de capin. Abans formava part del districte de Marraquene fins a Mavalane A. Al inici hi havia els nadius. Després de la venda, els nadius van començar a pagar un lloguer al Sr.Cock per pagar la ocupació que feien. Va prohibir construir amb obra. Només es podia construir amb canigo per poder-los treure fàcilment. El Sr. Cock volia construir-hi un hospital a Hulene B, una *escolinha* (una escola bressol), residències per *sidosos* que patien la lepra. L'hospital aniria en paral·lel amb l'hospital de Mavalane, i ara aquest hospital ha estat transformat i ja no és hospital. Després de la independència Hulene va passar a formar part del país i les estructures eren els grups dinamitzadors, els GD. Es va dividir el barri cada deu cèdules; cada deu cèdules hi havia un secretari de cèdules, i un secretari del circulo central, que avui en dia són els secretaris. Més en davant van desaparèixer les cèdules, i van aparèixer els *quarteraoes* fins avui en dia. Des de d'independència fins l'any 1982 hi havien dins el barri varies comissions de treball, d'habitatge, d'assumptes socials, de comunicació i transports, de construcció, de salut i higiene, i d'alfabetització d'adults. El barri d'Hulene va ser triat com un barri pilot, perquè tenia una estructura administrativa i funcionava bé. Els equipaments van ser construïts per la població, i van construir, per exemple, un centre cultural, amb una cara que és una església, una radio comunitària, una *feira* popular, i actualment aquesta *feira* està al barri d'Hulene B. Fins als anys 80 hi havien poques cases; amb la guerra es va ocupar tot, i les

persones que tenien parcel·les grans les havien de dividir i repartir. Als anys 80 tenien el Camp Revolucionari d'Hulene, que van aconseguir mantenir fins ara com espai sense ser ocupat; ara és l'Estadi dels Revolucionaris d'Hulene. Com a barri pilot durant la guerra el govern local del barri distribuïa les parcel·les. Ningú pagava res. Teòricament després de la guerra havia de començar a pagar o tornar als seus llocs d'origen, però ningú va marxar. El barri encara té una part que no està parcel·lada. L'any 82 i 83 els que van ocupar ja ho havien de fer de formar ordenada. Hi va haver el *Plan do Conselho Executivo* aquests anys que van obligar a ordenar, i aquests tenen el DUAT. Hi ha dues àrees actualment desordenades que son reserves de l'estat les quals no tenen DUAT. En alguns casos la gent marxa al camp i lloga les cases que té aquí. Aquí l'edat de la població és més elevada perquè els joves no tenen espai als nous barris.

- a. *Quan van començar a ocupar el barri?*
- b. *Com es va fer la parcel·lació i les cases?*

Després de la independència Hulene va passar a formar part del país i les estructures eren els grups dinamitzadors, els GD. Es va dividir el barri cada deu cèdules; cada deu cèdules hi havia un secretari de cèdules, i un secretari del circulo central, que avui en dia son els secretaris. Més en davant van desaparèixer les cèdules, i van aparèixer els *quarteros* fins avui en dia [Ve de 1.1]. Les parcel·les tenen cada una 12,5 per 24 metres. Falta espai perquè hi ha molta aglomeració de la gent que va venir fa temps.

- c. *Qui va fer la parcel·lació i els habitatges? (administració nacional, municipal, districtal, de barri, ONG, associacions, població, empresa privada...)?*
- d. *Com es va fer la distribució dels lots?*
- e. *Quan es van fer, si es van fer, les infraestructures?*

En temes d'electricitat, el barri va fer un aixecament urbà i el van presentar per poder tenir energia. Es veu que el Sr. Cock ho havia demanat a la seva època. Quan la Frelimo va tornar al país, hi havia uns postes d'electricitat on la gent s'hi enganxava. Als anys 80 van començar a demanar energia, i llavors es va fer una comissió per presentar la sol·licitud d'energia, d'aigua i temes de salut. Avui en dia encara no tot el barri té energia elèctrica i s'està treballant en aquest tema. En temes d'aigua potable, als anys 80 només teníem dos fons d'aigua: la unitat 31 i Hulene B. La resta d'aigua s'aconseguia pels pous que tenien a la població, i si no, s'havia de comprar. Al llarg del desenvolupament del barri han sorgit *furos* [depòsits] privats. Actualment hi han entre cinc i vuit depòsits privats que forneixen d'aigua a la població. A

partir de l'any 2009 es va començar a tenir aigua canalitzada a través de la companyia d'aigües de Moçambic. Ara ja més de mil famílies en tenen. El que no tenen és drenatge.

f. *Qui va fer les infraestructures?*

1.2 *Quins tipus d'ocupació existeixen ara a aquest barri?*

1.3 *D'un eren originàries les persones del barri?*

Molta de la gent prové d'Inhambane i de Gaza. D'altres provenen de les províncies del centre, dels quals molts eren presoners, i els van obligar a treballar a les *maxambas* [els horts] durant molt de temps i ja no van tornar.

a. *Quin tipus de persones eren?*

b. *D'un venen els habitants de cada tipus d'ocupació?*

c. *Hi ha persones que venen al barri? D'un venen?*

d. *Qui va fer els equipaments?*

Els equipaments van ser construïts per la població [vegin 1.1]. Quan va tornar la Frelimo al país, a les dues escoles que teníem no hi havia corrent elèctrica. La població va fer pressió perquè funcionessin. A més a més els professors van ser voluntaris. Més endavant aquestes escoles es va tornar oficial, i la població va fer algunes contribucions perquè el govern en fes una altre. Més endavant el govern va fer l'escola 12 d'Octubre.

e. *Quan es van fer?*

f. *Quins tipus d'equipaments existeixen? (mercats, escoles, escoles bressol, instituts, hospitals, centres de salut, esglésies, camps d'esports...)*

Tenim un centre de salut al costat de la Julius Neyerere. Abans hi havia una agència bancària de Barclays però ha tancat. Tenim tres escoles oficials construïdes als anys 70 i 80. Una escola és primària, i dues son primàries completes, entre les quals una té tots els nivells, i l'altre actua com a secundària de nit. Tenim un mercat que és dels anys 80, i tenim un quartell policial. Tenim quatre escoles bressol: una és comunitària, una és de l'església de Sao Paulo, una altre està feta a partir de la lluita armada, i les altres es van fer fa anys. Tenim un camp de futbol, però no tenim cap centre cívic. Tenim 23 esglésies oficials i moltes altres que no son oficials. Actualment les esglésies que volen assentar-se al barri han de

parlar amb el secretari, i ell les busca un espai; l'espai, la terra, no es ven. El que passa és que ara no hi ha espai per col·locar-les.

- g. *Quants n'hi ha de cada tipus?*
- h. *On estan?*

1.4 *Sap si els habitants es traslladen molt o es mantenen al mateix lloc?*

Les persones son nòmades degut a la situació [económica?]. Un gran numero treballa a Africa del Sud, i molts altres son venedors ambulants.

1.5 *Sap si hi ha més cases pròpies o llogades?*

La majoria de les cases son comprades.

1.6 *Hi ha persones més riques que visquin a aquest barri?*

Hi han molt pocs que siguin més rics.

1.7 *Hi ha molts agregats a les parcel·les? Són agregats familiars o llogats a altres persones?*

Si que hi ha molts agregats, la majoria son familiars, i viuen a cada parcel·la unes deu persones.

2. OPINIÓ

2.1 *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet al barri? Perquè?*

L'administració, el Conselho Municipal, i els secretaris que donen informació a través d'uns relatories mensuals.

- a. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet als habitatges? Perquè?*
- b. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet a les infraestructures? Perquè?*
- c. *Qui és qui ha contribuït més a les millores que s'han fet als equipaments? Perquè?*

2.2 *Què és el que té de bo el barri, i de dolent, i què és el que falta?*

De dolenta: Hi ha molta criminalitat. Hi ha moltes inundacions a les èpoques plujoses. Falta drenatge. Falta il·luminació. Falta escoles. No hi ha biblioteca. Falta centres de salut: n'hi ha un per als dos barris Hulene A i Hulene B. No tenim espai d'esbarjo. Hi ha pocs comerços, dels quals la majoria son barraques, i el mercat que tenim és molt precari. Hi ha molts *sidosos* que volen tenir alfabetització, i que SOS Xiquelene recolzen a les mares i als fills i a la gent vulnerable.

De bo: ara tenim aigua; millorarà el corrent elèctrica [de la gent que no en té, no sap perquè]. Hi ha moltes barraques per menjar i per beure.

2.3 *Què opina de les ocupacions als carrers de part dels venedors informals?*

[Ell] És molt difícil convèncer a la gent que vengui a un lloc apropiat.

[Ella] Ara volem millorar el mercat, perquè no es pot continuar com fins ara. Hi ha molts problemes de salut. Però falta espai per un altre mercat. La gent no accepta anar als mercats perquè diuen que ningú hi va. La gent en general compra a les barraques, i a les altres persones que venen al carrer.

- a. *Li agrada més els mercats tancats, o ordenats i ben organitzats al llarg del carrer amb espais per als vianants?*
- b. *I si els venedors es posessin ordenadament sense ocupar la zona dels vianants al llarg del carrer, li agradaria més o menys que un mercat tancat en un lloc concret?*
- c. *Si li agrada més un mercat tancat, tindria problemes per anar-hi?*

2.4 *Què opina dels espais públics?*

- a. *Quins son els espais per l'esbarjo dels nens? Opina que son bons espais? Perquè?*
- b. *Quins son els espais per l'esbarjo dels joves? Opina que son bons espais? Perquè?*
- c. *Quins son els espais per l'esbarjo dels de mitjana edat? Opina que son bons espais? Perquè?*
- d. *Quins son els espais per l'esbarjo dels mes vells? Opina que son bons espais? Perquè?*
- e. *Quins son els espais per l'esbarjo de les dones? Opina que son bons espais? Perquè?*
- f. *Quins son els espais per l'esbarjo dels homes? Opina que son bons espais? Perquè?*

2.5 *Opina que el barri és formal o informal, organitzat o no organitzat? Perquè?*

Està mig mig.

2.6 *Opina que tota la ciutat és igual o que hi ha parts diferents?*

Hi ha la ciutat i hi ha els suburbis. Espiritualment volen pensar que tots estan a la ciutat al segle XXI, però nosaltres viuen d'una forma més rural. Hi ha persones que accepten les influències, però hi ha d'altres que no volen canviar.

- a. *Si opina que és igual, Perquè?*
- b. *Si opina que hi ha parts diferents, quines son aquestes parts?*
- c. *Quines son les diferències?*

[Distingeix segons: els problemes d'aigua, l'estètica i alineació, el desordre].

2.7 *Què opina de la localització del barri en relació amb la ciutat de Maputo? És bona o dolenta?*

La situació del barri és bona. A primera hora del mati hi ha problemes de transport, però després ja funciona bé.

- a. *Se sent a dins de la ciutat o fora, aïllat o integrat? Perquè?*

No estem aïllats.

3. MOBILITAT

3.1 *S'ha de desplaçar-se sovint al centre de la ciutat? Per quins motius?*

3.2 *Quant temps triga per arribar al centre de la ciutat?*

3.3 *Quins transports agafa? Amb quina freqüència passen? Quant costen?*

3.4 *Què opina dels mitjans de transport disponibles referent a la durada del trajecte, la seva freqüència i el seu cost?*

En general funciona bé, excepte a les hores puntes. Tenim cinc rutes de xapas i és raonable.

4. VIDA DIÀRIA

4.1 *Dades personals i d'altres.*

a. *Edat.*

b. *Casat/da o solter.*

[Ella] **Soltera.**

[Ell] **Casat.**

c. *Fills i les edats.*

[Ella] **Som set germans.**

d. *Els habitants de la parcel·la i els vincles.*

[Ella] **Vivim a la parcel·la jo, un germà, la meva cunyada i una cosina. (Els pares ja son morts.)**

[Ell] **Vivim en total 22 a la casa, 18 son els meus nets. Tots depenen de mi. Tots els nets estudien menys dos que no.**

e. *Motius pels quals viuen tots junts.*

f. *Estudia? En quin curs? Treballa? Quina classe de treball? A on? Quantes hores? Quants dies? Li agradaria canviar d'estudis o de treball?*

[Ella] **Estic estudiant per ser sociòloga o administradora publica.**

g. *Quins són els estudis o els treballs dels qui habiten a la casa? A on? Quantes hores? Quants dies?*

4.2 *És nadiu del barri? I els seus pares?*

[Ella] **No. El meu pare és de Matutwine. Som originaris de Gaza.**

[Ell] **No. Porto 38 anys vivint aquí.**

a. *A on va néixer?*

[Ella] **A Maputo.**

b. *A on habitava abans?*

[Ella] **A Maxaquene A. Els pares vivien amb els avis.**

[EII] **Vaig viure a Manhiça abans de viure a Hulene. Vivia de lloguer.**

c. *Perquè va venir a viure aquí?*

[Ella] **Els pares buscaven una casa pròpia.**

[EII] **Vaig venir aquí per temes de família.**

d. *Com va venir a viure aquí?*

4.3 *Com va aconseguir la parcel·la o l'habitatge*

[Ella] **Un oncle els va donar l'any 1979 aquest terreny on vivim ara.**

[EII] **Vaig construir la meva casa i la vaig pagar.**

4.4 *Té una altre parcel·la? Amb casa? Quin ús té cada una? Té hort o animals? Per ús particular o per vendre?*

[Ella] **Tinc una altre parcel·la a Guaba.**

[EII] **Tinc una altre parcel·la a Manhiça. És a través de la dona.**

4.5 *Com és la casa, i com està distribuïda?*

[Ella] **Tenim dues cases tipus 1 [és a dir, amb una habitació].**

[EII] **Tinc una casa tipus 3. En una habitació hi dormen cinc nens, i en altre habitació hi dormen tretze nenes. No tenim animals, perquè està prohibit tenir animals; només es pot tenir gallines i ànecs. I no tinc espai per tenir un hort.**

4.6 *La parcel·la té tancament? Perquè? Vol un altre tipus de tancament? Quin? Perquè?*

[Ella] **No. És molt complicat per culpa dels diners.**

[EII] **Té mur. És per donar-li bellesa.**

4.7 *Li agrada viure aquí?*

a. *Si pogués escollir, on viuria? (Pot escollir dins o fora de la ciutat). Perquè?*

4.8 *On viu la resta de la família?*

4.9 *Com i quan es troba amb la família?*

4.10 *Forma part d'algun grup religiós, associació civil, de barri, esportiva, política, etc.?*

[Ella] **Sóc membre de l'església però no hi tinc un càrrec. Vaig ser batejada per l'Assemblea de Deus, però ara acompanyo l'Església Evangelista perquè la família és d'aquesta església.**

[Ell] **Soc catòlic batejat, però he acabat anant a l'església protestant, i allà soc el *supertendente*, i també secretari de l'església.**

4.11 *De quin grup se sent que forma part principalment? I després?(família, església, partit polític, treball, associació, amics/amigues.)*

[Ella] **El primer és el partit i el treball.**

[Ell] **El més important per mi és el treball, després la família.**

a. *Del barri o de fora?*

4.12 *Té temps per descansar a la vida diària? Cada dia o els caps de setmana?*

[Ella] **Treballo i després vaig a estudiar a la ciutat. I quan tinc temps vaig a l'església.**

[Ell] **No tinc temps. Sóc secretari del barri, i vaig ser el primer secretari del Comitè del Circulo del Barri d'Hulene.**

a. *Quines són les seves activitats preferides?*

b. *On es troba amb els amics, amigues, família, grup religiós, etc.? Quan?*

4.13 *On compra els productes per la casa? Quan compra? Qui compra?*

4.14 *Coneix algun hort públic? Funciona?*

4.15 *Hi ha llocs fora del barri que visita? Perquè li agrada o per necessitat?*

4.16 *Quins son els seus somnis de futur?*

[Ella] **Primer, acabar l'escola i treballar del que he estudiat; el segon, fer un mur; tercer, passar-m'ho bé.**

FE D'ERRATES

En el transcurs de la impressió han quedat alterades les numeracions del capítol de Referències bibliogràfiques i dels Annexes, essent correcte a l'Índex.

- Referències bibliogràfiques: comença a la pàgina 314 i hauria de començar a la 323.
- Annexes:
  - Annex I - Plànols de l'evolució històrica del creixement de la ciutat 1876-2008: comença a la pàgina 350 i hauria de començar a la 359.
  - Annex II - Articles normatius del PEUMM: comença a la pàgina 362 i hauria de començar a la 271.
  - Annex III - Transcripcions d'entrevistes: comença a la pàgina 365 i hauria de començar a la 375.